

TUSSEN AFSLUITDAMMEN

EN

DELTADIJKEN

I

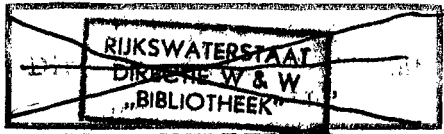
NOORD-BEVELAND

BIBLIOTHEEK
Dienst Water en Waterbouwkunde
Van der Grintweg
Postbus 6041, 2600 GA Delft
Tel. 015 - 690111

12 NOV 1991

Wapen van het Waterschap Noord-Beveland.
(voor beschrijving zie pag. 92).

M. P. DE BRUIN — M. H. WILDEROM

Tussen Afsluitdammen en Deltadijken

I

Noord-Beveland

Geschiedenis van strijd, nederlaag en overwinning op het water.

Met:

1 wapenafbeelding in kleurendruk, 100 tekeningen, 14 kaartreproducties,
102 foto's en 2 uitslaande kaarten.

Copyright by M. P. de Bruin en M. H. Wilderom, resp. verbonden aan het Rijksarchief
in Zeeland te Middelburg en aan de Studiedienst van de Rijkswaterstaat te Vlissingen.

Druk: fa. Littooy en Olthoff te Middelburg.

Cliché's: Internationale Clichéfabrieken Pax-Holland N.V., Amsterdam.

Bindwerk: Boekbinderij Kusters-Duivendrecht N.V., Duivendrecht.

INHOUD.

	pag.
<i>Inleiding</i>	7
I. NOORD-BEVELAND. <i>Land - Water - Land.</i>	
§ 1. <i>De naamsoorsprong van Noord-Beveland</i>	9
§ 2. <i>Noord-Beveland voor 1530</i>	10
§ 3. <i>Het „drijvende” Noord-Beveland, 1530-1598</i>	19
§ 4. <i>De grootste overwinning op het water</i>	25
Oud Noord-Bevelandpolder, 25, Orizandpolder, 37, Nieuw Noord-Bevelandpolder, 42.	
§ 5. <i>Intermezzo</i>	43
§ 6. <i>Noord-Beveland in de gouden eeuw</i>	45
Frederikspolder, 45, Wissenkerkepolder, 46, Oud 's Gravenhoekpolder, 48, Ouweleekpolder, 49, Kamperlandpolder, 49, Oud Kortgenepolder, 50, Geersdijkpolder, 50, Katspolder, 55, Kampensnieuwlandpolder, 55, Al te Kleinpolder, 55, Nieuw 's Gravenhoekpolder, 56, Stadspolder, 57, Westpolder, 59, Oostpolder, 59, Vlietepolder, 60, Torenpolder, 60, Heer Janszpolder, 60.	
§ 7. <i>Noord-Beveland in de 18e eeuw -</i>	
<i>Landverlies en Landwinst</i>	61
Rippolder, 61, Mariapolder, 61, Adriaanpolder, 61, Jonkvrouw Annapolder, 62, Anna Frisopolder, 63, Willem Adriaanpolder, 63, Jacobapolder, 65, Willempolder, 66, Sophiapolder, 66.	
§ 8. <i>Noord-Beveland tot de aansluiting met het vasteland</i> .	67
Soelekerkepolder, 69, Onrustpolder, 70, Leendert Abrahamspolder, 73, Spieringpolder, 74, De strijd gaat verder, 74.	
II. NOORD-BEVELAND. <i>Algemeen.</i>	
§ 1. <i>Geografische ligging en plaatsbepaling</i>	81
§ 2. <i>Grensbeplating en indeling</i>	84
§ 3. <i>Gemeente en ambachtswapens</i>	90
§ 4. <i>Stelbergen, dorpen, boerderijen, molens enz.</i>	93
§ 5. <i>Polders en waterschappen</i>	114
§ 6. <i>Zeedijken, binnendijken en inlaagdijken</i>	126
§ 7. <i>Oever- en dijkvallen</i>	137
§ 8. <i>Stormvloed</i>	151

§ 9. Oever-, strand- en dijksverdediging	169
§ 10. Oeveronderzoek	197
§ 11. Enkele gegevens over bodemonderzoek	209
§ 12. Afwatering	214
§ 13. Havens	226
§ 14. Wegen	233

III. DE NOORD-BEVELANDSE POLDERS.

<i>Waterstaatkundige en historische gegevens</i>	237
§ 1. Oud Noord-Beveland, 240, § 2. Orizand, 241, § 3. Nieuw Noord-Beveland, 241, § 4. Frederiks, 242, § 5. Wissenkerke, 243, § 6. Oud 's Gravenhoek, 244, § 7. Kamperland, 244, § 8. Ouweleck, 245, § 9. Oud Kortgene, 246, § 10. Geersdijk, 246, § 11. Kats, 247, § 12. Kampensnieuwland, 247, § 13. Al te Klein, 248, § 14. Nieuw 's Gravenhoek, 249, § 15. Stads, 249, § 16. West, 250, § 17. Oost, 250, § 18. Vliete, 251, § 19. Toren, 252, § 20. Heer Jansz, 253, § 21. Adriaan, 253, § 22. Rip, 254, § 23. Maria, 254, § 24. Jonkvrouw Anna, 255, § 25. Anna Friso, 256, § 26. Willem Adriaan, 257, § 27. Jacoba, 257, § 28. Willem, 258, § 29. Sophia, 259, § 30. Soelekerke, 259, § 31. Onrust, 260, § 32. Leendert Abraham, 261, § 33. Spiering, 262.	

IV. DE VERBINDINGEN MET DE ANDERE EILANDEN EN HET VASTELAND.

§ 1. De overzetveren	263
§ 2. De Noord-Bevelandse brug en andere vaste verbindingen	281
§ 3. Noord-Beveland en het Deltaplan	291
Aantekeningen	301

* * *

INLEIDING.

Nu we voor het feit staan dat het eiland Noord-Beveland in het kader der Deltawerken met het vasteland is verbonden en hiermee heeft opgehouden een eiland te zijn, leek het ons nuttig om de geschied- en waterstaatkundige ontwikkeling van dit gebied vast te leggen. Na behandeling van de naamsafleiding wordt allereerst in het kort een indruk gegeven van Noord-Beveland voor 1530, daarna van de ondergang van datzelfde Noord-Beveland en van het „drijvende” Noord-Beveland. Een en ander steunt voor zover mogelijk op de bekende werken van Beekman en Hollestelle, doch is grotendeels verbeterd en aangevuld met authentieke gegevens. In de verdere beschrijving is er naar gestreefd een zo goed mogelijk beeld te geven van het ontstaan en de groei van het voormalig eiland, waarbij in 't bijzonder historische en waterstaatkundige aspecten worden belicht.

Noord-Beveland, uit het water ontstaan en deels weer daarin terugverzonken behoort tot die gebieden in Zeeland, waarvan de oevers gedurig door de stromen werden aangetast en de zeedijken door de golven werden gebeukt. Kort voor 1600 bestond het gebied dat men nu Noord-Beveland noemt, nog uit enkel schorren en slikken, kreken en geulen, met hier en daar nog de restanten van een vroegere zeedijk of enkele overblijfselen van gebouwen die van het vroegere Noord-Beveland nog over waren gebleven. Men moet zich even dit beeld voor ogen stellen om een indruk te kunnen vormen van de veranderingen die in een paar eeuwen plaats vonden om Noord-Beveland te maken tot een van de meest welvarende landbouwgebieden van Nederland, zo niet van geheel Europa.

Het waren de waterbouwers en de landbouwers die dit presteerden, elk op hun eigen wijze en met de middelen die elk geslacht in hun tijd ter beschikking stonden. Het zijn de pioniers van enkele eeuwen geleden die met eenvoudige middelen de grondslag hebben gelegd, waardoor de huidige en na ons komende generaties rustig en veilig zullen kunnen leven achter afsluitdammen en deltadijken. Althans dit hopen wij, want 100 % zekerheid is nooit te krijgen waar het om elementen gaat die men niet in de hand heeft.

Van de geschiedenis van dit pionierswerk met zijn strijd, zijn successen en zijn nederlagen, verweven met de historie van het betreffende gebied, wordt in deze verhandeling een overzicht gegeven. Het vormt een geschiedenis van inpolderingen, stormvloed, dijkbreuken en in-

undaties, oever- en dijkvallen, inlaagdijken en oeververdedigingswerken en al wat daarmee verband houdt. Hierbij worden bijzonderheden vermeld over bedijkingsoctröoien, over aanleg der bedijkingen met latere inlagen en dijksverhogingen, het verloren gaan van polders of gedeelten van polders, het verdedigen van de oevers en zeedijken, over voorgekomen vallen of afschuivingen en over de afwatering der poldergebieden, ook in verband met de opbouw van de in de polders voorkomende wooncentra (dorpen). Het is een overzicht van de wedergeboorte van het eiland na de rampzalige vlooden en van de groei en de ontwikkeling tot de dag van heden.

De ontwikkeling van de verbindingen met de overige eilanden in de omgeving of met het vaste land, hetzij per boot, brug of anderszins wordt in het laatste hoofdstuk behandeld. Een résumé over het ontstaan van het Drie-eilandenplan met de thans definitieve dammen en een overzicht van de daartoe uitgevoerde werken met een blik op de in dit gebied nog in het verschiet liggende deltawerken wil het geheel completeren. Alles is karakteriserend samengevat onder de titel: „Tussen Afsluitdammen en Deltadijken”.

Een woord van dank is hier zeker op zijn plaats voor al degenen die ons bij het verzamelen van gegevens in een of andere vorm van dienst zijn geweest en hierdoor de samenstelling van dit werk mede hebben mogelijk gemaakt. Onze bijzondere dank gaat uit naar Ir. T. Groot, Hoofd van de Afdeling Studiedienst van de Rijkswaterstaat te Vlissingen, die het gehele werk aan een technisch kritische blik in opbouwende zin heeft willen onderwerpen.

De cartograaf H. J. Everwijn verzorgde op vakkundige wijze de tekeningen voor het omslag en van de wapens van het waterschap, de gemeenten en de ambachten, terwijl de tekenaar F. W. J. den Brabander ons bij een belangrijk deel van het tekenwerk waardevolle diensten heeft bewezen.

Wanneer bij de foto's geen bron van herkomst is vermeld, zijn deze van de auteurs. Ter wille van de lay-out en van de technische uitvoering van het geheel komen de foto's niet alle op de betreffende tekstpagina's voor. Daarom is achter elke verwijzing naar een foto, de pagina vermeld. Verschillende benamingen enz. die niet op de tussen de tekst verwerkte illustraties verwerkt konden worden, zijn zoveel mogelijk op de uitslaande kaart (fig. 218) achterin dit boek opgenomen.

Middelburg voorjaar 1961.
Koudekerke

I. NOORD-BEVELAND.

Land — Water — Land.

§ 1. DE NAAMSOORSPRONG VAN NOORD-BEVELAND.

De plaatsnaamkunde is een terrein vol voetangels en klemmen. De meest verbreide mening, die lange tijd heeft geheerst, was dat Beveland zijn naam dankte aan de kerk van St. Baaf. Deze opvatting is wel te begrijpen, omdat de Benedictijnerabdij Sint Bavo te Gent bezittingen op de Bevelanden had. De onderscheiding in Noord- en Zuid-Beveland vinden we eerst in de 12e en 13e eeuw. Hollestelle gaat nog vóór St. Baaf terug en noemt een zekere Bavo, graaf van Hesban, naar wie Beveland genoemd zou zijn. Deze mythische verklaring kunnen wij laten voor wat zij is. De vroegste vermelding (966) vinden we in het cartularium der abdij van Nijvel als Bievelant. Tack komt in de *Nomina Geographica Neerlandica*¹⁾ tot de conclusie, dat Beveland genoemd is naar een zekere persoon Beve<Bive<Bivi, wellicht de eigenaar van een groot landgoed. Uit de literatuur, die hij aanhaalt blijkt, dat men vanaf de achttiende eeuw zich met deze naam heeft beziggehouden. Zo dacht men aan „beven”, wegens de onvaste grond, aan de naar Bevelandse plaatsen ondernomen beevaarten of aan Beierland, naar de heren uit het huis van Beieren. Dr. Gysseling volgt Tack niet, een germaanse persoonsnaam Bivo bestaat wel, maar als eerste lid van een gouwnaam acht hij dit onwaarschijnlijk. Veeleer gaan zijn gedachten uit naar het germaanse bivon, nl. beven, bevend land, een verklaring die wij al genoemd hebben. In de oudste vorm Bievelant zou de ie zo goed als zeker een fout voor i zijn en zou dus uitgegaan moeten worden van Biveland, met evolutie $i > e$ in open syllabe.²⁾

Hoe het zij, wanneer we denken aan onvaste of aan veengrond, gaan onze gedachten uit naar de uitgestrekte veengebieden in de Wateringen Beoosten en Bewesten Ierseke. We moeten in vroeger tijd Noord- en Zuid-Beveland als een gebied voorstellen, doorkruist met geulen en krekens, die enerzijds langzamerhand zijn verzand en dichtgeslibd en anderzijds zich tot flinke stromen hebben ontwikkeld, die als grensstromen gingen fungeren.

In de geschiedenis is dus bekend geworden een Noord-B(i)evelant,

een Zuid-B(i)evelant en een Oost-Bevelant, benamingen die tot op de huidige dag met geringe veranderingen in Noord-Beveland, Zuid-Beveland en Oost-Beveland zijn bewaard gebleven. In deze serie voormalige delta-eilanden heeft Noord-Beveland derhalve zijn naam mede te danken aan de meest noordelijke ligging. Eindelijk zij nog vermeld dat de naam Beveland door sommigen ook wel in verband is gebracht met het woord bèfón, hetgeen omvatten, omdijken betekent. Hoewel op het eerste gezicht verschillende factoren aanwezig zijn om een dergelijke naamsafleiding aan te nemen, berust deze voor ons gevoel op te weinig fundamentele basis.

* * *

§ 2. NOORD-BEVELAND VOOR 1530.

Gebeurtenissen die hun schaduw vooruitwerpen.

„Een land met neevlen omtogen,
en in diep geheim gehuld.”³⁾

Hoewel dit gezegde ons in deze moderne tijd enigszins romantisch in de oren klinkt, is het toch altijd nog grotendeels op de gehele provincie Zeeland van voor het jaar 1200 van toepassing. Dit geldt in niet mindere mate voor het in 1530 totaal overstroomde eiland Noord-Beveland.

In oude documenten wordt reeds van Beveland gesproken en voor het eerst in 1223⁴⁾ zelfs van Noord-Beveland, maar een volledig inzicht, hoe, wanneer en door wie het oude Noord-Beveland met dijken en kaden werd omgeven, kunnen we vermoedelijk nooit krijgen. Het gebrek aan voldoende nauwkeurige kaarten maakt het niet gemakkelijk de juiste gesteldheid van het oude eiland weer te geven. Tengevolge van verschillende overstromingen, vallen of grondbraken, waartegen de bewoners een gestage strijd hadden te voeren, veranderde het eiland voortdurend van vorm. Andere gedeelten werden na kortere of langere tijd weer geheel of gedeeltelijk „beverst”.

Weliswaar is o.a. door Beekman en Hollestelle met de weinige gegevens en door laatstgenoemde met bestudering van het bestaande land, getracht een voorstelling van het oude eiland te geven. Hun voorstelling berust dan voor een groot deel op de geringe overblijfselen van het vroegere eiland die nu nog in de nieuwe polders zijn te vinden, zoals beddingen van oude geulen en kleinere krekens, aardruggen van overgebleven dijksgedeelten of „vluchtheuvels” en puinlagen op de plaats van vroegere dorpen of kastelen, voor zover al deze restanten niet door de 68-jarige inundatie en daarna door de nieuwe inpolderingen en be-

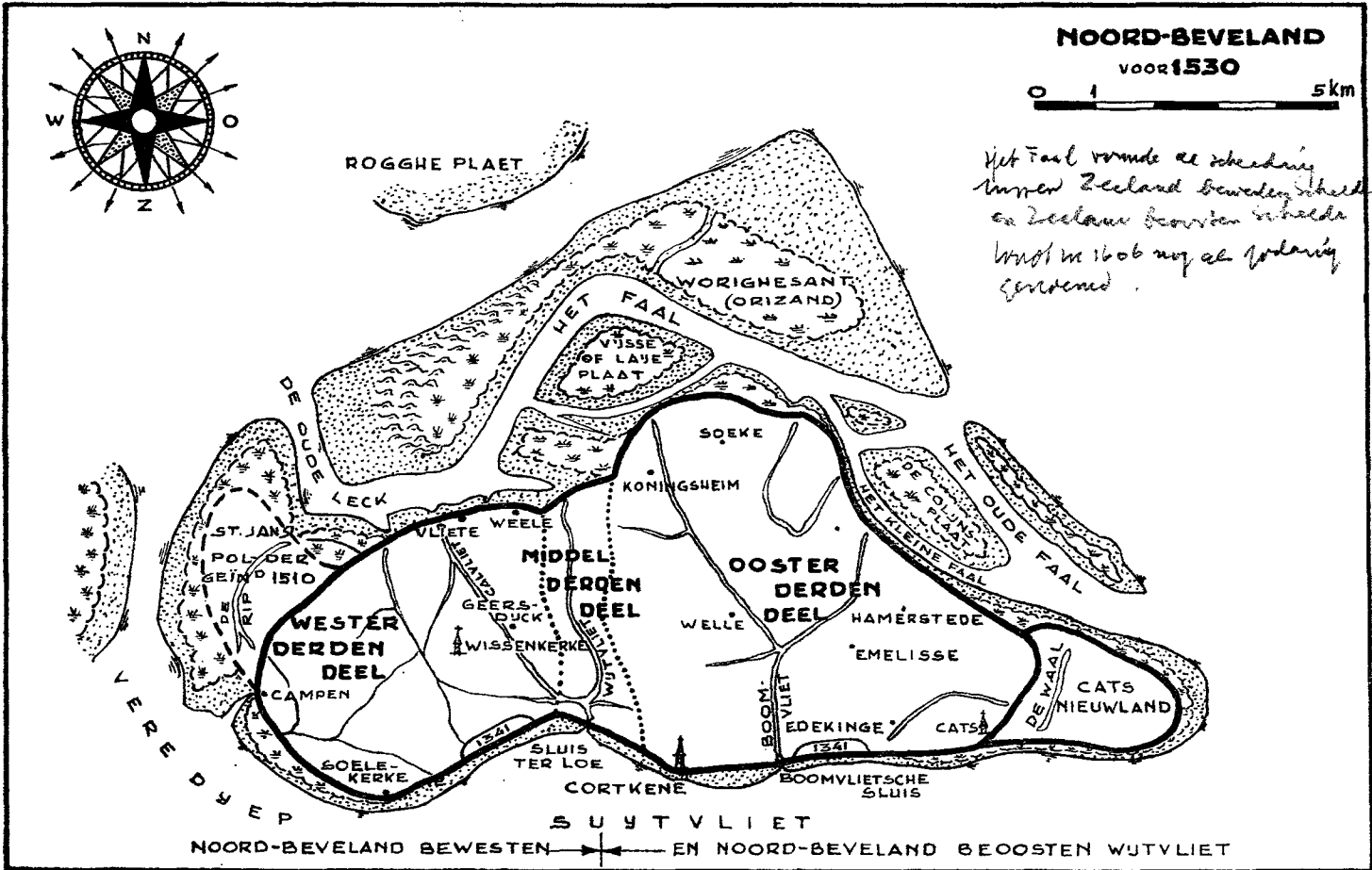

fig. 1.

bouwingen zijn verdwenen. Doch een en ander samengevat gaf hun een globaal beeld van het middeleeuwse Noord-Beveland.

Bijgewerkt met de tegenwoordige gegevens is in fig. 1 eveneens een kaartje van het oude Noord-Beveland samengesteld, een reconstructie van de oude toestand, steunend op de kaarten van Beekman, Hollestelle, Van Deventer en 's Grooten en niet te vergeten de bodemkaart van het eiland van 1956. Aan de hand van in de loop der jaren gevonden overblijfselen van vroegere bewoning (Wanteskuip, Emelisse, Vliete enz.) zijn de toenmalige kerkdorpen hierop aangegeven. De juiste plaats van de toenmalige smalstad Kortgene is voldoende bekend door het feit dat het tegenwoordige Kortgene nog altijd dezelfde toren heeft, zij het dan grondig gerestaureerd. In een volgend hoofdstuk wordt daar verder op ingegaan. Eveneens is de juiste plaats bekend van het vroegere Wissenkerke, hetgeen ook hierna wordt behandeld. Om de dorpen onderling te bereiken moest men te paard of te voet of wel verplaatste men zich per schuit door de watergangen, in de zomer op stoffige wegen en des winters baggerend door het slik. Bestrate wegen kende men toen alleen tussen belangrijke steden. Te weinig gegevens zijn bekend om ons een beeld te vormen dat met de werkelijkheid van die dagen, op een alleen over water te bereiken stukje land, enigszins overeenkomt. We mogen ons in een werk als dit niet laten beïnvloeden door de vlucht der verbeelding, maar moeten ons houden aan een aantal feiten. Feiten neergelegd in oorkonden, rekeningen en soms processtukken. In processtukken van de jaren 1468 en 1469⁵⁾ duiken gegevens op, waardoor we enigszins een inzicht krijgen hoe Noord-Beveland er destijds heeft uitgezien.

In deze stukken lezen we dan dat Noord-Beveland in verleden tijden één dijkage is geweest en dat de dijken gedurende een reeks van jaren voor gemeenschappelijke rekening werden onderhouden. Blijkbaar heeft dit systeem niet voldaan, want — zo lezen we — men oordeelde het nuttig Noord-Beveland in drie districten te verdelen, die men aanduidde als wateringen of dijkgraafschappen. Het is zeer waarschijnlijk dat deze dijkgraafschappen natuurlijke begrenzingen hebben gehad in de vorm van afwateringskreeken of in de vorm van oude en in de jaren van het proces zeker zeer verwaarloosde dijken, dwars over het eiland lopend. De namen van de dijkgraafschappen of wateringen spreken voor zichzelf: Ooster-, Middel- en Westerderdendeel. We vernemen ook iets van de reden van deze driedeling. Ter wille van de zekerheid namelijk dat het onderhoud van de dijken behoorlijk kon geschieden. Hoe kleiner het district, des te gemakkelijker was het onderhoud te overzien, te meer daar in die tijd het kavelsysteem werd toegepast. De dijk werd in parten verdeeld en ingelanden kregen bij loting het te onderhouden dijkvak toegewezen. Het is hetzelfde systeem dat men in Holland „verhoef-

slaging" of „naar den hoefslag" noemde, waarbij het onderhoud van een gedeelte dijk over een bepaalde hoeve werd omgeslagen. In de processtukken wordt duidelijk gezegd dat iedere watering op zichzelf stond. Elk deel had zijn eigen aanslag en men had niets te zeggen over het deel van de ander. Alleen wanneer dijkvallen optraden en bij het leggen van inlagen moest men elkaar helpen. Waarover ging het proces nu? Het Westerderdendeel had zulke kwade dijken dat het geen kans zag deze behoorlijk te herstellen. Men riep de hulp in van de andere delen. In het jaar 1466 ordonneerde hertog Philips van Bourgondië, dat men gezamenlijk zou helpen waar het 't meest nodig was, m.a.w. het Middel- en Oosterderdendeel moesten bijspringen. Een van de argumenten voor de hulp was, dat in geval van inundatie de andere twee delen mede verdrinken zouden. Hieruit kunnen we concluderen dat eventuele tussendijken (die langs het Wijtvliet bijv.) zo laag waren dat zij geen water konden keren. Voor de hulp werd een regeling ontworpen, waarbij commissarissen werden benoemd om de gelden te innen. Het Ooster- en Middelderdendeel weigerden te betalen. Het Oosterderdendeel had in het verleden veel last van stroomaanval gehad. Om deze te stuiten had het wel honderd last stenen en meer voor de dijk geworpen zonder dat ook maar iemand hen geholpen had. Evenzo was het Middelderdendeel voor zware lasten komen te staan door de aanleg van stroomleidende werken.

Men probeerde nu een regeling te ontwerpen waarbij partijen elkaar konden vinden. Overeengekomen werd dat het Westerderdendeel eerst zou zorgen dat de dijken op hun vroegere grootte en sterkte hersteld werden voor de anderen zouden bijspringen. Omgekeerd gold dit ook voor het Ooster- en Middelderdendeel. Tevens zou het Westerderdendeel zorgdragen dat de zes paalhoofden in zijn district in orde gemaakt werden zonder dat vier andere paalhoofden door die zorg het kind van de rekening werden. In elk derdendeel zou binnendijks een berm gemaakt worden. De geïnde gelden voor de werken moesten ook daaraan ten goede komen! Een maatregel die doet vermoeden, dat dit niet altijd het geval was. Er werd een commissie van zes personen benoemd om uit te maken waar hulp het meest noodzakelijk was. Verder viel het besluit vier jaar lang een contributie van anderhalve groot vlaams per gemet te heffen. (Een pond vlaams stond gelijk aan zes gulden, een schelling gelijk 30 cent, een penning of groot gelijk $2\frac{1}{2}$ cent, een groot gelijk aan 24 miten.) Als scheidsrechter trad op de echtgenoot van de toen reeds lang overleden Jacoba van Beieren, Frank van Borsssele, opperdijkgraaf van het Ooster- en Middelderdendeel. Nauwelijks was deze regeling goedgevonden of het Westerderdendeel ging weer moeilijkheden maken en erkende het arbiterschap van Frank van Borsssele niet. Hij was volgens

hen rechter in eigen zaak. Het Westerderdendeel beriep zich weer op de regeling van Philips van Bourgondië. De zaak kwam voor het Hof van Holland en dit college maakte uit dat de arbitrageregeling gehandhaafd diende te blijven. Het Westerderdendeel werd veroordeeld de proceskosten te betalen.

We zouden dit proces niet zo uitvoerig behandeld hebben wanneer hieruit niet enkele dingen duidelijk naar voren springen. In de eerste plaats blijkt duidelijk dat het er met de dijken niet goed voor stond en verder is de opmerking van belang dat in het verleden Noord-Beveland één gemeenschappelijke dijkage is geweest. De vraag is echter wanneer dit veranderd is. Een oorkonde van 1341 ⁶⁾ zegt dat ten westen en oosten van Kortgene twee inlagen gelegd moesten worden — weinig betekenende dijkjes van 10 voet hoog en in aanleg 4 roeden breed. Bij deze afmetingen zou men tegenwoordig slechts spreken van „kaden”. Voor de begroting van deze inlaagdijken riep men de hulp in van de dijkgraven en gezworenen van Bewesten Ierseke en van die van de Zuidkant van Schouwen. Men heeft de plaatsen van deze inlagen ⁷⁾ nog aangegeven als gelegen in het Zuidambacht van Wissenkerke en in 's Her Wittenkinderenambacht in de parochie van Emelisse (zie fig. 1). Het gehele eiland moest de kosten van aanleg en onderhoud dragen. Uitdrukkelijk wordt hierbij vermeld dat dit nog niet de gewoonte was geweest. Het was nog geen dijkrecht. Voortaan moest deze gedragslijn ook voor in de toekomst te leggen inlaagdijken gevolgd worden.

Wij hebben gezegd dat de driedeling van Noord-Beveland meebracht dat ieder deel voor zichzelf moest zorgen, uitgezonderd in het geval van voorziening tegen dijkvallen en bij het leggen van inlaagdijken. Uit een oorkonde van 1328 ⁸⁾ kunnen we opmaken, dat Noord-Beveland in die tijd maar in twee districten was verdeeld, namelijk Beoosten en Bewesten Wijtvliet. Men wilde toen twee dijkgraven hebben, maar kon het over de personen niet eens worden. Van 's gravenwege werd toen Nicolaas van Cats met het dijkgraafschap Beoosten Wijtvliet belast. Trouwens ook in de jaren veertig van de veertiende eeuw wordt nog over Heynric Symonssone als dijkgraaf van Beoosten en over Janne Bouddinssone als dijkgraaf van Bewesten Wijtvliet gesproken. ⁹⁾ Na deze tijd dus heeft de verdeling in drie dijkgraafschappen plaats gehad. De oorkonde van 1328 — een eeuw eerder duikt voor het eerst de naam Noord-Beveland op — laat de conclusie toe, dat er voor die tijd slechts één dijkgraaf is geweest. Dat was dan vermoedelijk de tijd van die ene gemeenschappelijke dijkage waarover het proces van 1468/69 spreekt.

Alle schrijvers over het oude Noord-Beveland nemen zonder meer aan dat dit eiland in het verleden door het Wijtvliet (Wichfliet) in twee eilanden werd verdeeld. Beekman spreekt over het Wijtvliet als

van een vrij brede zee-arm, maar volgens het bodemonderzoek in 1954 en 1955 was deze vrij smal. Over het jaar of zelfs het tijdperk van de aaneenhechting is niets bekend. Vóór 1326 neemt men aan, omdat in dat jaar over de Grutersdijk wordt gesproken, terwijl een oorkonde van 1424 de oude dijk van Grutersoirt vermeldt.¹⁰⁾ De stukken geven echter geen nadere plaatsaanduiding. Wordt met dit Grutersoirt dus werkelijk het gebied van het Wijtvliet bedoeld? Het lijkt ons toe dat hierover geen zekerheid bestaat. Een rug in het landschap ten oosten van het Bokkegat (het vroegere Wijtvliet) in de Wissenkerkepolder doet vermoeden dat er een dijk geweest is. Toch schuilen in het vraagstuk van de aaneendijking der beide delen teveel onzekerheden om de dijken op het kaartje in fig. 1 anders dan met stippellijnen weer te geven.

De dijken waren in de middeleeuwen te laag om hevige stormvloedten te keren. Reygersberch noemt er in zijn bekende kroniek een aantal, die wij evenwel uit andere bronnen niet altijd op hun juistheid kunnen controleren. Zekerheid hebben we wel dat kort voor het jaar 1337 Noord-Beveland inundeerde, waarbij vooral het westen werd geteisterd. De toestand was in het genoemde jaar zo ernstig, dat ingelanden niet bij machte waren de dijken te herstellen. Zij verzochten de graaf, dit op zijn kosten te willen doen. Achteraf zou het dan verhaald worden. Een ander voorbeeld van een précaire toestand is de geschiedenis van het Cisterciensernonnenklooster Onze Lieve Vrouwekamer te Noorddijk bij Emelisse.

We weten dat de Cisterciensers veel bij bedijkingen zijn betrokken geweest, ook de nonnenkloosters. Omstreeks 1300 werd het klooster ten gevolge van overstromingen naar Waterlooswerve bij Aagtekerke verplaatst. De naam zou er op kunnen wijzen, dat men zich op Walcheren veilig voelde. Zo horen we nog telkens van overstromingen en het is of de ongunstige toestand wat de dijken betreft zich steeds meer gaat toespitsen. We hebben reeds gezien dat uit de processtukken blijkt hoe ieder dijkgraafschap met moeilijkheden te kampen heeft gehad of ten tijde van het proces nog heeft.

Het is ook uit andere streken bekend, dat omstreeks 1500 de waterstaatstoestanden zeer bedenkelijk waren geworden, waarbij ook mogelijk de voortgezette bodemdaling van eeuwen een geducht woordje meesprak. Tevens gingen we in die tijd naar een agressieve periode in de transgressiefase toe, een fase waarbij de zeespiegel op verontrustende wijze een stijging vertoonde. In 1482 trachtte men orde op zaken te stellen door een overeenkomst tussen de voornaamste ingelanden over een periode van tien jaar, 2 groten en 12 miten per gemet op te brengen om waar nodig de dijken te versterken. Die voornaamste ingelanden waren de abt te Middelburg, de rentmeester van Bewesten Schelde, Floris van

Borssele (heer van Kortgene, voornaamste ambachtsheer en opperdijkgraaf van Noord-Beveland), de magistraat van Middelburg en daarbij nog de schepenen van Kortgene en de gezworenen van de drie watering. Om de zwakke plaatsen te controleren zal men vier gegoede en geërfde mannen aanwijzen, één door de prelaat (abt) en de stad Middelburg gezamenlijk en één door iedere watering. Vooral moeten zij letten op de plaatsen waar zich dijkvallen voordoen. Het buitengewoon geschot zal dienen voor betaling van arbeiders en materiaal, waarvan jaarlijks verantwoording moet worden afgelegd. Bij geschillen tussen de vier gedeputeerden, die voor hun werk een behoorlijke beloning zullen genieten, beslissen prelaat, rentmeester en de opperdijkgraaf. Hoewel het voor ons gevoel vanzelf spreekt, wordt nog eens uitdrukkelijk gestipuleerd dat dijkgraven en gezworenen, ieder in het zijne, de dijken niet mogen verwaarlozen. Wanneer dit wel het geval is, zal de opperdijkgraaf de betrokken dijkgraven en gezworenen uit hun ambt ontslaan en samen met bovengenoemde grote ingelanden anderen kiezen.¹¹⁾ In 1490 werd het buitengewoon geschot voor tien jaar gecontinueerd.¹²⁾

Deze ordonnanties gaan al veel lijken op een regeling van boven af. Dezelfde tendens bespeuren we ook al bij het door ons genoemde proces. Dit staat niet op zich zelf. In de waterstaatsgeschiedenis merken we dit als typisch een streven van het Bourgondisch-Oostenrijks bewind. Toch bleven misstanden bestaan. Zo werden de dijkgraafschappen door de rentmeester Bewesten Schelde verpacht en hierin schulde een groot gevaar. Vierling, de bekende zestiende eeuwse waterbouwer, heeft op het funeste stelsel gewezen waarbij het ambt van dijkgraaf als een erebaantje werd beschouwd. Er waren heren die nooit aan de dijk kwamen. Als er moeilijkheden kwamen, kreeg men een dijkgraafschap niet eens verpacht. Ondanks alle regelingen kreeg het Westerderdendeel aan het einde van de 15e en begin 16e eeuw met inundatie te kampen. Men kreeg op de duur voor dit dijkgraafschap geen gegadigden meer en toen Heyndrick Corneliszone 't Vercken het pachtte, was het tegen het belachelijke bedrag van 3 ponden Vlaams per jaar.

In hetzelfde jaar, 1515, als wij dit in een rekening tegenkomen, heeft Karel V in een aanvulling op de keur van Zeeland¹³⁾ nog eens uitdrukkelijk vastgesteld, dat tot dijkgraaf in Zeeland alleen mannen van eer en verstand, gegoed en geërfd in hun ambtsgebied, aangesteld mogen worden. Volgens de keur moest hij voor minstens twintig gemet daarin gegoed zijn en tevens woonachtig in hetzelfde gebied. De evengenoemde Heyndrick Cornelisz. kon evenwel de zaken in het Westerderdendeel niet aan. Hij zei het ambt vaarwel. Een vacature in deze zo bedreigde watering kon evenwel niet lang geduld worden en daarom werd Jan Adriaensz. Duvelare belast met het dijkgraafschap zonder enige pacht

te betalen. Op buiten- en binnenbeheer moest scherp worden toegezien en nogmaals werd herhaald dat de geheven penningen goed besteed dienden te worden. De jaren voor de ramp van 1530 was waarschijnlijk de zoon van Duvelare, Adriaen Jansz., hier dijkgraaf, op wie pressie uitgeoefend was om het ambt te aanvaarden. Voor de genoemde ramp vinden we in het Middel- en Oosterderdendeel Anthuenis Bettez. van der Lisse en Vranck Jansz. als dijkgraven.

Het was niet alleen het Westerderdendeel dat met moeilijkheden te kampen had. In 1501 gaan er gedeputeerden van Middelburg — deze stad vertegenwoordigde het belang van haar inwoners op het eiland Noord-Beveland — naar het college van de Staten van Noord-Beveland om te spreken over een nieuwe inlaag tengevolge van een val bij de Boomvlietse sluis tussen Kortgene en Kats. Later ging men weer kijken naar vallen beoosten Kortgene. In 1518 en 1529 vonden vallen in het Zuidambacht plaats. We hebben de naam van Vierling al genoemd. Een van de grootste nalatigheden die hij de dijkgraven aanwrijft is, dat zij nooit de hoogte van de dijken peilen. Hiervan is het behoud van de dijkage afhankelijk. Deze nalatigheid werd volgens hem o.a. Noord-Beveland noodlottig.

We hebben zo even de Staten van Noord-Beveland genoemd. Een soortgelijk college, waarin — het woord zegt het al — de standen vertegenwoordigd zijn, kende Walcheren al veel langer. Dat de invloed van Middelburg in het college van Noord-Beveland groot was, blijkt uit de ordonnantie van 8 mei 1528. Volgens deze ordonnantie benoemde de stad twee van de vier gedeputeerden die belast waren met het toezicht op de dijkage van Noord-Beveland. De twee andere gedeputeerden traden op namens de rentmeester van Bewesten Schelde en de heer van Kortgene. De Staten (gedeputeerden) moeten elk jaar in mei de dijken en werken visiteren en jaarlijks de rekeningen afhoren. Hun was de aanstelling van vier kwartiermeesters voorbehouden die alle werken en voorvallen in het oog moesten houden. De grondslag van dit Staten-college kunnen we al terugvinden in de ordonnantie van 1482, die van tijdelijke aard was.

Het is een wat triest beeld dat we moeten geven van Noord-Beveland. Stormvloed, dijkvallen, ruzies en wat al niet meer. Het lijkt wel of de moeilijkheden zich in de zestiende eeuw steeds meer opstapelen. Hoe stond het eiland er in het rampjaar 1530 waterstaatkundig voor? Dit weten wij uit een door Karel V gegeven ordonnantie van 2 maart 1530.¹⁴⁾ Ter voorkoming van inundatie hadden de graaf van Buren, Floris van Egmond, erfgenaam van de van Borsselles, en de bewoners van het eiland de noodzaak te kennen gegeven de dijken te repareren. Wegens de zware belastingdruk konden zij de hiervoor benodigde gelden

niet opbrengen. Naast deze kosten kwamen dan nog de sommen voor de aanleg van rijs- en stenenhoofden, nodig geworden door vallen en diepten langs de oevers en ten gevolge van verwaarlozing van de dijken door de dijkgraven. De waarde van een groot aantal landerijen bedroeg na aftrek van de lasten niet meer dan 2 tot 4 schellingen per gemet. Alles culmineerde in deze klacht: als er geen voorzieningen werden getroffen zou het gehele eiland, dat onder één dijk lag, inunderen.

In de laatstgenoemde ordonnantie werden een aantal maatregelen ter verlichting van de lasten der ingelanden genomen. Men kreeg vier jaar lang een deel van de belastingen, maar dan moesten ingelanden jaarlijks minstens 6 groten Vlaams per gemet opbrengen zoals gewoonlijk, of zoveel meer als blijken zou nodig te zijn voor de extra buitenwerken. Tegenover deze tegemoetkoming stond echter weer de heffing van een buitengewoon geschoot van jaarlijks 6 groten. Dit buitengewoon geschoot kwam voor rekening van de eigenaars, terwijl de pachters moesten zorgen de te verbreden en te verhogen dijken van een krammat te voorzien. De Staten van Noord-Beveland zouden jaarlijks in het begin van de zomer onderzoeken waar hulp het meest nodig was. Dijkgraven en gezworenen zouden ieder voor hun watering de werken doen uitvoeren op door de Staten gegeven instructies, waarvan zij rekening moesten overleggen. Dit betrof de uitleg (verbreding) en verhoging der dijken, terwijl de rekening van de buitenwerken door de Staten zou worden gedaan. Op de ramingen zou toezicht gehouden worden door de rentmeester Bewesten Schelde. De uitvoering van dit alles zou gebeuren onder een te benoemen superintendent. Uit deze maatregelen bleek wel dat er van de zelfstandigheid van de ingelanden en het onmiddellijke dijksbestuur niet zoveel was overgebleven.

Aannemende dat men direct met dit vierjarenplan is begonnen, kon men in het najaar van 1530 nog slechts een gedeelte van het werk voltooid hebben. En in dit najaar kwam de vloed. De gebeurtenissen in de voorafgaande jaren waren even zovele tekenen aan de wand geweest of even zoveel gebeurtenissen die hun schaduwen vooruitwierpen. Een gebied van ca 14000 Blooise gemeten of bijna 5000 ha, dat volgens de kronieken uit vruchtbare landen bestond, verdween door de St. Felixvloed van 5 november 1530 onder water. Met andere gebieden in Zeeland lag Noord-Beveland voorlopig met de zee gemeen.

* * *

§ 3. HET „DRIJVENDE” NOORD-BEVELAND, 1530-1598.

De gevaarlijkste stormen voor ons land komen altijd uit het noordwesten, meestal voorafgegaan door krachtige zuidwesten winden, welke laatste het water in het zuidoostelijk deel van de Noordzee langs de Belgische en Hollandse kusten, alsmede langs de kusten van Denemarken en Noorwegen boven de normale stand opvoeren. Gevolgd door een noordwester storm wordt dit water naar het zuidelijke deel van de Noordzee teruggedrongen, waar de waterstand dan nog steeds hoog kan zijn. Het slechts ca 30 km brede Nauw van Calais geeft niet voldoende spuumogelijkheid („het is maar een klein kraantje aan een groot vat”), zodat vooral langs onze zuidelijke kust (en zoals in 1953 duidelijk is gebleken, ook voor de oostkust van Engeland) massale opeenhoppingen van water ontstaan. Deze, mogelijk mede onder invloed van andere factoren ontwikkelde stormvloeden, zijn in de loop der geschiedenis vooral voor de Zeeuwse kusten funest geweest. Slechts enkele jaren geleden hebben in 't bijzonder de Zeeuwen en de bewoners der Zuidhollandse eilanden dit nog ervaren bij de beruchte februari-vloed van 1953. Zulke zwarte dagen heeft Zeeland meer gekend. Een van de zwartste was wel de St. Felixvloed van 5 november 1530, op „St. Felix quade Saterdach”.

Wij weten niet of op 4 november 1530 de mensen op Noord-Beveland de ramp hadden voorzien of dat ze het onheil voelden aankomen. Wel weten we dat de dag daarop de wind met orkaankracht de golven hoog opzweepte. Jan Janssen Reygersberch van Kortgene, die het ter plaatse met eigen ogen heeft aangezien, beschrijft deze catastrofe in zijn kroniek op sobere wijze. Wij geven zijn verslag in onze eigen woorden weer: Binnen hetzelfde jaar (1530) op de vijfde dag van slachtmaand (St. Felixdag) was er een grote storm uit het noordwesten. Op het midden van de dag was het water zo hoog gekomen, dat het over de dijken en in de straten van Kortgene begon te stromen hoewel het nog twee uur duurde eer het vol tij was. En op dezelfde zaterdag, zoals sommigen schrijven, inundeerden in Holland, Brabant, Zeeland en Vlaanderen 404 parochies, waarbij Zeeland, tezamen met Holland, de meeste schade leed. We krijgen dan een opsomming van de schade in Zeeland.

Het aantal parochies of dorpen op 404 te stellen lijkt wel aan de hoge kant, hoewel de gevolgen voor Zeeland verschrikkelijk waren. Voor lange tijd bleven drijven het land van Borssele, Sint-Philipsland en Noord-Beveland. Zelfs op Walcheren braken de dijken door, maar deze konden spoedig hersteld worden. De Breede Watering bewesten Ierseke inundeerde, maar werd na korte tijd weer drooggelegd. De Watering

beoosten Ierseke verdween tot heden onder water, het is het gebied van het Verdronken land van Reimerswaal. Ten zuiden van dit gebied liep het dijkgraafschap tussen Honte en Hinkelinge (Zuidwatering) onder. Schouwen kon vrij spoedig weer drooggelegd worden, maar Duiveland was er erger aan toe. Ook Tholen kreeg zijn deel.

Noord-Beveland „brak” bij deze vloed eerst in de omgeving van de sluis Ter Loe. Des zondags hield de Boomvlietse sluis het niet, zodat binnen drie dagen geheel Noord-Beveland onder water stond.

„Stallen en huizen spoelen weg, 't vee met de boeren.

Herder en schapen saam en moeders met hun kroost”

dicht Janus Secundus (Johannes Everaerts). De ellende was eigenlijk met geen pen te beschrijven.

De overheid, zeer onder de indruk van het gebeurde, begon spoedig maatregelen te nemen om de gevolgen van deze vloed zoveel mogelijk het hoofd te bieden. Heel wat mensen in de geïnundeerde gebieden waren hals over kop geëvacueerd, ook daar waar juist hun hulp dringend nodig was.¹⁵⁾ Op 21 november, dus ruim 14 dagen na de ramp werd een keizerlijk plakkaat afgekondigd, waarin meegedeeld werd dat allen, die voor de inundatie in Zeeland woonachtig, maar thans geëvacueerd waren, weer terug moesten komen. De mensen, die in de geïnundeerde gebieden waren, mochten niet vertrekken. Ieder moest helpen de dijken te repareren „op verbeurte van leven ende goederen”. De dag daarop kwam een ordonnantie op de veerdiensten af, die zeker ook gegolden zal hebben voor het geteisterde Noord-Beveland. Om misbruik te voorkomen, mochten de veerlieden per hoofd niet meer dan een stuiver voor een mijl rekenen, tenzij iemand alleen overgezet wilde worden, in welk geval men drie stuivers mocht vragen. Voor Walcheren en de Bevelanden werden op 22 november door de keizer o.a. Maximiliaan en Adolf van Bourgondië (resp. abt en admiraal), Lambrecht van Bryaerde (raad van de keizer) en Adolf Herdinck (rentmeester Bewesten Schelde) belast met de inspectie van de gebroken dijken. In hun commissiebrief hoort men de echo van de nood-toestand. De vruchten van de oogst en het zaad voor de volgende oogst waren bedorven en verloren gegaan, vee en goederen verdronken. Veel erger, aldus de commissiebrief, was het verlies van mensenlevens.

Sommige zeeweringen achtte men toen reeds onherstelbaar. De keizer machtigde de heren tot het heffen van één schelling per gemet, teneinde daarmee de dijken en sluizen te repareren. Schrijnend is te constateren, dat er mensen waren die van de omstandigheden gebruik maakten, door de prijzen van graan, stro, boter, kaas, steen, hout enz. op te drijven. Werklieden maakten hiervan ook gebruik door meer loon te eisen, waarom er ordonnanties werden gemaakt om aan deze misbruiken paal en

perk te stellen. Als gemachtigden voor Noord-Beveland stelden de heren van Bourgondië en Bryaerde o.a. de dijkgraven van Noord-Beveland, Vranck Janszoon en Anthonis Bettiszoon, in hun plaats aan. Zij moesten de dijken gaan inspecteren, inzonderheid waar zich doorbraken hebben voorgedaan. Tot hun assistentie moesten zij mensen aantrekken, die met deze materie het best bekend waren. Verder dienden zij de ramingen van de noodzakelijke herstellingen op te maken in overleg en met goedvinden van de graaf van Buren, de machtigste ambachtsheer van het eiland. Tenslotte mochten zij te dezer zake ordonnanties en statuten maken.

Kort na de ramp, op 21 november, had keizer Karel V reeds aan zijn neef Floris van Egmond, graaf van Buren, geschreven, dat hij er op vertrouwde, dat Floris zonder verwijl al het mogelijke tot herstel zou uitvoeren. Het huis Egmond had op Noord-Beveland vele bezittingen, geërfd van een bastaardtak van het geslacht Van Borssele. Maatregelen bleken voorts nodig op het belangrijke gebied der lonen. Op 15 januari werden de lonen van de dijkwerkers vastgesteld. Niettegenstaande het winterseizoen wilden zij alleen werken voor een dagloon van tien tot twaalf groten, terwijl zij hiervoor niet langer dan 7 of 8 uur werkten of nog minder als het regende of slecht weer was. Er kwamen ongeregelheden voor en de dijkwerkers persten hun bazen geld af. Vastgesteld werd dat geen dijk- of grondwerker tot Pasen méér zou verdienen dan 8 groten Vlaams per dag en in het zomerseizoen 9 groten. Uitgezonderd waren hiervan de bazen en uitvoerders, die beloond zouden worden naar believen van hun werkgevers. Ook de schippers die zoden vervoerden mochten geen hoger loon vragen dan vóór de inundatie.

De keizer en de graaf van Buren hadden voor het herstel van Noord-Beveland ieder een bepaald bedrag beschikbaar gesteld. We ontmoeten als geldschietter één van de kooplieden van de Duitse natie te Antwerpen, Lazarus Tucher genaamd, die zeer belangrijke zaken deed. Hij verstrekke het geld in termijnen. Ook werd nog wat geld ontvangen van de drie dijkgraven en enige particulieren. In de rekening van Vranck Janszoon, die de besteding van de gelden verantwoordde, kwamen posten voor die licht werpen op de gang van zaken. Men had in Holland op kerken en stadspoorten biljetten doen bevestigen met de mededeling dat men Noord-Beveland beversen (herindijken) zou. Aannemers, en we moeten daarbij zeker niet denken aan de grote aannemersmaatschappijen van tegenwoordig, die hiervoor in aanmerking wilden komen, werden opgeroepen om de voorwaarden te vernemen. In maart 1531 zien we dan dat er lonen betaald werden aan de botdraggers (sjouwerlieden), cordegagencruijers (kruiwagenvoerders) en zodenvonders (zodenspitters). De maand daarop was men aan de dijken bezig ten westen van Kortgene.

Door een omkading rond Kortgene, Emelisse en Kats te maken, konden de overgebleven ingezetenen blijven wonen. Verder werd er aan de sluis ter Loe gewerkt. De gang van zaken verliep echter niet naar wens. Een plakkaat van 30 april 1531 herinnerde eraan, dat ieder geërfde (ingeland) in Noord-Beveland op tijd zijn geschoot moest betalen tot herstel van de dijkage. Het loon van de rijswerkers werd uitdrukkelijk vastgesteld.

Aangezien de arbeiders niet geregeld betaald werden en de levensmiddelenvoorziening te wensen overliet, is het zonder meer duidelijk dat de stemming beneden het nulpunt was gedaald. Van een vaste lijn in het werk kan ook niet gesproken worden, want men bleek het er niet over eens te zijn of Noord-Beveland in de zomer hersteld kon worden.

Dit maakte voor Mr. Geraert Mulert en Heijnrich van der Werve, in de instructie van 6 juni 1531 nog een punt van onderzoek uit. De stemming was als een smeulend vuurtje, waar op een gegeven ogenblik de vlam uit kon slaan. Op 23 juli 1531 kwam het tot een uitbarsting bij de komst van de rentmeester Beosten Schelde, Heijnrich van der Werve, die waarschijnlijk op inspectie kwam. Dijkwerkers en schippers liepen te hoop tegen de rentmeester en andere leidinggevende personen. Vierling heeft ons van de dijkwerkers uit deze tijd een weinig verheffend beeld gegeven. Wat zij aan boevenstreken en schelmerijen uithaalden was niet mis. Meesters en knechten kwamen meer op het werk om de bierton te bestormen dan om de dijk te maken. De eerlijkheid gebiedt ons hieraan toe te voegen, dat zij die met betaling en levensmiddelenvoorziening belast waren niet minder schuld hadden.

In ieder geval eisten de dijkwerkers en schippers op Noord-Beveland geld en levensmiddelen. Zij deden dit zo dreigend, dat de rentmeester het vege lijf alleen kon redden door in de kerk te wijken. Hoewel niet uitdrukkelijk vermeld, zal dit de kerk van Kortgene geweest zijn. In het algemeen kan men zeggen dat aan gewijde plaatsen het asylrecht verbonden was. Blijkbaar was men van dit opstootje onder de indruk gekomen, want er kwam geld en de volgende dag werd er brood en kaas verdeeld onder de arbeiders. Rentmeester Van der Werve stuurde dijkgraaf Adriaen van Dorp en de opzichter Mercelis van Zegerscappelle naar Brussel om mededeling te doen aan de graaf van Buren, van de overlast, die de officieren (leidinggevende personen) ondervonden hadden van de schippers en dijkwerkers, omdat het aan financiën ontbrak.

Er was nog een categorie die hierover klaagde en wel de waarden en waardinnen. Zij hadden eten en drinken aan de dijkwerkers verschaft, maar wegens het gebrek aan geld werden zij niet betaald. Dat men bang begon te worden voor de potige dijkwerkers blijkt uit het feit, dat door de graaf van Buren aan de officieren drie gezellen toegewezen werden voor hun persoonlijke bescherming.

Al deze dingen en vooral de onderlinge tweedracht, slecht beheer en ondeugdelijke toezicht — het is Reygersberch die hierop wijst — maakten dat het werk niet opschoot. De nog gebleven ingezetenen van het eiland begonnen de moed te verliezen en trokken weg. We vinden een vijftiental van deze mensen terug in Veere.¹⁶⁾ De meesten kwamen uit Wissenkerke, waaronder enige ambachtslieden. Aangenomen mag worden dat de inwoners van Kortgene en Cats zich liepen te verbijten omdat het werk te slecht opschoot. „Dit siende die van Cortgenen ende Cats, hopende dattet landt namaels noch bepodert soude werden, hebben die van haer selven ronts om bepodert ende dieorghelijcke, die van Cats ende nieuwe Cats met eenen vasten dijkce.”

Wanneer we bedenken hoe bij de februarivloed van 1953 de verbindingen met de geïnundeerde gebieden totaal ontwricht waren, dan kunnen we ons des te beter voor ogen stellen, hoe het in 1531 geweest is. Men had toen geen technische hulpmiddelen. Moeilijk was het ook bepaalde mensen te bereiken. Op 10 maart 1531 ging de stadhouder (graaflijk ambtenaar) naar Noord-Beveland om een kwestie uit te zoeken. Hij keerde evenwel onverrichterzake terug omdat door de inundatie de bevolking zich her en derwaarts verspreid had. Wij weten niet hoe de toestand in het jaar 1532 was. Het plakkaat van 15 januari 1531, over het loon van de dijkwerkers, werd maart 1532 opnieuw gepubliceerd. Wie de toestand ook niet vertrouwd heeft, was blijkbaar Reygersberch zelf. Op 27 mei 1532 werd hij als poorter van Veere ingeschreven, apotheker van beroep. De zaken werden hem te slap aangepakt, terwijl de stroom zo in kracht toenam, dat, wat men overdag presteerde, 's nachts weer wegdreef. Toch blijkt uit enkele inschrijvingen als poorter te Veere, dat men hoopte weer spoedig terug te kunnen keren. Men bedong namelijk, dat men vrij zou mogen vertrekken wanneer het land ingedijkt was.

De hoop van velen zal wel de bodem ingeslagen zijn, toen op 2 november 1532 een noordwesterstorm de pas gemaakte dijken van Kortgene en de polder van Kats deed overstromen. Dat het allemaal vrij onverwachts gebeurde, kunnen we opmaken uit het feit dat te Kortgene een aantal inwoners op hun bed door het water werd verrast en de verdrinkingsdood stierf. Anderen konden zich redden door op zolders en daken te klimmen. Zij moesten wachten tot het water rustiger was om met schuiten te worden afgehaald.

Een bijzonder tragische gebeurtenis speelde zich te Kats af. Meer dan 150 personen verdronken hier, toen deze zich op „eene hoogen hil of werf” in veiligheid wilden stellen. Op hun vlucht er naar toe werden zij door het binnenstromende zeewater overvallen. Het is of Reygersberch vermanend zijn vinger opsteekt, als hij zegt dat de

Zeeuwen het verdriet en jammer van deze vloed en wel ter harte mogen nemen, „want hij spiegelt hem wel, die hem aen een ander spiegelt”.

Is er in 1533 door enkelen nog gedacht aan een terugkeer naar het vertrouwde eiland? We zouden het kunnen opmaken uit de inschrijving te Veere van Jan Willem Michiels. van Kortgene. Hij deed dit onder de voorwaarde „als andre Noordbevelanders te wete van den verbande van den twee jaeren”. Hoopte hij over twee jaar terug te kunnen keren? Er is niet bekend of men toen nog een poging gedaan heeft Noord-Beveland te herwinnen. Gezien het feit, dat die van Schouwen in 1539 een mogelijkheid zien hun bedreigde zuidoever te ontlasten, door de stroom op een of andere wijze over het verdrongen land van Noord-Beveland te leiden,¹⁷⁾ had men de hoop op dijksherstel opgegeven. Het zou meer dan zestig jaren duren eer men plannen voor inpoldering ging maken. Gedurende die tijd hadden eb en vloed vrij spel, zodat de voor 1530 afgedamde vlieten en geulen, die nog als kreken aanwezig waren, van lieverlee hun oorspronkelijke loop hernamen (fig. 2, p. 33).

De zee had veel genomen maar begon ook weer te geven. Zij bracht slib mee en allengs groeiden schorren aan. Op deze schorren liet men schapen grazen. In 1549 is dan ook „van den binnendijcxlande” van Noord-Beveland voor de eerste maal pacht ontvangen. Het is Jacob Cats (1577-1660), o.a. bekend om zijn inpolderingen in westelijk Zeeuwsch-Vlaanderen, die aanwassen als volgt beschrijft:

„Siet, aenwas is een dingh, dat sonder ons gevoelen
Komt stijgen uijt de see en aen den oever spoelen,
Al schijnt het eerst maer sant en niet dan enckel blick,
Het neemt gedurigh toe, en wert ten lesten slick.
En daerna wast' er gras; een stel van hondert schapen
Die kander naderhant haer noodigh voetsel raepen,
Totdat het op het lest verandert sijnen naem,
En even mettertijt tot dijcken is bequaem.”

Onder de sliblaag van Noord-Beveland lagen en liggen de fundamenten van gebouwen. Fundamenten, die nog steeds te weinig belangstelling hebben gekregen. Het enige monument op dit ogenblik, van voor de vloed van 1530, is de toren van Kortgene, dat wil zeggen dat de nieuwe toren om de oude is heengebouwd. Als men deze toren beklimt zal men dit alras ontdekken.

Het slib heeft er voor gezorgd dat Noord-Beveland tot een van de welvarendste landbouwstreken van Zeeland is gaan behoren. Om het land te bewerken moet dit bedijkt zijn. Om te bedijken moet men mensen hebben, die dit risico durven nemen. Want de omstandigheden voor Noord-Beveland waren in die tijd niet eenvoudig. Men moest als het ware in zee gaan inpolderen.

§ 4. DE GROOTSTE OVERWINNING OP HET WATER.

„Kielen, wielen, rand om 't land." Men heeft deze oude, nagenoeg geheel vergeten Zeeuwse spreuk wel eens doen slaan op zeevaart, landbouw en waterstaat.

„Dat zeevaart bloei, dat landbouw tier,
En dat de waterstaat bestendig,
Der stromen loop bedwingen en stier." 18)

Andere verklaringen worden gevonden in kiel of kil, dat is een geul of kreek en kan ook een moerassig stuk land betekenen. Wiel of weel, veel van deze watervlakten, ontstaan tengevolge van dijkdoorbraken, treffen wij in Zeeland achter de Zeeuwse dijken aan. En wat zou „rand om 't land" anders betekenen dan een dijk om een stuk grond..

Een meer technische gedachtengang zou kunnen zijn door bij kielen aan het kielspit te denken, dat men vroeger op de zate van de toekomstige dijk aanbracht. En bij wielen, aan de karren en kruiwagens, voorheen de meest gebruikte voertuigen bij dijksbouw, terwijl „rand om 't land" het uiteindelijke resultaat was van deze grondwerken.

Vandaag de dag zien we dat deze spreuk ook op Noord-Beveland van toepassing is geweest. Tot voor kort werd het voormalige eiland met zijn kostbare landbouwgronden beschermd door een ca 48 km lange zeewering. Deze zeewering, thans voor een groot deel binnen de afsluitdammen gelegen, was voorzien van een dijk- en oeververdedigingsstelsel, dat waterstaatkundig gezien en menselijkerwijs gesproken, de aanval der stormen en stromen kon trotseren, terwijl de natuurlijke afwatering aan redelijke eisen voldeed. Toch werden van tijd tot tijd bressen geslagen door de verraderlijke vallen, terwijl de stormvloed van 1953 ook aan Noord-Beveland grote schade toebreacht. Het ontstaan van dit gebied, een complex van ongeveer 7600 ha van de meest vruchtbare landerijen in Nederland, die in tegenstelling tot vroeger, sterk mechanisch bewerkt worden en die zijn omgeven van een gordel van klei, basalt, beton en rijshout, vond zijn oorsprong in het jaar 1598.

In dat jaar werd namelijk de Oud Noord-Bevelandpolder bedijkt. Het is waarschijnlijk, dat men al een hele tijd eerder tot bedijking van een aantal schorren had kunnen overgaan. Toch is het niet moeilijk de reden van dit uitstel op te sporen. Geen ander gewest dan het Zeeuwse, had zo zwaar te lijden gehad van de stormvloed in de jaren 1530 tot 1570. Na 1570 werd het geteisterd door de oorlogshandelingen. Nemen we bijvoorbeeld Tholen, dit eiland was zowel door vriend als vijand afgestroopt.

Oud Noord-
Beveland-
polder

De belegering van Middelburg had zware offers van de landelijke bevolking gevraagd. Schouwen-Duiveland met Zierikzee ging nog in de jaren tachtig gebukt onder de zware lasten.

Kortom, men had zoveel werk om het hoofd boven water te houden, dat men eenvoudig niet aan inpoldering kon denken. Eerst in de beginjaren van negentig kwam een adempauze. Pas in 1592 denkt men aan inpoldering van een gedeelte van het verdrinken Noord-Beveland.¹⁹⁾ Men beraamt zelfs middelen om de killen en kreken in een staat te brengen die de begroeiing van de schorren en dus de landaanwinning bevordert.

Men behoeft zich niet te verbazen dat het Maria van Nassau was, die als zaakwaarneemster voor haar in Spanje gevangen broer Philips Willem optrad, om de zaak van de herindijking ter hand te nemen. Het huis Oranje kon namelijk rechten doen gelden op ruim 6000 gemeten van het voormalige eiland. Anna van Egmond, meestal Anna van Buren genoemd, de eerste vrouw van Willem van Oranje, had deze goederen bij haar huwelijk aangebracht. Dat men toch zijn rechten op deze voor het oog waardeloze, verdrinken gebieden stevig in handen hield, bleek bij een geschil in 1566. Toen beweerde nl. de rentmeester van Bewesten Schelde, dat de ambachten, die Philips Willem had geërfd van zijn moeder Anna van Egmond, aan koning Philips II vervallen waren, aangezien bepaalde formaliteiten niet waren vervuld. De zaakwaarnemer van Philips Willem gaf zich echter niet gewonnen. Trouwens de schorren brachten al geld op, want zij werden aan herders (stellenaars) verpacht, die hun schapen daarop lieten grazen, en bij stormweer en hoge vloed een schuilplaats zochten op de talrijke voor een deel kunstmatige hoogten (stellen).

In juli en augustus 1593 verschenen dan op de schorren van Noord-Beveland de landmeters en kaartmakers Simon en Cornelis Jansz. om het te bedijken terrein in kaart te brengen. Zij kwamen aan 3844 roeden schor dat ter bedijking gereed lag, met aftrek van de slechte stukken en kreken kwam dit op 3770 gemeten (blooise maat).

Hieronder zijn enkele gegevens vermeld van vroegere gebruikte maten, het is een uittreksel uit een vergelijkingstafel van maten en gewichten van het Departement der Monden van de Schelde, met die van het Fransche Keizerrijk, vastgesteld te Middelburg 9 October 1812.

Na 1812 is daarin officieel geen wijziging gebracht.

1 Schouws gemet is 0,4167 ha,	1 Schouwse roede is 3,73 m
1 Bloois „ is 0,3924 ha,	1 Blooise „ is 3,62 m
1 Rijnlands „ is 0,4257 ha,	1 Rijnlandse „ is 3,77 m
1 Puts „ is 0,4968 ha,	1 Putse „ is 4,07 m.

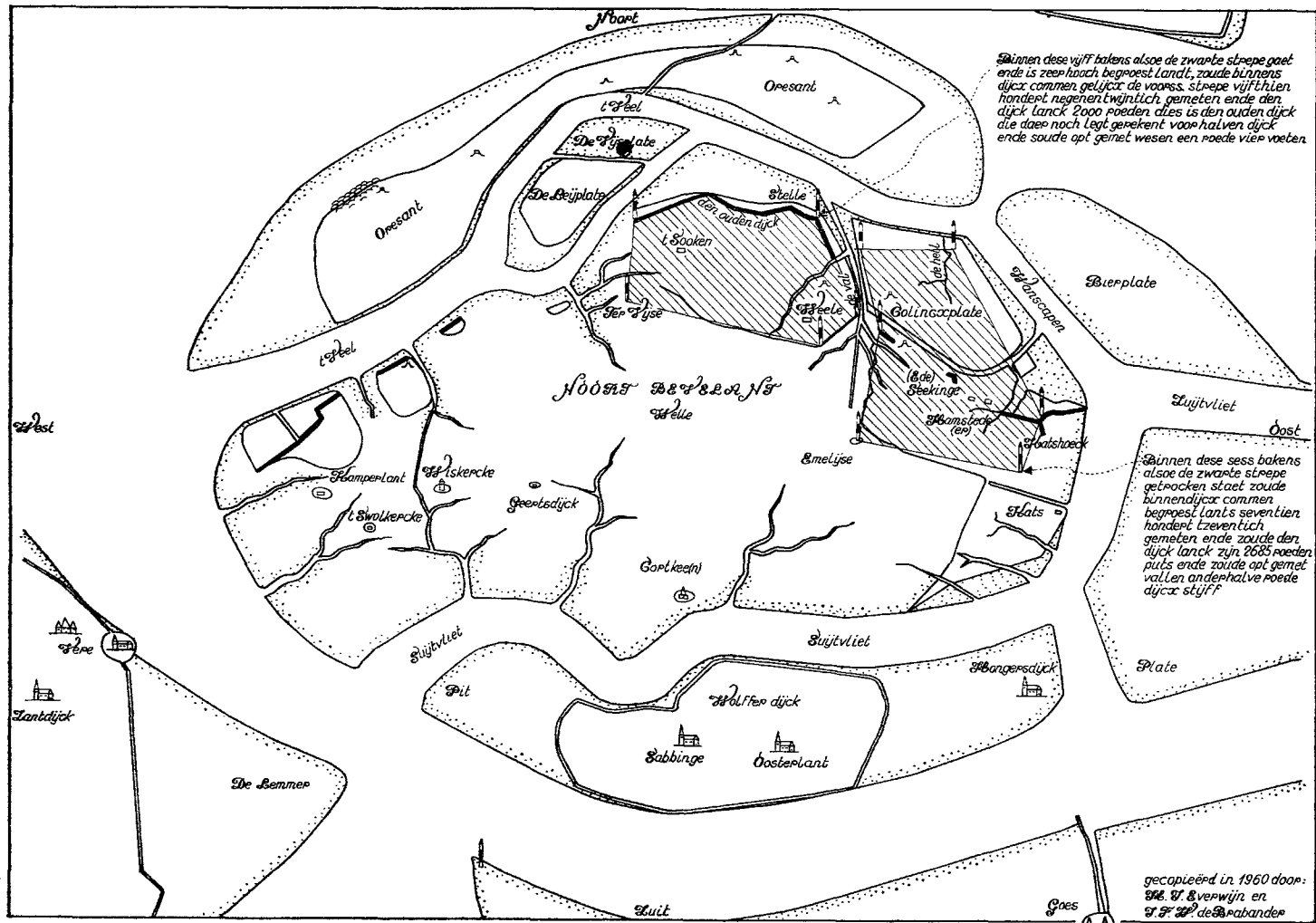

fig. 3. Eerste bedijkingsplannen van Noord-Beveland voor 1593.

Een gemet is 300 vierkante roeden, een roede is 12 voeten en een voet is 12 duim. De Putse roede werd enkel gebruikt om dijkwerken te meten. Een morgen is 600 vierkante roeden. Praktisch is alleen de Schouwse een nu nog in Zeeland voorkomende maat.

Op een kaart van het onbedijkte Noord-Beveland, in het Algemeen Rijksarchief in Den Haag, die abusievelijk in de 17e eeuw is gedateerd, komt een bedijkingsproject in twee gedeelten voor. Dit moet voor 1593 zijn geweest. Er wordt wel over afbakening gesproken, maar het is niet zeker of dit inderdaad het geval geweest is. Het Kleine Faal werd hier gedeeltelijk als scheiding tussen deze projecten aangegeven, zie fig. 3.

Eind 1593 en begin 1594 begonnen de onderhandelingen met de Staten van Zeeland, ten einde octrooi voor deze bedijking te krijgen. In de vergadering der Staten van 18 januari 1594 verscheen een drietal heren als gedeputeerden van de Jonkvr. van Oranje (Maria van Nassau), die een octrooi verzochten voor het bedijken van 3600 gemeten land. Zij vroegen vrijstelling van grond- en andere lasten voor 14 jaar, alsmede van de belasting op de eet- en drinkwaren voor de tijd van drie jaar. Verder verzocht men het recht om over het bedijkte land de jurisdictie of hoge heerlijkheid te mogen uitoefenen, wat zeggen wil dat door de ambachtsheren over alle zaken, tot die van halsmisdaden toe, recht gesproken kon worden.

Dat men zoveel noten op zijn zang had, had onder meer als reden, dat de dijkage in de mond van de Schelde, in open zee lag „op zeer heete stroomen ende getyden”. Verder kon men nog voor het feit komen te staan dat bedijkers, arbeiders en paarden in geval van een droge zomer in grote benauwdheid zouden geraken wegens gebrek aan zoet water. Hierdoor zou mogelijk het werk zo stagneren, dat het in de eerste zomer niet voltooid kon worden. Grote bezwaren kon ook gebrek aan huisvesting voor de toekomstige pachters van het land en van de landarbeiders opleveren, vooral in oogsttijd.

In een brief van Maria van Nassau van 11 maart 1594 aan de Staten, bedankte zij het college voor de bevordering van de zaak der bedijking, maar het kwam haar voor dat enige zwaarigheid gemaakt werd over het toestaan van de hoge heerlijkheid. Het is — zo schreef zij — altijd de bedoeling geweest aan de Staten de souvereiniteit van het te bedijken gebied te laten, het voorrecht zou zich beperken tot de nieuwe polder en niet over het gehele eiland, zoals de Staten meenden. Zij appelleerde op het gemoed der Staten door te wijzen op het feit dat het huis Oranje vele goederen verloren had in dienst van het land en beroofd was van kostbare sieraden, die het ten behoeve van den lande in hoogste nood vervreemd had. In mei van dat jaar kwam het octrooi af. Uit het besluit van 17 mei bleek, dat een groot deel van de Colijnsplaat mede ingedijkt

zou worden, die al meer dan een eeuw geleden ter bedijking was uitgegeven (1489), maar nooit tot uitvoering was gebracht. Vrijstelling van de grondlasten werd verleend voor 10 jaar, van de belasting op de hoornbeesten en bezaaide gemeten voor zeven jaar, ingaande met het eerste jaar van de bedijking, terwijl alleen de gevraagde vrijstelling op wijnen, bieren en alle andere middelen van consumptie in zijn geheel werd toegestaan. Over de hoge heerlijkheid werd met geen woord gerept. De vrijstellingen hebben de bedijkers niet kunnen bevredigen. Na het huwelijk van Maria van Nassau op 7 februari 1595 met graaf Philips van Hohenlohe, een veldoverste in dienst van de Staten-Generaal, probeerde men nogmaals de Staten te vermurwen. De graaf van Hohenlohe, die thans voor zijn vrouw en zwager optrad, schreef op 13 juli 1595, dat hij vernomen had dat de Staten van Zeeland de week daarop zouden vergaderen om te besluiten over de inpoldering.

Hij ook trachtte op het gemoed van de heren te werken door zich te beroepen op zijn langdurige diensten en stelde zich levenslang ter beschikking van de Staten. Het was vooral het punt van de hoge heerlijkheid waar het om ging, maar dit werd hem 10 augustus geweigerd. Gedachtig aan het woord dat de aanhouder wint, is het nog diverse malen geprobeerd. Hoewel Van Hohenlohe zijn eisen, wat de hoge heerlijkheid betrof, matigde en op de duur slechts enige voorrang boven de gewone ambachtsheren verlangde, werd hem ook dit laatste op 18 maart 1596 geweigerd. Wel kreeg hij dezelfde dag nog enige andere voordelen en door de resolutie van 5 april van dat jaar was het octrooi compleet. De bedijking kon dus een aanvang nemen.

Opnieuw werden in de zomer van 1596 de schorren opgemeten en men kwam tot de conclusie, dat wanneer men de dijk 300 putse roeden langer maakte dan in 1593 geprojecteerd was, men een winst aan grond had van 900 blooise gemeten. Verder was een van de zaken die nog geregeld diende te worden, de uitgifte of verkoop van een deel van de schorren en slikken aan de gegadigden voor deze bedijking. Bedongen werd, dat zij die in 1593 en 1594 bij de bedijking betrokken waren, met name Jhr. Johan van Matenese, Johan van Oldenbarnevelt, ontvanger-generaal Philips Doublet, ontvanger Cornelis van Mierop, burgemeester Govert Brassier, Dirk Brassier, burgemeester Jacques van Borssele, die — behalve Oldenbarnevelt en Van Borssele met 71 gemeten — ieder een aandeel hadden van 75 gemeten, op hun eerste en voordeliger condities mochten bedijken. Zij betaalden dan ook geen 28 maar 25 gulden per gemet. Oldenbarnevelt en enkele van deze heren zijn bij meerdere bedijkingen betrokken, zo in de kop van Noord-Holland (1595) en bij Ooltgensplaat (1600). Op 11 maart 1597 volgde de goedkeuring van de verkoop door Philips Willem. Wanneer we de kaart met de be-

dijkingsprojecten van 1593 en 1596 bekijken (fig. 2, p. 33), vallen ons ettelijke stellen en vaten (drinkwaterputten) op.

Het opvallende hierbij of beter gezegd het logische is, dat een aantal boerderijen, waarschijnlijk de oudste hoeven in de polder, in de omgeving of op de plaats van deze stellen gebouwd zijn. De stellen waren namelijk de hoogste punten in het voormalige schorregebied en vormden veelal restanten van oude kerngebieden of oude vegetatievlakken. Zo ligt de boerderij Veldzicht ca 1 km zuidwest van het dorp Colijnsplaat ten westen van de Nieuwe weg op de voormalige „Oosthouck” en Landlust ca 2 km zuidwest van hetzelfde dorp ten noorden van de Zuid Lange weg op de voormalige stelle „Cleijenborch”. In de nabijheid van de hoeve Hoge Weide, ca 800 m zuidoost van Colijnsplaat ten oosten van de Molenweg lag de stelle „Cowecappien”. De stelle genaamd „Witte Keete” langs het Kleine Faal, lag in de buurt van de Rusthoeve, welke laatste ca 1100 m ten zuiden van Colijnsplaat ligt op de kruising van de Molenweg met de Noord Lange weg. De stelle „Jongendishouck” lag in de buurt van de tegenwoordige boerderij Landbouwlust, ca 2 km zuidoost van Colijnsplaat, ongeveer 200 m oostelijk van de Colijnsplaatse Groene weg. De „Jongendishouck” doet ons denken aan een gelijk-luidende naam langs de Walcherse noordzeekust, ca 4 km ten noordwesten van Vlissingen, waar het bekende recreatiegebied „Dishoek” in de gemeente Koudekerke ligt. Op Walcheren wordt deze naam afgeleid van een vroegere dijkshoek ter plaatse. Het blijft echter een vraag in hoeverre deze naamsafleiding voor de bedoelde stelle van Noord-Beveland is toe te passen. De stelle „Colinsplate” vertoont wat haar ligging betreft frappante overeenkomst met de tegenwoordige plaats van de korenmolen ten oosten van het dorp. Verder vinden we op de kaart in fig. 2, p. 33, de plaats van enige vroegere kerkdorpen aangegeven, b.v. Emelisse en het „Soecxse Kerckhoff” (Hoeke of Soeke), het laatste gelegen in het nu nog bekende geïnundeerde Wantjeskuip. De kuip werd genoemd naar J. Wante, een vroegere bewoner van een boerderij achter deze inlaag. Hij had de inlaag enige jaren in pacht.

Blijkens de tweede voorwaarden van uitgifte en verkoop van Noord-Beveland en Colijnsplaat nam men zich voor, Noord-Beveland in 1598 te bedijken, terwijl na de bedijking de grenzen van de ambachten vastgesteld zouden worden. Niemand had stemrecht of hij moest ingeland zijn met een halve kavel of tenminste 30 gemeten (art. 1). Het bestuur over de polder zou uitgeoefend worden voor een termijn van twee jaar (1598 en 1599), door een dijkgraaf en vijf gezworenen, ervaren in de materie van dijkage en daarin ook tamelijk wat land bezittend, alsmede door een penningmeester en een contraboekhouder. Zij werden aangesteld door de bedijkers. Dijkgraaf en gezworenen bedienden tevens

het ambt van schout en schepenen tot aan de tijd dat hierin voorzien zou worden (art. 2). Het onderhoud van de dijk, buitenbermen, rijsdammen, hoofden en al het andere onderhoud van het voorland kwam voor gemeenschappelijke rekening van bedijkers en ingelanden. Dijken wegsloten alsmede watergangen kwamen voor ieders rekening wat het onderhoud betrof (art. 3). Men oriënteerde zich wat de maat betrof op Zierikzee (art. 4), waarbij wij aanstippen dat toendertijd vele plaatsen hun eigen matenstelsel hadden. Verder zouden er een of meer sluizen gelegd worden, die zouden uitwateren door de buitendijkse schorren en slikken (art. 6). De ambachtsheren zouden van ieder honderd gemet, één gemet geven tot onderhoud van te bouwen kerken, de dienaars dezer kerken of de school. Dat gemet heette de Godsakker (art. 7). Op de duur waren alle beletselen opgeruimd om tot inpoldering over te gaan, behalve dan het grensgeschil met de ambachtsheren van Cats.

Hieraan werd door de overeenkomst van 9 september 1597 een einde gemaakt. Onbegrijpelijk was dit geschil niet, want door de inundatie was de toestand in 67 jaar zo aanmerkelijk gewijzigd, dat men er niet meer kon uitkomen. Men besloot na de bedijking, in tegenwoordigheid van partijen, een weg als grensscheiding aan te leggen, breed ca 24 voeten, waarvan de ene helft op het ambacht van Noord-Beveland en de andere helft op dat van Cats lag. Het is de tegenwoordige Katse Groene weg. De graaf van Hohenlohe bleek een vasthoudend man te zijn, want hij en de andere ambachtsheren vroegen nog eens uitbreiding van het octrooi en uitoefening van de criminele rechtspraak, minstens voor het jaar 1598. Nu men dan met maart 1598 — aldus een van de requesten — met de bedijking hoopte te beginnen, was het nodig om onregelmatigheden, die tot nadeel zouden strekken van de voortgang van het werk, te voorkomen. Beslist noodzakelijk was het daarom en de Staten stemden 28 oktober 1597 voor een jaar toe, volledige rechtspraak uit te oefenen.

Verzocht werd de reeds benoemde dijkgraaf en gezworenen als rechtscollege te laten fungeren. Dit alles om meerder autoriteit te hebben over de rabauwen, die onder de dijkwerkers en dergelijk soort arbeiders gemeenlijk gevonden werden. Uit andere bronnen is bekend dat de dijkwerkers nu bepaald geen lieve jongens waren. Ten aanzien van het verzoek om uitbreiding van het octrooi, dat verlenging van de termijn van de verschillende vrijstellingen van belastingen betrof, hielden de Staten het been stijf. De verzoekers moesten zich tevreden stellen met het gegeven octrooi.

Voorjaar 1598 begon men te bedijken. De inpoldering moet spoedig verlopen zijn, want reeds 25 juni 1598 schreven dijkgraaf en gezworenen aan Philips van Hohenlohe, dat Godlof over enige dagen

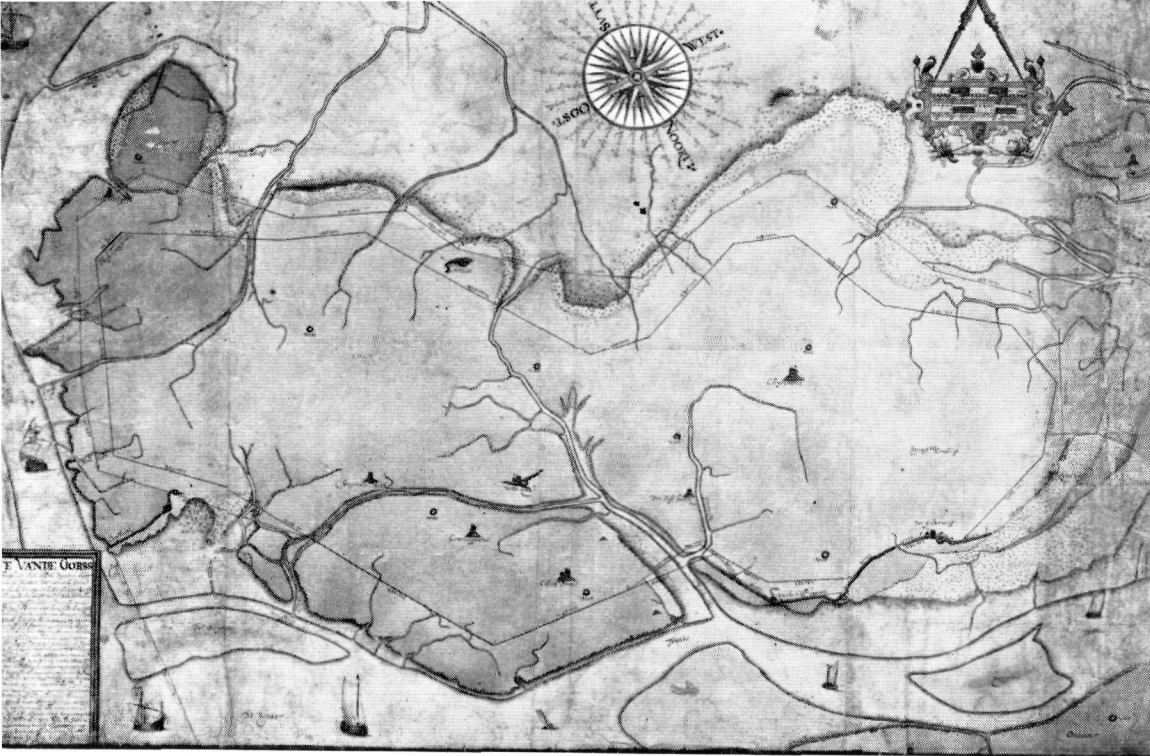
het land is „geverscht” overmits, men het kleine Faal (of Valkreek) — de stroom die de Colijnsplaat scheidde van Noord-Beveland — binnendijks heeft gestopt en bekraagd. Na vaststelling van het wegenplan — aldus de brief — kan tot verkavelen worden overgegaan. De brief heeft een happy ending. Er zit gang in het werk door het mooie weer. We zijn bezig de diepte van het Faal te verminderen en met rijs over te gaan. Met hulp van God Almachtig zal de „dijckagie eerlanck buijten alle zwaricheijt ende perijckel (gevaar) wesen”.

Deze brief werd geschreven op het herenhuis. Dit was in het algemeen het eerste huis, dat ten behoeve van de bedijking gebouwd werd. Van hieruit werd het werk door dijkgraaf en gezworenen geregeld.

Helemaal zonder tegenslag is het ook weer niet gegaan, want men heeft van storm en hoge vloed en nog overlast ondervonden. Niettemin werden op 9 juli 1598 de landmeters Simon en Cornelis Janss. gemachtigd tot verdeling van de landen tussen Philips van Hohenlohe en de andere ambachtsheren, ook wel gemene of portionarisambachtsheren genoemd. Zoals gezegd hadden de stormvloed en de grenzen van de ambachten uitgewist. Naast het Huis van Oranje, dat de meest aanzienlijke ambachtsgerechtigde was, waren er een aantal ambachtsheren, die recht konden doen gelden op bepaalde gedeelten waarvan de grenzen niet meer bekend waren. Deze snippers werden verenigd tot een ambachtsheerlijkheid, het gemeen of portionaris-ambacht. De totale oppervlakte van de nieuwe polder besloeg 4348 gemeten 206 roeden, waarvan aan Colijnsplaat ruim 535 en aan Cats ruim 539 gemeten toebehoorden. Van de overblijvende 3274 gemeten, aangegeven als de heerlijkheid Noord-Beveland, nam het gemeen ambacht ongeveer een kwart in beslag.

Bovengenoemde totale oppervlakte van ruim 4348 gemeten is gebaseerd op officiële gegevens.²⁰⁾ Deze oppervlakte blijkt evenwel ca 407 gemeten minder te zijn dan die vermeld op de kaart in fig. 2, p. 33, waar voor de totale oppervlakte 4755 gemeten en 200 roeden blooise maat aangegeven staat. De tegenwoordige omvang bedraagt kadastraal 1731 ha, terwijl ca 164 ha is geïndeerd, zodat de polder bij bedijking ca 1895 ha groot zou zijn geweest, overeenkomende met ca 4820 blooise gemeten, hetgeen betekent dat de Oud Noord-Bevelandpolder bij bedijking 65 gemeten groter was dan de oppervlakte in fig. 2 aangegeven. De totale lengte van de zeedijk staat op dezelfde kaart aangeduid, als bedragend 4850 putse roeden, wat overeenstemt met de ca 20 km dijk lengte bij de inpoldering.

De bedijking van de Oud-Noord-Bevelandpolder moet voor die tijd een groot waterbouwkundig werk zijn geweest. Wat de tegenwoordige oppervlakte betreft, kadastraal ca 1731 ha, behoort deze polder nog tot de acht grootste bedijkingen in de provincie Zeeland. Een lengte van

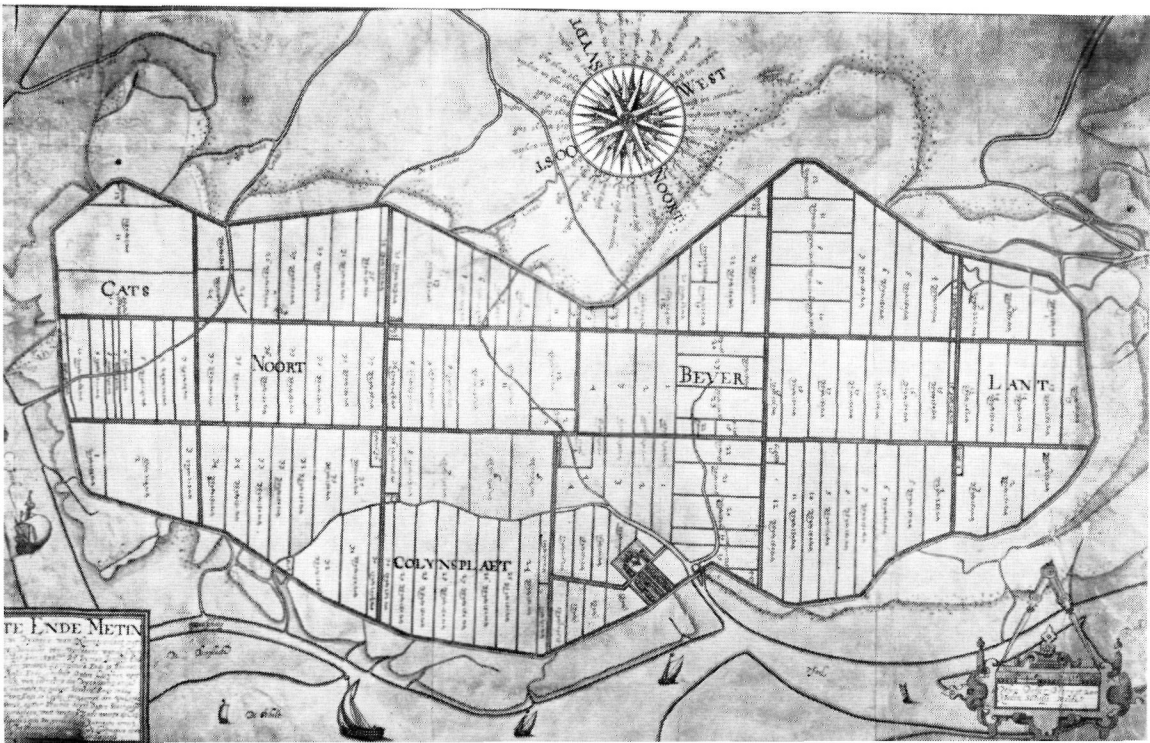

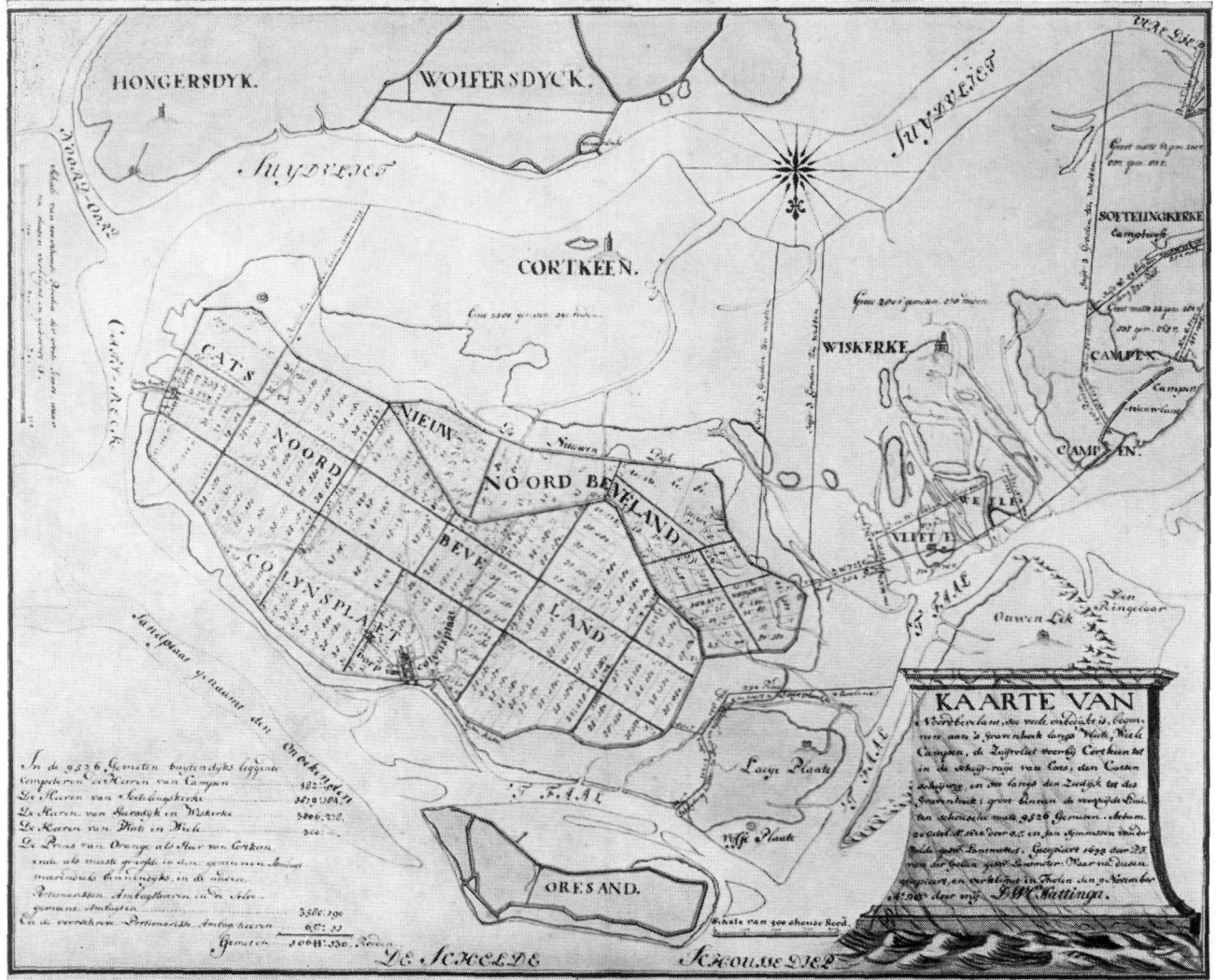
Alg. Rijksarchief, nr 2802

fig. 2. Noord-Beveland „drijvende” in 1597 met bedijkingsplannen van de Oud Noord-Bevelandpolder.

fig. 6. De eerste polderkaart - 1598 - van de in dat jaar bedijkte Oud Noord-Bevelandpolder.

Alg. Rijksarchief, nr 2803

In de 9536 Aemeten buytendijck leggende
Compagnen eedelen van Campen 482
De Heeren van Schiedamschedijk 3473:164
De Heeren van Grooten en Wiskerke 5000:210
De Heeren van Pelt en Niek 900
De Heeren van Orange als Heren van Cortken
enke als macht geeft in dien gemeten en buyt
maritiemcken buytendijck in di aemeten
Aemetenken Aemetenken en in vele
gemeene Aemeten 5500:100
En de vordere Aemetenken Ametenken
Gemeten 057:22
..... 10048:250
De Scheede
Koroune Dier

KAARTE VAN
NOORD BEVELAND
Warderen lancke veld onvoorke is leggend
niet aan de vordere lancke Niek, Niek
Campen, de Zuylveer overlij Cortken tot
in de vordere veld van Cortken den Cortken
achterzijde in den lancke den Zuylveer tot des
vordere veld van Cortken de vordere veld
van Cortken met 9536 Gemeeten veld
vordere veld van Cortken en in den vordere veld
vordere veld van Cortken, Geopiet 1622 door 228
vordere veld van Cortken vordere veld van
vordere veld van Cortken in Polen den 28 vordere veld
1620 door mij D.W.C. Hattinga.

fig. 10. Noord Beveland in 1620, geconieerd door D. W. C. Hattinga. Alu. Rijksarchief, Atlas Hattinga, deel II, nr 22

bijna 20 km zeedijk moest worden aangelegd volgens een gemiddeld dwarsprofiel als in fig. 4 is aangegeven, hetgeen wil zeggen dat enkele honderdduizenden m³ klei, zand en zoden in enige maanden tijds moesten worden verzet.

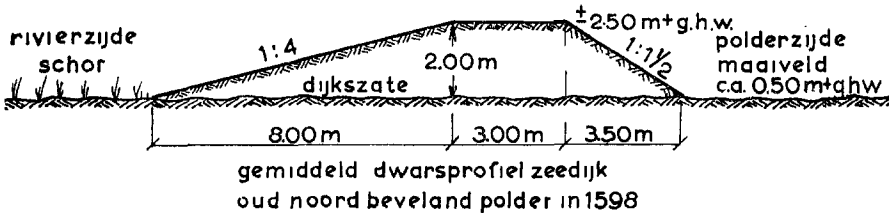
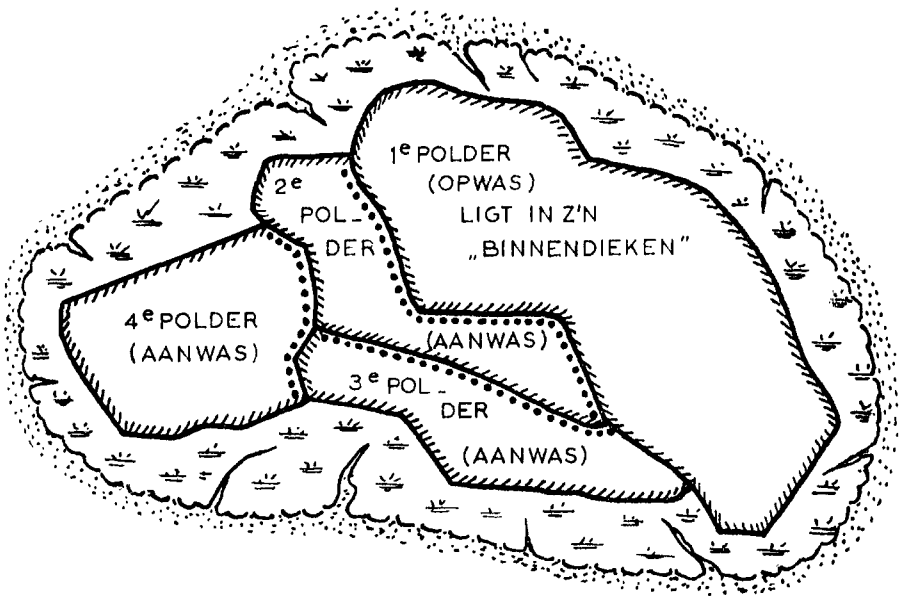

fig. 4.

Door middel van de tegenwoordige dijksbouwtechniek en met behulp van het hedendaagse moderne materieel als draglines, bulldozers, zandzuigers enz. van elke gewenste capaciteit zou zulk een inpoldering slechts kinderspel zijn geweest. Doch in de jaren negentig van de 16e eeuw, toen alle grondverzet nog moest geschieden per mand of kruiwagen, in een schorregebied zonder enige vaste verbinding met het nabij gelegen land en met huisvesting enz. zonder ook maar enig comfort, valt een dergelijk werk naar verhouding te vergelijken met omvangrijke grondwerken uit onze tijd.

De nieuwe polder werd, als zijnde de eerste in dit schorregebied, bij hoogwater rondom door het zeewater bespoeld. Het bewijs dat deze polder dus als „opwas” is bedijkt, is in het terrein terug te vinden. Overall aan de binnenzijde van de polder vindt men het steile binnentalud van de oorspronkelijke buitendijk of van de later gelegde inlaagdijken terug. Behalve bij deze polder is dit op Noord-Beveland alleen nog te constateren bij de hierna te behandelen Kamperlandpolder. Ter plaatse zegt men in zulke gevallen: „Deze polder ligt in zijn binnendieken”. Verder zijn alle andere nog aanwezige polders van Noord-Beveland ontstaan uit „aanwassen”, waarbij dus de binnenzijde van de polder wordt omzoomd deels door het flauwe binnentalud van de achterliggende polders en deels door het steilere binnentalud aan de nieuwe zeedijk. Ter verduidelijking vergelijke men fig. 5.

SCHETS VAN INPOLDERINGEN

 BINNENTALUD ± 1:1 $\frac{1}{2}$

 BUITENTALUD ± 1:4
(LATER BINNENGEDUKT)

fig. 5.

Wij hebben reeds gezegd, dat het tweede bedijkingsplan is gevolgd, waarbij valt op te merken dat aan de noordzijde, ten westen van Colijnsplaat, over ca 3 km de restanten van de oude dijk op de vroegere dijkzate zijn gevolgd. De Colijnsplaat waarop ook een stelde van die naam lag, werd grotendeels binnengedijkt. Enkele geulen en krekken werden bij de inpoldering afgedamd. De uitwateringssluiss werd ongeveer 100 m ten westen van het sluitgat in het kleine Faal gebouwd, waar momenteel nog de tegenwoordige suatie plaats heeft. Ter plaatse wordt dit binnendijks gelegen water nog steeds „De Val” genoemd.

Het kleine Faal was dus binnengedijkt, maar ongehinderd stroomde tussen het eiland Orizand en de slikken van Noord-Beveland, thans voor een gedeelte bedijkt, het Faal of ook wel genoemd het Groote Faal. Dit vormde de scheiding tussen Zeeland Beoosten en Zeeland Bewesten Schelde. Op 16 september 1606 werd hierover in de vergadering van de Staten van Zeeland nog gediscussieerd.

Van sommige plaatsen van vroegere dorpen welke binnen de nieuwe

bedijking vielen is thans de ligging nog aan te wijzen, zoals Hoeke of Soeke, al eerder genoemd. Emelisse lag even ten zuidwesten van de Colijnsplaatse groene weg, waaraan de zuidoost lopende dijk van de Oud Noord-Bevelandpolder zijn naam te danken heeft (Emelissedijk).

De eerste kaart van de bedijkte Oud Noord-Bevelandpolder van 1598 in fig. 6, p. 33, laat de polder zien met prachtige rechthoekige kavels, terwijl het grondplan van het dorp Colijnsplaat daarop reeds is vastgesteld.²¹⁾ Merkwaardig is dat op de door de R.A.F. in 1944 genomen luchtfoto's, aanwezig bij de Stichting voor Bodemkartering te Wageningen, de oorspronkelijke verkaveling na bijna drie en een halve eeuw nog is na te gaan. Natuurlijk is in de loop van de tijd weer onderverkaveld, maar toch in regelmatige percelen. Een bewijs temeer dat men bij een goede eerste verkaveling prijs blijft stellen — zelfs bij versnippering — op percelen van regelmatige omvang. Niet alleen de verkaveling is in groot verband gezien, ook het wegennet mag er zijn. Een wegennet van ca 40 km werd in rechte tracé's aangelegd, waardoor de polder in rechthoekige of trapeziumvormige blokken werd verdeeld, waarvan de Noord Lange weg en de Zuid Lange weg, elk ter lengte van ca 7 km de polder in zuidoostelijke richting doorkruisen. Door afname aan de noordzijde van de polder zijn deze wegen elk met ca 1 km ingekort. Overigens zullen we deze wegen niet moeten voorstellen als de tegenwoordige, waar men over asfalt of klinkers voortsuist. Als er van enige verharding sprake was, dan was dat met puin, de rest bestond uit onverharde dreven of karresporen.

Ook voor verfraaiing van het landschap werd gezorgd, maar met andere motieven dan men tegenwoordig pleegt te doen. In 1599 werden op diverse plaatsen van Noord-Beveland doorn- en elzenbosjes geplant, „alles tot bergenis van de patrijzen ende ander wilt". Tevoren had men een aantal patrijzen laten vliegen. Ter bescherming van dit edel gevogelte plakten men biljetten aan waarin werd verboden patrijzen of ander wild te vangen of te krenken.

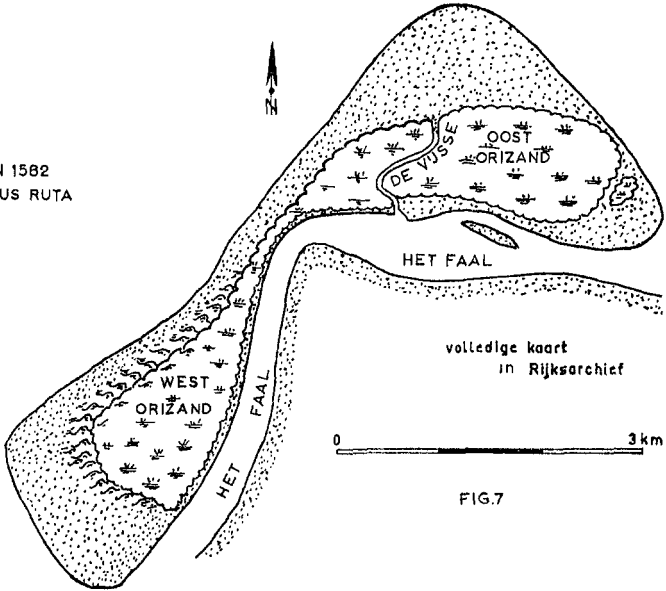
Hoe stond het er verder voor met de omgeving van de nieuwe polder? **Orizand-**
Aan de overzijde van het Faal lag het zoëven genoemde Orizand, een **polder** halvemaaanvormig eiland dat in 1361 reeds ter bedijking is uitgegeven. Deze inpoldering is echter niet doorgegaan. In 1582 werd Orizand, waarop een aantal stellingen voorkomen, door Levinus Ruta in kaart gebracht, zie fig. 7. De „gorssingen" van heel het eiland werden verpacht voor negen jaar in vier percelen, die genoemd werden naar de stellingen van oost naar west; 't Vael en Rey(g)ershil, de Plate en 't Oosteynde, Meelblok (Middelblok) en de Hamel en het Ouweleck. Het eiland had in 1582 een wespentaille; omstreeks 1600 bestaat het uit twee delen,

West-Orizand en Oost-Orizand, zie fig. 8. De scheiding was veroorzaakt door een doorbraak, die het gevolg was van het noordwaarts uitbochten van het Faal en zeer waarschijnlijk van een zuidwaarts gerichte stroomverlegging in de Oosterschelde die ook later voor de noordkust van Noord-Beveland nog funeste gevolgen zou hebben. Tussen de jaren 1400 en 1600 was nl. de stroom tussen Noord-Beveland en Schouwen kennelijk in hoofdzaak op de zuidelijke oever van Schouwen gericht, waar vele inlagen zijn gelegd en verdwenen. Tussen Westenschouwen en het havenhoofd van Zierikzee ontstond daardoor een inscharing van ca 4 km diep. Hier openbaarde zich hoe funest het steeds opnieuw terugtrekken op inlagen was. Reeds voor 1600 is blijkbaar een wijziging in het geulen- en platenstelsel opgetreden, want ook de noordelijke oever van het eiland Orizand kreeg het zwaar te verduren. Oorspronkelijk lag deze oever aan de bolle zijde van de riviergeul. Voor de niet vak-kundigen onder de lezers zij vermeld dat de aanval van de stroom altijd plaats heeft aan de holle oever van een rivier, terwijl tegelijkertijd de bolle oever meestal in aanzanding is. Nadat de inscharing van de zuidelijke Schouwenoever tot stilstand was gekomen, begon de ontwikkeling van een zuidelijke stroom die uiteindelijk resulteerde in de tegenwoordige Roompot, de meest zuidelijke geul in het westelijk deel van de Oosterschelde (fig. 9).

Omstreeks 1600 was Orizand dus gebroken zodat Oost-Orizand en West-Orizand waren ontstaan. In oktober 1600 kwam de landmeter Symon Janss. van Dordrecht en voer met de dijkgraaf van de nieuwe polder, Marinus Werckendet, en de rentmeester Pieter uyt Mattemburch, van Colijnsplaat naar (Oost) Orizand om de gorssinge op te meten.²²⁾ Symon Janss. mat met behulp van twee assistenten acht dagen en kreeg voor zijn werk 3 Karolus gulden en 10 schellingen daags. Aan het einde van het jaar hadden conferenties met de voornaamste eigenaren van Orizand plaats om de schorren nader te visiteren. Op 11 juni 1601 gingen o.a. de baljuw Lieven Werckendet en de rentmeester Cornelis Bartelss. en Mattemburch opnieuw Orizand inspecteren met het doel na te gaan of het voor bedijking geschikt was. Men kwam tot het besluit, wegens de oevervallen en afschuivingen, een flinke partij grond buiten de eventuele bedijking te laten. Nadat de schorren in kaart waren gebracht besloot men in 1602 tot bedijking over te gaan.

Op 12 en 14 november 1601 werd het octrooi tot bedijking aan graaf Philips van Hohenlohe uitgegeven. Tevens werd het te bedijken gebied tot ambachtsheerlijkheid verheven. Het grootste gedeelte van de Heerlijkheid stond op naam van graaf Philips van Hohenlohe. De ambachtsheren mochten schout en schepenen, alsmede dijkgraaf en gezworenen aanstellen en hadden het recht van lage en middelbare jurisdictie.

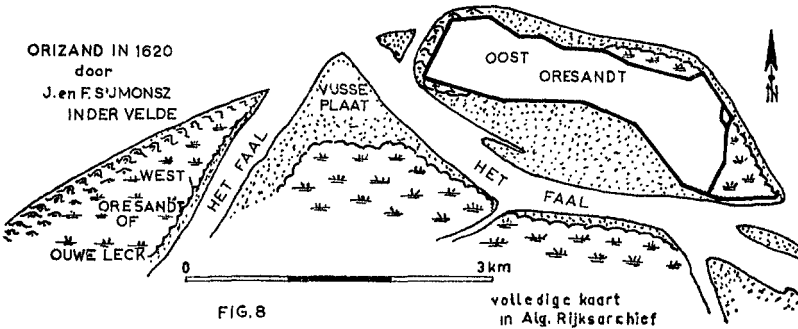
ORIZAND
IN 1582
door LEVINUS RUTA

volledige kaart
in Rijksarchief

FIG.7

ORIZAND IN 1620
door
J. en F. S'JMONSZ
INDER VELDE

volledige kaart
in Alg. Rijksarchief

FIG.8

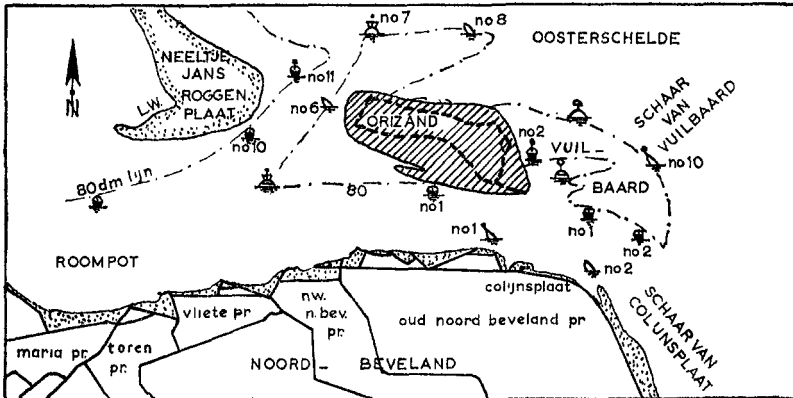

FIG.9 // VROEGERE PLAATS VAN ORIZAND OP DE KAART VAN 1960

0 5 km

Volgens de verkoopcondities waarop de schorren van Orizand door Hohenlohe en zijn echtgenote Maria van Nassau bedijkt en verkocht zouden worden, zou men in maart 1602 met de inpoldering beginnen. Over de dijkage zouden gesteld worden één dijkgraaf en drie gezworenen. De landen zouden de bedijkers aangemeten worden met de Zierikzeese maat, dat is met de bekende Schouwse roede. Verder volgens de gebruikelijke bepalingen, waarbij in art. 13 het delven van derrie (darink) of het moeren dat tot ontgronding van het land aanleiding kon geven, werd verboden. Op deze condities werden halve kavels (20 gemeten) verkocht d.d. 21 februari 1601 aan de volgende inwoners van Zierikzee: Jan Anthonisse de Jonge, tesorier van de stad, Nicolaes Cauwe, rekenmeester, en Jan Oortss, genoemd als dijkgraaf van Orizand, die anderhalve kavel kocht. Verder werden als kopers genoemd o.a. de jonkheren Jan en Philips van Steeland, alsmede de drossaard van St. Maartensdijk Laurens Plouch. Ingedijkt werden de twee oostelijke percelen, al eerder genoemd, terwijl het westeind van Orizand aan herders verpacht bleef. Tot schout van de nieuwe heerlijkheid zien we Hans van Damme benoemd.

Had men er op gerekend Orizand tot een welvarend dorp te maken? Het zou op een grote teleurstelling uitlopen. Reeds uit een rekening van 1609 blijkt, ²³⁾ dat dan op Orizand alleen de schout met twee arbeidersgezinnen wonen. De rest van de toch al weinige bewoners waren of gestorven of vertrokken. De schout en de arbeiders waren getuigen van de verwoestende werking van de stroomaanval. Had men in de beginjaren nog geprobeerd 't Faal af te dammen, het was op een fiasco uitgelopen. In het vijfde of zesde jaar na de bedijking was men genoodzaakt een grote inlaag te leggen. Ook de opbrengsten van de grond waren tegengevallen. Als de tekenen niet bedrogen, was de nieuwe polder tot de ondergang gedoemd.

Moeten we kort na de bedijking al van enig verlies verhalen, de Noord-Bevelandse schorren aan de west- en aan de zuidzijde groeiden dagelijks aan. Dit bracht zijn problemen mee, want de eigenaren die vroeger misschien op geen bedijking meer rekenden, zagen dit thans voor sommige hoog opgewassen gronden toch in het verschiet liggen. Geen wonder dat hier het probleem van de vroegere grenzen naar voren kwam. Hier kwam nog bij dat de ambachtsheren recht op de aanwassen hadden, in 1515 door de latere keizer Karel V tezamen met andere rechten nogmaals uitdrukkelijk vastgesteld. In 1602 dient er een zaak voor het Hof van Holland over de „scheiding en verdeling” van het schor Kampensnieuwland. ²⁴⁾ Als de grens tussen Oud Kampen en Kampensnieuwland werd „voor eeuwig” vastgesteld het daar nog liggende overblijfsel van de oude dijk (dijkstaal). De schorren en aan-

wassen noordwestwaarts zouden aan de heren van Kampensnieuwland blijven, terwijl de zuidoostwaarts gelegen schorren en aanwassen aan Oud Kampen toekwamen.

In dezelfde tijd gaan ook de schorren van de Laye en Vysseplaten een rol spelen. Deze komen toe aan de grafelijkheid van Zeeland. Wij zouden zeggen domeingronden van het rijk. Om de grenzen tussen deze domeinen en andere gerechtigden van de schorren in de omgeving goed vast te stellen, waren opmetingen en het zetten van grenspalen nodig. ²⁵⁾ Als partijen zien we namens Zeeland, Guillaume de Berendregt als rentmeester-generaal van 's graven domeinen van Beosten Schelde optreden, terwijl als gecommiteerden van de graaf van Hohenlohe de al eerder genoemde Laurens Plouch, de schout van Colijnsplaat Marinus Werckendet en rentmeester Pieter uyt Mattemburgh zijn aangewezen alsmede de jonkheren Hendrik van Wijngaarden, Wolfaart van Borssele en andere ambachtsheren in Noord-Beveland. Met zes eiken palen, van boven beslagen met ijzeren kruisbanden werden de grenzen afgebakend, op aanwijzing van een aantal herders van wie Lodewijk Jansse de schorren al veertig jaar begaan had. De herders zullen de stellen bewoond hebben, die op de kaart van 1582 van Orizand de Vysseplate, de Nieuwe en de Oude Werf van de Plate genoemd worden.

Deze „afpaling” gebeurde in de zomer van 1602, waarvan een acte en kaart is opgemaakt. De noodzaak van deze grensscheiding was daarom zo noodzakelijk omdat de kreek die de afscheiding vormde, bezig was te verlanden. Met andere woorden de verschillende schorren groeiden aan elkaar. Dat de schorren van de Laye en Vysseplaten aan de grafelijkheid behoorden, vindt zijn oorzaak in het feit dat zij als opwassen beschouwd werden. Opwassen kwamen van oude tijden af aan de graven van (Holland) en Zeeland toe als soevereinen. De reden dat de rentmeester van Beosten Schelde in dit gebied optrad, is waarschijnlijk hierin te vinden, dat de platen als opwassen in het Faal beschouwd werden en mitsdien behoorden tot het gebied Beosten Schelde.

We hebben al meer dan eens over de herders of stellenaars gesproken, die op de uitgebreide schorren van het verdrongen Noord-Bevelandse gebied hun schapen lieten grazen. Deze herders moesten bij kwaad weer altijd op hun hoede zijn. Tijdens de stormvloed van Pasen 1606, toen ook de polders rond Axel en de Oost-Hinkelpolder op Zuid-Beveland inundeerden, verdrongen er op de schorren van 's Gravenhoek en Vliete en Weele honderden schapen. De vaten (drinkplaatsen) vloeiden in en werden door het zoute water bedorven. Grote schade ontstond er aan de dammen en werven (stellen).

Ten westen en noorden van de Oud Noord-Bevelandpolder heerste er in 1614 bedrijvigheid op de schorren. Wij zien dan als landmeters

aan het werk Cornelis Cornelisse Mulock, o.a. schepen van Zierikzee en dijkgraaf van de Bettewaerdepolder, een en ander in verband met bedijkingsplannen. Volgens overeenkomst zou Mulock een vijftal kaarten van de schorren maken, die aan de geïnteresseerden zouden worden uitgereikt, o.a. aan de rekenkamer van Zeeland en de rentmeester Berendrecht. In totaal bleek het gebied ruim 1900 gemeten groot te zijn, waarvan 's Gravenhoek er 316 besloeg en de Laye- en Vysseplaten ruim 400 gemeten. 's Gravenhoek behoorde aan het Oranjehuis (Philips Willem), terwijl zoals gezegd, de Laye- en Vysseplaten aan de grafelijkheid van Zeeland toekwamen. Er bleek bij de vroegere „paalscheiding” van deze platen een abuis in het meten te hebben plaats gehad.

Voor een groot deel van de opgemeten schorren werd door de Staten van Zeeland op 17 september 1615 octrooi verleend. In hun verzoek om het octrooi vragen prins Philips Willem en andere ambachtsheren rekening te houden met de sobere en onvruchtbare jaren waarmee de Oud Noord-Bevelandpolder is gekweld. Inderdaad is het de eigenaren en pachters in de eerste jaren van deze polder niet voor de wind gegaan. Boxhorn vermeldt dit ook in zijn kroniek, „alsoo het landt queende”, en Hohenlohe schold de pachters hun pacht kwijt. We hebben hier waarschijnlijk met structuurbederf van de grond te maken. Of dit alles nog niet genoeg was, werd in die tijd het eiland ook geteisterd door de pest, waaraan velen stierven.

**Nieuw
Noord-
Beveland-
polder**

Keren wij terug naar de bedijkingsplannen van de Nieuw Noord-Bevelandpolder. In 1615 werden de condities van uitgifte en verkoop der schorren, die voor driekwart aan de prins toebehoorden, waarbij nog 's Gravenhoek kwam, vastgesteld. De condities van 1597 voor Oud Noord-Beveland zijn als model genomen met de noodzakelijke wijzigingen. De eerder genoemde Mulock kocht mede namens zijn geassocieerden 1000 gemeten van de slikken, toebehorend aan de prins van Oranje tegen 36 gulden per gemet op voorwaarde dat het gedeelte dat niet in de bedijking viel, gerestitueerd zou worden. Aangezien ruim 230 gemeten niet bedijkt werden, kon Mulock recht doen gelden op restitutie van een kleine 8300 gulden. Hij droeg zijn recht evenwel over aan François van Aerssen van Sommelsdijk.

De nieuwe polder, die in 1616 tot stand kwam, had een oppervlakte van 1140 gemeten en 86 roeden Schouwse maat, uitgezonderd krekken en wegen. Waarom waren de Laye- en Vysseplaten buiten de bedijking gebleven? Wij vermoeden dat de stroomaanval uit het noorden de indijking van deze platen minder aantrekkelijk maakte. In 1620 spreekt men al van de afbraak van de gorsen tegen het dorp Colijnsplaat. Even ten noordwesten van het dorp in een knik van de dijk had een stelle

„Rijckekasse” gelegen, te vinden ook op de kaart van Rute van 1582 tezamen met de westelijk daarvan gelegen stelle de „Achtercasse” geheten, of Achterwerf volgens de kaart van 1597. Zo wordt ons de plaats uit de rekening van 1620 duidelijk als er gesproken wordt over „de affbraecke van de gorssen omtrent de Rijcke-Casse ende tegens het dorp van Colijnsplate”.

* * *

§ 5. INTERMEZZO.

Hoewel de bedijkingsactiviteit tussen de jaren 1616-1640 stilstond, zijn we over de toestand van Noord-Beveland rond de jaren twintig van de 17de eeuw goed ingelicht. Twee landmeters uit Dordrecht, Jan en Frans Symonss. Indervelde, zijn met tussenpozen ruim een jaar bezig geweest de schorren en slikken van heel Noord-Beveland op te meten. Van 25 tot 29 juni 1619 werd er te Colijnsplaat druk geconfereerd, o.a. over het bevorderen van de besprekingen met de ambachtsheren tot het bepalen van de grenzen der diverse ambachtsheerlijkheden. De toenemende aanwas van schorren op het oude land, deed de noodzakelijkheid gevoelen de juiste grenzen van de verschillende — nog verdrongen — ambachten te kennen ter voorkoming van mogelijke verwikkelingen en een eindeloze keten van processen.

Ter verkenning van het terrein maakte men eind juni 1619 weer gebruik van de hulp van stellenaars. Het waren de herders Marinis Coole Franssen en Cornelis Anthonissen, die volgens de gegeven last mede de gorsen van Weele en Vliete, Geersdijk en Wissenkerke hadden bezichtigd. De bovengenoemde landmeters zouden 26 juli 1619 te hunner instructie te Colijnsplaat zijn. De volgende dag gingen zij met de rentmeesters Matemburch en Clootwijck naar de nieuwe dijk van 's Gravenhoek om een begin met de meting te maken. Gedurende volgende maanden waren de landmeters druk aan het werk. In de maand september van 1619 vergaderden jonkheer Philips van Steeland en mr Pieter van Born, raden en gecommiteerden van prins Maurits, en de andere ambachtsheren van Noord-Beveland. Prins Maurits was de op 20 februari 1618 overleden Philips Willem als ambachtsheer opgevolgd. Men werd het over de verdeling van de ambachten eens en 13 september 1619 maakte men een akkoord, dat in april 1620 geratificeerd werd. Ondertekenaars: Prins Maurits, H. en Ph. van Tuyll van Serooskerken, H. van Wijngaerden, Gillis van Wissenkerke en mr J. Campe. In het najaar van 1619 en 1620 werd het meten en karteren van het eiland voortgezet. Het resultaat van deze werkzaamheden was het door de beide Indervelde's ondertekende „Verbaal van de raayinge, meetinge, limytscheidinge

ende het stellen van de scheidtpalen....." van de gorsen en slikken van Noord-Beveland en de daarbij behorende kaart (fig. 10, p. 34) waarop het eiland, bedijkt en onbedijkt, wordt weergegeven. We zijn dan in oktober 1620. Eerder, augustus 1619, was reeds een kaart van het onbedijkte gedeelte gemaakt.²⁶⁾

Laten wij aan de hand van de fraaie kaart van 1620, het Noord-Beveland van toen bekijken. Voor ons gevoel, omdat wij gewoon zijn kaarten te lezen waarop het noorden naar boven gericht is, staan de inschriften op deze kaart op hun kop. Een eigenaardigheid die we bij de kaartmakers van die tijd meer tegenkomen. Wij beginnen nu in het noorden en zien het bedijkte stuk van Orizand of Oresand, zoals het daar genoemd wordt. Het zag er met dit eilandje maar bedenkelijk uit. De stroomaanval had dusdanig huisgehouden, dat van inlaag op inlaag teruggetrokken moest worden.

Het was in deze jaren dat weer een inlaag inbrak, die werd gerepareerd in de hoop dat deze het zou houden, ja voor hoe lang? („dwelck daernaer wat is gerepareert op hoope tot behout tot tegenstijts als wanneer nootelijck wederom eene nieuwe inlaege sal moeten geschieden apparent met uitslaen van eene hoeve ende lants andere personen aengaende"). Het westelijk gedeelte van het oude Orizand — Ouweleck — lag nog beschermd door een duinenrij. Ten westen daarvan lag de plaat: Den Ryngelaer (Den Ringelaar). De Vysselaag was niet meer begroeid en alleen nog maar een zandplaat. We hebben reeds de aanval genoemd op de dijk ten westen van Colijnsplaat. Altemaal tekenen die weinig goeds voorspelden.

Aan de westzijde van het bedijkte land groeiden de schorren gestaag aan. Het gebied van Wissenkerke vertoonde al hele partijen schor die voor bedijking in aanmerking zouden komen, alleen werd het terrein nog door teveel krekten doorsneden. Aan de zuidrand van deze schorren stond het overblijfsel van de toren van Wissenkerke. Gescheiden door een diepe kreek lagen ten westen van Wissenkerke de schorren van Campen, een homogener gebied, waarop men duidelijk — men raadplege de kaart — de oude dijk van 1530 ziet liggen. Aan de zuidoostelijke zijde van het ambacht Wissenkerke stond de intact gebleven toren van Kortgene in een slikkengebied, waar eb en vloed nog vrij spel hadden.

Tijdens de opmetingswerkzaamheden van 1620 visiteerde men reeds enige krekten „om dezelve te overdammen ofte craegen". Men stelde voor memorie dat het goed, ja nodig was, bij Wissenkerke enige krekten te kragen.²⁷⁾ Enig profijt trokken de ambachtsheren van Wissenkerke en Campen wel van hun schorren. In de voorwaarden van verpachting van 1629 voor de tijd van zeven jaar, wordt vermeld, dat de grenzen moesten worden aangehouden zoals die in 1619 en 1620 „gepaald" waren.

De herder moest de werven, vaten en dammen onderhouden in de staat zoals die zich bevonden bij de aanvang van de pacht.

Toen men aan het einde van de jaren dertig van de 17de eeuw plannen beraamde om schorren aan de westzijde van de Oud en Nieuw Noord-Bevelandpolder te bedijken, moest men tegelijk aan de noordzijde het eerste blijvende verlies boeken. De toestand van Orizand was in 1634 zo, dat men dacht dat de polder over drie of vier jaar niet meer in „essie off weesen” zou zijn, „vermits den grooten ende harden affbraecke int noorden tegens den haeven van Zierikzee”. Op 11 november — St. Maartensdag — 1639 inundeerde de polder en ofschoon pogingen werden gedaan hem te „herverssen”, kwam het zover niet.

De plaats van Orizand op de tegenwoordige kaart is aangegeven in fig. 9. Het vormt nu een deel van de zandplaat Vuilbaard in de Oosterschelde en wordt ongeveer omsloten door de 80 dm dieptelijn.

* * *

§ 6. NOORD-BEVELAND IN DE GOUDEN EEUW

In 1638 waren er weer landmeters op de schorren aan het werk. Men zette raaien uit voor het dijkstracé van de toekomstige Frederikspolder. Er kwamen twee projecten ter tafel, één van A. Verburgh en het andere van Johan en Franchois Indervelde tezamen met Jacob en Franchois van Bockhoven. Het ging om ca 1300 Schouwse gemeten. Het laatste project kwam volgens een raming in december 1638 op een bedrag van 97051 gulden. Op 26 februari 1639, met een aanvulling op 22 maart van hetzelfde jaar, werd aan Frederik Hendrik voor deze bedijking octrooi verleend.²⁸⁾

In 1640 werden contracten tussen Frederik Hendrik en andere heren over gemeenschappelijke inpoldering opgemaakt. Het ging om gebruik van de gronden voor de tijd van tien jaar. Een van de deelnemers was Johan de Knuyt, vertegenwoordiger van de Eerste Edele (Frederik Hendrik) in Zeeland. De andere heren zijn J. van Berchem, C. Tenijs, Joh. Huyssen, Christiaan de Cupere, P. van der Burght, Jaspas van Clootwijk en Cr. de Roo. April 1640 begon men met de werkzaamheden.

Wij vonden in het doopboek van Colijnsplaat nog de doop vermeld op 29 juli 1640 van een zoon van Thomas Simonss. Engelschman, „dijkkende in de nieuwe dijckagie van Frederikspolder” en Maycken Arents. Gezien zijn naam kan de vader inderdaad een Engelsman geweest zijn. De naam van het kind, Frederick, doet vermoeden dat hij genoemd is naar de polder, die zijn naam weer aan Frederik Hendrik, prins van Oranje, dankte. De zuidelijke dijk van de Frederikspolder heet nu nog Prinsendijk.

Toen de dijk min of meer op hoogte was, kwam de zomervloed van 3 en 4 augustus 1640 het werk bederven. De dijk brak door en grote stukken met de sluis spoelden weg. Om het leven te redden moesten de dijkwerkers het werk haastig verlaten. Zo spoedig mogelijk werd contact opgenomen met de opperdijkgraaf van Schouwen, mr. Christiaan de Vager, alsmede met Constant Janssen, commies te Westkapelle en Maerten Symons., commies van de Westwatering op Walcheren. Men ging na „hoe men best naer soo swaren ongeluck ende onverwachten verloop de saecken proffijtelijcxt soude kunnen redresseren". Aangezien het seizoen te ver verstreken was, besloot men half augustus de overgebleven, weinig beschadigde, dijkgedeelten goed te versterken om het volgende jaar weer te beginnen. Men probeerde bij de Staten van Zeeland verlenging en verdubbeling van de vrijstellingen van belasting te krijgen, tezamen met de ingelanden van Tolsende op Zuid-Beveland, omdat ook deze dijkage verongelukt was. Op 10 augustus 1641 kwam eindelijk een gunstige beslissing af, maar toen was het voornaamste werk achter de rug. Reeds op 20 juni had men de raden van Zijne Hoogheid verzocht het werk te komen opnemen. De verkaveling kon dan ook gebeuren. Elke kavel werd op 88 gemeten gesteld en men besliste, de polder in 1642 „int saet" te brengen. In verband met het inbreken van het vorig jaar had de prins uit speciale gunst en ter aanmoediging, aan de bedijkers nog enige faciliteiten gegeven nopens het gebruik van de te bedijken landen.

Onder de dijkwerkers die zich met het bekrammen van de nieuwe dijk bezig hielden, treffen we ook Brabanders en Walen aan. Met de zoetelaars werd een akkoord gemaakt over de levering van brood, boter, kaas, spek, bier, „als andere soetelingen" aan de dijkwerkers. Op 11 februari 1642 werd een instructie voor dijkgraaf en gezworenen vastgesteld. Tot dijkgraaf werd gekozen, beter gezegd herkozen, Andries de Munter, tot penningmeester en gezworene de rentmeester Clootwijck. Dezelfde dag werd tevens besloten dijkgraaf en gezworenen te machtigen tot besteding over te gaan van het scheuren en ploegen van het land aan de meest bekwame inwoners van het eiland voor een som die 5 à 6 schellingen per gemet „op ider veure" niet te boven ging.

Wissenkerkepolder

In augustus en september 1645 was men aan het meten op het terrein van de toekomstige Wissenkerkepolder. Wij ontmoeten hier de landmeters Johan Indervelde en A. Verburgh. Rond het midden van de eeuw vroegen de ambachtsheren van Geersdijk en Wissenkerke en de heren van het Portionarissenambacht octrooi aan „ter bedijckinghe van seeckere Parthije Gorssingen", gelegen aan de Frederikspolder en die van Nieuw

Noord-Beveland, een partij met een oppervlakte van ongeveer 1600 gemeten. In het octrooi dat 10 juni 1651 door de Staten van Zeeland verleend werd, werd rekening gehouden met het feit dat deze bedijking niet zonder grote kosten zou kunnen geschieden „alsoe den dijk aldaer kostelick, swaer en groot sal vallen ende extraordinaris moeten werden versien, oock door de diepe en breede kreecken, daarvan eenige 16, 17, 18 à 19 voeten diep zijn beneden het meyland”. De bedijkers kregen ook weer de gebruikelijke vrijstellingen van belastingen; zij dienden op ieder honderd gemet één gemet vrij te houden van lasten „ten behouwe van den Godtsdienst en andere kerckelicke lasten”. De nieuwe polder, die aan drie zijden in het water kwam te liggen, behoorde voorzien te worden van een vaste dijk „bestant tot eene bequame zeeuweere”, waarover drie dijkgraven of andere gequalificeerde personen hun advies moesten uitbrengen. Binnen het jaar na de bedijking diende een kaart, vervaardigd door twee beëdigde landmeters, en een overloper (een soort kadastraal register) ingeleverd te worden bij de Rekenkamer van Zeeland, die de financiële touwtjes in handen had en er voor zorgde, dat de belastingen binnenkwamen en verantwoord werden.

Met dit octrooi in de hand konden de ambachtsheren de bedijking gaan uitvoeren. In de „Herberge van de Hooge Deure” op de Markt te Middelburg kwamen op 11 november 1651 de eigenaars der schorren bijeen om de voorwaarden vast te stellen waarop in het aanstaande jaar deze schorren „tot eenen vasten coorenlande” dienden gebracht te worden. Behalve het Oranjehuis namen o.a. bekende Zeeuwse families aan de bedijking deel: Campe, Van Tuyll van Serooskerken, Reigersberg, Van de Perre en Van Vrijberghe, die gezamenlijk de ambachtsheerlijke rechten over dit gebied uitoefenden.²⁹⁾

De directie en administratie van de nieuwe bedijking werd in handen gelegd van een dijkgraaf, vier gezworenen, een penningmeester, twee landmeters, een bode en twee hellebaardiers benevens enige commissarissen. Niemand bezat stemrecht dan die tenminste 25 gemeten land in deze dijkage bezat. Het onderhoud van de dijk en buitenbermen, alsmede van alle buitendijkse werken als hoofden, „duyckeldammen”, enz. kwam voor gemene rekening. Het effenen en onderhouden van binnenbermen en wegen en het zuiveren en herdelfen van de watergangen kwam voor rekening van ieder „zoo verre elk lant is streckende”. Dijkgraaf en gezworenen hadden het toezicht op het onderhoud. Wanneer door stroomaanval — „’t welk Godt behoede” — tot het behoud van de polder inlaagdijken dienden gelegd te worden, werd het land waarover de inlagen zouden komen, getaxeerd door dijkgraaf en gezworenen. Op de meest geschikte plaats zou een zeesluis gelegd worden, waarvan het onderhoud „eeuwig” voor gemene rekening zou blijven. De zeesluis

werd uiteindelijk gebouwd even ten westen van het dorp Wissenkerke. Zonder toestemming van dijkgraaf en gezworenen mochten geen gebouwen op de dijk geplaatst worden. Voorts werd geconditioneerd dat aan het einde van de eerste drie jaren (na de bedijking) door de ingelanden gekozen zullen worden drie neutrale personen, door wie „naar gelegentheid van zaeken” de dijk zal worden verkaveld. Iedere pachter zal dan bij zijn land of woning tot veiligheid van de polder zijn aangekavelde dijk onderhouden „ende dit alles van dry jaren tot dry jaren”. Diegenen van de ambachtsheren die nog iets ten achter waren in de contributie sinds 1635 tot verbetering van de schorren en het stoppen van krekens, mochten niet aan de bedijking deelnemen voor aler zij de achterstallige penningen gefourneerd hadden.

Het definitieve bestuur van de polder bestond uit een met de meeste stemmen gekozen dijkgraaf, drie gezworenen en een secretaris of penningmeester. Dijkgraaf en gezworenen oefenden in de eerste jaren de lage rechtspraak uit, alsmede het bestuur. Voor hen werden allerlei akten verleden, totdat 30 april 1658 in hun plaats een afzonderlijk college van schout en schepenen werd ingesteld. Op de bedijkingskaart van 1652 door A. Verburgh en A. D. Kane is het grondplan van het dorp reeds aangegeven, zie fig. 11, p. 51. De verkaveling van de polder vindt men op deze kaart terug, die op luchtfoto's nog goed is na te gaan. De polder, die uiteindelijk een schotbare oppervlakte had van omstreeks 1400 Schouwse gemeten, werd doorsneden door enige grote krekens, waarvan de voornaamste wel het „Boogaertschaer” was, later Bokkegat genoemd. Dit Bokkegat is het overblijfsel van het vroegere Wijtvliet. Een kreek liep ten westen van het dorp uit op de dijk in de nabijheid van de zee-sluis. Ten noorden van het dorp langs de westelijke dijk van de latere Vlietepolder lag de haven van Wissenkerke.

**Oud
's Graven-
hoekpolder**

Het Boogaertschaer mondde uit in het Faal, al eerder genoemd. Deze oude grensstromen kronkelde zich langs slikken en schorren. Schorren die men bedijken wilde, hoewel er tekenen genoeg waren dat de stroomaanval uit het noorden steeds krachtiger werd. In 1616 waren de Laye en Vysseplaten buiten de bedijking gebleven, maar de landhonger was zo groot, dat men er in 1656 aan dacht deze platen te bedijken. Althans op 28 april 1656 besloten de Staten van Zeeland machtiging te verlenen de schorren aan de meestbiedende te verkopen, terwijl op 13 december van dat jaar „de heeren van den Raade” gemachtigd werden een advies op te stellen tot bedijking van deze platen. Eigenlijk is het meervoud overbodig, want van de Vysseplaat was zo goed als niets meer over. Toch werden in 1657 de schorren onder de naam 's Gravenhoekpolder bedijkt, ook wel Plaetpolder genoemd. In maart van dat jaar werd er

nog gedelibereerd over een suggestie van de heren van Zierikzee, de schorren òf als een domein voor het land te behouden òf in erfpacht of admodiatie (gebruik) uit te geven. De Staten van Zeeland besloten evenwel tot verkoping over te gaan.³⁰⁾ Op 11 juli 1662 werd aan Sebastiaan Anemaet en Jacob Tielen, kopers en bedijkers van de polder, vrijstelling van belastingen verleend.

Het was betrekkelijk een klein poldertje, 464 gemeten groot. De omtrek van de nieuwe polder bedroeg ca 5¼ km, waarvan ca 3¼ km waterkerend was. Een blik op de kaart van 1662/3 (fig. 12, p. 52) laat de bedijkte polder zien, met ten westen daarvan het bedijkingsproject van „West Orisande geseght Oude Leck”. Ten noorden vindt men „Het Vael ofte Ouden Roompot”. Eigenlijk is West-Orizand maar een schamel restje van het vroegere Orizand. We weten dat dit eiland vroeger aan de westzijde duinen had. Op genoemde kaart zien wij de restanten hiervan. Een grote stelberg in de noordwesthoek van de Ouweleckpolder droeg de naam Colestellewerff met ten noorden ervan de „Nieuwe Vate”. Behalve om het bedijkingsproject groot 500 Schouwse gemeten weer te geven, diende de kaart ook om de grenzen tussen de ambachten vast te leggen, wat men al in 1647 had gedaan op basis van de overeenkomst van 1619/20, maar later waren de grenspalen door ijsgang en opwassen in het Faal verdwenen. In 1659 werd daarom een kaart gemaakt van de grenzen der domeinen van de prins van Oranje in dit gebied.

Op 4 juni 1665 werd voor de polder Ouweleck of Westorisande **Ouweleckpolder** octrooi tot bedijking verleend. Wat nog niet gebeurd was, de dijkgraaf Sebastiaan Anemaet, dezelfde die wij, met Jacob Tielen, als bedijker van de 's Gravenhoekpolder tegenkomen, was al met het inpolderen begonnen. De werken waren 28 maart besteed en begin mei ter hand genomen. Hoewel Anemaet zich excuseerde, werd hij door de Staten op de vingers getikt. Ook bij deze bedijking kwam weer de kwestie van het Faal of de oude rivier de Schelde naar voren als de grens tussen de hoofdkwartieren Bewesten en Beosten Schelde. De polder, ruim 468 gemeten, was maar iets groter dan 's Gravenhoek.

Omdat we deze polders in samenhang behandeld hebben, zijn we **Kamperlandpolder** het feit van de bedijking van de Kamperlandpolder in 1658 gepasseerd. Aan de ambachtsheren van Geersdijk, Wissenkerke, Oud en Nieuw Kampen werd 13 december 1656 octrooi verleend voor het bedijken van een complex schorren, groot 510 gemeten, 133 roeden (217 ha). Tussen de Wissenkerke- en Kamperlandpolder lag een grote kreek, die thans nog duidelijk te zien is. De nieuwe polder vormt de kern van het westelijk

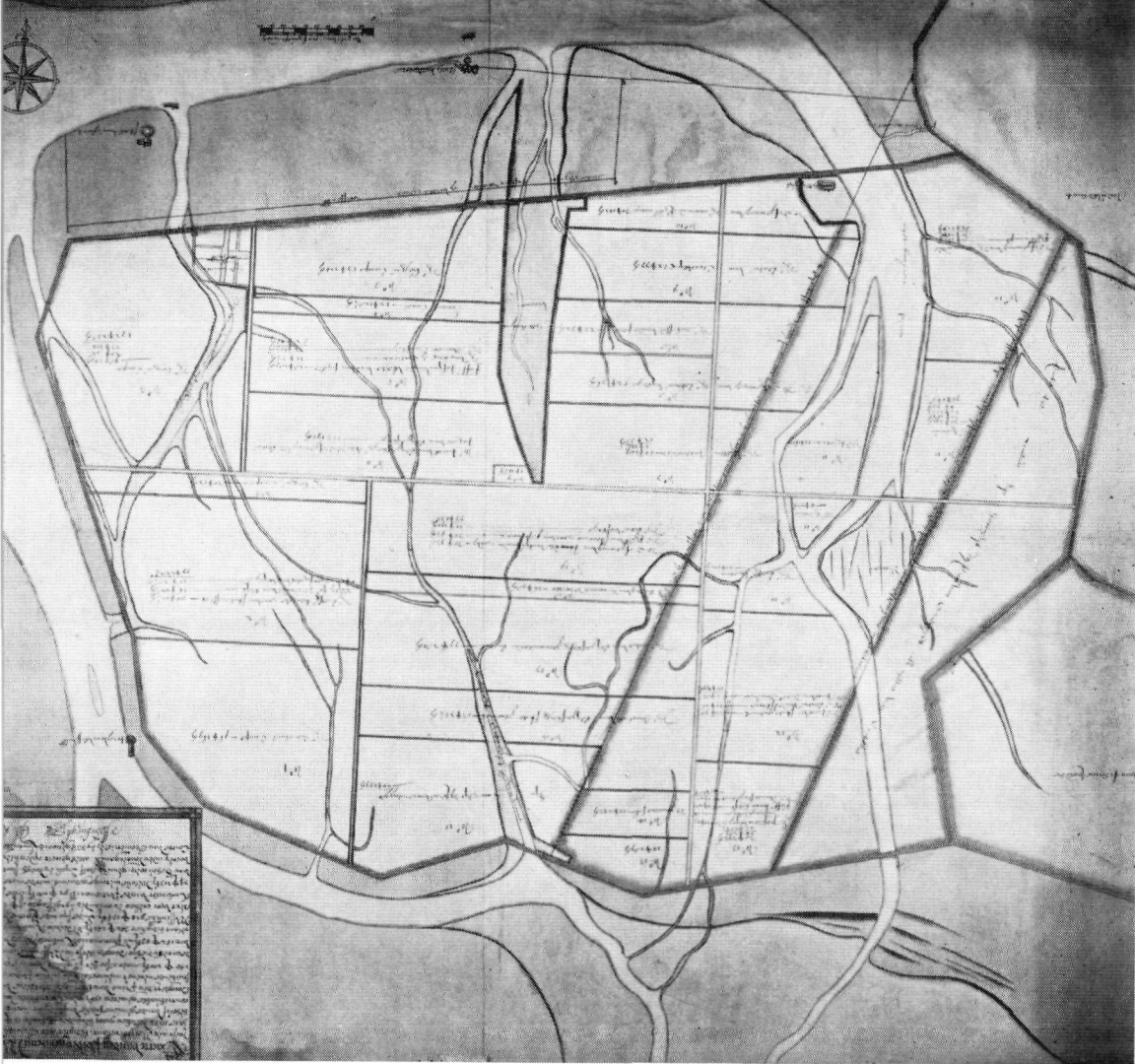
deel van Noord-Beveland, waaromheen zich na verloop van bijna twee eeuwen een dozijn polders heeft gevormd, waarvan de Spieringpolder van 1856 de jongste inpoldering is.

**Oud
Kortgene-
polder**

Van het ambachtsheerlijk gebied van de Oranje's kwam steeds meer boven water. Zoveel zelfs dat tegen de Frederikspolder in 1667 de Oud-Kortgenepolder kon bedijkt worden. Het octrooi was gedateerd op 10 maart van hetzelfde jaar. Het hele gebied van de polder, groot 276 ha, behoorde tot de heerlijkheid Kortgene, waarvan Willem III, de latere Engelse koning, heer was. In 1670 schonk hij de heerlijkheid aan Willem Adriaan, heer van Odijk, die door keizer Leopold I van Duitschland op 24 april 1679 tot erfelijk rijksgraaf werd verheven. Willem Adriaan was de kleinzoon van prins Maurits uit diens verbintenis met Margaretha van Mechelen. De nieuwe heer van Kortgene — Odijk werd hij meestal genoemd — was een man die in zijn jonge jaren, volgens Nagtglas, een zeer loszinnig leven in Parijs had geleid. Hij huwde de Zeeuwse Elisabeth van der Nisse, een zeer gefortuneerde vrouw. Eenmaal in Zeeland verwierf hij zich, vooral door zijn functie als vertegenwoordiger van de Eerste Eedele in Zeeland, grote invloed. Hij was een man die veel geld nodig had en zich voor zijn steun goed liet betalen. Een van zijn vele bijnamen, die hem door zijn vijanden werden gegeven, was Spillebeen.

**Geersdijk-
polder**

Intussen hadden dammen, aangelegd tussen de Wissenkerke- en Kamperlandpolder hun werk goed gedaan. Behalve als verbinding hadden zij ten doel de aanslibbing te bevorderen. De aanslibbing was van dien aard, dat men hier in 1668 een zeedijk kon leggen, die de noordelijke dijk van de Geersdijkpolder vormde. Achter deze dijk in de meest noordelijke hoek van de nieuwe polder stond nog de ruïne van de toren van het oude Wissenkerke (dit dorp lag dus zuidelijker dan het nieuwe). Deze vervallen toren noemde men de Plompe of Kamperlandse toren. Het overblijfsel is na 1755 opgeruimd, omdat het wegens afbrokkelen gevaar opleverde voor de bewoners van de Torenhoeve. Het moet nog een flink gevaarte geweest zijn, want we lezen in een request van de eigenaar der hoeve, dat het een oude, zware en zeer bouwvallige toren was, waarvan kort geleden een stuk van een pilaar was afgevallen ter lengte van circa 20 voet en bijna 2 voet breed. Achter de hoeve staat nog steeds de steen, door ambachtsheren in 1774 daar gezet om de plaats van de oude toren aan te geven. Op de steen, die beschadigd is, heeft gestaan: „Hier is het middelpunt van oud-Wissenkerke”, met de jaartallen van de overstromingen, zie fig. 13, p. 51.

Alg. Rijksarchief, nr 2813

fig. 11. Kaart van de Wissenkerkepolder in 1652 door A. Verburgh en A. D. Kane.

fig. 13.
Middelpunt van
het oude Wissenkerke
bij de Torenhoeve.

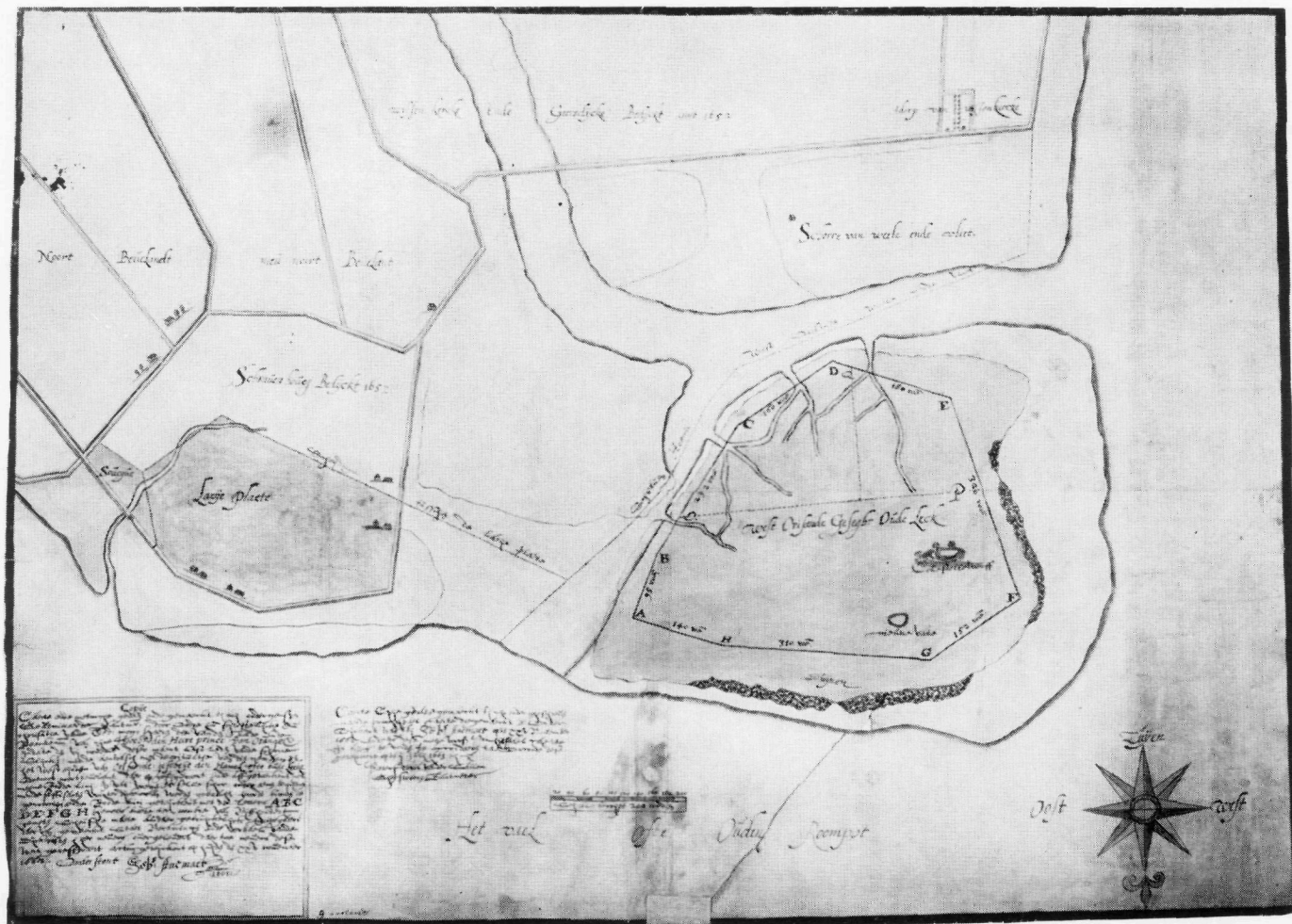

fig. 12. Noordkust van Noord-Beveland in 1662/63, met bedijgingsproject van de Ouweleekpolder.

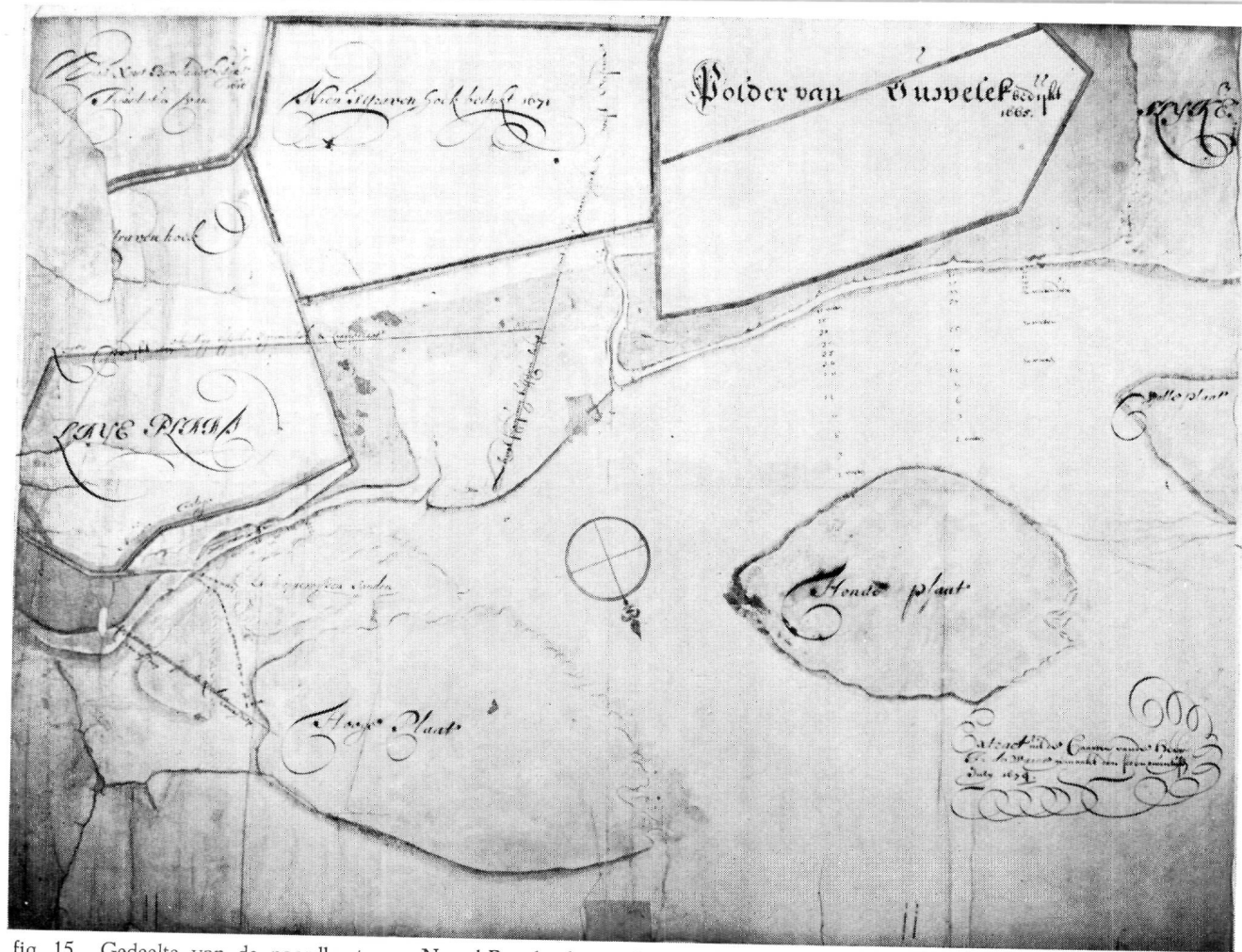

fig. 15. Gedeelte van de noordkant van Noord-Beveland in 1674.

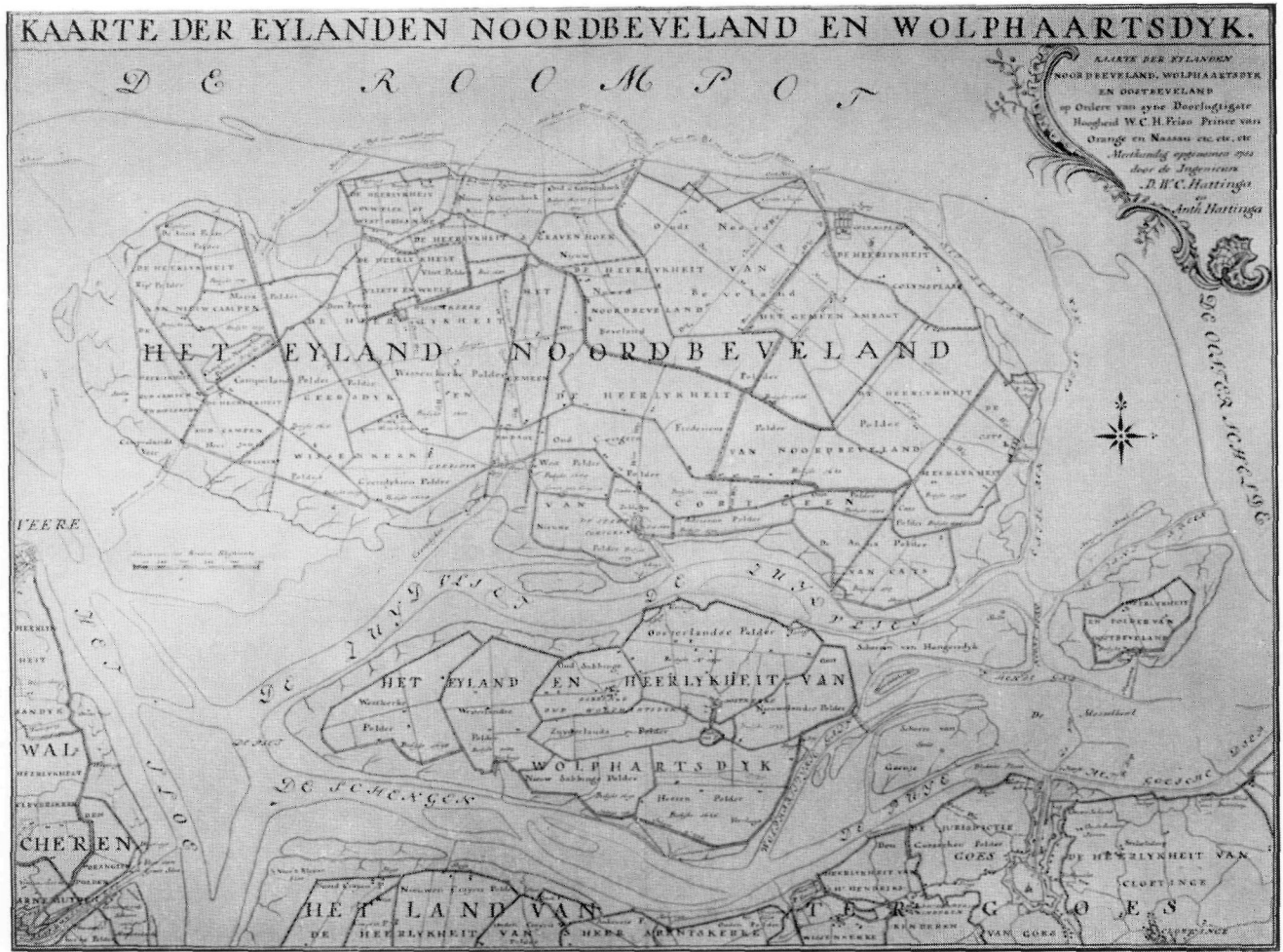

fig. 16. Kaart van Noord-Beveland in 1751 door D. W. C. en A. Hattinga. Alg. Rijksarchief, Atlas Hattinga, deel II, nr 21

Voor de bedijking van de Geersdijkpolder was 15 november 1667 octrooi verkregen. Deze polder is genoemd naar het vroegere meer oostelijk gelegen Geersdijk, destijd ook Gerolfsdijk genoemd. Het is een polder met een zeer ongelijke hoogteligging, variërend van N.A.P. tot ca 1.25 m + N.A.P. Enkele egalisaties zijn dan ook uitgevoerd. Het vermoeden bestaat dat enkele, in 1959 geëgaliseerde, ruggen in de polder een kenmerk waren van de bodem van het vroegere Noord-Beveland.

Door al deze bedijkingsactiviteiten in het centrum van het oude eiland, **Katspolder** zouden wij bijna de omgeving van het kleine Kats vergeten. De trage ontwikkeling wordt het best gedemonstreerd door de late stichting van de kerk, namelijk in 1660. Aan de zuidzijde van de Oud Noord-Bevelandpolder lag een klein gebied, dat voor bedijking rijp was. Het is dit terrein, dat op de kaarten van 1597 en 1638 als „Verlooren Cost” wordt aangegeven. Een benaming, die er op wijst dat men hier voor de vloeden van 1530 en 1532 met zware kosten gedijkt had. Zelfs zou aan een inbraak ter plaatse gedacht kunnen worden, waarvan de kosten voor herstel veel hoger lagen dan gedacht werd. Hoe het zij, hier kan in 1668 bijna 70 ha bedijkt worden, nadat hiertoe in het jaar daarvoor octrooi was verleend. Uit de kaarten van 1597 en 1598 kunnen we tevens de conclusie trekken, dat het oude dorp Kats ongeveer gelegen heeft op de grens van deze polder — die wellicht daarom de naam Katspolder kreeg — en de latere Leendert Abrahampolder. Op een kaart van 1667 treffen wij de ring van de nieuw te maken zeedijk aan. De bekende Visscherkaart (fig. 14) laat een groter plan zien, een plan waarop we bij de Al te Kleinpolder terugkomen.

Volgens onze begrippen zou het economisch niet verantwoord zijn zulke kleine polders als de laatstgenoemde te bedijken. Onze voorouders, die wel degelijk op hun voordeel letten, dachten er blijkbaar anders over. Een ding is zeker, men durfde grote risico's te nemen.

Ook de Kampensnieuwlandpolder van 1669 is wel een voorbeeld van een dwergpoldertje, met zijn kadastrale oppervlakte van iets meer dan 37 ha. Het is thans het kleinste poldertje op Noord-Beveland, nadat in 1943 de Al te Kleinpolder aan de oostkust van Noord-Beveland geïnundeerd en niet meer bedijkt is. **Kampensnieuwlandpolder**

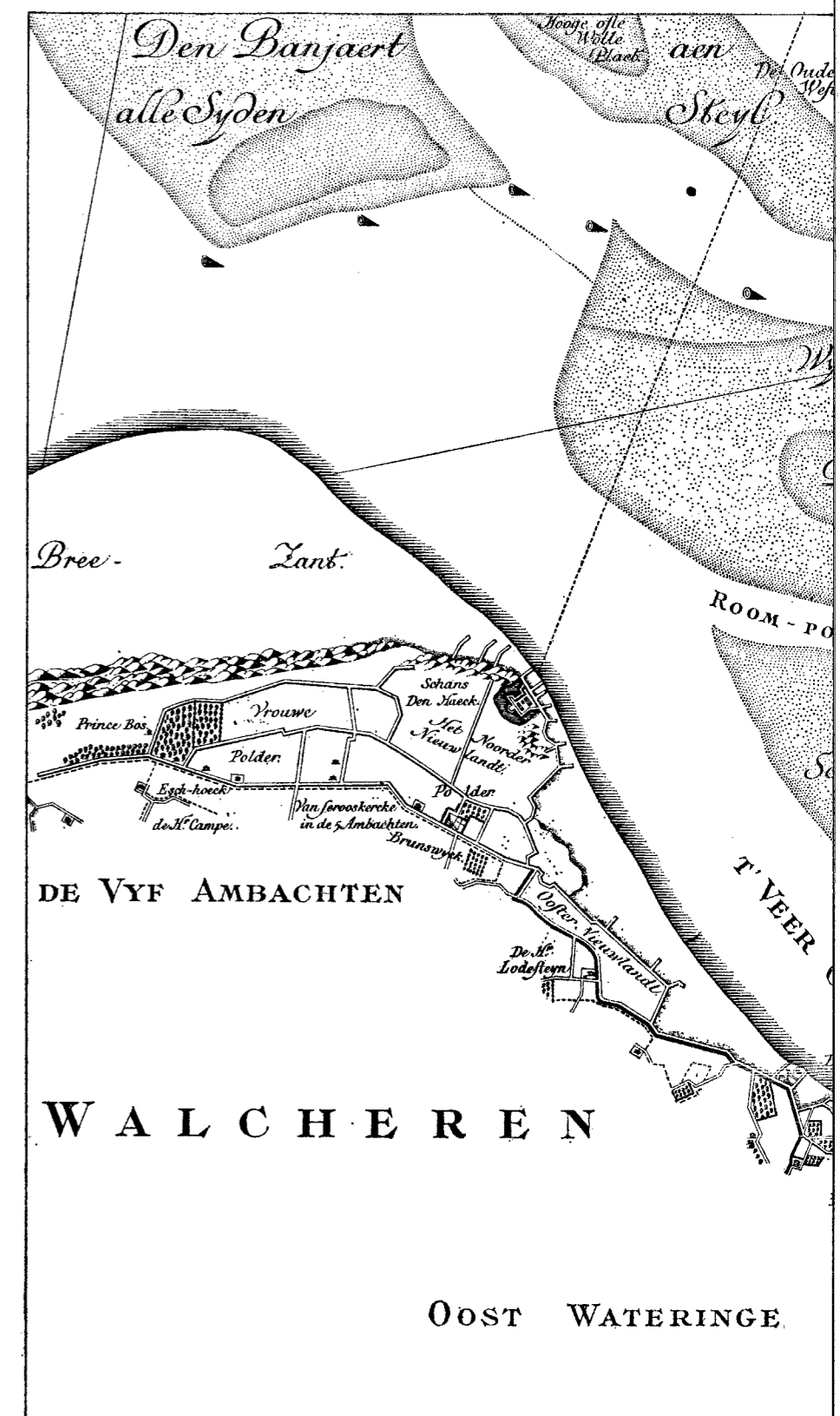
Het in 1670 bedijkte Al te Kleinpoldertje, zegge en schrijve 10 ha groot, heeft men zelf, gezien zijn naam, te klein van omvang gevonden. Overigens heeft men in Zeeland nog twee poldertjes van deze naam, één in Schouwen, groot 32 ha, 2,5 km ten oosten van Zierikzee gelegen, en één op het eiland Tholen, als deel van de Nieuwe Annex Stavenisse- **Al te Kleinpolder**

polder. Het enige bijzondere dat wij van dit „seecker kleyn hoecktjen” eigenlijk kunnen melden, is dat het noordelijke dijksgedeelte een overblijfsel is van de dijk van het oude Noord-Beveland. Verder vinden wij op de Visscher-kaart al eerder genoemd, dit poldertje te groot weergegeven. Op deze kaart, die zeker wat Noord-Beveland betreft zeer onnauwkeurig is, schijnt een groter bedijkingsplan van de Katspolder te zijn overgenomen.

Nieuw 's Graven- hoekpolder

Het wordt thans weer tijd onze blik noordwaarts te richten. Men bestond het daar in 1671 tussen de 's Gravenhoek- en de Ouweleckpolder, een poldertje geheten Nieuw 's Gravenhoek in te dijken. De in 1657 bedijkte 's Gravenhoekpolder zal toen de Oud 's Gravenhoekpolder zijn gaan heten. Waarom heeft men toen de noordelijke dijk van Nieuw 's Gravenhoek meer achterwaarts gelegd? Er bleef nog een brede schorrand over. Waarschijnlijk is de oplossing te vinden op de kaart van 1674 (fig. 15, p. 53). Daar ontdekken we dat aan Oud 's Gravenhoek al een „Nieuwe Inlage” gelegd is en als we deze kaart nog eens nauwkeuriger bekijken zien we de „Doorgebroken Cuijpen”, die bewijzen, dat al eerder inlagen gelegd zijn. Conrad vermeldt in zijn „Waterbouwkundige aantekeningen” dat reeds in 1668 ingelanden van Oud 's Gravenhoek een met steen bezet rijshoofd hadden aangelegd om het getij af te weren. „Dat hoofd werd echter kort na zijne voltooiing door den stroom vernield, zoodat ingelanden in den winter van 1668 besloten een kuipje of inlaagje te leggen, dat zij in 1669 hebben vergroot. In 1671 werd een tweede inlaagdijk in Oud 's Gravenhoek, lang 200 roeden, gelegd, en ruim 20 gemeten werden daardoor buitengedijkt.” De stroomaanval deed hier zijn werk grondig. Geen wonder dat men bij wijze van voorzorgsmaatregel de noordelijke dijk van Nieuw 's Gravenhoek achterwaarts gelegd heeft. Bij nadere bestudering van genoemde kaart bemerken we voorts, dat zowel voor Oud 's Gravenhoek als voor Ouweleck lodingen zijn verricht. Verder dat voor de eerstgenoemde polder naar de Hooge Plaat een zeedam is geconcipeerd. Wilde men hiermee de stroom in bedwang houden? Later zou men, o.a. in het Zijpe, de nadelige gevolgen van dergelijke experimenten ondervinden. De „Nieu opgewassen sanden” voor Oud 's Gravenhoek drukten de stroom nog verder naar de wal. Aan zandplaten zien we verder nog de Honde- en de Wolleplaat.

Een ander bedenkelijk feit was dat de Nieuw 's Gravenhoekpolder op weinig samenhangende grond kwam te liggen, daar de polder het vroegere Faal overbrugde, de vrij brede stroom die snel was opgezand. Een kaart ³¹⁾ van vermoedelijk 1682/3 laat zien dat in 1682 in Oud 's Gravenhoek weer een inlaag is gelegd, terwijl ook in Ouweleck een inlaag is aangegeven — reeds in 1675 was er over de noodzaak van een

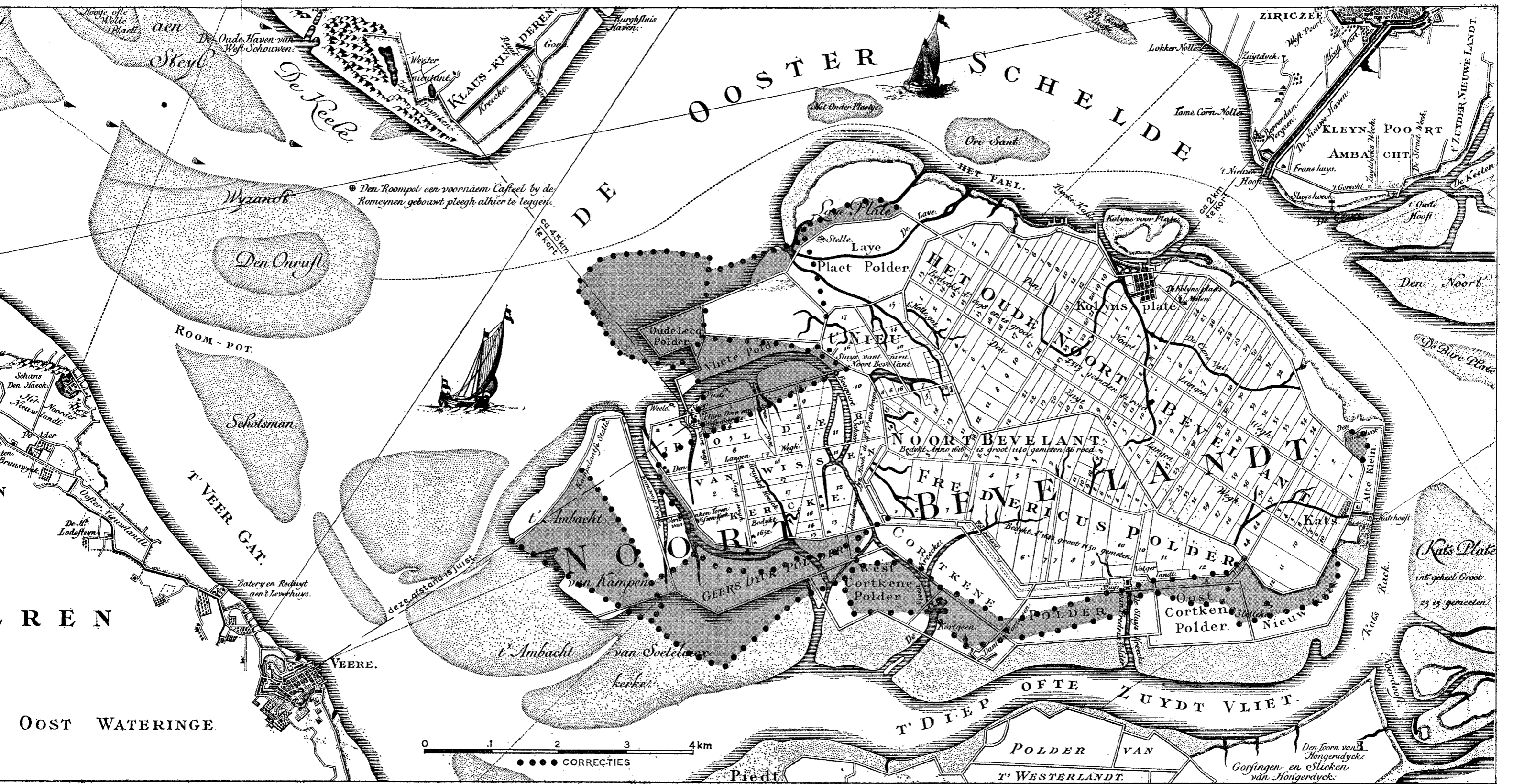

fig. 14. Kaart van Noord-Beveland in de 17e eeuw, van N. Visscher, met correcties, (grijs).

inlaag gesproken —, met het concept van een nieuwe inlaag, die gelijk komt te liggen met de noordelijke dijk van Nieuw 's Gravenhoek.

Gelukkig hebben we voor het zuiden betere berichten. Daar groeiden in de omgeving van Kortgene de schorren snel aan. De aanwas werd bevorderd door de aanleg van dammen. We vernemen in 1675 van dammen naar de oude toren van Kortgene en van deze toren in de richting van Wolfaartsdijk.³²⁾ Verder werd er aandacht besteed aan het behoud van de Kortgeense toren. Frans Schaleven krijgt zijn geld „als timmerman verdient aen den toren van Cortgene met den selven ten weder sijden met plancken te maken”. De heer van Kortgene liet nog voordat het dorp er was, eigenlijk moeten we stad zeggen, als zinnebeeld van haar hoge rechtsmacht, een galg oprichten. Het was Pieter van der Nat, die de galg maakte voor een bedrag van bijna £ 9.-.-. De kwitantie was 29 april 1676 gedateerd. Op de kaart van Hattinga in fig. 16, p. 54, vinden we langs de scheidingsdijk tussen de Westpolder en Willem Adriaanpolder — toen nog Nieuwe polder genoemd — een plaats aangegeven als het „Geregt van Cortgeen”. Later was deze dijk bekend als de Galgendijk. Het ligt voor de hand dat dit de plaats was waar de heer van Kortgene genoemde galg deed oprichten om zijn rechtspraak te volvoeren.

De grens van het gebied van Zijne Excellentie liep ook door de Katspolder, waar volgens de rekening van 1675 door Pieter Jan Roomutse een „vlasroote” gemaakt werd. Vermoedelijk een put waarin het vlas te roten werd gelegd. Of dit op instigatie van de heer van Kortgene gedaan werd, wordt niet vermeld, wel dat op order van Zijne Excellentie in 1682 binnen de Frederikspolder is „geset eenen grooten steenoven, daer in gebacken is 346.500 groote steen”. Als steenbakker wordt Jacques Fruit vermeld.³³⁾ Wij vermoeden dat deze stenen voor de herbouw van Kortgene gemaakt zijn.

Immers op 20 november 1680 werd octrooi verleend voor de bedijking van schorren op het gebied van het oude Kortgene. In 1684 werd de Stadspolder bedijkt en de naam zegt het al: hier had een plaats gelegen die eens stadsrechten bezeten had, de enige op Noord-Beveland. Kortgene werd onder de naam Cortekine al in 1247 vermeld. De naam zou, volgens Tack, korte kene ofwel korte sprink of beek betekenen.

De rekening van de rentmeester over de „heerlijke” domeinen van Kortgene van het jaar 1684 vermeldt twee posten, waarbij we even stil moeten staan. Hieruit blijkt namelijk, dat Mattheus Marinisen, „een van de Cortgene Boerkens” wegens bankroet vertrokken is. Adriaen Mascolijn, eveneens bankroet, had het tijdelijke met het eeuwige verwisseld. Als oorzaak van hun bankroet wordt de „watervloet” genoemd.

Deze „watervloet” kan geen andere zijn dan die van 26 januari 1682, die op Noord-Beveland grote schade bracht. Hoewel wij hierop bij de paragraaf over stormvloed en terugkomen, moeten wij toch melding maken van een brief die C. Heerder te Colijnsplaat op 20 februari 1682 aan een Hoogh Ed. Heer schreef. Deze heer was niemand anders dan de heer van Kortgene, wiens rentmeester Heerder was. De rentmeester was druk bezig de schade door de stormvloed veroorzaakt, te herstellen. Hij schreef zijn brief „’s morgens vroeck en hastich omdat (ik) alweder eenige dijkwercken ga besteen”. Heerder gaf een opsomming van de polders met enige bijzonderheden. Oud Noord-Beveland was niet geïnundeerd, „maer de dijken meer als extraordinaer gebroken”. Verder bleek dat van deze polder door het leggen van inlagen al ruim 122 gemeten waren uitgeslagen. De zeevolf zette zijn vernielend offensief met volle kracht door. Nieuw Noord-Beveland had „geen de minste nood”, maar de Frederikspolder was zeer in gevaar geweest. De Wissenkerkepolder was „door een laegtje in den dijck (daer niemant op dagte) geïnundeert”. Dit moet bij het Bokkegat geweest zijn, waar in deze tijd een vingerling (boogvormige afdamming zeewaarts van het dijkgat) is gelegd.

Het dijksherstel was onder de persoonlijke directie van Heerder goed gelukt, maar doordat de polder 9 à 10 dagen onder water had gestaan, waren „alle vrugten doot”. De polders Oud ’s Gravenhoek en Ouweleck, door uitslagen nog maar resp. 429 en 420 gemeten groot zijnde, dreven nog. Heerder vreesde dat zij niet meer herdijkt konden worden en hoewel dit te pessimistisch was gezien, tekende het toch goed de situatie van deze polders. Zelfs van het geïnundeerde Nieuw ’s Gravenhoek was „den dijk totaliter geslegt” en de toestand bedenkelijk.

Nieuw Wissenkerke en Oud Kampen, ook Kamperland genoemd, was „gansch drooch gebleven”, evenzo de Kortgene- en de Geersdijkpolder. De Katspolder daarentegen was op vijf plaatsen geïnundeerd „ende zijn wij nu jegenwoordigh noch bezigh om dat te digten en te repareren ende is nu eenigssints uit den nood, maer de vrugten meest of alle doot”. De dijk van Kampensnieuwland was op twee plaatsen doorgebroken, maar na 6 à 8 dagen „op een sprongh” gedicht. De boerderij liep geen gevaar, gebouwd zijnde op het overblijfsel van de dijk van het Oude Noord-Beveland. Het poldertje Al te Klein was overstroomd, maar niet doorgebroken „ende is het water in 5 à 6 dagen door het sluisken daer weder van geloopen”.

Na deze opsomming volgt: „In dit Eylant sijn niet meer als drie kinderen en eenige weinige beesten verdronken”. Dijkwerkers waren moeilijk te krijgen en aangezien dagloners „ordinaris dagdieven” waren, gaf Heerder de raad de werken naar gelang van de grootte „aen een oft

meer basen" te besteden, die dan altoos wel elders volck weten te vinden". Verder zou er naar Werkendam geschreven worden, „dat den rijschman agt à thien hondert bossen meer als ordinaris wil mede brenge".

Wij kunnen uit deze brief opmaken, dat in 1682 alleen aan de noordzijde de toestand werkelijk bedenkelijk was, wat ons niet behoeft te bevreemden. Aan de zuidzijde van het eiland gingen de bedijkingswerken normaal door. In 1685 bepaalden de Staten van Zeeland, dat de ontvangers van bepaalde belastingen en de stadhouder van de rentmeester Bewesten Schelde hun vaste woonplaats te Kortgene moesten hebben „ter plaetse die jegenwoordigh tot het bouwen van huysen is geprojecteert". De heer van Kortgene wilde op de oude fundamenten een nieuwe kerk bouwen en kreeg daartoe subsidie vanwege de provincie, om het maar in de huidige terminologie te zeggen. In 1687, de kerk was toen gebouwd, werd aan de groeiende gemeente een predikant en voorzanger toegestaan.

Ten westen van de Stads- en van de Katspolder werden in deze jaren resp. de West- en de Oostpolder bedijkt. Kleine polders weliswaar, maar het grondgebied van Kortgene werd hierdoor weer uitgebreid, eveneens door de bedijking van de Adriaanpolder. Heel dit complex viel onder het al eerder genoemde octrooi van 20 november 1680. Smallegange kon dan ook in zijn bekende kroniek van 1696 melding maken „dat er tegenwoordig al meer als acht-hondert Gemeten Lands onder de Stad en Heerlijkheit van Cortgene behooren; ja men siet de schorren daer noch al dagelijks aenwassen". De herbouw van de stad, zo vervolgt hij, is begonnen, en aan de toren, voorzien van een zware klok, is een fraaie en ruime kerk gebouwd. In een zeer wijde, rechte en lange straat, waarop nog dwarsstraten aangelegd zullen worden, zijn al veel schone en sierlijke huizen gebouwd. Aan het einde van de straat staat een molen. De haven is met zijn sluis en kadijkjes alsmede het uitspringende zware houten hoofd, in staat vele schepen te ontvangen. Tot zover Smallegange.

Westpolder
Oostpolder

In fig. 14 tegenover pag. 56 is een gedeelte van de bekende grote kaart van N. Visscher (uitgave Ottens) uit de tweede helft van de 17e eeuw weergegeven. Behalve de Toren- en Heer Janspolder en de kleine Kampensnieuwlandpolder komen de in deze paragraaf vermelde bedijkingen op deze kaart voor. De vorm van de verschillende polders wijkt echter belangrijk af van de werkelijke situatie. Wij hebben op deze kaart met een stippellijn de juiste situatie aangegeven. De door Visscher onjuist weergegeven polders zijn bedijkt over de periode 1652-1687. Alleen de weergave van de polders Oud- en Nieuw Noord-Beveland alsmede van de Frederikspolder klopt met de werkelijkheid. Wat overigens de afstandbepalingen op de Visscher-kaart betreft, zijn

bijvoorbeeld de afstanden Colijnsplaat-Zierikzee en Wissenkerke-Westenschouwen resp. ruim 2 en 4,5 km te kort aangegeven. De afstand Wissenkerke-Veere is juist. Wij hebben enig vermoeden dat op de Visscher-kaart, althans wat Noord-Beveland betreft, voor enige polders de bedijkingsplannen zijn weergegeven, die belangrijk kunnen afwijken van het eenmaal uitgevoerde werk. De Visscher-kaarten die het als wand-versiering prachtig doen, hebben kartografisch een beperkte waarde.³⁴⁾

Thans rest ons nog de vermelding van het bedijken van drie polders in de 17e eeuw. Toen in 1671 het Faal werd afgesloten door de bedijking van de Nieuw 's Gravenhoekpolder, bleef zuidelijk hiervan nog een doodlopende stroom over, die een grote inham vormde tussen laatstgenoemde polder en de Wissenkerkepolder. Het lag voor de hand dat hier een snelle aanslibbing plaats zou hebben.

Vliete- polder

Reeds op 12 maart 1686 kon dan ook octrooi verstrekt worden aan de geïnteresseerden in de schorren van Weele en Vliete voor de bedijking van deze inham. Het jaar daarop ontstond de Vlietepolder met een oppervlakte van 192 ha. Alleen de aanleg van een 1,75 km lange zeedijk aan de westzijde was hiervoor nodig geweest. Het zal aan de gunstige ligging van de nieuwe polder gelegen hebben, dat het octrooi minder voordelig uitviel dan van de polders Wissenkerke en Kamperland.

Toren- polder

De bedijkingen hier hadden een sneeuwbaaleffect, ten westen van de Vlietepolder groeiden schorren aan, wat weer aanleiding was, tien jaar later, tot de aanvraag en verkrijging van een nieuw bedijkingsoctrooi op 4 april 1697 ten noordwesten en westen van de Wissenkerke- en Vlietepolder. In hun verzoek hierom zeiden ambachtsheren dat „oversulcx den te maecken dijk soude moeten uytstaen de hooge en swaere stroomen van den Roompot ende het Diep voor der Vere ende bij gevolge seer swaer en van groot beloop zoude moeten zijn en oock den selven moeten gelecht worden door het Fael en verscheyde verdere diepe en wijde kreecken”, zij tot deze bedijking niet durfden overgaan, wanneer zij niet door een gunstig octrooi werden geanimeerd. Inderdaad viel het dan ook gunstiger uit dan dat van de Vlietepolder. De bedijkingsvoorwaarden van deze polder, de Torenepolder, genaamd naar de oude toren van Wissenkerke, verschillen niet veel van die van de Wissenkerkepolder. Bij de bedijking, die in 1697 plaats vond, ontmoet men ook weer de namen van Reigersberg, Campe en de Prins van Oranje „koning van Engeland”.

Heer Janszolder

Voor het jaar 1700 konden de schorren aan de uiterste westzijde van het nieuwe Noord-Beveland nog bedijkt worden onder de naam Heer Janszolder, voor welke bedijking op 23 december 1694 octrooi

was verleend. De naam van deze polder houdt de herinnering levend aan een polder van voor 1530.

Tot slot van deze paragraaf willen we wijzen op de instructie van de ambachtsheren van Geersdijk, Wissenkerke en Campen van 25 mei 1694. Zij bevatte richtlijnen voor het besturen in hun gebied door dijkgraaf en gezworenen, klerken en penningmeesters. Een constructieve arbeid aan het einde van een eeuw die voor heel Zeeland tot dan toe de grootste landwinst gebracht had.

* * *

§ 7. NOORD-BEVELAND IN DE 18e EEUW - LANDVERLIES EN LANDAANWINST.

De bekende kaart van Noord-Beveland, zie fig. 16, p. 54, meetkundig opgenomen door de Hattinga's en twee jaar later uitgegeven bij Isaak Tirion, laat een ander Noord-Beveland zien dan een halve eeuw daarvoor. Vooral de noordzijde vertoont grote verschillen, verschillen die de Noord-Bevelanders van die dagen met zorg vervuld hebben. Daartegenover stond de voortdurende aanwas van de schorren aan de west- en noordwestzijde van het eiland.

Als eerste vooruitstekende punt in de noordwesthoek werd in 1713 de Rippolder bedijkt, grotendeels het vroegere gebied van Kampensnieuwland omvattend, dat reeds een twintig jaar voor de grote ramp van 1530 geïnundeerd was. De naam van de polder spreekt voor zichzelf. Het ingepolderde gebied werd namelijk doorsneden door een geul genaamd „de Rip”, die thans nog als een kronkelende kreek in de polder is terug te vinden. Een oppervlakte van 147 ha werd hierdoor aan de zee ontrukkt. Als bijzonderheid mag nog vermeld worden, dat deze bedijking de jongste binnenpolder op het voormalige eiland vormt.

Rippolder
Maria-
polder

We kunnen ons afvragen waarom de schorren tussen de Toren- en de Rippolder in 1713 niet in de bedijking zijn opgenomen. De mogelijkheid van belangentegenstellingen tussen de ambachtsheren niet uitsluitend, speelt wellicht ook het niet voldoende dichtgeslibd zijn van de Ripgeul een rol. In ieder geval is het zo, dat in 1719 hier de Mariapolder kon worden bedijkt, iets groter dan de Rippolder.

Van de noordwesthoek naar het zuidoosten van het eiland is een grote sprong. Het is evenwel in deze hoek dat we ons moeten bezighouden met de herdijking van de Adriaanpolder. Dit poldertje is namelijk niet lang na zijn eerste bedijking geïnundeerd. Over het hoe en wanneer

Adriaan-
polder

verkeren we echter in het onzekere. Vaste grond onder de voeten krijgen we door het contract tussen Cornelis van Nassau en de dijkgraaf Adriaen Ding(e)mans gedateerd 9 november 1707. Cornelis, graaf van Nassau-de Lek-Odijk, was de zoon en opvolger als heer van Kortgene van de al eerder genoemde Willem Adriaan, die in 1705 was overleden. Adriaen Ding(e)mans zal wel geen andere geweest zijn dan de rentmeester van de domeinen van het Oranjehuis die we verder als secretaris, burgemeester, ontvanger en landmeter te Colijnsplaat vermeld vinden, gehuwd met Pieterella Anemaet. De naam Anemaet zijn we ook al in verband met bedijkingen tegengekomen.

Het was Cornelis van Nassau, die het schor of geïnundeerde poldertje tussen de Oost- en de Stadspolder ter bedijking uitgaf aan genoemde Dingemans. De bedijker zou van deze polder het tweederde deel in volle eigendom genieten; het overblijvende één derde deel bleef aan de heer van Kortgene.

De bedijker zou het oude sluisje mogen gebruiken „ende de uytwateringe moeten nemen aen de zeekant”. Zodra de bedijking klaar was, zou de polder worden bediend door een dijkgraaf op een tractement van £ 4 Vlaams jaarlijks en twee gezwoeren, die elk een tractement van £ 1.10.- Vlaams per jaar zouden krijgen. De penningmeester kreeg als loon 5 % van de ontvangsten. Deze „officieren” zouden door de ingelanden bij wijze van dubbeltal worden genomineerd, waaruit de heer van Kortgene er een zou kiezen. Ten slotte: „ieder ingelände van twintigh gemeten zal een stem op de reekeninghe hebben”. Het dijkgraafschap zou door de bedijker zijn leven lang bediend mogen worden. Uit een ander gegeven blijkt, dat deze polder in 1708 was bedijkt of beter gezegd herdijkt. Wat de naam Adriaanpolder betreft, denken wij eerder aan de voornaam van Adriaan Dingemans, dan zoals ook wel gedacht is aan een zekere Adriaan van Smallegange. Vermoedelijk heeft laatstgenoemde eigendom in deze polder gehad, gezien het feit dat het ook wel Smallegangepoldertje genoemd wordt.

Jonkvrouw Annapolder

De schorren ten oosten van Kortgene groeiden dermate aan, dat hier in 1727 de Jonkvrouw Annapolder bedijkt kon worden, genoemd naar Jonkvrouw Anna Agatha de Beaufort, dochter van mr. Hendrik, heer van Duivendijke, die met andere heren op 3 september 1726 voor notaris Johan Evertsen een bedijkingscontract sloot. Reeds na enkele jaren werd de polder zonder meer Annapolder genoemd, totdat in het jaar dat de polder twee eeuwen bestond bij besluit van de Staten van Zeeland d.d. 20 december 1927 werd goedgevonden de oorspronkelijke naam, Jonkvrouw Annapolder, te voeren. Bij de bedijkers komen we ook de naam tegen van Maurits Lodewijk, graaf van Nassau-de Lek-Odijk en heer

van Dribergen, een broer van de al eerder genoemde Cornelis, die in 1708 overleed.

Op 1 april 1727 had de aanbesteding van het bedijkingswerk plaats. De inpoldering vormde een vooruitstekend punt in de stroomgeul Zuidvliet of Zandkreek. Weliswaar was de stroom hierin niet zeer krachtig, maar toch sterk genoeg om over de periode 1727-1752 kleine verliezen aan de oost- en westzijde van de polder te veroorzaken. „In 1742 was men reeds verplicht een inlaag in de zuidwesthoek van de polder te leggen, die na drie jaar al bezweek, waardoor men in 1752 tot het maken van een andere inlaag gedwongen werd.”³⁵⁾ Na 1767 ging de zuidoosthoek van de polder verloren en de aldaar gemaakte inlaag was waterkerend geworden, zie fig. 189 in hoofdstuk III.

We zijn dan al in de tijd, dat we melding moeten maken van ernstige verliezen aan de noordzijde van het eiland. In 1717 was de inlaagdijk van Oud 's Gravenhoek zeedijk geworden. Nieuw 's Gravenhoek was het even slecht vergaan. De geweldige storm, die onze kusten teisterde op 3 maart 1715, deed de polder inlopen. Door een in dat jaar gemaakte inlaagdijk werden 52 gemeten buitengedijkt. Het jaar daarvoor was hij ook al geïnundeerd door een grote dijkval. Ons verhaal begint eentonig te worden. Steeds moesten de beide polders retireren totdat in november 1732 de polder Oud 's Gravenhoek inundeerde en aan de golven werd prijsgegeven.

Eenzelfde lot trof Nieuw 's Gravenhoek op 10 januari 1743. Ook deze polder werd niet meer herdijkt. Gevolg van de laatstgenoemde inundatie was dat de Vlietepolder een „natte” dijk kreeg. Deze dijk lag als zeedijk precies verkeerd; de steile zijde lag nu aan de zeekant. Drie maanden na de inundatie van de Nieuw 's Gravenhoekpolder sloeg door een hoge vloed het gewelf van de suatiesluis van de Vlietepolder open, de schoren bezweken en er werd een gat in de dijk geschuurd van 9 roeden breed, met als gevolg inundatie van de laatstgenoemde polder. Binnen een maand werd de polder door het maken van een omkraging van 58 roeden rond het gat, weer beverst. De omkraging (vingerling) kostte £ 200, de schade aan de veldvruchten bedroeg £ 1800 à 1900.

Tegenover deze verliezen stond de bedijking van een partij schorren ten noorden van de Rip- en de Mariapolder in 1747. Deze polder, de Anna Friso, is misschien genoemd naar de echtgenote van prins Willem IV en naar hemzelf. Prins Willem werd in het jaar van de bedijking tot erfstadhouder verheven.

Anna
Frisopolder

Twee jaar later werd ten zuidwesten van Kortgene de Willem Adriaanpolder bedijkt, genoemd naar de heer van Kortgene, Willem

Willem
Adriaan-
polder

Adriaan II (1704-1759), naamgenoot van zijn grootvader, die de heerlijkheid van prins Willem III gekregen had.

In het midden van de 18e eeuw was de „kop” van de Oud Noord-Bevelandpolder er af. Sinds 1682 vernemen we van niets anders dan van dijk- en oevervallen. Steeds werden kuipen of inlagen gelegd om de polder voor overstroming te vrijwaren (voor de inlagen zie fig. 52 in hoofdstuk II). Wanneer we het resolutieboek van 1727-1777, van de ingelanden van deze polder bekijken, komen we interessante zaken tegen. In 1728 werd het van buiten berijden van de dijk verboden. Verder bleek dat de aannemers van de kramwerken „kinderen tot het maken van dien komen te gebruyken, die mits haer jonge jaeren en swakheden geensints daertoe in staat zijn”. Besloten werd dit zoveel mogelijk te beletten.

In 1733 had de beruchte paalworm, waartegen zelfs door de Staten van Zeeland om bidstonden was verzocht, op Noord-Beveland zijn intree gedaan. Men besloot de zeesluis bij Colijnsplaat droog te houden. Tegen droogte is de paalworm niet opgewassen. Door een eenvoudige constructie, een zijk (een sluis, maar in dit geval een noodvoorziening) met een „clappe”, hoopte men het water in de polder op peil te houden.

Het jaar daarop volgde het besluit om de sluis zonder zijk droog te houden. Op 27 februari 1736 vloede het water door een zware noordwestenwind zo hoog, dat in de Breendijk een zware breuk ontstond. We lezen in een rekest van dat jaar, door de ingelanden aan de Staten van Zeeland gezonden, dat sedert 20 à 25 jaren grote schade was ontstaan door dijkvallen. Vier grote kuipen of inlagen waren weggezonden, vijf nieuwe inlagen aangelegd, waarvan er reeds drie waren geïnundeerd. Men verzoekt daarom om vrijstelling van belastingen en wenst in 1737 een nieuwe inlaagdijk te leggen.³⁶⁾

De landsinspecteurs (technici speciaal t.b.v. de calamiteuze polders door de overheid aangesteld) Jan van IJsselstein en Paulus Baes bekeken de dijkage in oktober 1736, maar volgens de notulen van de Rekenkamer van Zeeland van 19 november bleken aanmerkelijke verschillen tussen de beramingen van polderbestuur en inspecteurs. Intussen hadden zich aan de polder nieuwe calamiteiten voorgedaan in de vorm van een stormvloed en enige dijkvallen. Door deze stormvloed was een inlaag van 30 gemeten ingelopen. Uit het advies van de rekenkamer van 7 december 1736 bleek tevens dat ingelanden niet vrijuit gingen. Sedert 1727 waren „de sommen niet besteed, die ingelanden hadden kunnen opbrengen om het voorland te bewaren”, aldus Conrad.

Begin 1737 besloten de ingelanden met eenparigheid van stemmen de werken met het aanstaande seizoen te beginnen volgens het projekt van de inspecteurs, hoewel het octrooi tot vrijstelling van belastingen nog niet was binnengekomen. Bij het octrooi dat spoedig daarop afkwam

— gedateerd 21 maart 1737 — kreeg men vrijstelling, op voorwaarde dat men behalve het gewoon geschot nog een extra geschot van twee schellingen per gemet zou opbrengen ter financiering van de inlaagdijk. Nieuwe calamiteiten noopten de ingelanden in augustus 1737 weer te vergaderen. Men besloot nog ruimer vrijstelling van belastingen te vragen. In een rekest aan de Staten zeiden ingelanden, dat bepaalde werken nodig zijn tot behoud van de polder „maar ook van het dorp van Colinsplaete, eene van de grootste, fraayste en volkrijkste dorpen deser provintie”. In 1738 kreeg men bij een octrooi nog enige vrijstelling van belasting. In 1750 was de toestand zo, dat „buitenwaarts en evenwijdig aan den inlaagdijk van 1737 een korte inlaagdijk gelegd (werd), die de in laatstgenoemd jaar gevormde groote inlage verdeelde in de Groote kuip, tusschen de beide inlaagdijken, en in de Paardenkuip tusschen den inlaagdijk van 1750 en den zeedijk”.³⁷⁾

In deze jaren stond het er met de Ouweleckpolder ook niet best voor. In fig. 17, p. 71, ontdekt men aan de westzijde een inlaag en aan de oostzijde een doorgebroken inlaag waarvoor „rijswerken” liggen. Deze rijswerken hebben kennelijk de bedoeling gehad de stroom van de kust af te houden. Op de Hattinga-kaart komt duidelijk de gevaarlijke positie, uitspringend vergeleken met de andere polder, tot uitdrukking. Men behoefde in die jaren geen profeet te zijn om de polder een gelijk lot te voorspellen als Oud- en Nieuw 's Gravenhoek, tenzij de polder met alle ten dienst staande middelen geholpen werd.

Gelukkig mogen wij voor Noord-Beveland ook nog van landaanwinst gewagen. Aan de west- en zuidzijde van Noord-Beveland groeiden de schorren steeds aan. Op een octrooi van 22 januari 1767 kon hier twee jaar later een partij schorren worden bedijkt, een bedijking die de naam Jacobapolder kreeg. In fig. 18, p. 72, is de eerste bedijkingskaart van deze polder weergegeven. Heel goed komen op deze kaart de dijkspuiten uit. Het grootste gedeelte van de nieuwe polder viel onder de ambachten Oud Kampen en Soelekerke, waarin Maria van Reigersberg, weduwe van Johan Pieter van den Brande de grootste geïnteresseerde was, althans wat de Jacobapolder betreft. Als op een na de grootste geïnteresseerde werd Van de Perre genoemd uit naam van zijn echtgenoot. Uit het huwelijk Van de Brande-Reigersberg werd in 1735 een dochter Jacoba geboren, die in 1794 overleed als weduwe van mr. Johan Adriaan van de Perre. Het vermoeden ligt voor de hand dat de polder naar deze dochter is genoemd. Door deze inpoldering kon een kleine 300 ha vruchtbaar land aan het nieuwe Noord-Beveland worden toegevoegd, waarvoor een zeedijk van ca 5,77 km moest worden aangelegd. De zuidoosthoek van de polder werd doorsneden door de al eerder genoemde geul De Rip.

Jacobapolder

**Willem-
polder**

Twee jaar later konden tussen de Geersdijk- en de Westpolder opnieuw schorren worden bedijkt, waartoe op 22 februari 1770 octrooi was verleend. Hier kon men volstaan met de aanleg van een 1,5 km lange zeedijk. De polder werd naar stadhouder Willem V genoemd. Door deze polder werd de oude haven van Geersdijk binnengedijkt. Een der voornamen van de echtgenote van Willem V was Sophia.

**Sophia-
polder**

Misschien dankt de Sophiapolder die in 1775 werd ingedijkt hieraan zijn naam. Voor ons is het moeilijk te begrijpen waarom aan laatstgenoemde polder op 13 januari 1771 een octrooi tot bedijking werd gegeven. We mogen wel aannemen dat de bedijking niet veel geld heeft gekost. Met een lengte van 1,75 km zeedijk werd ca 94 ha land gewonnen. Het leek allemaal vrij gunstig, beschermd als de polder daar lag door een km breed voorland, terwijl de Ouweleckpolder de slagen van de stroomaanval opving. Toch was het de schijn die bedroog.

In september 1759 verzochten dijkgraven en ingelanden van Ouweleck om subsidie aan de Staten, tot onderhoud van hun zwaar geteisterde zeekering: „zij zouden anders genoodzaakt zijn den polder te abandonneren (prijs te geven) tot groot nadeel van hun zelven en van verscheidene daarbij en omtrent gelegen polders”. Wat we verder te vernemen krijgen, is het oude liedje. Terugtrekken van inlaag op inlaag. Ten slotte stelden de Staten bij een resolutie van 3 mei 1776 aan de ingelanden van de Oud Noord-Beveland, Nieuw Noord-Beveland, Vliete en de Torenpolder voor om de geteisterde polder gedurende 10 of 12 jaren te onderhouden. De financieringsregeling kon echter de polders niet bekoren. De een zat al met te veel lasten, de ander had geen belang bij het behoud, enz. Desondanks werd 12 januari 1778 de verdediging van Ouweleck aan de vier genoemde polders overgedragen. Hoewel subsidie werd toegezegd, maakten de polders bezwaar. Al moeten we rekening houden met het individualisme dat de Zeeuwen eigen is, toch was de houding van de polderbesturen op zijn zachtst gezegd kortzichtig. Men had als voorbeelden het verloren gaan van Oud- en Nieuw 's Gravenhoek. Met man en macht ware het wellicht gelukt een gedeelte van de Ouweleckpolder te behouden, dat als barrière kon dienen tegen de stroomaanval.

De kortzichtigheid van de polderbesturen werd gestraft. Op 26 februari 1780 kwam het einde voor de polder. Die dag brak de zeedijk van de nog 184 gemeten grote polder door. Prijsgegeven aan de nimmer verzadigde waterwolf, werden de voorgronden van de Vlietepolder door de stroomaanval in snel tempo opgeruimd. Het overgebleven stuk dijk, bekend onder de naam „Nol van Ouweleck”, kon daartegen geen bescherming bieden. De waterstaatsinspecteur A. Schraever schrijft

7 augustus 1805 aan het Departementaal Bestuur van Zeeland „dat als men aan (de nol van) Oudeleecq of de Vlietepolder voor de zee nog meer terrein moet inruimen, de Dijkadje van Noordbeveland beoosten de Vlietepolder tot aan Colijnsplaat en oostelijker niet anders dan met groote kosten en door geduurige terugwekingen zal kunnen gehouden worden”. Met andere woorden Ouweleck was het einde niet!

Fig. 19, p. 72, geeft een beeld van een gedeelte van de noordkust van Noord-Beveland in 1806 vanaf de Sophiapolder tot de Nieuw Noord-Bevelandpolder, opgenomen door G. de Feijter op order van 's Lands inspecteur A. Dingmans. De oeverlijn geeft de vorm van een sterk inscharende oever te zien, waarvan voor het achterliggende gebied niet veel goeds is te verwachten. De ondergrond bestond hier ook juist uit losse zandkorrelstapelingen, met name van de aangezande geulen Oude Leck en Het Faal met een zuidelijke aftakking naar het Wijtvliet. Snelle opruiming van dit materiaal was verzekerd, daar ook hier een der natuurwetten geldt, dat de stroom de weg zoekt van de minste weerstand. En dit was toen nog mogelijk, daar men in 1806 nog geen goede oeververdediging kende. De latere geschiedenis heeft het funeste hiervan bewezen.

Als herinnering aan de militaire maatregelen van die tijd vindt men op dezelfde kaart, op het eind van de nol van Ouweleck, een verloren gegane batterij met wachthuis aangegeven. Het is op deze plaats nu ca 27 meter — L.W. diep.

* * *

§ 8. NOORD-BEVELAND TOT DE AANSLUITING MET HET VASTELAND.

De overgang van de 18e naar de 19e eeuw — het is genoeg bekend — betekende in staatkundig opzicht een omwenteling. Een omwenteling die zich ook op het gebied van de waterstaat manifesteerde. We hebben gezien dat vooral in de 18e eeuw, de Staten van Zeeland, de overheid dus, in toenemende mate hulp aan de calamiteuse polders gingen bieden. Zij deden dit in de vorm van kwijtschelding van belastingen. De aanvragen daartoe van de zijde van de polderbesturen namen steeds toe, zodat een groot gedeelte van de belastingen aan haar eigenlijke bestemming werd onttrokken. De Staten wonnen voor het verlenen van vrijstellingen advies in van de (provinciale) Rekenkamer. De Rekenkamer op haar beurt kreeg inlichtingen van de (provinciale) inspecteurs voor de dijkages, de landsinspecteurs.

In het reglement van 1791, dat een verzameling van voorschriften bevat op het gebied van het polderwezen vanaf de middeleeuwen, werden de landsinspecteurs met het geregeld toezicht op de zeekeringen belast.

Met deze codificatie ging Zeeland het verst van alle provincies. Rond de eeuwwende werd de waterstaat — een woord dat eerst in de 18e eeuw als aanduiding gebruikt werd van de algemene waterstaatkundige gesteldheid — geheel een rijkstaak. De nieuwe dienst ging zich steeds intensiever met de zeeeringen bemoeien, een bemoeiing die door vele polderbesturen met lede ogen werd aangezien. Bepaalde zeggenschap verliezen — ook al is het in het eigen belang — is niet altijd aangenaam. Het optreden van de (rijks) inspecteurs — we denken hierbij aan Andries Schraver — was ook niet altijd even taktvol.

Toch bleek bij de januari-vloed van 1808 het belang van een goede waterstaatsdienst overduidelijk. Zeeland — en hierin was het ook de andere gewesten vooruit — heeft in deze tijd getracht in het gebrek aan kundige waterstaatsmensen te voorzien. Wegens het gering aantal inspecteurs besloot het Departementaal Bestuur 13 december 1802 enige jonge lieden op te leiden tot de dienst der zeewerken op kosten van den lande. Een opleidingsinstituut werd in de Abdij te Middelburg gevestigd. Als docent trad op J. de Kanter Phz., die de volgende vakken gaf: rekenkunde, geometrie en stereometrie, waterweg- en waterloopkunde, de theorie der watergetijden en de invloed daarvan op 's lands zeeeringen. Dit instituut, dat in 1806 werd opgeheven, heeft bekwame mensen afgeleverd, van wie wij alleen Abraham Caland noemen, de latere hoofdingenieur van de Waterstaat en president van het polderbestuur van Walcheren. Het was het eerste opleidingsinstituut dat jongemannen uitsluitend voor de waterbouwkunde bekwaamde. Gedeeltelijk ontvingen zij hun opleiding in de praktijk, want „hoe meer gelegenheid de jongelieden hebben om de dagelijksche werken aan de Dijkagien te zien en bij te wonen de onderscheidene practijken die daarbij worden in acht genomen, hoe meer zij in de mogelijkheid zijn te kunnen observeeren de oorzaken en de bijzonderheden, die den aart der werken na de stroomgesteldheid volgens vaste regels dicteeren”.³⁸⁾

Wij weten niet of de studenten nog op excursie naar Noord-Beveland zijn geweest, anders hadden zij de verwoestende uitwerking van de stroomaanval aan de noordkust van Noord-Beveland kunnen onderzoeken. De Vlietepolder hebben we in dit verband reeds genoemd, maar ook aan Oud Noord-Beveland, waar sinds 1598 ruim 465 gemeten waren buitengedijkt, ging de stroomaanval zijn gang.

Hier tegenover stond de al meergemelde aanwas in het zuidwesten. Op deze schorren konden ongestoord de schapen worden geweid. Helemaal ongestoord ook weer niet, zoals we kunnen opmaken uit een schrijven van B. Swemer, rentmeester van de ambachten Oud Kampen en Soelekerke. Het ging over het Spieringschor, waarvan het eigendomsrecht nog kwestieus was. Hier speelde weer de kwestie van de aan- en

opwas. Dingenus Franse Verburg had het Spieringschor „van den Lande” in pacht gekregen. ³⁹⁾ Een van de condities was dat de pachter verplicht was een heuvel of stelberg op te werpen om zijn schapen in veiligheid te kunnen brengen bij het onderlopen der schorren. Verburg verzocht hiervan vrijgesteld te worden, waarbij hij een verhoging van de pacht aanbood wanneer hem een uitweg („schapendrift”) over de oude, ambachtsheerlijke schorren van Kamperland werd toegestaan. Swemer achtte dit niet in het belang van de ambachtsheren. „Wien dog den Eigendom of genot van deze (Spiering) schorren mag toekomen, het is zeker dat het op den duur beleggen derzelve met schapen zeer nuttig is en den schapenteelt ook aanmoediging verdient als zijnde van aanmerkelijk voordeel zoo voor den Landbouw, Fabriken als anderzints”.

Soelekerke-
polder

De schorren ten noorden van het Spieringschor werden in de Middelburgsche Courant op 1 oktober 1817 ten verkoop aangeboden. Het waren de schorren gelegen voor de polders Willem, Geersdijk en Heer Jansz, 1000 gemeten groot. Tevoren, op 25 februari was vergunning verleend aan de ambachtsheren van Wissenkerke, Geersdijke, Soelekerke en Oud Kampen voor het bedijken van genoemde schorren. Op 23 en 24 oktober 1817 bleken voor de helft kopers te zijn, de heren Versluys, Schorer en Anthony Martinus Tak q.q. mevr. wed. Slicher. Andere kopers waren B. J. Vrijthoof, W. van Eck, A. en N. Swemer en W. L. Vader. Laatstgenoemde was administrateur van de bedijkingsonderneming.

In 1818 kwam de indijking van de Soelekerkepolder tot stand, die zijn naam ontleent aan de ambachtsheerlijkheid ter plaatse. Aannemer was Leendert van Haaften. Blijkens de rekening door Willem Lodewijk Vader gedaan op 14 oktober 1819 bedroegen de totale kosten f 153.694,65.

De koolzaadoogst van de nieuwe polder, waarvan nog 125 gemeten voor de verkoping was omgeploegd, bracht de niet geringe som op van f 104.514,34. ⁴⁰⁾

De totstandkoming van de nieuwe polder, 43 jaar na de Sophiapolder, betekende de afsluiting van de langste periode in de bedijkingsgeschiedenis van Noord-Beveland waarin geen enkele landaanwinst had plaats gehad. Het is mogelijk dat de Bataafse en Franse tijd hierop een remmende invloed hebben gehad, al moeten we niet vergeten dat in 1809 wel de Wilhelminapolder kon worden bedijkt, maar dit gebeurde door een Rotterdamse maatschap.

Ongunstig op de activiteit zal ook gewerkt hebben het feit dat de herstelwerkzaamheden na de stormvloed van 1808 energie en geld kostten. Hoe het zij, de schorren van de Soelekerkepolder waren tot

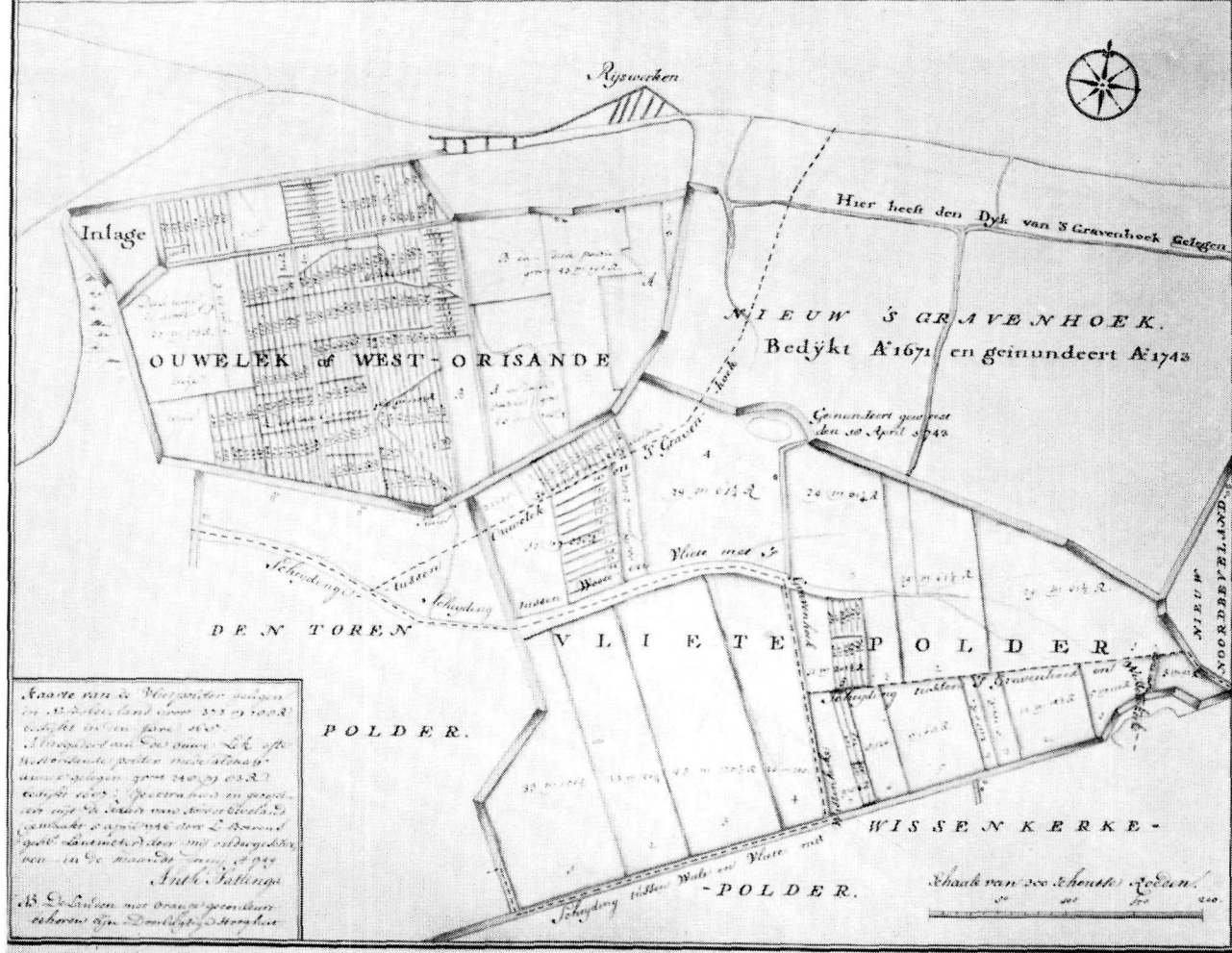
1.40 m + N.A.P. opgewassen en de polder behoort met zijn gronden met een afslibbaarheid tot 70 % tot de zwaarsten van heel Zeeland. In het westelijk deel van de polder bevindt zich nog een restant van een kreek, ter plaatse bekend als de Vleie, een vrij algemene benaming voor overblijfselen van krekken. Volgens de Hattinga-kaart vormde deze kreek een zijtak van de geul naar het haventje van Kamperland.

**Onrust-
polder**

Het einde van de inpolderingen aan de westzijde van Noord-Beveland kwam in zicht. Op 8 juni 1845 kreeg men octrooi voor het bedijken van een partij schorren, die men naderhand de Onrustpolder noemde, zo geheten naar een aan de noordwestzijde van Noord-Beveland gelegen plaat. Deze plaat zal men waarschijnlijk genoemd hebben naar het steeds wisselend beeld dat de getijstroomen aan een dergelijke plaat gaven. ⁴¹⁾

De ruim 338 ha grote polder, in 1846 bedijkt, werd als gebruikelijk met koolzaad ingezaaid. Hollestelle beschrijft hoe hij als jongeling bij een ploeg Vlamingen terecht kwam, „die zich bezig hield met het dor-schen en schoonmaken van koolzaad in den kortelings bedijkten Onrust-polder op ruim drie uren afstand van ons dorp (Colijnsplaat). Daar droeg ik zaad en verdiende in slechts een paar weken tijds ruim f 24,—; terwijl ik niets te verstrekken had voor den kost, die mijne zuster, destijds ook in dien polder verblijf hebbende, mij schonk. Van zoodanig loon had ik alsnog niet kunnen droomen. Maar er was ook wat voor verricht. Het op zijn Vlaamsch dragen van zaad over nieuw bedijkte gronden, waarin krekken, vleien en geulen nog niet of slechts op gebrekkige wijze gevelkant zijn, is waarlijk eene moeilijke en tegelijk afmattende bezig-heid”. ⁴²⁾ Het is ook Hollestelle die, als kleine jongen nog, het vee moest weiden op Noord-Bevelands buitendijkse gronden. Hij beschrijft deze periode van zijn leven op indrukwekkende wijze.

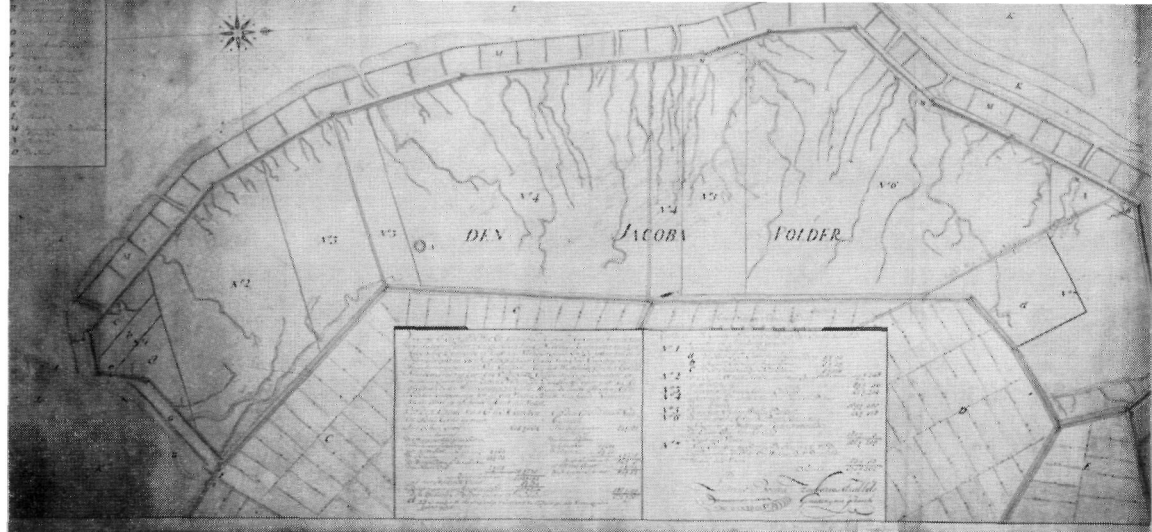
„Sombere indrukken van die veelal drassige gronden en van dat wachtersleven zijn mij bijgebleven. Sidderend dacht ik later nog over het doorgestane leed na. Veel ging er altoos in mij om bij het aanschouwen van dergelijke gronden. Men kan zoo iets moeilijk weder-geven, schoon het nooit uit de herinnering van wien het eenmaal heeft doorleefd, verdwijnt. Zelfs in de vlakke velden onzer polders zocht ik den schortoestand voor te stellen. Ook het klaaglijk geschreeuw van de zoo beweeglijke meeuw, het wonderlijk in zoo groote menigte samen-scholen van het zeegevogelte op platen en banken, het rusteloos stroomen, gieren en kabbelen van het water, het eigenaardig groenen van in zee opkomende gronden, het waas van eenzaamheid en verlatenheid, hangende over dergelijke vlakten, zie dat alles en nog zooveel meer, bleef mij mijn gansche leven bij. Ook het bij de wachters onderling zoo bekende: „halalea lalauw, St. Maarten komt gauw”, door de holle van

71

Alg. Rijksarchief, Atlas Hattinga, deel II, nr 28.

fig. 17. Kaart van de Vliete, Ouwelek en Nieuw 's-Gravenhoekpolders in 1749, gecopieerd door A. Hattinga.

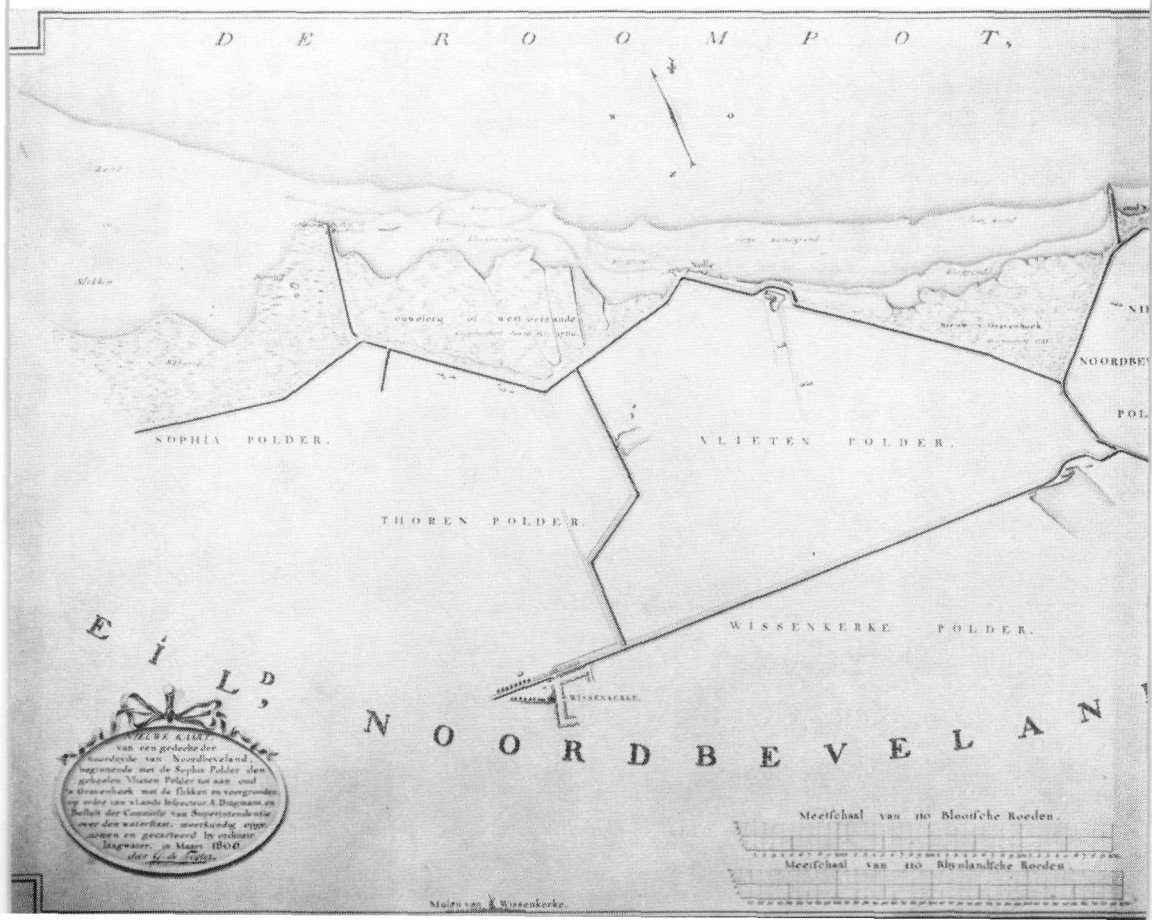

Alg. Rijksarchief, nr 2827.

fig. 18. Eerste bedijkingskaart van de Jacobapolder in 1769, door Laurens Boeren.

fig. 19. Kaart van een gedeelte van de noordkust van Noord-Beveland in 1806, door G. de Feijter.

Alg. Rijksarchief, nr 2829

de hand langzaam op klaaglijke toon elkander toegegalmd, kon ik maar niet vergeten. Met St. Maarten eindigde de huur; dan was het bedongen loon verdiend; dan het lijden van tintelende voeten en andere verdriete-lijkheden achter den rug, en van daar het zoo vurig verlangen en elkander toeroepen naar dien dag”.

Het was ook op de schorren dat Adriaan Hollestelle zijn eerste indrukken over de vorming van het polderlandschap en de waterbeweging opdeed. Deze selfmade man bracht het van landarbeider, levend in kommervolle omstandigheden, via het onderwijzerschap tot opzichter van de waterstaat, werd lid der Provinciale Staten, alsmede raadslid en wet-houder van Tholen. Zijn studies over Noord-Beveland en Tholen zijn nog vaak geraadpleegde bronnen.

Het areaal schorren werd door de steeds voortgaande inpolderingen kleiner. Op 24 april 1817 verzochten ambachtsheren van Cats aan de Koning om de schorren aan de oostzijde van het eiland te mogen bedijken aangezien „het algemeen belang, zoowel als bijzonder dat der ingezetenen van Noordbeveland dringend vordert dat een aanwinst van omtrent een duizend gemeten algoede zware kleigrond, uitnemend ter bebouwing bekwaam niet langer onvruchtbaar worde gelaten”.

Leendert
Abraham-
polder

Schraver, de eerste Zeeuwse hoofdingenieur van de waterstaat, had over dit verzoek zijn advies gegeven. Hij toonde aan hoe het stroombeeld hier in de loop van de tijd is veranderd. De voorgronden waren sterk afgenomen en als oorzaken noemde hij „de toenemende capaciteit van het Nieuwe vaarwater de Zandkreek, de totale verlanding van het oude vaarwater het Catse Rak, het bijna ongelooflijk vermeerderen der Platen, Banken, Schorren enz. in het Schengen en het Goesche diep tussen de Eylanden Zuidbeveland en Wolphaartsdijk en door het verleggen, verlanden en onbevaarbaar worden van eenige meer en min voorname branches der Oosterschelde”.⁴³⁾

Wanneer men nu, aldus Schraver, de kaarten van de Hattinga's vergelijkt met de kaart bij het rekest tot bedijking van de Katse schorren overgelegd „zal men bevinden dat de breedte van die voorgronden niet meer zoo is als in de kaart van de Hattinga's 600, maar nauwelijks 250 roeden buiten den zeedijk van Oud-Noordbeveland breed is”.

Hoewel Schraver niets had tegen de bedijking van de schorren, is deze toch niet doorgegaan. In 1848 had een nieuwe aanvraag plaats en bij K.B. van 24 oktober 1848, nr 63, werd vergunning verleend tot bedijking van de daar liggende schorren. De inpoldering had eerst plaats in 1853. Het werk werd aangenomen door D. A. Dronkers voor f 72.000. Door de geïnteresseerden werd besloten de aanvang der werkzaamheden enigszins feestelijk te vieren. Op 16 november 1853 kon worden over-

gegaan tot voorlopige opname der bedijking. In de polder lag een kreek, een overblijfsel van het vroegere Katsche Rak. Sinds de aanvraag om bedijking van een duizend gemeten in 1817 waren de voorgronden zo aangevallen, dat in 1853 slechts een oppervlakte van nog minder dan de helft kon worden bedijkt. In februari van het volgende jaar werd besloten aan de ten overstaan van de hoofdingenieur van de rijkswaterstaat opgenomen bedijking de naam Leendert-Abrahampolder te geven, genoemd naar de ter plaatse goed bekend zijnde grondeigenaar en dijkgraaf Leendert Abraham Paardekooper.

Men had in 1853 de feestelijke viering wel achterwege kunnen laten, want de opruiming der voorgronden ging zo snel, dat in 1879 de ingelanden van de polder calamiteusverklaring aanvroegen. In de najaarsvergadering der Staten van dat jaar werd hierop afwijzend beschikt. Het rapport van de hoofdingenieur liet aan duidelijkheid niets te wensen over. Bij de bedijking had men kunnen zien, dat de polder waarschijnlijk in de toestand zou komen te verkeren waarin hij nu verkeert. Wanneer geen werk tot oeververdediging werd uitgevoerd, stelde de hoofdingenieur de waarschijnlijke levensduur van de polder op 20 à 25 jaar.

Spiering- polder

Dit behoefde van de in 1856 bedijkte Spieringpolder niet gevreesd te worden. Wij zijn met deze bedijking tevens genaderd aan de laatste inpoldering op Noord-Beveland. Aan de Koning werd vergunning gevraagd tot bedijking van de schorren voor de Soelekerkepolder, door commissarissen uit de ambachtsgerechtigden van Soelekerke, Wissenkerke en Geersdijk, alsmede van Servaas Tak, eigenaar van het Spieringschor. Bij K.B. van 4 juli 1855, nr 48, werd de gevraagde concessie verleend. De gedeelten vallende onder de ambachten Soelekerke, Wissenkerke en Geersdijk, „twee perceelen extra goede schorgronden”, werden geveild.

Uit de bedijkingsvoorwaarden ontlenuen we enige gegevens over de prijzen: „Voor één kub. el (= meter) grond, over een handsloop te schuieren (= kruien) f 0,17, voor iedere handsloop verder f 0,07. Wordende voor een handsloop gerekend 40 el lengte op een effen terrein, en 30 el lengte in de klim steiler dan 10 op 1”. Onder handsloop wordt de afstand verstaan waarover een kruier een volle kruiwagen weg en een lege terug kan brengen in dezelfde tijd die een spitter nodig heeft om een andere kruiwagen te laden. Op vlak terrein is deze afstand ca 40 m.

De strijd gaat verder

We zijn hiermee nog in het tijdperk van de oude wijze van bedijken. De grote ommekeer in de uitvoering van het grondwerk bij bedijkingswerken is volgens een artikel van Verhoeven van 1924, gekomen in het

einde van de 19de eeuw⁴⁴): „Door het gebruik van werkspoor, kipkarren, locomotieven, locomobielen, heikarren, baggermolens en zandzuigers voor het aanvoeren van den grond, onderging de wijze van uitvoeren een volslagen omwenteling. En nog steeds is de bedijkingstechniek voor verbetering vatbaar. Zie ik goed — zo schreef Verhoeven — dan moet men die ontwikkeling in de toekomst zoeken in nog sneller en dus overvloediger grondtransport, wat te bereiken is door de invoering van meer capaciteit bezittende vervoer- en graafwerktuigen. Zoo vonden tot heden (1924) bij bedijkingswerken o.a. excavateurs nog geen toepassing”. Toch is naar zijn mening veel bereikt. „De invoering van spoorwegmaterieel heeft dus het schuieren, d.i. het grondverzet per kruiwagen, tot een minimum beperkt en tegelijkertijd het getal grondwerkers aanzienlijk verminderd, hoewel hun aantal uit den aard der zaak nog altoos groot is”.

De 19e eeuw betekende ten aanzien van de oeververdediging een sterke vooruitgang, die zich demonstreerde aan de noord- en oostkust van Noord-Beveland. Nogmaals laten we het woord aan Verhoeven: „Bepaalde men zich voorheen vrijwel uitsluitend tot het leggen van inlaagdijken, om aldus het land voor algemene overstroming te behoeden, in de 19de eeuw ging men er toe over de aangevallen benedenoevers te verdedigen: òf

- 1° door het aaneensluitend bekleeden van die benedenoevers met zinkstukken, bestort met steen, òf,
- 2° ter besparing van kosten, door het vastleggen of verdedigen van enkele vooruitstekende punten, door het aan de grond brengen van zinkstukken met steenbestorting. Abraham Caland, de geniale figuur op het gebied van het Zeeuwse dijkswezen, was de eerste, die dit denkbeeld opperde. Het leggen van inlaagdijken vond slechts in enkele gevallen meer toepassing”.

Wij treden over dit onderwerp thans niet in bijzonderheden, maar verwijzen naar § 9 van hoofdstuk II over oeververdediging.

De tweede helft van de vorige eeuw kenmerkte zich voor Noord-Beveland als een periode van vastberaden volhouden de stroomaanval te keren. Eén verschijnsel had men niet in de hand: de dijkvallen. Wanneer wij hier het woord geven aan Tutein Nolthenius, dan doen we dit omdat niemand levendiger over dit verschijnsel heeft geschreven dan hij. „Maar het echt Zeeuwsch gevaar is een geheel ander gevaar. Het komt aansluipen, onhoorbaar, als een dief in den nacht; men kan het wèl vermoeden, niet nawijzen. Dit gevaar heet: de dijkval; die door niets zich aankondigende plotselinge inzinking van den grond, welke ook in gedaante zóó geheel verschilt van gewone aardverschuivingen”. Dat heeft

de Vlietepolder ondervonden, waar in 1833 de uitstekende noordwesthoek van de zeedijk door vallen zo bedreigd werd, dat hierachter een inlaagkade van 933 m lengte werd gelegd. In oktober 1834 brak de zeedijk door, zodat men de kade tot zeedijsprofiel moest verzwaren. Val op val sloopte de oever en toen 10 maart 1864 in de dijk van 1834 een val ontstond lang 350 en breed 145 m, werd besloten een inlaagdijk te leggen van bijna één km lang, die het volgende jaar voltooid werd.

„Nog in den avond van den 9en maart 1864 had de in de nabijheid wonende werkbaas van den Vlietepolder die zoo even genoemde steenbezetting langs de laagwaterlijn onderzocht. Niets verdachts werd bespeurd; maar toen hij zich den volgenden morgen te half zes ure, nog in den schemer, naar buiten begaf, bleek niet enkel het gansche voorland verdwenen — 140 meter breed, meer dan vier bunders groot! — maar was de buitenglooiing van den dijk al bijna tot aan de dijkskruin weggezonden. Het woord „val” drukt dus wèl uit het verschijnsel, letterlijk zelfs indien wij nagaan den vorm van het onderzeesche dal, hetwelk de plaats innam van het vasteland. Want niet enkel was de laagwaterrand 12 M. diep verzonken, doch over zestig meter strekking — gemeten naar den voormaligen dijksteen toe — was het voorland bijna waterpas tot dat peil gedaald, en meer landwaarts steeg de nieuwe bodem zóó weinig, dat nog ter plaatse van de vroegere dijksvoeting zeven meter water werd gepeild. Het geheele voorland was dus tot een bijna horizontalen zeebodem geworden. En de eigenlijke zeebodem was niet minder veranderd. Ook deze was afgevlakt, maar tevens waren de grootere diepten weggenomen, zoodat nergens meer dan 21 meter diepte werd gepeild”.⁴⁵⁾

We hebben gesproken over een vastberaden houding, maar het geval van de Sophiapolder vormt een uitzondering. Op 23 januari 1878 richtte het bestuur zich tot Provinciale Staten van Zeeland om de polder calamiteus te doen verklaren. Het verzoek werd geweigerd en ook herhaalde pogingen om calamiteusverklaringen te krijgen hadden geen succes, zelfs niet het door 271 inwoners van Noord-Beveland ondertekende rekest (10 oktober 1888). Twee argumenten voor de weigering werden genoemd: verwaarlozing door het polderbestuur van zeekering en oeververdediging en het algemeen belang was er niet genoegzaam bij betrokken. Van rijkswaterstaatszijde⁴⁶⁾ is men het met deze opvatting niet eens en wanneer wij de stukken lezen, ontkomt men niet aan de indruk dat het hier een prestigekwestie betrof. De polders Sophia en Toren hadden zich van 1876 tot 1878 en vroeger lijdelijk verzet tegen de herhaalde aanschrijvingen en uitnodiging hun oevers te verdedigen. Dit heeft bij de provincie kwaad bloed gezet. De arrondissements-ingenieur van de rijkswaterstaat achtte calamiteusverklaring in het algemeen belang en was van oordeel dat voor afwijzing geen gegronde redenen bestonden.

De zaak der calamiteuze polders is geregeld bij de wet van 1870 en het reglement van een jaar later. In 1878 werd het verzoek afgewezen op grond van art. 6 van het reglement voor de calamiteuze polders of waterschappen (verwaarlozing der zeekering en oeververdediging). Later werd het verwijt van verwaarlozing losgelaten en de weigering gegrond op het te beperkte belang.

Wij willen ons niet in het strijdgewoel mengen, maar zijn toch van mening dat er van kortzichtigheid sprake is. De weigering tot calamiteus-verklaring hield het prijsgeven van de polder in. De stormvloed van 22/23 december 1894, die zich kenmerkte door een zeer hoge waterstand, sloeg meerdere gaten in de zeedijk van het nog maar 71 ha groot zijnde poldertje. Inundatie was het gevolg en de polder werd aan de golven prijsgegeven. Wanneer Tutein Nolthenius aan het eind van de vorige eeuw per rijwiël een bezoek brengt aan Noord-Beveland, ziet hij van wat eens de Sophiapolder was nog het volgende: „gindsche aardwal, eenig overblijfsel van den vroegeren zeedijk, met steile binnenglooiing als bij het banket van een fort, en vele bressen, steeds breeder en dieper gapende tot waar de aardhoop eindelijk afvlakt tot zeestrand. Die bressen heeft de zee geslagen; en dat deze verderop den ganschen dijk zóó geheel kon wegnemen, dat zelfs geen spoor der oude zate overbleef, is toe te schrijven aan de omstandigheid dat hier de poldergrond slechts gevormd wordt door een op zand rustende kleischilfer”. 47)

In het Verslag van de Raad van de Waterstaat over de oeververdediging in Zeeland, uitgebracht in 1860, worden ten aanzien van de oeververdediging enkele systemen aanbevolen, dat van oeverbekleding en dat van stroomleiding, of een combinatie van beide. Het stelsel van stroomleiding door Abraham Caland gepropageerd, het z.g. stelsel van vaste punten, is aan de noordkust van Noord-Beveland en aan de Leendert Abrahampolder toegepast.

Wat de Toren- en Sophiapolders betreft, vermeldt het Verslag dat, ofschoon deze polders niet tot de calamiteuze behoren, het behoud der tegenwoordige stroomleiding, in het algemeen belang onmisbaar is te achten. We hebben gezien dat de Sophiapolder een bres in de defensie vormde. De Toren-polder, hoewel niet zonder kleerscheuren, bleef behouden. Volgens Van Elzelingen die in Zeeland als ingenieur bij de Provinciale Waterstaat onder Hogerwaard gediend had, is laatstgenoemde overwinnaar gebleven in de strijd om de handhaving van het stelsel van de aanleg van vaste punten (1889).

„Hogerwaard bouwde daarbij voort op het stelsel van de vaste punten, door wijlen den ingenieur van den Rijkswaterstaat ir. H. E. de Bruyn aangegeven, daarbij uitgaande van het denkbeeld door den eersten

Caland (Abraham) geopperd".⁴⁸⁾ Hoewel Hogerwaard, het hoofd van de in 1881 in het leven geroepen provinciale waterstaatsdienst, die in zijn magistraal werk over de oeververdediging in Zeeland, twee delen aan de west- en noordkust van Noord-Beveland heeft gewijd — bijzondere verdiensten heeft gehad, geloven wij dat Van Elzelingen hem hier teveel eer heeft gegeven. Afgezien nog van het feit dat aan het stelsel van vaste punten bezwaren kleven, die met name aan de Leendert Abrahampolder aan het licht zijn gekomen. De uitslag van de peilingen voor deze polder waren van die aard dat ingelanden in 1882 hun verzoek om calamiteusverklaring herhaalden. De Koninklijke goedkeuring volgde 5 februari 1883. Voor het besturen, beheren en bekostigen van de zee-wering en oeververdediging van de calamiteuze Leendert Abrahampolder werd een waterschap opgericht, dat bestond uit deze calamiteuze polder en de aangrenzende polders Kats, Oud Noord-Beveland en Al te Klein.

In 1885 moest men er toe overgaan de inlaag te leggen achter de oostelijke zeedijk van Leendert Abrahampolder ter lengte van 1476 m. Niet alleen deze polder, maar ook het dwergpoldertje Al te Klein kreeg zijn deel van de aanval. Rond de laatste eeuwwende werden door het opdringen van het Engelse Vaarwater, sterker achteruitgang van de oever en groter aanvallen en afschuivingen in de naaste toekomst verwacht. De hoofdgenieur van de provinciale waterstaat besluit: „dat dit poldertje aan zich overgelaten eerlang zal moeten verloren gaan”. Veiligheidshalve legde men in 1909 achter de scheidingsdijk van Al te Klein en Leendert Abraham een inlaag. Al eerder (1896) had men de zuidoosthoek van laatstgenoemde polder van een inlaag voorzien.⁴⁹⁾

De gestage achteruitgang van de oever maakte het nodig, dat de inlaagdijk van 1885 in 1907 op zeedijksprofiel werd gebracht met een kruinshoogte van 4.10 m + hoog water. In 1916 bezweek ten gevolge van een val de zeedijk en de inlaag inundeerde. Bepaalde werken waren noodzakelijk. Vallen en afschuivingen bleven aanhouden. De oever- en dijkval van 10 januari 1939 voor Al te Klein, bracht zo'n ernstige beschadiging van de zeedijk mee, dat de enige eigenaar van dit poldertje afzag van herstel wegens de daaraan verbonden kosten. Door de stormvloed van 7 april 1943 ontstond een doorbraak en de polder vloeide in. Kon in de zomer van dat jaar het grasland van deze polder nog worden beweide, dit werd onmogelijk door de overstromingen in de volgende winter. Administratief werd opheffing van de Al te Kleinpolder geacht op 1 mei 1947 in te gaan.

Keren wij voor de laatste maal in dit hoofdstuk naar de noordkant terug. Laten wij nogmaals Tutein Nolthenius spreken (1898). In de Toren-polder was in 1897 een nieuwe inlaag gelegd. Het zien van deze inlaag, geeft hem het volgende in de pen:

„Somber zweeft stilte over dien door hooge aarden dammen veilig aan alle zijden afgeschutten rietplas, nu dommelende in laatste rust. Want weldra zal dit zijn een bar wit strand, waarover alle winden gieren zullen in eeuwigheid..... Uitgestoten is reeds uit de gemeenschap als een schurftig schaap, wat nog zóó kort geleden was lustig bouwland en huiserf.....”.

Zijn voorspelling over het prijsgeven van deze inlaag is niet uitgekomen. Men kan, afgezien van de steeds herhalende vallen, toch van een min of meer stabiele toestand spreken. Het is hier niet de plaats om alle vallen te behandelen. Wij willen dit voor een volgend hoofdstuk reserveren.

Is er van landaanwinst op Noord-Beveland nog sprake? Hierop kan bevestigend geantwoord worden. De aansluitingen aan het „vasteland” maken het mogelijk de waterstand in het „binnenwater” zo te regelen, dat Noord-Beveland zijn areaal aan grond niet onbelangrijk kan uitbreiden. Tutein Nolthenius was door het zien van Noord-Bevelands noordkust in ondergangsstemming geraakt. Hij wilde zo vlug mogelijk het eiland verlaten. In Zuid-Beveland herademde hij eerst. „Waar zijn nu gebleven die eindlooze paalrijen, die kille steenglooiingen van straks, die naakte dijken, al dat kunstwerk, moeitevol opgebouwd en moeitevol nagespeurd?” Wanneer hij thans Noord-Beveland zou kunnen zien, zou hij dezelfde en nog enkele sporen meer van de stroomaanval bespeuren. Zijn pessimisme zou echter veranderen in het blijde besef dat dank zij de waterstaatswerken een, naar de mens gesproken, evenwichtstoestand is bereikt. Hij zou nu ten volle oog krijgen voor het prachtige natuurschoon dat Noord-Beveland rijk is.

* * *

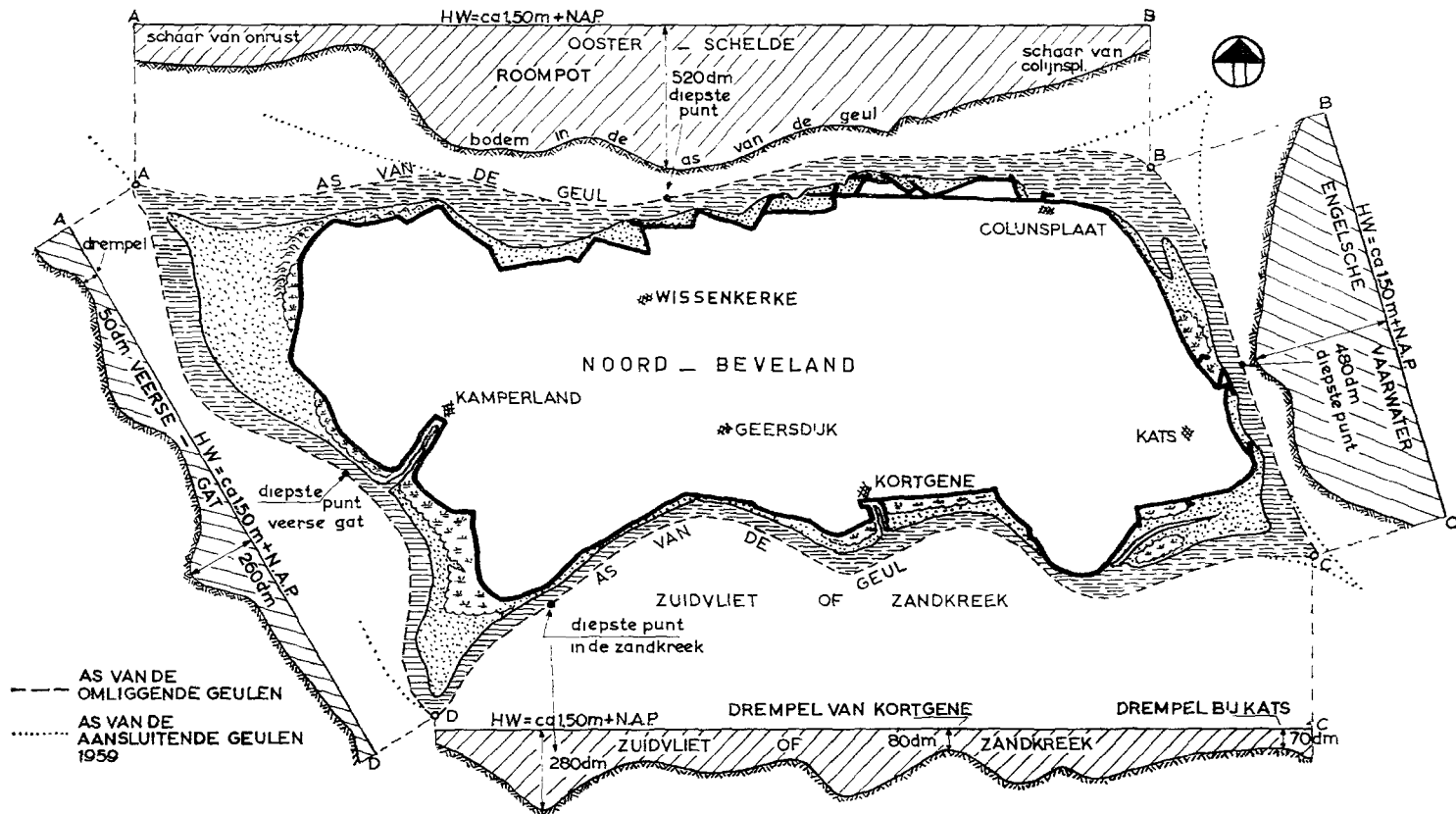

fig. 21. Noord-Beveland met de omliggende geulen.

II. NOORD-BEVELAND.

Algemeen.

§ 1. GEOGRAFISCHE LIGGING EN PLAATSBEPALING.

Noord-Beveland, tot 1960 één der eilanden in de „Zeeuwsche archipel” en daarna door aanleg van de secundaire dam in de Zandkreek en van de primaire afsluitdam in het Veerse Gat, met overig Nederland verbonden, is gelegen aan de zuidwestzijde van de Oosterschelde en vormt een deel van de linkeroever van deze rivier. Men spreekt van linker- of rechteroever als men met het gezicht naar de mond van de rivier is gekeerd, dus in dit geval naar de Noordzee. In het zuiden ligt Noord-Beveland tegenover het v.m. eiland Zuid-Beveland en in het westen tegenover het v.m. eiland Walcheren. Zuid-Beveland en Walcheren werden resp. in 1867 en 1871 met de Sloedam en met de Kreekrakdam aan het vasteland verbonden.

In het noorden vinden we tegenover Noord-Beveland het eiland Schouwen-Duiveland, momenteel nog het enige eiland in de provincie Zeeland, en in het oosten het v.m. eiland Tholen, dat in 1928 een brugverbinding kreeg met de provincie Noord-Brabant.

In de landmeetkunde wordt de plaatsbepaling uitgedrukt in coördinaten ten opzichte van Amersfoort. De spits van de Onze Lieve Vrouwe toren (uit de 15e eeuw) te Amersfoort, ook genaamd „Lange Jan” — *de Lange Jan* staat nog altijd in Middelburg — is nl. het nulpunt van een rechthoekig assenstelsel voor de plaatsbepaling in Nederland, door welk nulpunt de x-as in oost-westrichting en de y-as in noord-zuidrichting loopt. Noord-Beveland ligt tussen de coördinaten:

$$x = -103.000 \text{ m en } x = -120.000 \text{ m, en}$$

$$y = -60.000 \text{ m en } y = -68.000 \text{ m, zie fig. 20.}$$

Degenen, die om welke reden dan ook, Noord-Beveland of gedeelten daarvan aan een nadere beschouwing onderwerpen, zullen diverse kenbare punten tegenkomen die ten opzichte van genoemd assenstelsel zijn ingemeten. Zo is b.v. door de dienst van de Rijksdriehoeksmeting (R.D.M.) de juiste ligging bepaald van een zestal kerktorens en enkele andere punten op Noord-Beveland. De coördinaten van de toren van de Ned. Hervormde kerk te Kortgene zijn: $x = -109931,75 \text{ m}$ en

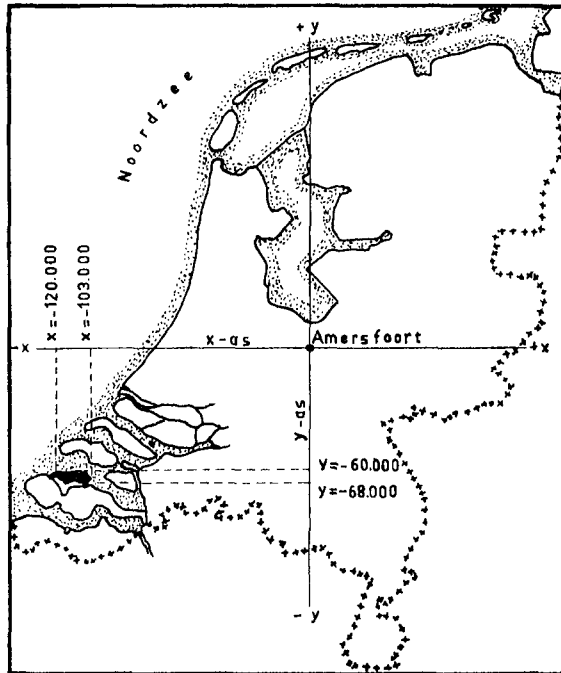

fig. 20. Plaatsbepaling in Nederland.

$y = -65523,01$ m. In hetzelfde stelsel heeft de Landmeetkundige Dienst van het Kadaster een aantal punten bepaald, die in het terrein aangeduid zijn door de bekende „KAD” stenen. Een aantal punten aangeduid door „WAT” stenen, op Noord-Beveland alleen te vinden langs de zeedijken, zijn ingemeten door de Meetkundige Dienst van de Rijkswaterstaat te Delft. Ook de Hydrografische Dienst van het Ministerie van Marine heeft o.a. voor het verrichten van rivierlodingen, in de loop der jaren langs de rand van Noord-Beveland een 50-tal punten in coördinaten bepaald, zoals enkele molens, boerderijen, veerhuizen, polderhuizen enz.

In de Torenpolder, de Vlietepolder en de Wissenkerkepolder vindt men een 3-tal vrij hoge masten opgericht, eveneens in coördinaten bepaald, die samen met de toren van de Ned. Hervormde kerk te Wissenkerke twee raaien vormen waartussen de „gemeten mijl” ligt. Deze worden gebruikt voor de snelheidsbepaling van kleinere schepen bij proefvaart op de Oosterschelde. De masten zijn het eigendom van een combinatie van rederijen te Rotterdam.

Met behulp van genoemd coördinatenstelsel is o.a. ook alle landmeetkundig werk verricht dat nodig was ten behoeve van het Drie-eilandenplan, terwijl het ook gebruikt zal worden voor het samenstellen van revisiekaarten. In dit verband staat ook de luchtfotogrammetrie ten dienste. Van Noord-Beveland zijn na 1953 door de K.L.M. in opdracht

van de Rijkswaterstaat speciale luchtfoto's gemaakt waaruit onder meer oeverkaarten en kaarten van de hoogwaterkering werden vervaardigd ten dienste van de controle en het onderhoud van de oevers en dijken. Voor zover de kaarten gereed zijn, is door de Rijkswaterstaat van elk blad een exemplaar ter beschikking gesteld van diverse belanghebbende instanties. Tevens ligt een gedeelte der bladen voor een ieder ter inzage bij de Provinciale Bibliotheek te Middelburg.

Hoewel we dus reeds bij het ontstaan van het nieuwe Noord-Beveland in de 17e eeuw meermalen konden spreken van diverse opmetingen en kaarteringen door destijds bekende landmeters, is de kaartering van Noord-Beveland (en ook andere gebieden) nog steeds aan de gang. Ofschoon Noord-Beveland momenteel geen eiland meer is, zullen met het oog op de nog aan de orde zijnde veranderingen speciaal in het Noord-Bevelandse gebied, naar het ons voorkomt, nog wel enige revisiekaarten nodig zijn.

Noord-Beveland wordt aan de zuidzijde en aan de westzijde resp. omspoeld door het water van de Zandkreek en het Veerse Gat, beide in 1961 binnenwateren geworden. Aan de noord- en aan de oostzijde ligt resp. het Schaar van Onrust, overgaande in de Roompot dat via het Schaar van Colijnsplaat verbinding heeft met het Engelsche Vaarwater, alle stroomgeulen van de Oosterschelde. Zou men vanaf de bodem dezer geulen Noord-Beveland kunnen aanschouwen, dan zou het v.m. eiland als het ware te zien zijn als een grote vesting met als vestingmuren de zeedijken met hun beschermende velden van rijshout en natuursteen.

Om deze beeldspraak aanschouwelijk voor te stellen zijn in fig. 21, p. 80, de lengteprofielen in de as der geulen rond het voormalige eiland getekend met daarboven als vergelijkingsvlak een gemiddelde hoogwaterlijn van 1.50 m + N.A.P. De kruin der zeedijken ligt over 't algemeen 3—6 m hoger dan deze H.W. lijn. Het diepste punt der geulen is ruim 50 m — N.A.P. en ligt aan de noordzijde, in de Roompot, voor de calamiteuze Vlietepolder. Een aardige vergelijking is wellicht dat het hoogste punt op Noord-Beveland de graansilo te Kortgene is, waarvan de top op ca 35 m + N.A.P. ligt, ongeveer gelijk met de spits van de toren van de Ned. Hervormde kerk te Kortgene.

Het ondiepste punt in de as der geulen is bijna 6 m — N.A.P. en ligt aan de zuidzijde, op de drempel bij Kats in de mond van de Zandkreek. Even ten oosten van de aanlegsteiger te Kortgene ligt eveneens een drempel op bijna 7 m — N.A.P. Beide laatstgenoemde drempels werden sinds 1921 dan ook periodiek door de Rijkswaterstaat gebaggerd. In de genoemde figuur is de breedte tussen de as van de geulen en de L.W. lijn en het gebied tussen de L.W. lijn en de hoogwaterkering afzonderlijk aangegeven.

§ 2. OVER GRENZEN EN INDELING.

Het ontstaan van de ambachtsheerlijkheden en de grenzen daarvan vóór 1530 verliest zich in de nacht der tijden. Wanneer de eerste schriftelijke berichten over Noord-Beveland ons bereiken, worden wij al spoedig met ambachtsheerlijkheden geconfronteerd. Doch toen het water van de stormvloeden van 1530 en 1532, Noord-Beveland van de kaart wegspoelde, ontstond een nieuwe situatie. Bij de eerste polder in het nieuwe land kwam men reeds voor het probleem van de oude grenzen te staan. Zeker, er waren aanwijzingen, in de vorm van oude dijkstalen, er waren nog brokstukken van oude nederzettingen, maar het rechte wist men er eigenlijk niet van. Hierbij kwam nog dat bij de nieuwe polder ook de Colijnsplaat werd ingedijkt, een stuk land dat tevoren nooit was ingepolderd. Als men in het oog houdt met hoeveel standvastigheid men altijd aan oude rechten vasthield, verbaast men zich over het raffinement waarmee men de problemen op Noord-Beveland heeft opgelost. Zoveel mogelijk vasthoudend aan wat men nog van de oude grenzen wist, heeft men voor de overgebleven snippers een nieuwe vorm gevonden: het Gemeen Ambacht of het Gemene Portionarissen Ambacht.

Men heeft deze nieuwe vorm al direct toegepast bij de Oud Noord-Bevelandpolder (zie de Hattinga-kaart fig. 16). Voor de grenzen tussen „een ambachte van Noordbevelant” en „den ambachte van Cats” werden nog de oude papieren geraadpleegd. Voor de bedijking — in 1597 — besloot men een weg als grensscheiding aan te leggen, breed ca 24 voeten, „d’eene helft op den ambachte van Noordbevelant en de d’ander helft op den ambachte van Cats”.⁵⁰⁾ Toch werden niet altijd processen vermeden. Zo is er een proces in 1602 over de grenzen van Kampensnieuwland.⁵¹⁾ Telkens doken de grensproblemen opnieuw op, totdat men in 1619 besloot heel het onbedijkte Noord-Beveland op te laten meten en de grenzen van de ambachtsheerlijkheden vast te stellen. In het raam van de tijd gezien, is dit een zeer constructieve arbeid geweest.

Het grensverdrag draagt de wijdlopijge — in eigen woorden weergegeven — titel: „Verbaal van de raaijng, meting, limietscheiding en het stellen van de grenspalen van de schorren en slikken van de gemene ambachten van Noord-Beveland, van Kortgene, Wissenkerke, Geersdijk, Vliete, Weele, Campen en Soetelinkskerke, verricht door Jan en François Symonsen (in der Velde), beëdigde landmeters, op last van de raadsheeren van Prins van Oranje etc. en de Gemene portionaris-ambachtsheeren, beginnende recht over het oude dijksgedeelte bij de stelle van 's Gravenhoek in de Nieuw Noord-Bevelandpolder, tot recht naar de oude dijksgedeelten van Vliete en verder over Weele naar Campen, volgende de oude overblijfselen van de dijken, van Campen zuidwest-

waarts tegenover Veere, gemeten tot aan laag water, en verder gemeten langs de Zuidvliet, voorbij Kortgene tot aan de grenzen van Cats, tot aan de grensweg van deze heerlijkheid en vandaar langs de zeedijk weer naar 's Gravenhoek, waarbij het geheel is groot bevonden hemelsbreed binnen de genoemde grenzen 9526 gemeten en zijn de ambachtsheerlijkheden verdeeld volgens de overeenkomst opgemaakt door genoemde heren op 13 september 1619."

Na deze langademige aanloop volgt in het verbaal, dat 10 oktober 1620 is getekend, de eigenlijke verdeling van de heerlijkheden. De grenzen van de heerlijkheden worden ook aangegeven op de Hattinga-kaart (fig. 16, p. 54).

Tot in de 19e eeuw heeft men zich op het „verdelingsverdrag” van 1620 beroepen. De overheid begon zich in de vorige eeuw in toenemende mate met de grenzen in Zandkreek en Veerse Gat te bemoeien. Verschillende delimitatiecontracten werden toen met ambachtsheren gesloten, waarbij het voorkwam dat laatstgenoemden zich verongelijkt gevoelden. Een van de belangrijkste rechten van de ambachtsheren was en is nog het recht op de aanwassen, in 1515 uitdrukkelijk in een aanvulling op de Zeeuwse keur vermeld. Door de afsluiting van Zandkreek en Veerse Gat krijgt deze kwestie opnieuw betekenis. Geen wonder dat ambachtsheren zich op de verdediging van hun zakelijke rechten bezinnen. Zelfs hangt een proces in de lucht, waarvan de uitslag van belang kan zijn voor al degenen die iets met aanwassen te maken hebben.

De hoekpunten of snijpunten van de grenzen zijn oorspronkelijk bepaald met „eijken paalen boven met ijsere cruijsbanden beslagen”. Vermoedelijk konden deze de tand des tijds niet voldoende weerstaan, want later gebruikt men hardstenen of arduinstenen palen, zoals er tegenwoordig nog verschillende in het terrein zijn terug te vinden. Fig. 22, p. 97, stelt een dergelijke hardstenen grenspaal voor.

De Prinsen van Oranje waren de meest aanzienlijke ambachtsheren van het eiland. Als opvolgers van de van Borssele's en Egmonds konden zij rechten doen gelden op ruim 6000 gemeten. Om rechten aan te geven maakte men in de 16e eeuw gebruik van vrij primitieve schetsen, zie fig. 23, p. 97, waarop vermeld staat dat in Geersdijk en Wissenkerke het Oranjehuis 254 gemeten, 100 roeden „bij den breedte” bezat „om te weeten oft deselve niet begroest en zijn”, m.a.w. of het begroeide schorren waren of niet.

Zoals hiervoren reeds is beschreven, hebben zij een flink deel hiervan (Kortgene) aan een bastaardtak — de Odijks — afgestaan. Het Oranjehuis heeft deze bezittingen gehad tot het revolutiejaar 1795. De goederen van het huis van Oranje, die de Franse republiek zich krachtens oorlogsrecht had toegeëigend, werden bij het tractaat van 16 mei 1795 aan de

Bataafse republiek overgedragen en in het algemeen staatseigendom opgenomen. De band tussen de Noord-Bevelanders en Oranje is groot geweest. De wisselingen in de regeringsvorm in en na 1795 brachten hierin geen verandering. De eilandbewoners waren sterk gekant tegen de nieuwe orde van zaken. Wij bezitten hiervan een merkwaardig getuigenis in een brief door de „gemeenteraad” van Kortgene — in deze tijd komt het begrip Gemeente naar voren — aan de „agent van inwendige policie” geschreven in 1798.

Hierin wordt o.m. gezegd: „De traage opkomst der burgeren in de grondvergaderingen, welke algemeen in deezen Eylande..... na de revolutie van 1795 gehouden zijn, bevestigen bij dit alles te meer den ingewortelden zugt voor het Huys van Oranje en de voorige orde der dingen en tegelijk den grooten afkeer van de thans gevestigde orde van zaaken.” De orde van zaken bracht mee dat de ambachtsheerlijkheden zo goed als uitgeschakeld waren. In 1814 werden de heerlijke rechten in gematigde vorm hersteld, maar wat aan overheidsgezag was overgebleven, werd door de grondwet van 1848 afgeschaft.⁵²⁾

Aan de tegenwoordige heerlijkheden zijn nog enkele — waaronder soms belangrijke — rechten verbonden. Voor het „heerlijke” Kortgene heeft men — en hierin bespeurt men de moderne tijd — de vorm gevonden van een N.V., „Maatschappij tot exploitatie van onroerende goederen Rhoon, Pendrecht en Kortgene”.

In de Bataafse en Franse tijd ontstaan de gemeenten, waarvan de grenzen samenvielen met die van de ambachtsheerlijkheden. Onder de gemeente Wissenkerke vielen de heerlijkheden 's Gravenhoek, Ouweleck of West-Orisant, Weele en Vliete, Geersdijk en Wissenkerke, Kampensnieuwland, Oud Kampen, Soelekerke en het Gemeen of Portionarisambacht. Hiervan waren Kampensnieuwland en 's Gravenhoek in het begin tot afzonderlijke gemeenten verheven, maar deze dwerggemeenten werden bij K.B. van 24 november 1815 met ingang van 1 januari 1816 verenigd met Wissenkerke.

De overige ambachtsheerlijkheden vormden de gemeenten Kortgene, Colijnsplaat en Kats, die in 1941 zijn samengevoegd tot één gemeente: Kortgene. De tegenwoordige grens tussen Wissenkerke en Kortgene is ook een oude ambachtsgrens en loopt ongeveer noord-zuid midden over Noord-Beveland.

De overige grenzen van de gemeenten op Noord-Beveland liggen buiten het eigenlijke poldergebied, in de omliggende stromen. Deze laatste grenzen zijn vastgesteld bij de wet van 28 juni 1881. In het kader van mogelijke grenswijzigingen en correcties op herindeling na voltooiing van de Deltawerken, kan deze wet opnieuw in de belangstelling komen

te staan. Het gedeelte uit genoemde wet, wat de Noord-Bevelandse gemeenten aangaat, laten we daarom hieronder volgen.

Wet van 28 juni 1881 tot indeling van de Oosterschelde en andere Zeeuwsche stromen bij de aangrenzende gemeenten en verbetering van de bestaande grensscheiding.

„WISSEKERKE.

Van het uiterste grenspunt van de scheidingslijn tusschen de gemeenten Wissekerke en Cortgene, wordt het verlengde dier grenslijn gevolgd, tot in de lijn van 50 dm diepte beneden gewoon laag water, langs de noordzijde der Geul van de Zuidvliet. Die dieptelijn wordt gevolgd langs de Zuidvliet zeewaarts en verder langs de west- en noordkust aan het eiland Noord-Beveland tot in de lijn getrokken uit den toren van Koudekerke op Schouwen, naar het punt in de bestaande scheidingslijn, tusschen de gemeenten Wissekerke en Colijnsplaat, gelegen op 26,8 meter uit het midden der binnenbermsloot van den zeedijk. De grens volgt die lijn tot in dat punt.

COLIJNSPLAAT.

Van het punt in de scheidingslijn tusschen de gemeenten Wissekerke en Colijnsplaat, gelegen op 26,8 meter uit het midden der binnenbermsloot van den zeedijk, rigt zich de grens op den toren van Koudekerke op Schouwen tot in de lijn der diepte van 50 dm beneden gewoon laag water.

Deze lijn wordt gevolgd tot in het snijpunt met eene lijn, getrokken uit den toren van Ouwerkerk naar het punt in de bestaande grensscheiding tusschen de gemeenten Colijnsplaat en Cats, gelegen op 33,7 meter uit het midden der binnenbermsloot van den zeedijk en volgt die rigting tot in dat punt.

CATS.

Uit genoemd punt in de bestaande grensscheiding tusschen de gemeenten Colijnsplaat en Cats, gelegen op 33,7 meter uit het midden der binnenbermsloot van den zeedijk, wordt eene lijn gevolgd, gerigt op den toren van Ouwerkerk, tot in het punt waar deze lijn snijdt de lijn, getrokken uit den toren van Zierikzee op den toren van Kattendijke.

Laatstgenoemde lijn wordt door de grens gevolgd tot in het punt waar zij snijdt de lijn, getrokken uit den toren van Cats op het veerhuis van Gorishoek, kadastraal bekend gemeente Scherpenisse, sectie C, nummer 302, om van dat snijpunt laatstgenoemde lijn te volgen tot in de lijn getrokken uit den toren van Stavenisse naar den toren van Goes.

Deze lijn wordt gevolgd tot in de lijn van 50 dm diepte beneden gewoon laag water aan den Zuid-Bevelandschen wal. Die dieptelijn wordt westwaarts gevolgd langs de Oosterschelde en de Zandkreek tot in het snijpunt met eene lijn, getrokken uit den toren van Wolphaartsdijk naar het punt in de bestaande grensscheiding tusschen de gemeenten Cats en Corgene, gelegen op 29 meter uit het midden der binnenbermsloot van den zeedijk.

Volgens deze rigtlijn gaat de grens de Zandkreek over tot in genoemd punt.

CORTGENE.

Van het zoeven genoemde grenspunt gaat de grens van Cortgene de Zandkreek over in de rigting van den toren van Wolphaartsdijk tot in de laagwaterlijn aan den Zuid-Bevelandschen wal. Die laagwaterlijn wordt westwaarts gevolgd tot in het snijpunt, met eene lijn getrokken door de torens Goes en Wolphaartsdijk, om daarna deze lijn te volgen in noordwestelijke rigting tot in de lijn aan den Zuid-Bevelandschen wal van 50 dm diepte beneden gewoon laag water.

Deze dieptelijn volgende, ontmoet de grens eene lijn getrokken door den toren van Wolphaartsdijk en den molen in den Oud-Sabbingepolder (welke molen kadastraal bekend is gemeente Wolphaartsdijk, sectie G, nummer 285). Zij volgt die lijn totdat

zij aan de overzijde van het vaarwater de dieptelijn van 50 dm beneden gewoon laag water snijdt.

Volgens deze dieptelijn loopt de grens langs den oever van het eiland Noord-Beveland oostwaarts tot in het verlengde der grenslijn tusschen de gemeenten Wisselkerke en Cortgene en volgt dit verlengde tot in het uiterste grenspunt van die scheiding."

Uit de grensvaststelling in bovenaangehaalde wet kunnen we de conclusie trekken dat een grens bepaald dient te worden door vaste punten en niet door beweeglijke lijnen. In 1881 zijn nl. verschillende grenzen vastgesteld die de 50dm dieptelijn volgden, een lijn die dus na korte tijd reeds veranderd kon zijn. Behalve de riviergedeelten die reeds in 1881 regelmatig gepeild werden, zijn er echter vele gedeelten waarvan de 50dm L.W.lijn van 1881 niet meer nauwkeurig is te reconstrueren. Laten we hopen dat mogelijke geschillen die hieruit na voltooiing van de deltawerken aan de orde kunnen komen, zonder moeilijkheden zullen verlopen. In 't algemeen zijn bij nieuwe grensbepalingen diepte- of hoogtelijnen als grens niet aan te bevelen.

In fig. 24 zijn de grenzen van geheel Noord-Beveland aangegeven. De totale oppervlakte binnen deze grenzen bedraagt ca 13400 ha. Voor een onderverdeling hiervan zie § 5 van dit hoofdstuk. In dezelfde figuur zijn tevens de sectiegrenzen getekend zoals deze bij het Kadaster bekend zijn. De sectiegrenzen vallen veelal samen met de administratieve poldergrenzen of bij de grotere polders voor een deel met de vroegere of nog bestaande ambachtsgrenzen.

* * *

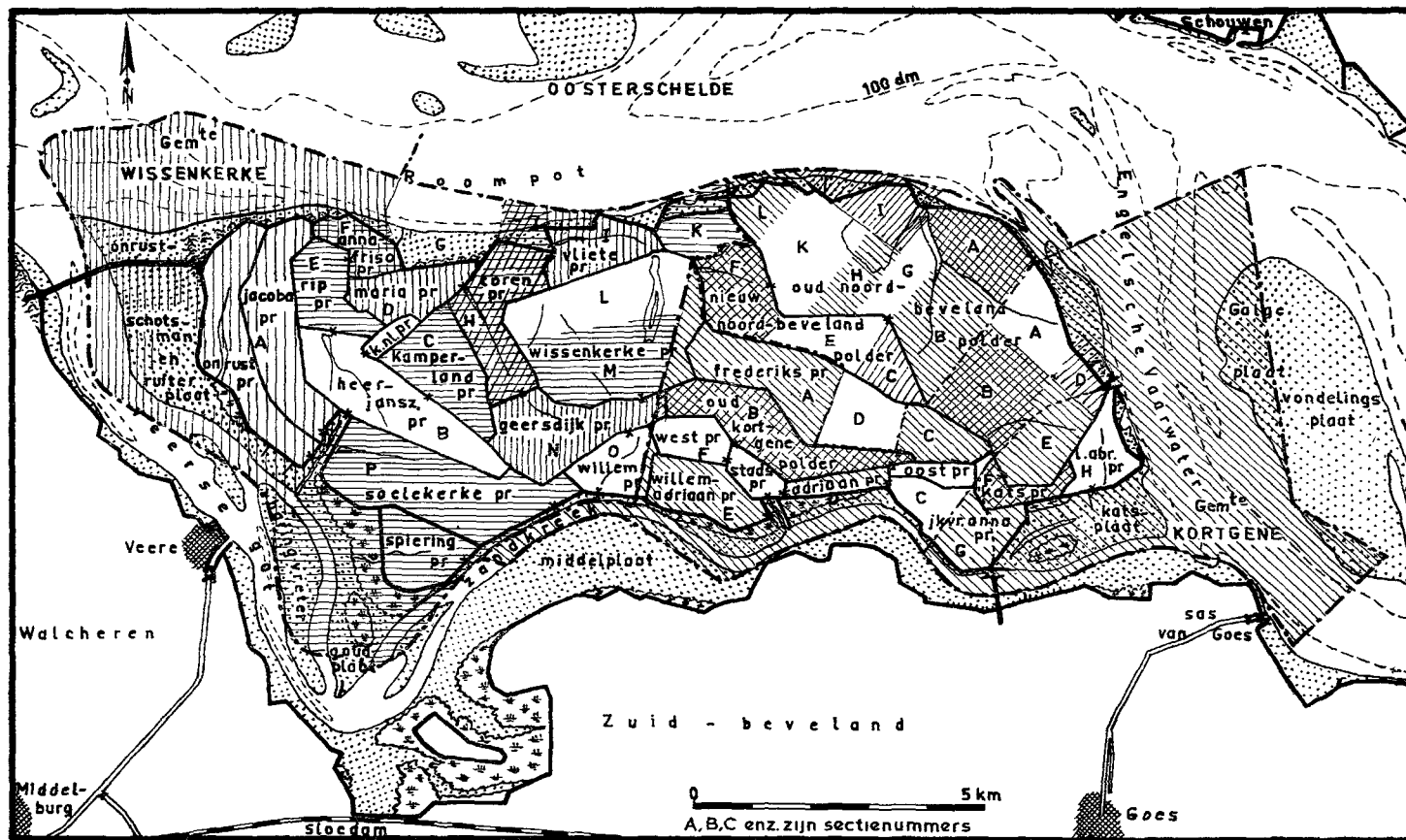

fig. 24. Noord-Beveland met gemeentegrenzen en sectiegrenzen. --- is gemeentegrens.

§ 3. GEMEENTE- EN AMBACHTSWAPENS.

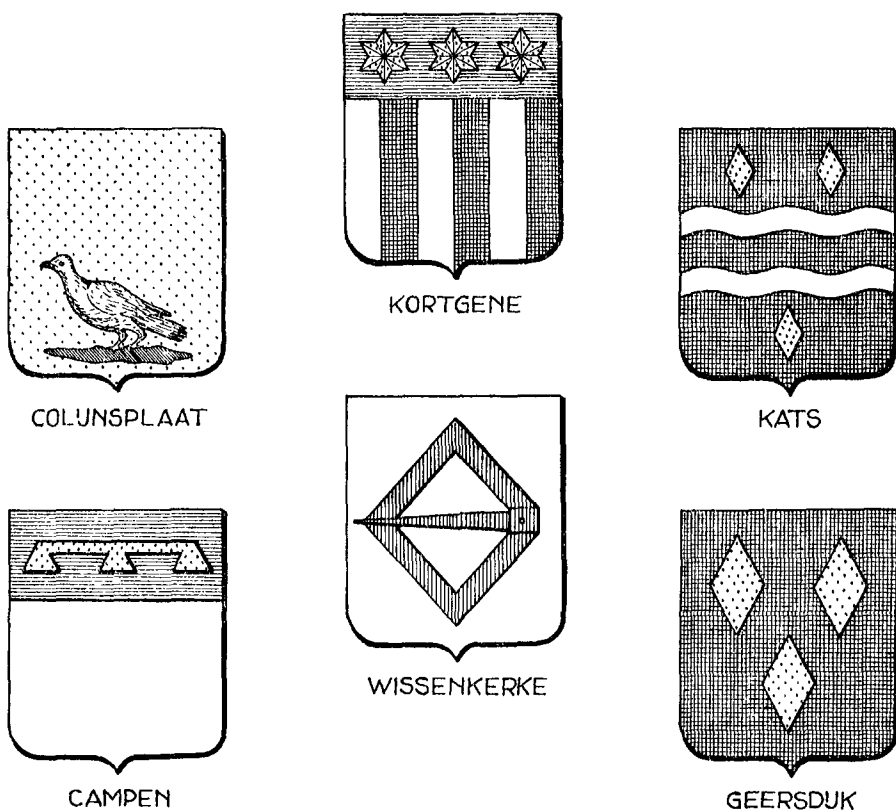

fig. 25. Enkele gemeente- en ambachtswapens van Noord-Beveland.

De gemeente Kortgene heeft het wapen van de vroegere stad en heerlijkheid. Zij werd door de Hoge Raad van Adel op 31 juli 1817 in het gebruik van dit wapen bevestigd. De omschrijving van het wapen luidt volgens Sierksma in zijn werkje over de gemeentewapens van Nederland: gepaald van 6 stukken zilver en zwart, met een schildhoofd van blauw, beladen met 3 gouden zespuntige sterren. Sierksma voegt hieraan toe: „Opmerkelijk is de notitie in de officiële registers: „vervallen 1 april 1941”. Eigenlijk voert dus Kortgene geen wapen (meer)”. Zo opmerkelijk is dit ook weer niet, want in 1941 werden bij Kortgene de gemeenten Colijnsplaat en Kats gevoegd. De nieuwe gemeente Kortgene heeft getracht een wapen te formeren waarin de wapens van de drie oude gemeenten werden gehandhaafd. Dit werd evenwel niet goedgekeurd. Besloten werd toen het oude wapen van Kortgene te handhaven waartegen geen bezwaar bestond.

De omschrijving van het oude wapen van Colijnsplaat, in het gebruik waarvan de gemeente eveneens op 31 juli 1817 werd bevestigd is: van goud beladen met een patrijs in zijn natuurlijke kleur staande op een terras van sinopel. De gemeente schreef in 1816 aan de Hoge Raad van Adel dat het wapen van oudsher en nog gevoerd werd. Over de wapenkunde en vooral over de overheidsheraldiek, om met Sierksma te spreken, iets te zeggen is een hachelijke zaak, maar met het wapen van Colijnsplaat geloven wij te doen te hebben met een sprekend wapen. Met een vogel op een schor is toch de Colijnsplaat goed gekarakteriseerd. Het wapen kan nog niet zo oud geweest zijn, want de Colijnsplaat werd eerst in 1598 bij Noord-Beveland ingedijkt. Kortgene kon in 1815 niet anders meedelen dat het wapen van oude oorsprong was en op het eerste blad van de wapenkaart in de Kroniek van Smallegange stond afgebeeld. Kats is nooit officieel in het gebruik van haar wapen bevestigd geweest. Het was het wapen van het adellijke Zeeuwse geslacht van Cats, een geslacht dat van oudsher in het bezit is geweest van de heerlijkheid, waaraan het zijn naam ontleende. Steeds vererfde deze heerlijkheid in de genoemde familie totdat zij bij testament van de ambassadeur in Spanje, jhr. Willem Maurits van Cats (overl. 19 december 1743), de laatste mannelijke telg, overging op een naamgenoot van Cats.⁵³⁾

Ook Wissenkerke voert het wapen van de oude heerlijkheid, daarin bevestigd op 6 september 1853. Onder de genealogie van het geslacht „Wissekercke” in de kroniek van Smallegange vinden we de omschrijving van het wapen dat door het geslacht gevoerd werd en de gemeente thans nog heeft: een vierhoekige (ruitvormige) gesp van keel in een zilver veld. Volgens Sierksma wordt de gesp beschouwd als symbool voor de samenbundeling der verschillende woonkernen in dit gebied. Dit is typisch een opvatting van onze tijd. In de heraldiek wordt de gesp als een embleem van vastheid gezien. Vastheid als zinnebeeld voor het geslacht van Wissenkerke heeft wel een bijzondere schrijnende kant. In de „tweede steenrolle”⁵⁴⁾ — register ter Rekenkamer van Zeeland — van de eerste helft van de 17e eeuw, werd een partij ambacht in Geersdijk en Wissenkerke van Antonis, Jeronimus en Jan van Wissenkerke op hun broer Gillis verheven. Laatstgenoemde verkreeg door koop in 1608 nog een aandeel afkomstig van de abt van Middelburg. Het totaal van de ambachtspartie van Gillis bedroeg een kleine 1400 gemeten. Dat het ambacht Geersdijk en Wissenkerke toen nog onder water lag, doet niets af van het feit dat de ambachtsheren „claims” op de geïnundeerde gebieden wilden houden, die bij eventuele inpoldering waarde konden krijgen. Het was jhr. Gillis van Wissenkerke, rooms-katholiek gebleven, die gegriefd over de behandeling van de ambachtsheren door de rege-

lingen van 1624 en 1625, met Spaanse hulp een ommekeer zocht te bewerken. Bij de expeditie van 1631 vond hij de dood in de slag op het Slaak.⁵⁵⁾ Grondbezittingen en heerlijkheden in Zeeland werden door de Staten, die hem als landverrader beschouwden, verbeurd verklaard. Dit betekende het einde van het aanzien en de macht in Zeeland van het vroeger aanzienlijke geslacht Wissenkerke. De wapens van Campen en Geersdijk zijn opgenomen als symbolen van de voornaamste woonkernen, na het dorp Wissenkerke zelf, op het grondgebied van deze gemeente.

Tegenover de titelpagina is het wapen van het waterschap Noord-Beveland afgebeeld, ontworpen door de gezworene van het waterschap C. P. Zuijdweg te Kats en goedgekeurd door de Hoge Raad van Adel te 's Gravenhage bij K.B. van 1 februari 1960, nr 10. Het nieuwe wapen heeft onderdelen van eerder genoemde wapens in zich verenigd. De beschrijving luidt: „In azuur twee versmalde golvende dwarsbalken van zilver, van boven vergezeld van een groot uitgetande dwarsbalk van goud, de vier tanden opwaarts gericht, in het schildhoofd drie zespuntige zilveren sterren naast elkander geplaatst en van onderen vergezeld rechts van een ruitvormige zilveren gesp, de tong naar rechts gewend en links van een zilveren patrijs. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee paalen”.

Als de plaats waar het nieuwe waterschap gezeteld is, wordt Kortgene in dit wapen gesymboliseerd door de drie zespuntige zilveren sterren uit het wapen van deze gemeente. De viervoudig getande balk stelt de vier districten van het waterschap voor. De gesp geeft het symbool voor Wissenkerke, terwijl de zilveren patrijs de voormalige gemeente Colijnsplaat verzinnebeeld. We hebben gezien dat de symbolen voortspruiten uit de wapens van de voormalige ambachtsheerlijkheden. De golvende lijnen herinneren aan de voortdurende bedreiging van het water. De ontwerper had het wapen nog voorzien van een Latijnse spreuk er op neerkomend dat samenbundeling van krachten sterker maakt. Daar in het algemeen geen spreuken op wapens worden toegelaten, is ook deze spreuk vervallen.

In de wapenkunde komen o.m. als kleuren en arceringen voor:

goud is geel : stippeltjes

zilver is wit : blanco

keel is rood : verticale lijnen

azuur is blauw : horizontale lijnen

sinopel is groen: schuine lijnen

sabel is zwart : horizontaal en verticaal gekruiste lijnen

Men vergete niet dat rechts en links in de heraldiek juist tegenover-

gesteld zijn aan de linker- en rechterhand van de beschouwer. In fig. 25 worden de wapens voorgesteld van de tegenwoordige gemeenten Kortgene en Wissenkerke en van de gemeenten (tot 1941) Kats en Colijnsplaat alsmede van de vroegere ambachten Campen en Geersdijk.

* * *

§ 4. STELBERGEN, DORPEN, BOERDERIJEN, MOLENS, ENZ.

De schippers die in de periode 1532-1598 langs het Katse Rak, het Faal en de Zuidvliet voeren, zagen van het ondergelopen Noord-Beveland de resten van gebouwen als kerktorens en boerderijen boven het water uitsteken. De torens van Kortgene en Wissenkerke zullen zeker als bakens dienst hebben gedaan. Toen de schorren hoger opwiesen veranderde het beeld in zoverre dat op de oude woonkernen heuvels of stellen werden opgeworpen, die als schuilplaats dienst konden doen voor herders (stellemannen of stellenaaars) en hun schapen. Op de kaart van 1597 (fig. 2, p. 33) wordt een deel van deze stellen met de gebouwen weergegeven, in de nabijheid waarvan we ook de vaten (drinkplaatsen) vinden, die men met een omwalling tegen het water beschermde.⁵⁶⁾

Stelbergen

Het lag voor de hand dat men deze stelbergen bouwde op plaatsen waar nog restanten van vroegere bewoning aanwezig waren, b.v. in de vorm van hoogten of hooggelegen terreinen (op de bodemkaart van de Stichting voor Bodemkartering als oude vegetatievlakken aangegeven) en waar mogelijk zelfs nog een oude vate aanwezig was. Men zoekt dus als het ware naar de plaatsen waar reeds enig „comfort” was. Een voorbeeld van deze voor ons gevoel zeer primitieve bewoning, kan men in Zeeland momenteel nog vinden op de schorren van Saaftinge in Oost Zeeuwsch-Vlaanderen.

In het eerste hoofdstuk hebben we al een aantal stellen genoemd. Rest ons nog de vermelding van de volgende stelbergen. De stelle van 's Gravenhoek komt al voor in de periode van het „drijvende” Noord-Beveland. Deze werd binnengedijkt in de noordwesthoek van de Nieuw Noord-Bevelandpolder in 1616. Het was het beginpunt van de opmetingswerkzaamheden in 1619 en 1620. In de (oud) 's Gravenhoekpolder lag ook een stelle, die we vinden op de Visscherkaart in de Laye Plaet Polder. Op dezelfde kaart treffen we in de Kamperlandpolder (1658) de „Kampelantse Stelle” aan, waarvan het overblijfsel terug te vinden is bij de hofstede Hooge Hoeve. Deze boerderij wordt al in 1734 vermeld.⁵⁷⁾ Verder kwam nog een stelberg midden in de Jacobapolder voor.

Ten noorden van de Wissenkerkepolder (1652) had op de schorren

van Vliete, Sent Andriese zijn domicilie („wonende alhier op de stelle genaemt de Vliet”). Deze Vlietestelle is terug te vinden bij de hofstede „Keihoochte” in de Vlietepolder. Hier was ook een oude woonkern in het Noord-Beveland vóór 1530.

Blijkens het verkleinwoord zal het „Stelleken” (Visscherkaart) in de Katspolder niet groot geweest zijn, in tegenstelling tot die op de Katsplaat. In een publicatie van 1693 wordt de „Stelle, groot tusschen de 6 à 700 gemeten begroesde schorren genaemt de Catze-plate” in pacht uitgegeven. Hier wordt dus de gehele plaat als stelle aangeduid. Het betrof hier een opwas, dus „rijks” domein, m.a.w. de verpachting ging uit van de rentmeester-generaal van de grafelijke domeinen ten overstaan van afgevaardigden uit het college van Gecommitteerde Raden. Men kondigt aan op 19 februari 1693 „Openbaerlijk aen de meest-biedende sullen presenteren te verpachten de stelle ende schorren genaemt de Catze-plate, gelegen oost van Catz, noort af van 't Nieuwe Diep, west van 't Schelt, omtrent de 6 à 700 gemeten begroesde schorren, daerop dat leggen twee suffisante stelle-vaten, beyde voorsien met soet water, staende op d'eene stelle-vate een huys en schuerken voor den stellenaer om in te wonen, daerin een koetse, spinde, keldertje, regenback en backoven, tot nu in pachte gebruyckt by d'Heer Levinus van Vryberge, heer van Nieuwlande, om by de pachters te komen op 't gebruyck aenstaende half Maerte deses jaers 1693”.⁵⁸) Deze Catsche of Catteplaat, tot welker verkoop de Staten op 15 december 1704 besloten, werd in 1708 bedijkt en Oost-Beveland genoemd. In 1809 werd de polder door de bedijking van de Wilhelminapolder aan Zuid-Beveland vastgehecht. Door mondelinge overlevering is nog bekend dat paarden uit de Oost-Bevelandpolder door de Zandkreek werden geleid om deze te Kats te laten beslaan.

Zoals wij in de laatste paragraaf van het eerste hoofdstuk hebben uiteengezet, werd het areaal aan schorren door nieuwe bedijkingen voortdurend kleiner. Dientengevolge komen in de vorige eeuw op Noord-Beveland slechts enkele stellen meer voor. Te Kats houdt men nog de herinnering aan het „bergje” op de schorren, dat er ongeveer een halve eeuw geleden nog lag, waarschijnlijk de laatste van de stelbergen die het voormalige eiland rijk was.

Dorpen.

Colijnsplaat Kan men dus in zekere zin al van een bewoning spreken vóór de inpoldering, eerst na de bedijking van de Oud Noord-Bevelandpolder is sprake van een geregelde bewoning. Het eerste dorp dat ontstond was Colijnsplaat, gesticht op de mede binnengedijkte „Colinsplate”. De op-

bouw van dit nieuwe dorp werd met élan aangepakt. De bedijking van de Oud Noord-Bevelandpolder was nauwelijks een maand gereed, of 8 augustus 1598 werden de voorwaarden vastgesteld, waarop men de erven „tot eenen rechten erffchijnse” uitgaf. Met zeker recht kunnen deze voorwaarden tevens doorgaan voor een bouwverordening, want in het eerste artikel wordt gezegd, dat zij die een erf „te chijnse” nemen, gehouden zullen zijn binnen twee jaar daarop te timmeren „tamelijcke bequame woonhuysinghe met steenen muynen off ten minsten vooren ende achter eenen steenen gevel met steenen schouwen ende hart dack tot sulcker weerde als elck op zijn partie beloven sal”. Voor het huis moet een pad van „clinckaertsteen” ter lengte van ieders erf, naar de straat afwaterend, gelegd worden t.w. zes voet breed in de brede straat (Voorstraat) en vier voet in de andere straten. Samen werden 120 erven uitgegeven, die later „gesplist ende gesmaldeelt” zijn met een oppervlak van ruim 17 gemeten.

Cornelis Pieterss. Lodder was de man, die de greppels (kielspitten) of erfscheidingen aanlegde, nadat de landmeters deze hadden „affgesteken ende affgeteykent”. Op 23 augustus 1598 werd „den minstdoende” aanbesteed een opril te maken binnendijs in het dorp. Verder vulden twee arbeiders de kreek op, die „deur den wech in den dorp op Colijnsplate” liep. Aanbesteed werd nog op 7 maart 1599 het graven van een gracht rondom het kerkhof: „d’aerde daeruuyt commende” werd gebruikt voor de brede straat „naerdat de creken in adere straten gevolt zullen zijn”.⁵⁹⁾

Wat het bestuur van het dorp betreft: de taak van de dijkgraaf en gezwoorenen, die „t officie van Schoutet ende Schepenen” waarnamen, „ter tijt toe daerinnen anders voorsien sal worden”, was afgelopen. Een eigen college werd gevormd, waarbij de schout Hans Moens een maaltijd aanrichtte voor de pas benoemde schepenen van Colijnsplaat in het najaar van 1598. De kosten voor deze maaltijd ad dertig schellingen brengt hij in rekening aan de heren van de raad van Hohenlohe. Bij akte van 6 april 1599 benoemde Hohenlohe de dijkgraaf Marinus Werckendet tot schout van Colijnsplaat en Noord-Beveland.

Uit gegevens van het jaar 1599 kunnen we opmaken dat Colijnsplaat spoedig aantrekkelijk was als woonplaats. In dat jaar namelijk werd de hervormde gemeente geïnstitueerd met als eerste predikant Eduardus Adriaansz. Boom, die de kerk diende tot 1625. Het herenhuis, waarin het opzicht over de bedijking was gevestigd geweest en in 1599 aan Hohenlohe werd geschonken, diende tot kerk en school. Het kerkgebouw, dat ca 1618 werd verbouwd en vergroot, kreeg in 1769 zijn tegenwoordig aanzien, een eenvoudig rechthoekig bakstenen gebouw van vijf traveeën met hiernaast staande toren, gepleisterd, met eenvoudig

poortje. Op uitbreiding van de bevolking werd gerekend blijkens de aanstelling van een „vroetwijff”. Hoewel in 1602 besloten werd de kerk van Colijnsplaat te voegen onder de classis Walcheren, was de nieuwe polder geheel op Zierikzee georiënteerd. In 1599 werd reeds een vaste veerdienst op Zierikzee ingesteld. Op 13 augustus 1600 werd door deze stad besloten „de Noord-Bevelandsche korenmarkt te ordonneren aan de Zuidzijde bij de Nieuwe Brug”.⁶⁰) In de herfst van het slag-bij-Nieuwpoortjaar kregen de straten een plaveisel. Zij werden verhoogd tot een „generaal peyl daermen den steenpat soude leggen”. Van schippers uit Willemstad werd „clinckertsteen” gekocht nodig voor een voetpad in de straten. Aan een schipper uit Goes besteedde men het halen van „cassijsteen”, die te Kortgene onder slik en water vandaan gehaald werd om daarmee een steenpad aan te leggen „over wederzijden van de breede strate jegen de cruysstraten daer de wagens moeten overrijden ter breette van een roede”.

Een toenemende bevolking kan het niet stellen zonder rechtsregels waarom in 1601 een ordonnantie werd vastgesteld „waernaer de inwoonders van denselven lande (Colijnsplaat en Noord-Beveland) hun sullen hebben te reguleren”. De ordonnantie betreft de rechtspraak, maten en gewichten, inslaan van wijnen en bieren, tappen, zondagsrust, het meren van de schepen, hygiëne (krengeu moesten buitendijks begraven worden of bij eb in 't water geworpen). Niemand mocht op straat „metten bol werpen ofte bal slaen”. Elke zaterdag moest men de straat voor zijn huis en erf schoonmaken. Bepalingen voor de veiligheid o.a. tegen brandgevaar: alle inwoners behoorden voorzien te zijn van een ladder van bepaalde afmeting en leren brandemmer. Deze greep uit de bepalingen en de overige gegevens geven toch al enigszins een beeld, dat we hier met een vrij belangrijke nederzetting te maken hebben.

Ook om andere reden is uitvoerigheid gewettigd. Wat opvalt bij deze bedijking is, dat het grondplan voor het nieuwe dorp Colijnsplaat reeds direct is opgemaakt. Er is een plattegrond van 1625 (fig. 26, p. 98) waarop we kunnen zien hoe rationeel Colijnsplaat is aangelegd. Vierkante bouwblokken en rechte straten met namen die van weinig fantasie getuigen: Voorstraat, Kruisstraat, West Achter- en Oost Achterstraat, etc. Wij zien in heel deze „moderne” aanleg de geest van de tijd. De tijd van passer en lineaal, het strakke geometrische patroon. De wiskunde vond vele beoefenaars, waarvan wij de „erflater van onze beschaving” Simon Stevin wel mogen noemen. Van de Voorstraat te Colijnsplaat, uitlopend op de kerk, wordt thans de rechtlijnigheid verzacht door de rijen bomen aan weerszijden van de straat. De plaats van het dorp, aan het water, is goed gekozen. Zoals hierna in § 13 wordt vermeld, werd direct begonnen met de aanleg van de haven, die in korte tijd een aantal

fig. 22.

Hardstenen grenspaal
tussen het ambacht Soelekerke
en de heerlijkheid van
Geersdijk en Wissenkerke.

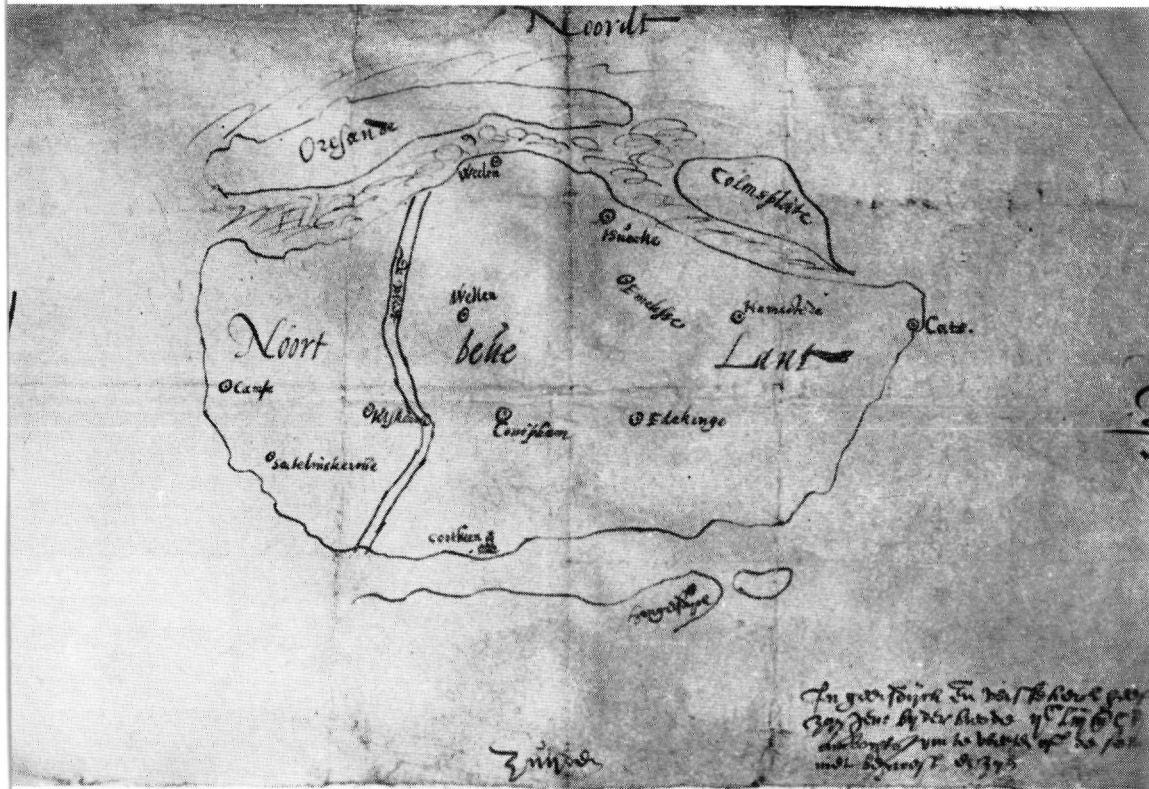
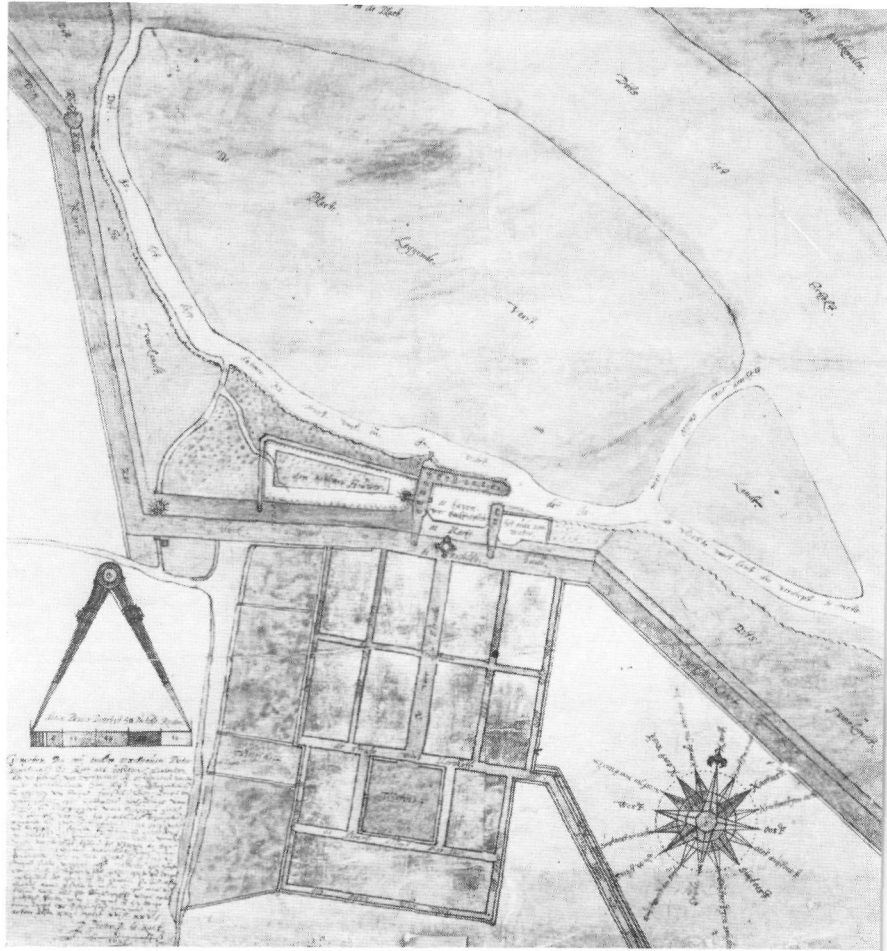

fig. 23. Schets van Noord-Beveland in de 16e eeuw, destijds gebruikt t.b.v. het Huis van Oranje.
Alg. Rijksarchief, Nass. Dom.

Alg. Rijksarchief, nr 2807.
fig. 26. Plattegrond van Colijnsplaat in 1625.

fig. 28. Voorstraat te Colijnsplaat in 1960.

fig. 27. Luchtfoto van Colijnsplaat in 1957.

(Foto K.L.M. Aerocar'to N.V.)

fig. 31. Voorstraat te Kortgene met Ned. Herv. Kerk. De toren is om de toren van vóór 1530 heengebouwd.

fig. 29. Toren (1769) van de Ned. Herv. Kerk te Colijnsplaat.

fig. 30. Ned. Herv. Kerk uit 1660, te Kats.

fig. 34. Inrijhek van de boerderij „Kogelhof” in de Jacobapolder.

— herinnering aan de Franse tijd —

fig. 35. Inrijhek van de boerderij „Hooge Hoeve” in de Kamperlandpolder.

schippers heeft aangetrokken. Alleen al uit het feit dat kort na 1600 zich een zeventiental schippers van Colijnsplaat wendde tot de raadsheeren van Hohenlohe met klachten over de haven, bewijst de aantrekkingskracht van deze plaats. Een luchtfoto in fig. 27, p. 99, door de K.L.M. opgenomen in 1957, bewijst dat Colijnsplaat tot in onze tijd, ondanks enige uitbreidingen, zijn karakteristieke vorm van het begin van de gouden eeuw heeft behouden.

Fig. 28, p. 98, laat ons de tegenwoordig fraai beplante Voorstraat van Colijnsplaat zien in noordelijke richting, terwijl fig. 29, p. 100, een afbeelding geeft van de toren van Ned. Hervormde kerk uit 1769.

Colijnsplaat is niet het enige dorp met een typische aanleg kenmerkend in het Zeeland van de zeventiende eeuw. Een fraai voorbeeld is Borssele in de gelijknamige polder die in 1616 werd bedijkt, gelegen in de zak van Zuid-Beveland. Hier wordt men getroffen door het grote open plein, waaromheen een singel is gelegen door vier straten met het plein verbonden. Hoe geometrisch alles is gecomponeerd heeft 't Hooft voor ons berekend. ⁶¹⁾

Voor wij de andere woonkernen op Noord-Beveland behandelen, willen wij nog even illustreren hoe lastig de verbindingen met overig Nederland destijds waren. Het liep tegen het midden van de zeventiende eeuw en de magistraat van Colijnsplaat kon de schoolmeester en voorzanger Zacharias Wulgaert niet meer het salaris geven dat hij tot die tijd genoten had „dewijle de plaetse seer ten achteren was”. Waarom Colijnsplaat achteruitgegaan was, kunnen wij niet zeggen; misschien speelden de havenaccommodatie en het betrekkelijk geringe oppervlak van het achterland een rol.

Voor een nieuwe onderwijzer en voorzanger was de toestemming nodig van de prins van Oranje, de ambachtsheer, of althans van zijn raadsheren. „Opdat men de sware costen in het trecken nae den Hage soude mogen ontgaen”, ging een deputatie naar Middelburg om aan 's prinsen vertegenwoordiger in Zeeland, De Knuyt, die op het punt stond naar Munster te vertrekken voor de vredesonderhandelingen, toestemming te vragen „tot een andere beroepinge voort te gaen”. ⁶²⁾ De Knuyt gaf zijn toestemming en in 1646 werd met eenparigheid van stemmen tot schoolmeester, voorzanger en koster Pieter Iemands 't Hooft, schoolmeester te Middelburg, gekozen. Had men De Knuyt niet meer aangetroffen, dan was een reis naar Den Haag noodzakelijk geweest, een reis die behalve veel moeite ook nog heel wat kosten met zich bracht.

Het is of men met Kats, aan het zuideinde van de Oud Noord-Bevelandpolder niet gerekend heeft op een sterke uitbreiding. Het dorp ontwikkelde zich maar langzaam. In 1609 vindt men er 7 huisjes met Kats

9 „keetkens”, terwijl in de omtrek 11 hoeven en 3 arbeidershuisjes staan. Op de kaart van Noord-Beveland door Pieter Gillissen van 1629 staan in het dorp Cats een kleine 20 huizen getekend met een molen.⁶³⁾ Ondanks deze trage ontwikkeling ziet men ook hier de grondtrekken van het Zeeuwse bedijkingsdorp van de gouden eeuw, met een Voorstraat beginnend bij de oprit van de vroegere haven en uitlopend op de kerk van 1660 (fig. 30, p. 100).

Wissenkerke

De tweede belangrijke woonkern ontstond in de Wissenkerkepolder van 1652. Op een kaart van de nieuwe polder van hetzelfde jaar is het grondplan van het gelijknamige dorp reeds aangegeven, zoals het thans, afgezien van de uitbreidingen, nog is. Ver van benepen is ook hier de Voorstraat, maar de kerk is hier niet aan het einde gebouwd maar halverwege deze straat. Het dorp kreeg zijn haven ten noorden hiervan langs de westelijke dijk van de latere Vlietepolder. Bij het bedijken van de Torenpolder viel zij binnen deze polder. Wanneer wij evenwel een luchtfoto van Wissenkerke vergelijken met een van Colijnsplaat, bemerken wij dat het eerste dorp iets onvolledigs vertoont. De uitleg is niet zo evenwichtig toegepast en vergeleken met Colijnsplaat betekent het beslist achteruitgang. Het grondplan van Schoondijke in West Zeeuwsch-Vlaanderen uit dezelfde tijd (1652) vertoont veel meer het geometrische patroon aan het kruispunt van wegen. En om nog een voorbeeld uit dezelfde tijd te noemen: Sint-Philipsland. Dit dorp vertoonde in zijn grondplan alle mogelijkheden uitbreidingen evenwichtig op te vangen.

De bevolking van Wissenkerke nam gestadig toe, zich veilig gevoelend achter de nieuwe dijken. Tot 1658 hebben dijkgraaf en gezworenen bestuur en rechtspraak over de nieuwe polder uitgeoefend, toen werden zij vervangen door een college van schout en schepenen. Spoedig deed de behoefte zich gevoelen een eigen kerk en predikant te hebben. Ook de zondagse gang naar Colijnsplaat was wel wat ver, die vooral in de winter bezwaren opleverde. In 1661 werd hier als eerste predikant Johannes Lievens beroepen. Aan de diensten in een schuur kwam een einde door de bouw van de kerk kort na 1670. De vestiging van een kerk te Wissenkerke zal voor de bewoners van de in 1658 bedijkte Kamperlandpolder — een in „zee” gelegen eilandje — een verademing betekend hebben. Het gaan naar Colijnsplaat was voor deze mensen een moeitevolle tocht. De huidige kerk is van 1827.

Geersdijk

Toen in 1668 de Geersdijkpolder werd bedijkt, was tevens de grondslag gelegd voor het dorpje van deze naam. Op een kaart⁶⁴⁾ van de in 1771 bedijkte Willempolder, waarbinnen de haven van Geersdijk viel,

komt het grondplan van het dorp voor. In de polder werd een vierkant uitgespaard. Op het plein in het midden staan op de kaart rijen bomen, met daaromheen aan twee zijden enkele aaneengesloten blokken huizen. Hier wordt het bewijs geleverd, dat op een grotere ontwikkeling is gerekend.

Als laatste nederzetting in het 17e eeuwse Noord-Beveland moet Kortgene genoemd worden. Met dit vroegere stadje heeft een omgekeerde ontwikkeling plaats gehad. Hier was de kerk, althans de toren, gegeven, een overblijfsel van vóór de vloed van 1530 en 1532 — het enige op Noord-Beveland. „Toen de hooge schorren in (moet zijn: na) 1681 weder werden bedijkt, omgaf men den ouden toren met meer muurwerk en werd daaromheen de kerk gebouwd”, aldus Nagtglas.⁶⁵) Het is dan ook het beginpunt van de ruim aangelegde Voorstraat. Wie de toren van Kortgene beklimt, kan de overblijfselen van de oude toren nog goed nagaan. De maten van dit „verpakte” middeleeuwse monument zijn 4 x 4 m binnenwerks met muren van ruim 1 m dikte. De ingang was aan de westzijde. Uitbreiding, herstel en vernieuwing van toren en kerk hadden plaats in 1754. Een gedenkplaat houdt hieraan de herinnering levend. Volgens de Voorlopige Monumentenlijst is het koor in 1754 (?) afgebroken en het schip aan de oostzijde recht gesloten.

Door de Staten van Zeeland werd voor de toren van het weer herrezen Kortgene een 900 kg zware klok geschonken, „Suzanne” gedoopt. Deze klok werd in 1661 gegoten door Leonard Herve, met Frans opschrift in kapitale letters, alsmede een kruis met twee figuren en St. Franciscusbeeld. Volgens de mening van Heijstek te Kortgene schijnt deze klok op bijzondere wijze in 1674 tijdens de oorlog met Frankrijk van het eilandje Noirmoutier, behorende tot de Vendée, naar Zeeland verhuisd te zijn. (Aan de korte bezetting van dit eiland door de Nederlanders zou het liedje „Auprès de ma blonde” herinneren.) Na in 1942 door de bezetter weggesleept per schip en met vele andere Zeeuwse klokken op de bodem van het IJsselmeer te zijn terechtgekomen, werden de klokken na de bevrijding op het droge gebracht. Thans hangt deze historische klok weer in de toren van Kortgene. Een afbeelding van toren en kerk vindt men in fig. 31, p. 100, terwijl fig. 32, p. 110, een K.L.M. luchtopname weergeeft van Kortgene en omgeving in 1954.

Hoewel wat de rechten betreft de oude stedelijke luister van dit smalstadje werd hersteld, wat aanzicht betreft heeft het geen stedelijke allure teruggekregen. In de eerste jaren van de 19e eeuw werd zelfs een moment de zelfstandigheid van Kortgene bedreigd ten gunste van Wissenkerke. Toen gaf het hoog op van de gunstige ligging en van de voorrechten waarmee „onze stad sinds zo lange en als nog” was be-

gunstig. Volgens de opgave van eind 1795 telde het eiland 3185 zielen, waarvan Kortgene 558, Kats 240, Colijnsplaat 1221, Wissenkerke en Geersdijk 1066, Kampensnieuwland 62 en 's Gravenhoek 38. De laatste twee gehuchten hebben, zoals we reeds in § 2 van dit hoofdstuk vermeldden, tijdens de Franse tijd een afzonderlijke gemeentelijke status gehad.

Kamperland

Het jongste dorp van Noord-Beveland is Kamperland en herinnert aan de vroegere plaats Campen in deze buurt. Voor 1530 was hier reeds een overzetveer naar Veere. Ten tijde van de wording van het nieuwe Noord-Beveland moet hier nog het Camperhoofd gelegen hebben, in de nabijheid van het oude Campen. Toen men in 1699 de Heer Janszolder had bedijkt, werd al spoedig het oude veer in ere hersteld. Hiermee in verband staat de weg die dwars door de nieuwe polder werd aangelegd.

Het is waarschijnlijk geen toeval dat de richting daarvan gekozen is evenwijdig aan de grens tussen de ambachtsheerlijkheden Soelekerke en Oud Kampen. In de tweede helft van de 18e eeuw ging men langs de Veerweg bouwen. Als er nog enigszins van een woonkern gesproken kan worden, dan hebben wij die te zoeken rond de haven. Van Kamperland kan men allerminst van een planmatige opzet spreken. Toen in de vorige eeuw de Veerweg aan beide zijden werd volgebouwd, gebeurde dit zonder systeem. Naar gelang van de behoefte ontstonden enkele zijstraten. Kamperland is dan ook het enige polderdorp zonder de planmatige opzet die de andere polderdorpen op Noord-Beveland kenmerkt en waarvan Colijnsplaat wel het mooiste voorbeeld is. In de vorige eeuw is echter het oorspronkelijke karakter van de polderdorpen vervaagd door de onoordeelkundige lintbebouwing, een euvel dat zich in onze eeuw heeft voortgezet. Het ware te wensen, voor zover mogelijk, dat bij nieuwe uitbreidingen met het planmatig karakter van de dorpen rekening wordt gehouden.

Een afgesloten eilandgemeenschap heeft lang zijn landelijke rust kunnen handhaven. Waarmee bepaald niet gezegd wil worden, dat er van de eilandbewoners geen initiatieven zijn uitgegaan om het isolement te doorbreken. In hoofdstuk IV komen we hierop terug. Thans willen wij nog een voorbeeld geven welke rust een kleine dorpsgemeenschap ongeveer een halve eeuw geleden deelachtig was, een rust waaraan men wellicht met een zeker heimwee kan terugdenken, maar een die onherroepelijk voorbij is. Het navolgend rijm, rond de eeuwwisseling gemaakt, door een der ingezetenen van het dorp Geersdijk, roept deze rustige sfeer een ogenblik terug. Een sfeer van: Hoe genoeglijk rolt het leven des gerusten dorp'ling voort:

GEERSDIJK.

Er ligt in 't klein Noord-Beveland,
een plaatsje op de Zuiderrand.
Dat bijna zonder onderscheid,
geheel leeft van de hand'arbeid.

Er woont een smid, die vroeg en laat,
steeds hamert en op 't aambeeld slaat.
Die 't werktuig maakt naar ieders hand,
wie 't ook gebruik in rang of stand.

Men heeft een wagenmakerij,
daar is ook nog vergunning bij.
De baas en meester in zijn werk
die werkt heel net en tevens sterk.

En dan baasleer die schoenen maakt,
bij donkre maan ook 't licht bewaakt,
die ons de haren knipt en scheert
geen mens wordt door hem afgeweerd.

Dan heeft men nog 't kleermakersvak,
't wordt uitgevoerd al met gemak.
De baas die ons de kleren maakt,
heeft nimmer nog zijn werk gestaakt.

Men heeft ook nog twee bakkerij's,
waar men, als ging het om een prijs,
den enen meer, dan anderen min,
maar 't geeft toch brood in het gezin.

Men heeft er slagers, ja zelfs twee,
voor varkens en voor ander vee.
Die voor ons slachten vlug en fijn,
als men er van gediend wil zijn.

Dan is er nog een herbergier,
die tapt ons sterke drank en bier.
Die daarbij ook nog winkel houdt,
en jaarlijks wat ajuin verbouwd.

Dan is er nog een ronselaar
in levende en dode waar.
Die wild opkoopt in ieder soort,
met alles wat daarbij behoort.

Dan zijn er ook nog andere lie'n
die ook nog wat te koop aanbie'n.
Bijvoorbeeld op de hoek van Bram,
of als men eens bij Dekker kwam.

Dan nog een vrouw die mosterd maalt,
waar bijna ieder bablaars haalt.
Ze vormen samen het geheel,
de neringdoenden die zijn veel.

Dan ligt er nog een boerderij
van J. Verhulst zo wat op zij,
waar velen van den arbeidsstand,
hun brood verdienen op het land.

En dan nog andere in de wijk,
't zij aan de weg of aan de dijk,
alwaar ons dorpje steeds van leeft
en zijn bestaan te danken heeft.

Men heeft een school tot nut van 't kind,
waaraan men ook een briefbus vindt.
Waarin de post, wanneer hij gaat,
toch altijd nog een oogje slaat.

En dan een kerk waarin Gods woord
steeds elken Zondag wordt gehoord.
Zo ziet ge dat hier alles is,
hetgeen een mens niet gaarne mist.

Nu raadt ge 't wel, welk plaatsje 't is,
waarvan de welvaart handwerk is.
Ik zeg het tegen arm en rijk,
't is het gehucht Geersdijk.

En wie dit leest, die vraagt gewis
wie van dit werk de schrijver is.
De schrijver woont hier ook in G.
zijn naam begint met eene P.

(P. L. Dees, ca 1900)

Bij de dorpen als woonkernen horen in wijde omgeving de boerderijen, in totaal een 140-tal. Het type boerderij dat we op Noord-Beveland aantreffen wordt in hoofdzaak tot het Zeeuwse type gerekend, met het woonhuis afzonderlijk van de schuur. Een tweetal boerderijen, 's Gravenhoek in de Nieuw Noord-Bevelandpolder en Panhof in de Oud Noord-Bevelandpolder bij Kats (fig. 170 en 169) zijn van het Franse type, een vierkant besloten ruimte, gevormd door stallen, schuur en woonhuis. Ze doen denken aan de kastelen uit vroeger tijden en herinneren aan Franse bezittingen op Noord-Beveland. Omstreeks 1922 is vrijwel alle Franse bezit in Hollandse handen overgegaan. Meerdere landeigenaren

Boerderijen

zijn woonachtig buiten het voormalige eiland en verpacht de landbouwbedrijven. In de Frederikspolder ligt ca 230 ha land met enkele hofsteden die eigendom zijn van het Kroondomein (fig. 171). Materieel gezien zijn het de laatste banden die het Oranjehuis aan Noord-Beveland bindt, banden die in het verleden sterk en machtig waren. Een schets van een der hoeven van Zijne Hoogheid wordt afgebeeld in fig. 33. Deze hoeve is in 1878 geïndeerd. Voor de ligging van de hiernagenoemde boerderijen moge worden verwezen naar de fig. 169 t/m 198 van hoofdstuk III.

De namen der boerderijen op Noord-Beveland spreken een eigen taal, dikwijls een taal van het vlakke polderlandschap, weergegeven in tal van optische benamingen: Molenzicht, Zeezicht, Wezicht, Veldzicht, Dijkzicht, Dorpszicht, Ruimzicht, Donkerzicht (door iemand met pessimistische inslag?), Land- en Zeezicht en Schoonzicht.

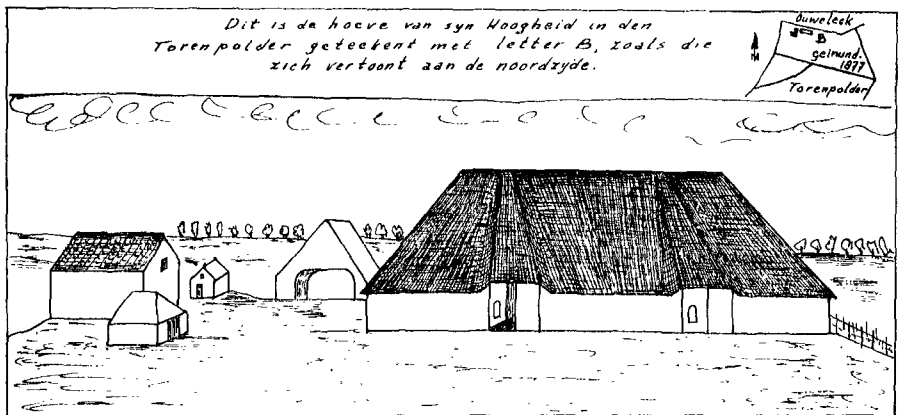

fig. 133. Boerderij in de N.W. hoek van de Torenspolder. Geïndeerd 24 nov. 1878. Alg. Rijksarchief, op kaart nr 2799.

Andere namen spreken van voorspoed en tevredenheid en gunstige ligging: Vredenhof en Vredenhoeve, Rusthoeve, Welgelegen, Schoonoord, Schoonzicht, Weltevreden, Buitenlust, Lommerrijk, Zeelucht; maar ook het boerenhuis heeft zijn kruis: Altijd Zorg, Nieuwe Zorg, Zeldenrust; zorgen die men wenst te ontvliden: Zorgvliet en Sorgwijck. Sorgwijck was eens een buitenplaats, gesticht in 1775.

De ligging speelt ook een rol in deze namen: Hoekhof, Westhof, Oostende, Zuidvliet, Even Buiten, Middenhoeve, Groot Middenhof en Nieuw Erf.

De taal van de landbouw en het plantenrijk, soms ook dierenrijk, vinden we terug in: Landbouwlust, Landbouwzicht, Bouw- en Plantlust, Landlust, Bouwlust, De Korenbloem, De Korenschoof, Lindenhoeve, Klaverwijk, Palmhoeve, Hofwijk, Fruitland en Vogelhoeve.

Familiebanden, waarbij de vrouwennamen overheersen, worden vertolkt in: Anna Maria hoeve, Antoinettehoeve, Mariahoeve, Wilhelminahoeve, Catharina Maria hoeve en Willemhoeve.

Ten slotte hebben een aantal namen betrekking op de historie, hetzij wat de ligging betreft, hetzij naar vroegere heren, hetzij naar bepaalde voorvallen, zoals 's Gravenhoek, Hoge Weide, Koningsheim (naam van heerlijkheid vóór 1530), Hof van Borssele, Hof van Haamstede, Hof van Rotterdam (eigendom van de familie van Hoboken te Rotterdam), Hof Prins Frederik Hendrik, Hofstede De Knuijt, Keihoogte, Vlietenburg, Grutersoirt, Torenhoeve, Wijtvliet, Kamperhoeve, Oud-Campen, Campensnieuwland, Oosterstein, Bogaertschaar (Waterhoefje), Campvliet, Klein Campvliet, Calvliet, Prinsland, Gelderloze (naar een blok land van deze naam, ook Geldeloos), Panhof (naar een blok land van deze naam, niet naar het pannendak in tegenstelling met de boerenwoningen die nog met stro of riet gedekt waren; zie Van Wijk: Boerderijnamen), Hof Geersdijk, Groenestein en Hooge Hoeve.

Aan de naam Kogelhof is een herinnering uit de tijd van de Franse overheersing verbonden. Fig. 34, p. 100, geeft een afbeelding van het inrijhek van deze boerderij. Op elke dampaal zijn enkele kogels ingemetseld, kogels die naar het verhaal luidt daar terecht zijn gekomen door de beschieting van de Engelse vloot in 1813. Omstreeks 1940 zijn in de Onrustpolder — in de Franse tijd nog schorrengebied — bij het bewerken van het land een aantal kogels gevonden. De westelijke dijk van de Jacobapolder was in 1813 nog waterkerend. Vanaf deze zeedijk deed men in april 1814 de nog onder de bezetting zuchtende Walchenaren moedgevende berichten toekomen geschreven op een scherm met grote, door een verrekijker in Walcheren leesbare letters. De Noord-Bevelanders waren sinds vier maanden van het Franse juk bevrijd. Het verschijnen van de Engelse vloot in december 1813 was voldoende om Noord- en Zuid-Beveland voor de Fransen verloren te doen gaan. Wel zond generaal Gilly op 13 december een afdeling van 60 man naar Noord-Beveland, maar de Fransen werden door de Kamperlanders en verder uit de omgeving komende landlieden met alle mogelijke wapens als sabels, bijlen, zeisen en hooivorken ontvangen. Deze ongewone ontvangst kostte de vijand een aantal slachtoffers en 15 of 16 man die gevangen gemaakt werden.⁶⁶⁾ De rest spoedde zich terug en Noord-Beveland bleef bevrijd. Het inrijhek van de hofstede Hooge Hoeve — tussen Kamperland en Wissenkerke — afgebeeld in fig. 35, p. 100, geeft een herinnering aan deze tijd.

De naam van de hoeve Roompot kan betrekking hebben op de Romeinse tijd. Althans de kronieken maken melding van een Romeinse haven, „Romanorum Portus”. Op de Visscherkaart (fig. 14) wordt

vermeld: „Den Roompot een voornaem Casteel bij de Romeynen gebouwt pleegh alhier te leggen”. Gereconstrueerd op de tegenwoordige kaarten zou deze plaats ca 1,5 km noordelijk van de hofstede Roompot uit de meest noordelijke dijkshoek van de Jacobapolder in het vaarwater van dezelfde naam liggen. Schönfeld in zijn „Nederlandse waternamen” (1955) noemt het woord pot als synoniem van kolk, plas, gat, kreek. Zo is de Pluimpot identiek met het Gat van Scherpenisse (Tholen); de Roompot is een zeegat tussen Schouwen en Walcheren. Het Romanorum Portus kan naar het rijk der fabelen worden verwezen.

Dan blijven er nog namen over als Stadshuis en Stadwijk, waarbij we misschien aan het nabijgelegen stadje Kortgene moeten denken. Bij de verpachtingsvoorwaarden van „eene hofstede genaamd Stadwijk” met bijbehorende landen, van 1744 verklaart mr. Jan van Bueren, rentmeester van de domeinen van de prins van Oranje, verpacht te hebben aan Adriaen Leendertse Cortekine, de hoeve met land (122 gem. 150 roeden) voor 7 jaar, „waerover Godes Zegen werd afgebeden”, tegen een pachtssom per jaar van 10 gulden en 10 stuiver per gemet.⁶⁷⁾ De naam De Semi Rancourt — dezelfde hofstede wordt ook St. Maartensdijk genoemd — is onverklaarbaar. Geografische namen als Noord-Holland en Scherpenisse kunnen allerlei oorsprong hebben. Steenhove en Luchtenburg komen ook elders in Zeeland voor. *Inspice et cautus eris* (Let op en weest op uw hoede) is het devies van het Delftse studentencorps. Deze naam werd ook eens gegeven aan de Kamperhoeve.

Namen als Duinkerken, Kort Beraad, Niets van Dezen, Akamatz, Braambeek, die in de vorige eeuw nog voorkwamen, zijn thans verdwenen. Braambeek is vermoedelijk een verbastering van Bremkreek, de naam van een vroegere kreek. Laten we dit overzicht besluiten met de naam *Luctor et emergo*, een naam die wel geen nadere verklaring behoeft.

Koren- molens.

De gemeenschap der vroegere woonkernen was, vooral waar het eilandbewoners betrof, genoodzaakt zoveel mogelijk in eigen behoeften te voorzien. Dit gold vroeger zeker ten opzichte van de korenmolens, voor het malen van het graan, een eerste behoefte van de bevolking. Op het ogenblik vindt men op Noord-Beveland een zevental van de bijna 100 korenmolens die nog in de provincie Zeeland aanwezig zijn.

Noord-Beveland heeft zeer waarschijnlijk de primeur de oudste stenen grondmolen in Zeeland te bezitten, al gebiedt de eerlijkheid te vermelden dat deze op een oude kaart ook als standaardmolen voorkomt. Wij bedoelen de stenen grondmolen ten oosten van Colijnsplaat en opgeleverd in 1599, direct na de bedijking van de Oud Noord-Bevelandpolder. Toen was deze molen aanbesteed op de volgende voorwaarden: langs de buitenkanten 18 voet, wijd de buitenkant 12½ voet, hoog tussen de

fig. 36. Korenmolen te Colijnsplaat.
De oudste (?) stenen grond-
molen in Zeeland.

fig. 37. Korenmolen
te Kortgene.

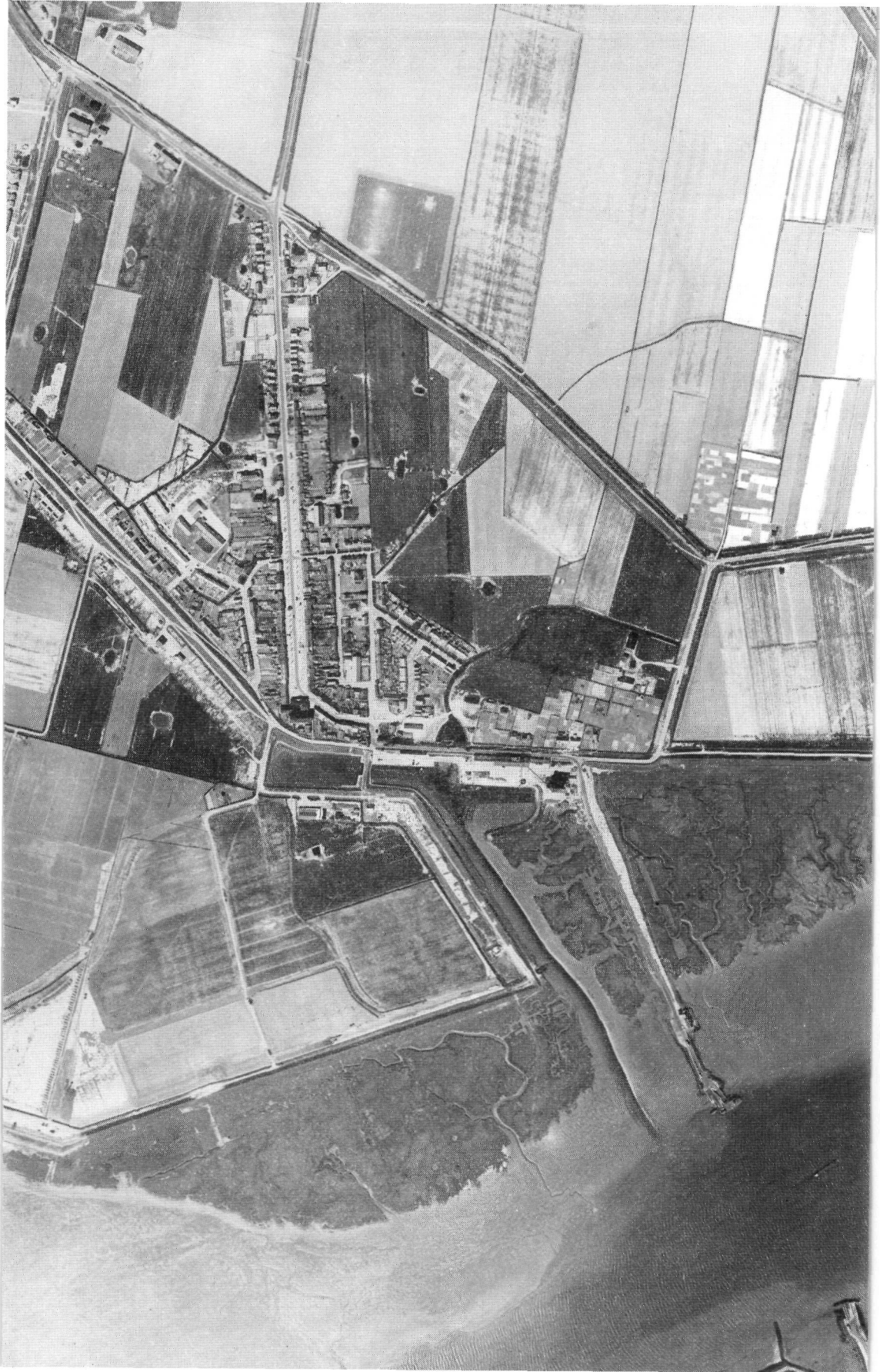
fig. 39. Hofstede „Keihoogte”
in de Vlietepolder.
Egalisatiewerken 1959.

fig. 40. In 1959 opgegraven funderingen op de
plaats a van fig. 39.

fig. 38. Vroegere meestoof
te Geersdijk.

Voor fig. 32 (luchtfoto
Kortgene en omgeving in
1954) zie ommezijde.
(Foto K.L.M. Aero-carto
N.V.).

dak- en waterlijst 17 voet. Aannemer was Dirck Janss. van Nes, timmerman te Dordrecht, wie de voorgeschoten onkosten vergoed werden voor het transport van de molenstenen van Dordrecht naar Noord-Beveland. Veel moeite kostte het de stenen door het dorp naar de molenwerf (de oude stelberg: Colinsplate) te brengen „mits den zeer quaden wech”. Hier hebben we een kijkje op de moeilijkheden bij de opbouw van het dorp. „De Kolijsplaets Molen”, zoals op de Visscherkaart vermeld wordt, was de ambachtsmolen van de prinsen van Oranje. Van overheidswegen is subsidie verstrekt om deze historische molen voor ondergang te behoeden. De restauratie is goeddeels voltooid.

De tweede molen staat ten westen van Colijnsplaat en is een stenen baliemolen, met de naam „Nooit Gedacht”, gebouwd in 1864. Ze heeft een houten stelling op verticale stijlen.

In Kortgene staat de korenmolen op de scheidingsdijk tussen het Stadspoldertje en de Oud Kortgenepolder aan de noordzijde van het dorp. Het is eveneens een stenen baliemolen, gebouwd in 1873 en genaamd „De Korenbloem”. In de kroniek van Smallegange (1696) staat op deze plaats reeds een houten standaardmolen getekend.

Van de overige windkorenmolens staan er drie te Wissenkerke en een te Kamperland. Op een hoogte ten noorden van Wissenkerke staat een houten achtkante grondmolen, gebouwd in het begin van de 19e eeuw. Op een balk staat het jaartal 1820. Ze is gebouwd op acht stenen teerlingen en draagt als naam „Dorpzicht”.

„De Graanhalm”, vroeger „De Onderneming” genoemd, een stenen baliemolen gebouwd in 1867, staat ten oosten van het dorp en is bewoond door de familie Dijkman.

Ten zuiden van Wissenkerke staat „Landzicht”, een stenen grondmolen gebouwd in 1869, op de scheidingsdijk tussen de Wissenkerke en Torenepolder op het einde van de Molenweg.

De Kamperlandse molen „De Goede Verwachting” is een stenen grondmolen, gebouwd in 1849. Op een steentje staat: „I. J. v. Heulen..... Eerste steen gelegd”. 67a) In 1934 is deze molen voorzien van stroomlijnwieken, het zgn. „Dekker” systeem, maar in 1958 is de molen van zijn wieken ontdaan nadat al enige jaren van een motor gebruik werd gemaakt.

Voor afbeeldingen van enkele molens verwijzen wij naar de fig. 36 en 37, p. 109. Bij het dorp Kats heeft eveneens een korenmolen gestaan even ten zuiden van het dorp, maar deze is in 1923 afgebrand en niet meer opgebouwd. Op de kaart van Pieter Gillissen (1629) staat dicht bij de haven van Kats een standaardmolen. Geersdijk is het enige dorp op Noord-Beveland dat nooit een korenmolen heeft bezeten.

Meestoven.

Wel staat er in laatstgenoemd dorp een voormalige meestoof, waarin de meekrap werd gedroogd en bereid. Dit zal een van de twee meestoven zijn die in 1835 te Geersdijk werden gebouwd, of beter, men kreeg in dat jaar autorisatie tot de bouw van twee stoven aldaar. Reeds in het begin van de 18e eeuw is er sprake van een meestoof te Wissenkerke, terwijl in de eerste helft van de 17e eeuw gesproken wordt over de „stove” te Colijnsplaat. In 1642 wordt in de kerkeraadsvergadering te Colijnsplaat het verhinderen besproken van „het onbehoorlick dansen en springen ende andere onregeltheiden meer, dewelcke soo van jonck ende oudt bedreven worden in de stove op den dag des heeren”.⁶⁸⁾ Men kan zich indenken dat de jeugd in deze geïsoleerde omgeving wel tot dingen kwam die de ouderen misprezen.

De stoof te Colijnsplaat wordt in de jaren twintig van de vorige eeuw de enige op Noord-Beveland genoemd. Het bouwen van de meestoven te Geersdijk is het gevolg van het feit dat de prijzen van de meekrap een redelijk peil hadden. Over de jaren 1835-1837 waren de oogsten groot en de winsten vrij goed. De in 1837 opgetreden prijsdaling maakte de meeteelt weer onrendabel. In de jaren vijftig wordt van de meestoof „De Vrede” te Colijnsplaat als bijzonderheid vermeld, dat deze door stoomkracht in werking wordt gebracht. Van de stoven te Geersdijk „De Hoop” en „De Roos” wordt in deze tijd vermeld, dat het weekloon voor de mannelijke arbeiders f 4,— tot f 15,— bedroeg; voor de werksters die alleen des avonds arbeidden bedroeg dit f 1,50.

Van 1860-1865 werd het aantal stoven op Noord-Beveland verdubbeld, waaruit men een zekere herleving kan concluderen. In 1860 werd te Kamperland de nog bestaande meestoof „De Vrijheid” gebouwd, waarin een „stoomtuig” werd geplaatst. De stoommachine deed nu ook haar intree in „De Roos”. Te Kats kwam het in 1862 tot de bouw van een stoof, terwijl Colijnsplaat de rij sloot met een tweede meestoof met stoomvermogen, „De Eendragt” geheten, in 1865.⁶⁹⁾ De kaart van Zeeland van Pické en Lambrechtsen uit 1877 laat nog voor de laatste maal het zestal stoven op Noord-Beveland zien; het einde van de meekrapcultuur was daar. Fig. 38, p. 109, geeft een afbeelding van de meestoof te Geersdijk; deze wordt tegenwoordig gebruikt voor het verwerken en drogen van landbouwprodukten.

P.T.T. Ook de P.T.T. heeft Noord-Beveland weten te vinden. Het postwezen geschiedde sedert 1 januari 1829 door een bode te voet. Uit Colijnsplaat en Goes vertrok elke morgen om 8 uur een bode die aan het veer Kortgene-Wolfaartsdijk de post van elkaar overnamen. Ze waren dan om één uur te Goes en om half één te Colijnsplaat terug. Verandering in de vertrektijden had plaats in 1838, 1845 en 1848. De organisatie

van de Posterijen werd verder geregeld bij de wet van 12 april 1850 (staatsblad nr 15). ^{69a)} We komen dan via de tijd van de postkoetsen bij de tegenwoordige tweedaagse postbestellingen, die we zonder meer als heel gewoon aanvaardden.

Wat de telefoonverbinding betreft wordt gezegd dat men in 1889 te Colijnsplaat reeds zo'n „belding” had. Op 18 juni 1907 werd te Kortgene de eerste telefoon „centrale” voor Noord-Beveland gevestigd. ^{69b)} Verdere P.T.T.-verbindingen werden tot stand gebracht in de jaren 1915/30 en 1939 en in 1949 toen resp. drie telefoonkabels door de Zandkreek bij Kortgene en twee kabels door de Oosterschelde bij Colijnsplaat werden gelegd (zie fig. 218, uitslaande kaart).

De verdere ontwikkeling van de woonkernen zoals de voorziening van elektriciteit en waterleiding liet nog geruime tijd op zich wachten. Te Wissenkerke en Kamperland werd eerst in 1918 overgegaan tot het aanleggen van een leidingnet zowel voor draaistroom als gelijkstroom ingericht, tot levering van licht en kracht. De stroom met een spanning van 220 volt werd opgewekt met een dynamo, gedreven door een zuig-gasmotor van 35 P.K. De aanlegkosten bedroegen f 28.500,— voor Wissenkerke en f 25.700,— voor Kamperland.

Elektrici-
teit.

Te Colijnsplaat en Kortgene werden van gemeentewege in 1918/1919 eveneens dergelijke elektriciteitscentrales gebouwd, met ongeveer dezelfde capaciteit. De aanlegkosten bedroegen resp. f 35.600,— en f 33.800,—. ^{69c)} Ruim tien jaar hebben deze centrales dienst gedaan. Daarna werd in 1930 de eerste PZEM kabel door de Zandkreek gelegd van Wolfaartsdijk naar Kortgene waardoor wat elektriciteit betreft Noord-Beveland met overig Zeeland was aangesloten. Een tweede kabelverbinding van de PZEM volgde in 1933 door het Veerse Gat vanaf de Onrustpolder naar de Oosternieuwlandpolder op Walcheren. In 1948/49 werden nog twee PZEM kabels door de Zandkreek bij Katse veer neergelaten die via Noord-Beveland ten oosten van Colijnsplaat door de Oosterschelde naar Schouwen-Duiveland werden verbonden. Ondanks deze kabelverbindingen waren in 1960 nog 56 landbouwbedrijven en 16 landarbeiderswoningen niet op het elektrisch net aangesloten. Ze behoren tot de onrendabele gebieden. Wel hebben enkele boerderijen een eigen installatie voor opwekking van stroom.

De aanleg van waterleiding zou nog enkele tientallen jaren duren. In 1911 had in 24 gemeenten op Zuid-Beveland aanleg van waterleiding plaats. Noord-Beveland wenste echter niet mee te doen. In mei 1935 wordt vermeld: „Op Noord-Beveland kan geen geschikt water voor een centrale drinkwatervoorziening worden gewonnen.”

Water-
leiding.

Allengs begon men het gemis van voldoende zoet water steeds meer te voelen, vooral sinds een tiental jaren de fruitteelt op Noord-Beveland op grotere schaal haar intrede deed. In 1948 had men zelfs de hulp van een wichelroedeloper ingeroepen, die geschikte waterbronnen trachtte op te sporen. Ook werden enkele proefboringen verricht. Het resultaat was nihil.

In de droge zomer van 1947 had men de last van zoetwatergebrek extra ondervonden. Het tekort aan water moest toen zelfs per boot of per tankwagen worden aangevoerd van buiten het eiland. Toch werd ondertussen druk geïjverd om waterleiding op Noord-Beveland aangelegd te krijgen. In 1954 werd de eerste waterleidingzinker door de Zandkreek gelegd, gevolgd door nog enkele zinkers in 1956. Er liggen nu vijf z.g. „Tileen”buizen (een plastic materiaal) door de Zandkreek bij Kortgene als eigendom van de N.V. Waterleiding Mij „Midden Zeeland” te Goes.

Als vergelijking diene dat de aanleg van waterleiding in overig Zeeland reeds vele jaren eerder plaats had, zoals: in Vlissingen en Middelburg in 1890, op het eiland Tholen in 1923, op St. Philipsland in 1924, op Schouwen-Duiveland in 1930 en in Zeeuwsch-Vlaanderen in 1936. In laatstgenoemd jaar werd ook de N.V. Waterleiding Mij „Midden Zeeland” te Goes opgericht.

Aanleg van gasleiding is tot op heden op Noord-Beveland niet verwezenlijkt, men beperkt zich nog tot butagas.

* * *

§ 5. POLDERS EN WATERSCHAPPEN.

Zoals uit deze beschrijving van Noord-Beveland blijkt, was de Oud Noord-Bevelandpolder in 1598 de enige polder waaruit het nieuwe eiland met een oppervlakte van ca 1895 ha bestond. Een reeks van nog 32 bedijkingen zou hierna volgen, maar Oud Noord-Beveland bleef de grootste. Hoewel misschien minder juist, omdat de „administratieve” grens tussen Zeeland Beoosten en Zeeland Bewesten Schelde, zoals meergenoemd, door het ten zuiden van Orizand gelegen Faal liep, is toch de opwas en latere polder Orizand in genoemde reeks betrokken. De ligging van Orizand en de positie van Hohenlohe als ambachtsheer — mede namens zijn vrouw — brachten mee dat het eiland geheel op Noord-Beveland was aangewezen. De laatste bedijking van Noord-Beveland werd gevormd door de Spieringpolder in 1856 met een oppervlakte van ca 165 ha.

Een zestal polders, Orizand, Oud 's Gravenhoek, Nieuw 's Gravenhoek, Ouweleck, Sophia en Al te Klein met een gezamenlijke opper-

vlakke van ca 914 ha kwam weer met de zee gemeen te liggen. Bijzonderheden over de verdronken polders zijn vermeld in de hoofdstukken I en III. Behalve deze polders zijn nog een aantal inlagen geïnundeerd aan de noordzijde, aan de oostzijde en aan de zuidzijde van Noord-Beveland, tot een gezamenlijke oppervlakte van ca 308 ha.

De oppervlakte van Noord-Beveland is nu ca 13400 ha gemeten tot aan de buitendijkse gemeentegrenzen. Deze grenzen liggen soms ver buiten de hoogwaterkering (zie fig. 24) in het vaarwater of op de zandplaten.

Onderstaand staatje geeft een globale onderverdeling van de totale oppervlakte in ha.

Gebied	Gemeente Kortgene	Gemeente Wissenkerke	Totaal
	oppervlakten in ha		
Water			
Oosterschelde	1600	—	1600
Zandkreek	230 (230)	105 (105)	335 (335)
Veerse Gat	—	350 (350)	350 (350)
Roompot	25	910	935
	1855 (230)	1365 (455)	3220 (685)
Zandplaten			
Galgeplaat	320	—	320
Middelplaat	30 (30)	—	30 (30)
Haringvreter	—	110 (110)	110 (110)
	350 (30)	110 (110)	460 (140)
Slikken en schorren			
Slikken van Kats	105	—	105
Katsplaat	270	—	270
Goudplaat	—	145 (145)	145 (145)
Onrust, Schotsman en Ruitenplaten ...	—	565 (420)	565 (420)
Langs Roompot en Oosterschelde	130	265	395
Langs Zandkreek	185 (185)	50 (50)	235 (235)
Langs Veerse Gat	—	215 (215)	215 (215)
	690 (185)	1240 (830)	1930 (1015)
Poldergebied	3910	3880	7790
Totalen	6805 (445)	6595 (1395)	13400 (1840)

De tussen haakjes geplaatste getallen zijn de globale oppervlakten van het Noord-Bevelandse gebied die na de afdamming in 1961 van de werking van eb en vloed zijn afgesloten. Het wateroppervlak is gerekend bij een G.L.W.*-stand van 1.50 m - N.A.P. De oppervlakten der zandplaten zijn vermeld, zoals deze boven G.L.W. droogvallen. De schorren

* G.L.W. = gemiddeld laag water.

en slikken zijn bedoeld zoals deze aanwezig zijn bij de voltooiing van het Drie-eilandenplan. Uit bovenstaande oppervlakte-indeling blijkt, wat niet-insiders wellicht nooit vermoed hebben, dat van de tegenwoordige gemeenten Kortgene en Wissenkerke samen, ruim $\frac{2}{5}$ deel bestaat uit water, zandplaten, slikken en schorren, die voor de totstandkoming van het Drie-eilandenplan alle in open verbinding stonden met de Noordzee.

Het poldergebied, bestaande uit 27 polders, is gerekend inclusief de bijbehorende dijken. Deze polders waren tot 1961 onderverdeeld als volgt:

9 (16) vrije niet waterkerende polders, oppervlakte ca 2373 ha (3774)		
12 (5) vrije waterkerende polders,	„	„ 4176 ha (2775)
6 (6) calamiteuze polders,	„	„ 1241 ha (1241)

Totaal ca 7790 ha

Tussen haakjes zijn resp. de betreffende aantallen en de bijbehorende oppervlakten vermeld na de afdamming van het Veerse Gat en de Zandkreek.

In de genoemde poldergebieden vond men tot 1959 nog drie aparte uitwateringswaterschappen die onder paragraaf 12 van dit hoofdstuk over de afwatering van Noord-Beveland afzonderlijk worden besproken.

Vrije niet waterkerende polders zijn z.g. „binnenpolders”, die op geen enkel punt nog rechtstreeks aan zee of rivier zijn gelegen, omdat ze door inpoldering van voorliggende schorren of door afdammingen zijn binnengedijkt. Ze dragen zelf de kosten van beheer en onderhoud.

Vrije waterkerende polders zijn z.g. „buitenpolders” die geheel of gedeeltelijk aan zee of rivier zijn gelegen en die ook zelf de kosten van beheer en onderhoud dragen.

De calamiteuze polders hebben altijd een afzonderlijke groep gevormd. Voor 1870 — het jaar van de wet op de calamiteuze polders — kende Noord-Beveland de volgende calamiteuze polders: de cal. Vlietepolder, de cal. Nieuw Noord-Bevelandpolder, die in 1872 vrij werd verklaard, de cal. Jonkvrouw Annapolder en de cal. Oud Noord-Bevelandpolder, die in 1864 vrij werd verklaard.

Van oudsher zijn er „calamiteuse dijkagies” geweest, een omschrijving volgens de memorie van toelichting op de wet op de calamiteuze polders ontleend aan de kanselarijtaal der oude graven. Als rechtsbeginsel gold dat de dijklast op de dijkplichtige landerijen drukte, vervat in het bekende adagium: „wie water deert, die water keert”. Er waren evenwel polders die door calamiteiten van allerlei aard zichzelf niet konden helpen. Behalve tijdelijke steun van overheidswege in de vorm van kwijtschelding of remissie van belastingen, ontwikkelde zich naast deze steun het beginsel dat achterliggende polders, die belang hadden bij een goede zeewering, dienden bij te dragen in de kosten van onderhoud.

De ondersteuning van de calamiteuze polders in het „oude” Zeeland werd ten slotte geregeld door het reglement van 20 januari 1791. De voorgeschiedenis van de totstandkoming van de wet op de calamiteuze polders vindt men uitvoerig beschreven in de genoemde memorie van toelichting, te vinden in het Verslag der Staatscommissie om de regering te dezer zake te dienen (1869). De Franse tijd bracht ook in het polderwezen ingrijpende veranderingen. Bij de reglementen van 16 en 28 december 1811, die tot basis hadden het Keizerlijk decreet van 11 januari van hetzelfde jaar, werden bepalingen gegeven hoe de politie, het bestuur en de administratie van de calamiteuze en vrije polders ingericht dienden te worden. Aan de polderbesturen, vooral aan de calamiteuze, werd nagenoeg alle macht om eigen zaken te beheren, ontnomen en aan de ingenieurs van de waterstaat gegeven.

Na het herstel der onafhankelijkheid kwam hierin eigenlijk geen verandering. Wanneer in 1819 sprake is van de overdracht van waterstaatswerken geven de Provinciale Staten te kennen, dat het rijk toch vooral voor de calamiteuze polders moest zorgen. Deze polders bleven „een afzonderlijke tak van 's Rijks dienst”, aldus de memorie. Na veel geharrewar — de regeling der financiën was in het geding: het rijk wachtte op de provincie, de provincie op het rijk — kwam op 19 juli 1870 (Staatsblad nr 119) de wet tot stand, houdende vaststelling der voorwaarden waarop aan calamiteuze polders in de provincie Zeeland tegemoetkoming uit 's Rijks schatkist kan worden verleend.⁷⁰⁾

De calamiteuze polders worden bestuurd door een z.g. „binnenbeheer” en een z.g. „buitenbeheer”. De laatstgenoemden vormen dan de waterschappen voor het besturen, beheren en bekostigen van de zeekeringen en oeververdedigingen van de calamiteuze polders of waterschappen. Deze waterschappen bestaan uit de calamiteuze polder met als „bijdragende polders”, de aangrenzende bedijkingsen die volgens het reglement tot bijdrage verplicht zijn.

We kennen op Noord-Beveland momenteel nog de waterkering van de cal. polders Onrust, Jacoba en Anna Friso, van de cal. Vlietepolder, van de cal. Leendert Abrahampolder en van de cal. Jonkvrouw Anna-polder. Op deze zes polders is de genoemde wet van 1870 nog van toepassing. Momenteel staat deze wet reeds enige jaren op de helling om een principiële herziening te ondergaan. In afwachting daarvan is in de wet van 25 november 1948 een overgangsbepaling opgenomen waarbij aan de Provincie Zeeland een speciale uitkering uit 's Rijks kas kan worden verleend ten behoeve van de calamiteuze polders. Sinds 1950 is deze overgangsbepaling elk jaar verlengd. In de afgelopen jaren is ook gedacht aan de instelling van een Provinciaal Zeeweringenfonds.

Noch de wijziging der wet van 1870, noch de instelling van genoemd fonds is heden verwezenlijkt.

Het ingepolderde gebied van Noord-Beveland heeft over het algemeen een verkaveling die aan de tegenwoordige eisen nog goed voldoet. Problemen van herverkaveling zijn dan ook nooit aan de orde geweest. Wel werd in 1960 een administratieve ruilverkaveling aan de orde gesteld. Door verkoop, boedelscheiding en vererving is toch een grote versnippering ontstaan. Aan de hand van een gebruikerskaart kan worden aangetoond dat ondanks de prachtige kaveldeling, samenvoeging door ruiling van percelen gewenst is. Er zijn bedrijven die over meer dan tien ver uit elkaar verspreid liggende percelen beschikken. Ook zijn in de loop van de tijd vele draineringswerken uitgevoerd, terwijl in de laatste 25 jaar enige egalisatiewerken tot stand zijn gebracht. De laatstgenoemde werken omvatten dan meestal enige kreekgebieden waarbij meer gelijkmatige percelen werden verkregen door gehele of gedeeltelijke demping van de resterende krekken of afgraving van aanwezige oeverwallen langs die krekken. Ook bestonden deze werken soms uit afgraving van oude kerngebieden die plaatselijk tamelijk hoog boven het omgevende poldergebied lagen. Zo werden in 1938 egaliseringswerken uitgevoerd in de z.g. „Emelisse weie” in de Oud Noord-Bevelandpolder ten zuiden van het dorp Colijnsplaat, waarbij restanten van vroegere bewoning werden aangetroffen. Het betreffende perceel was destijds kadastraal ingedeeld, gemeente Colijnsplaat, sectie B nr 24. Volgens Hollestelle heeft men in de vorige eeuw, naast velerlei andere dingen ook de „keiweg” van Emelisse naar Kortgene aangetroffen in de bodem der sloten. Ook zijn indertijd enkele opgravingen verricht in de reeds genoemde Wanteskuip, aan de noordkust van Noord-Beveland, ca 2½ km ten westen van Colijnsplaat, waar restanten van een kerkhof zijn gevonden. De laatste keer dat in Wanteskuip graven zijn blootgekomen was bij de storm van maart 1949.

In 1959 werd het oude kerngebied aan de westzijde van de Vlietepolder ter plaatse van de hofstede „Keihoopte” geëgaliseerd. Het betrof hier zeer waarschijnlijk de kern van de vroegere plaats Vliete. Vele stenen, z.g. Zeeuwse moppen of kloostermoppen kwamen hier aan de oppervlakte alsmede enige restanten van funderingen, zoals op de foto's in de fig. 39 en 40, p. 109, is vastgelegd. Het typische bij deze afgraving was dat vele ronde afgesleten keien tevoorschijn kwamen. De naam van de ter plaatse liggende hofstede „Keihoopte” is hier dus niet vreemd aan. Tevens werd bij deze afgraving een benen schaats aan de oppervlakte gebracht. Een soortgelijke schaats werd eveneens in de Torenepolder opgegraven, waar in 1959 in de omgeving van het vroegere dorp Wissenkerke, het terrein door de Ned. Heide Mij. werd geëgaliseerd.

Deze vondsten wijzen in ieder geval op bewoning in vroegere tijden.

Nadat, goedgekeurd bij K.B. van 13 september 1934, nr 46, de polders Oud Noord-Beveland en Nieuw Noord-Beveland reeds waren samengevoegd tot één waterschap, volgde samenvoeging van alle polders en waterschappen op het eiland Noord-Beveland op 1 januari 1959 tot het Waterschap „Noord-Beveland”. De oprichting werd goedgekeurd bij K.B. dd. 20 december 1958, nr 32. Alleen de zes laatstgenoemde calamiteuze polders bleven wat het buitenbeheer betreft, voorlopig nog een aparte status vormen in afwachting van de herziening van de wet op de calamiteuze polders van 1870. Een en ander geschiedde in het kader van samenvoeging van polders en waterschappen in de provincie Zeeland. Eenzelfde samenvoeging had op gelijk tijdstip plaats voor de polders en waterschappen op Schouwen-Duiveland, Zuid-Beveland en Tholen.

De eerste dijkgraaf van het nieuwe waterschap Noord-Beveland is M. W. van Arenthals te Kats, die op deze plaats zeer zeker vermeld dient te worden als één der voorvechters voor het tot stand komen van het nieuwe waterschap. In dit verband willen we ook nog memoreren de vroegere ingeland Iz. P. van der Weele te Colijnsplaat. Hij was de initiatiefnemer van de activiteiten die in 1934 leidden tot samenvoeging van de polders Oud- en Nieuw Noord-Beveland tot één waterschap. Van 1924 tot 1934 ontvanger-griffier van de Oud Noord-Bevelandpolder overleed hij in het jaar van de samenvoeging.

Het Bestuur van het tegenwoordige waterschap, bestaande uit dijkgraaf en twintig hoofdingelanden, — vijf voor elk van de vier districten

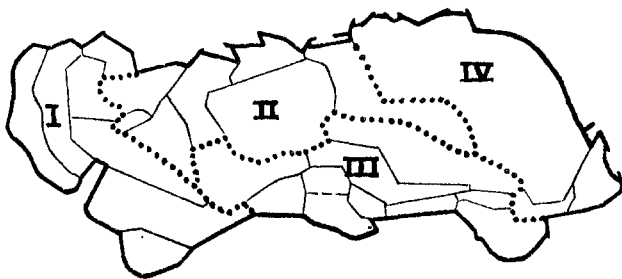

fig. 41. Waterschap „Noord-Beveland” met districtsgrenzen.

— werd op woensdag 28 januari 1959 in de eerste waterschapsvergadering in de Stadswijkelder te Kortgene beëdigd en geïnstalleerd. De vergadering werd bijgewoond door de Commissaris der Koningin in de provincie Zeeland Jhr. Mr. A. F. C. de Casembroot, verschillende vertegenwoordigers van Rijks- en Provinciale Waterstaat en van enkele

andere diensten. De Commissaris der Koningin wees er o.a. in zijn installatierede op, dat deze vergadering voor het nieuwe waterschap een historisch gebeuren vormde. In fig. 41 zijn de grenzen aangegeven van de bovengenoemde vier districten.

Als overzicht is in een grafiek, fig. 42, de groei aangegeven van Noord-Beveland, naar de volgorde van bedijking sinds 1300, met daarin verwerkt de inundaties. Uit deze grafiek blijkt dat de opbloei in de gouden eeuw ook hier haar invloed heeft doen gelden. Met de voltooiing van het Drie-eilandenplan is tevens ruim 1000 ha bouwrijp te maken grond (of deels bestemd voor recreatiegebied) aan het v.m. eiland toegevoegd. Dit betreft de slik- en schorgebieden in het Veerse Gat en in de Zandkreek aan de Noord-Bevelandse zijde. Het binnengedamde zandplatengebied met een oppervlakte van ca 140 ha, zal mogelijk een goede bestemming kunnen vinden voor natuureservaten. Dezelfde mogelijkheden gelden ook voor de ca 1600 ha zandplaten, schorren en slikken behorende tot de Walcherse en Zuid-Bevelandse gemeenten. We mogen verwachten dat de daartoe gevormde recreatiecommissie, de Provinciale Planologische Dienst en verdere instanties die ermee te maken hebben, de betreffende zaken in goede banen zullen leiden. Buiten de Zandkreekdam kennen we reeds het vogelreservaat de „Katse Plaat”, dat in beheer is bij de Stichting Natuurmonument „De Beer”. Binnen de dammen houdt de stichting „Het Zeeuwsche Landschap” een oogje in het zeil. Wellicht is ook een geschikt terrein op de zandgronden te vinden voor het beoefenen van de zweefvliesport. Het wateroppervlak in dit toekomstige recreatiegebied groot bijna 700 ha voor de Noord-Bevelandse met nog ca 600 ha voor de Walcherse en Zuid-Bevelandse gemeenten vormt, naar men verwacht, een prachtig gebied voor binnenvisserij en watersport. Men dient hierbij voor het gedeelte ten oosten van Veere rekening te houden met een toekomstige ontwikkeling van het Sloeproject hetgeen een drukkere scheepvaart in de Zandkreek tot gevolg kan hebben.

Tot slot van deze paragraaf willen we nog enkele bijzonderheden met betrekking tot de polders en waterschappen vastleggen. Na de inundatie van de Ouweleckpolder in 1780 werd het voorland steeds verder opgeruimd. Tot behoud van de westelijke nol van de Ouweleckpolder werd nog opgericht het waterschap „De Nol van Ouweleck”.

In een memorie van toelichting voor het ontwerpreglement van de „Nol van Ouweleck” wordt gezegd dat de nol werd beheerd door de besturen van de polders Sophia en Toren, terwijl de kosten van haar onderhoud gemeenschappelijk werden gedragen. Men achtte hiervoor een officiële regeling noodzakelijk. Bij K.B. van 10 augustus 1874, nr 18, werd de vaststelling van een reglement op het beheer en onderhoud van

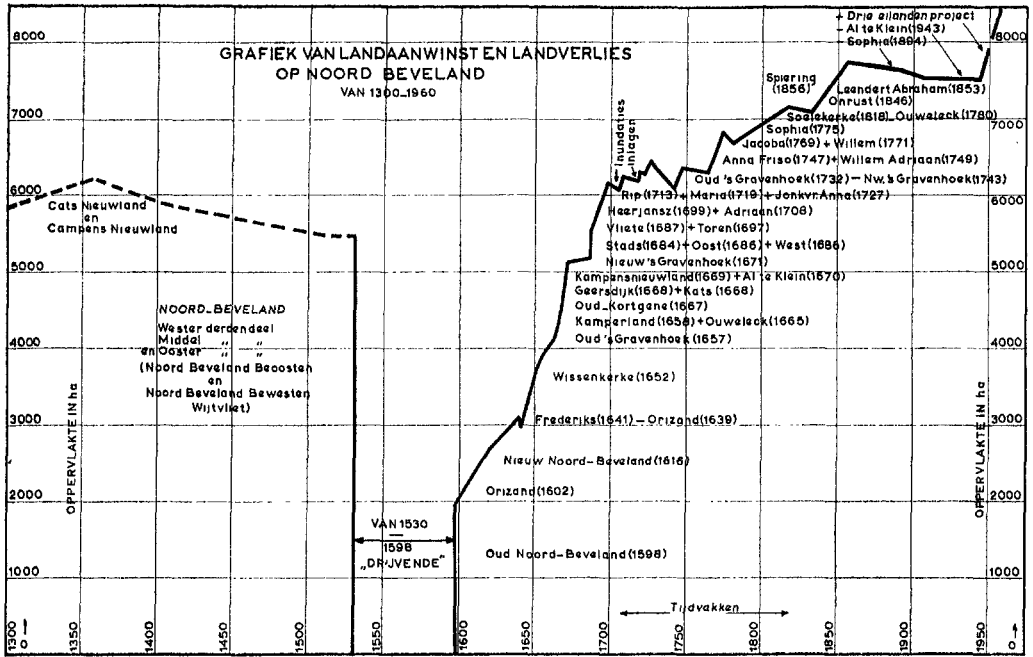

fig. 42.

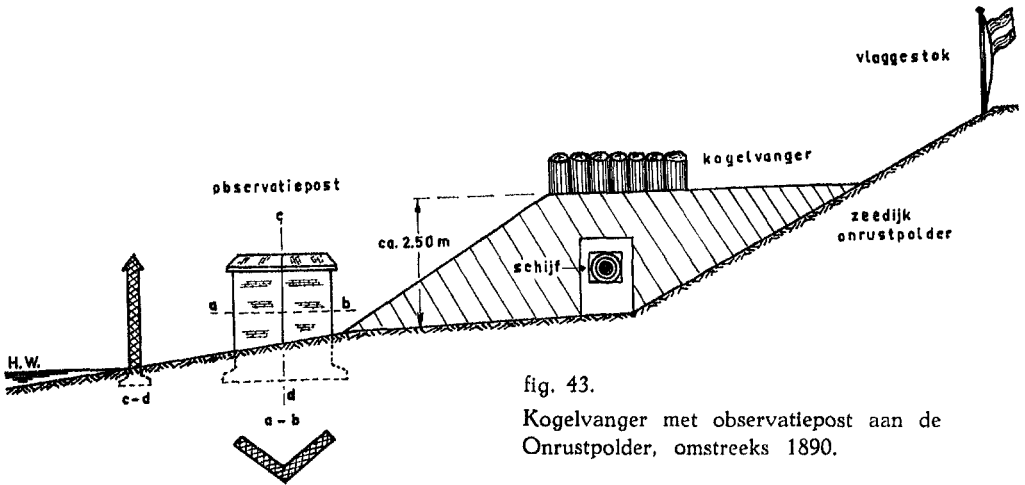

fig. 43.
Kogelvanger met observatiepost aan de
Onrustpolder, omstreeks 1890.

de „Nol van Ouweleck” goedgekeurd. Art. 1 en 2 luiden: „De polders Thoon en Sophia, gelegen in het eiland Noordbeveland, vormen een waterschap, voor zoover het beheer en onderhoud betreft van de, tot verdediging der vooroevers dier beide polders, bestemde Nol van Ouweleck, gelegen aan den oostelijken hoek van den polder Sophia. Het waterschap beheert en onderhoudt de genoemde Nol, met al de werken, welke zijn of later worden aangelegd ter zijner verdediging”.

Bij besluit van de Algemene Vergadering van 13 juni 1879 werd besloten de nol door de zee op te laten ruimen, d.w.z. opheffing van de onderhoudsplicht door de bijdragende polders Toren en Sophia. Het opgerichte waterschap was dus geen langdurig lot beschoren geweest. Door de storm van 15 oktober 1881 was de Nol van Ouweleck geheel verdwenen.

Verder kunnen we vermelden dat in de jaren 1920-1927 in het noordelijk gedeelte van de Geersdijkpolder, op de percelen weiland, kadastraal bekend onder sectie N 65 en N 134 van de gemeente Wissenkerke, twee noodlandingsterreinen werden onderhouden. Dit geschiedde door de Rijkswaterstaat ten behoeve van het burgerlijk luchtverkeer en dan speciaal voor de dienst Schiphol-Croydon. De plaats van de terreinen is aangegeven in fig. 175 van hoofdstuk III. Ze waren ter plaatse kenbaar gemaakt door een kruisvormig en een rechthoekig merkteken, aangebracht door het uitstrooien van schelpen. Behalve in andere provincies werden in Zeeland dergelijke terreinen onderhouden bij Retranchement in West Zeeuwsch-Vlaanderen en bij Zonnemaire op het eiland Schouwen-Duiveland. Later werd in dezelfde omgeving in de naastliggende Wissenkerkepolder een luchtvaarttrouwelicht opgesteld. In de laatste wereldoorlog is dit echter opgeruimd. Momenteel is de luchtvaart dermate geperfectionneerd dat dergelijke hulpmiddelen niet meer nodig zijn.

Een bijzonderheid voor de Anna Frisopolder is dat voor het vissen op de vooroever bij de noordoosthoek van de polder tussen de dijkpalen 15 en 18 in 1915 aan J. M. Otte te Bruinisse vergunning werd verleend voor het uitoefenen van de weervisserij. Op het slik werd daartoe een z.g. „visstal” gemaakt door middel van het plaatsen van rijsschuttingen in V-vorm, reikende tot een hoogte van ca 2 m boven het strand, te vergelijken met een fuik, zodat de vis, die daar bij vallend water aanwezig is, geen gelegenheid meer vindt te ontkomen, dus verebt, om in de taal van de vergunning te spreken en dan bij laag water kan worden verzameld. Ongeveer een vijftiental jaren is deze visserij ter plaatse beoefend. Het is de enige plaats langs de oevers van Noord-Beveland waar deze visserij is bedreven. Behalve op de verdronken gronden van Zuid-Beveland (Reimerswaal), is een dergelijke „visstal” in Zeeland,

hoewel reeds in verval, momenteel nog te zien aan de oever van de noordwesthoek van St. Philipsland bij de Bruinisser stelberg. Er werd op Noord-Beveland o.a. haring, makreel, rog en geep in gevangen; de laatste is een langwerpige rondvis met zeer lange spits uitgerekte kop en een groene graat.

In de Jacobapolder vinden we aan de westzijde tegenover de in de Onrustpolder gelegen boerderij „Dijkzicht”, een verbrede binnenberm. Op deze plaats stond in de Franse bezettingstijd omstreeks 1810 een batterij (no 17), als de meest noordelijke van een serie verdedigingspunten die langs de oevers van het Veerse Gat en het Sloe tot aan Borssele waren opgesteld. De westelijke dijk van de Jacobapolder was toen nog zeedijk. Ter plaatse spreekt men nog altijd van de „batterie”. Op een kaart van Luitenant-Generaal van Helden, aanwezig in de verzameling Bodel Nijenhuis in de Universiteitsbibliotheek te Leiden is genoemde verdedigingslinie aangegeven. Op een andere kaart in dezelfde verzameling is ook een „batterie” in de oosthoek van de Willem Adriaanpolder getekend.

Over de Onrustpolder wordt hieronder een aardig rijm vermeld, in 1927 samengesteld door een der ingelanden van de polder. Het is gemaakt in een periode toen de afwatering van de polder niet erg naar wens functioneerde. De Onrustpolder bleek inderdaad een onrustige polder, zowel buiten- als binnendijks.

Dit rijm is opgenomen om een bepaald stemmingsbeeld weer te geven. Want de polder kreeg niet zijn naam omdat de naamgever een voorspellende geest bezat, maar naar de nabijgelegen Onrustplaat. En deze plaat is „zoals reeds eerder gezegd” genoemd naar het verschijnsel van voortdurende wisseling van grootte, vorm en plaats van de zandbank. Ook zandbanken en platen in de omgeving kregen bepaalde namen, zoals bijv. de Neeltje-Jansplaat (Oosterschelde) en de Schotsman ten zuiden van de Onrustpolder, vermoedelijk genoemd naar schepen die op deze platen verloren gingen. Wanneer we iemand de Breeveertien opsturen, om hem of haar uit onze omgeving weg te hebben, of we gaan de Breeveertien op in de zin van een los leven leiden, dan moet ook aan een grote zandbank voor de Hollandse kust gedacht worden. Denkelijk is dit spreekwoord ontleend aan de taal der zeelieden, die naar de Oost of om de Zuid varende hun weg over of langs de Breeveertien namen. De Banjaard een platencomplex voor de westkust van Schouwen, heeft haar naam gegeven aan het bungalowpark en recreatiegebied in de Onrustpolder tegen de duinenrij van Kamperland.

Van dezelfde polder kan nog vermeld worden dat omstreeks 1890 aan de Weerbaarheidsvereniging „Prinses Wilhelmina” te Kamperland vergunning werd verleend om tegen de zeedijk van de Onrustpolder

DE ONRUSTPOLDER.

- 1) Het is een kleine tijd geleden,
toen werd er eens aan mij gevraagd,
of de Onrustpolder zijn verleden,
met recht de naam van Onrust draagt.
- 2) Die polder draagt zijn naam met recht,
door haar ligging aan de zee.
Die hem gedoopt heeft was niet slecht,
in doorzicht van het wel en wee.
- 3) Hoe weinig jaren was het rustig,
bij de dijk daar aan de zee.
Hoe weinig jaren zei men lustig,
de lasten vallen dit jaar mee.
- 4) Hoeveel golven zijn geslagen,
tegen des Onrustpolders dijk.
Hoeveel dure arbeidsdagen,
kostte dat de ingeland en het Rijk.
- 5) Vele schade is geleden,
als het uit Westen stormen deed.
Al behoort het tot 't verleden,
voorheen bracht het dikwijls leed.
- 6) Gaten werden dan geslagen,
grote en kleine, keer op keer.
Weinig onbezorgde dagen,
zijn voorbij met stormend weer.
- 7) Vele duizend kilo's strooien,
zijn verwerkt aan de Onrustdijk.
Vele meters grond en zooien,
nam de zeeslag uit de wijk.
- 8) Toch liet de zee haar goede kant,
wel eens schijnen voor de Onrustdijk.
Zij bracht daarvoor het ruime strand,
en 't werd daardoor een onbezorgde wijk.
- 9) De wind en 't water bracht er duinen.
behoud voor de Onrustpolder daar.
't Was zeer breed en hoog in kruinen,
voor de dijk toen geen gevaar.
- 10) Maar nu slaat de boze zee,
zijn golven tegen strand en duinen.
Ja, hij neemt daar alles mee,
van de laagste tot de hoogste kruinen.
- 11) Zij ondermijnt daar ook het strand,
't Is onrust nu voor de Onrustdijk.
Zij maakt er zeer veel geld aan kant,
van de ingelanden en het Rijk.
- 12) Daarvoor moet men veel stukken zinken,
en de dijk versterken keer op keer.
De naam van Onrust doet daar klinken,
en wordt bekrachtigd meer en meer.
- 13) Van binnen is het ook niet rustig,
in den tegenwoordigen tijd.
delven, graven doct men lustig,
met de meeste zorg en vlijt.
- 14) Want in de Onrustpolder loopt men,
in het waterleidingsteken.
Nieuwe buizen, alles delven,
moet vlug klaar, in enkele weken.
- 15) Want het hemelwater doet daar,
schade aan het vruchtbaar land.
Het water in de sloten doet zo raar,
en loopt soms naar de hoogste kant.
- 16) Een waterpassing bleek dus nodig,
waaruit tot resultaat toen bleek,
dat delven niet was overbodig,
daar de leiding op een waterkering leek.
- 17) Nu wordt een leiding eerste klas,
voor de Onrustpolder een rijke schat.
Die eerst voor de beurs een lozing was,
voor hem die daarbij trefkans had.
- 18) Nu kan het water straks weer vloeien,
door de nieuw gedolven sloot en buis.
Het water zal dan 't land niet moeten,
het trekt toch liever naar de sluis.
- 19) Ik heb aan de leiding nog een bede,
ik hoop, die is naar elk zijn zin.
Neem uit de polder de onrust mede,
ja, mede ook maar het zeegat in.
- 20) Ziehier mijn vriend, U hebt gevraagd,
en ik meen het hier bewezen,
dat hij met recht de naam van Onrust
draagt,
hetgeen U in dit gedicht kunt lezen.
- 21) En elk die hier dit schrijven ziet,
zegt, ondertekent is het niet.
De schrijvers naam, die toch besta,
begint met I. en dan J. K.

(I. J. Karelse, 1927)

tussen de dijkpalen 49 en 50 een kogelvanger of terp te maken met een observatiepost, om aldaar „hunne” schietoefeningen te houden. Een vorige kogelvanger was ter plaatse gemaakt op het schor, ca 100 m uit de zeedijk, doch deze was bij een hoge vloed weggeslagen. Fig. 43 geeft een schets van de observatiepost met kogelvanger tegen de zeedijk.

Fig. 44, p. 127, geeft de polders en waterschappen van Noord-Beveland in 16 fasen weer, van 1530 tot 1950. Hieruit blijkt dat de inpolderingen in het oosten van het eiland zijn begonnen en naar het westen en zuidwesten zijn uitgebreid, terwijl inmiddels aan de noordzijde een verlies plaats had over een strook van ca 1,5 km breedte.

In hoeverre het Noordbevelandse poldergebied van belang is voor de voedselvoorziening blijkt uit onderstaande cijfers die de verbouwde produkten in ha over de laatste vijf jaar aangeven.

Uitkomsten Algemene Landbouwtelling 1956 t/m. 1960.

Produkten	Oogst in ha				
	1956	1957	1958	1959	1960
Wintertarwe	114	433	598	783	929
Zomertarwe	282	292	119	169	112
Zomergerst	1288	1091	1218	816	746
Haver	64	50	36	24	21
Groene erwten	579	648	524	576	552
Schokkers	206	200	273	419	312
Kapucijners	9	12	5	—	1
Bruine en witte bonen ...	35	20	22	33	36
Blauw maanzaad	87	118	141	141	47
Karwijzaad	39	22	37	—	—
Graszaad	—	—	35	135	141
Vlas	787	655	621	509	790
Aardappelen	1208	1135	1049	1199	1176
Suikerbieten	1291	1307	1258	1288	1275
Voederbieten	72	67	58	46	40
Rode klaver	4	9	9	7	7
Lucerne klaver	79	54	60	41	31
Poot- en plantuien	28	53	16	32	28
Zaai-uien	100	82	129	72	58
Fruit	106	117	115	120	129
Groenten en klein fruit	25	24	24	19	21
Totalen	6403	6389	6347	6429	6452

Men ziet dat de suikerbieten, aardappelen, wintertarwe, vlas en gerst wat de verbouwde oppervlakte betreft overheersen. Voor de opbrengst van alle produkten zouden we over de laatste tien jaar een gemiddelde prijs durven schatten van ca f 1800,— per ha, zodat de Noord-Bevelandse landbouw jaarlijks bijna 12 miljoen gulden zou opbrengen gebaseerd op het huidige prijsniveau. Behalve in de eerste plaats voor de veiligheid

van de bewoners, is het in ieder geval een bedrag waarvoor het de moeite waard is, dat waterschap en waterstaat het zeewater buiten de polders houden en het overtollig binnenwater zo snel mogelijk afvoeren.

* * *

§ 6. ZEEDIJKEN, BINNENDIJKEN EN INLAAGDIJKEN.

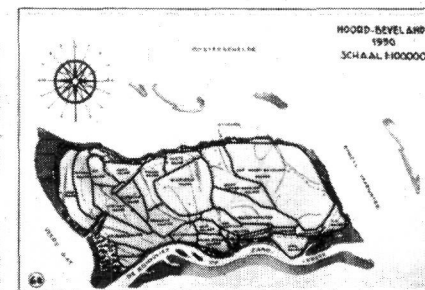
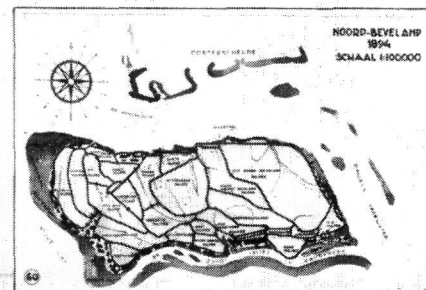
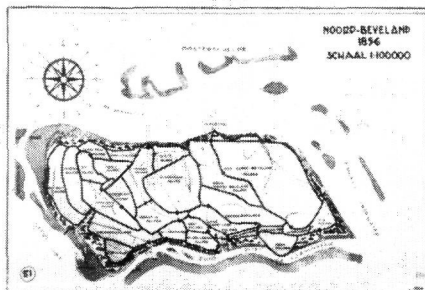
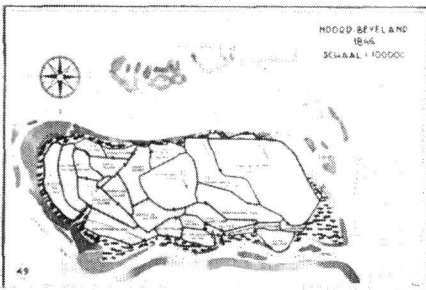
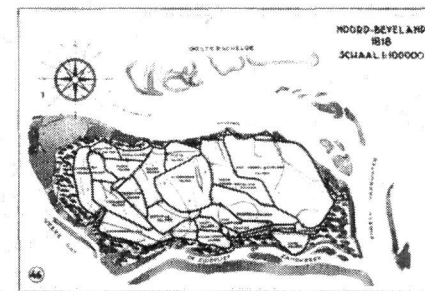
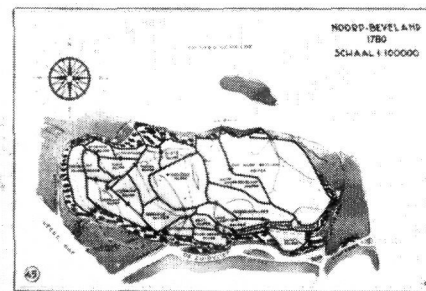
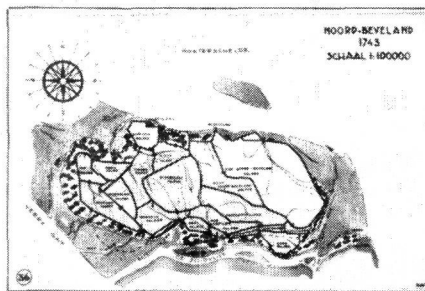
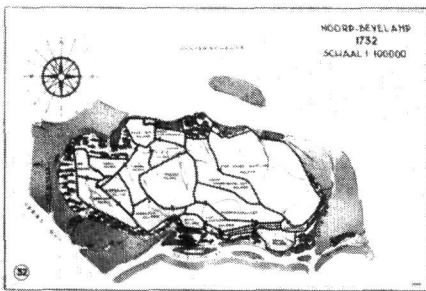
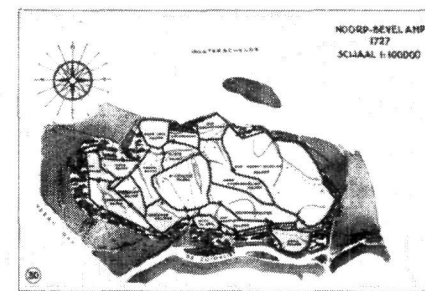
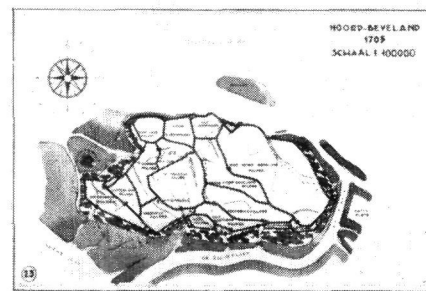
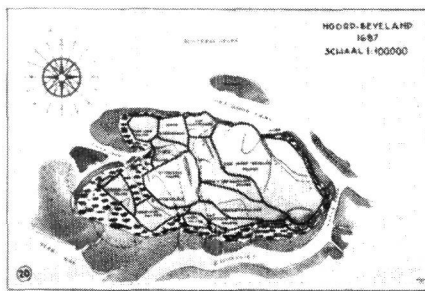
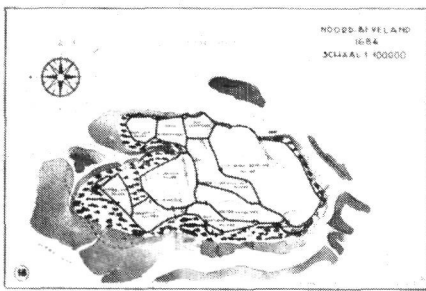
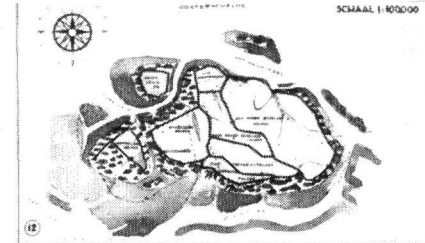
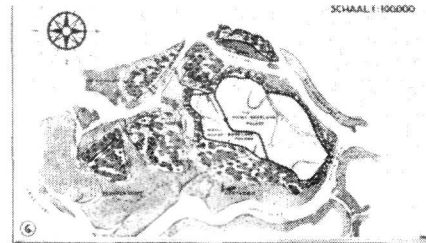
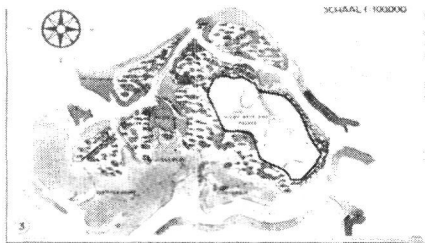
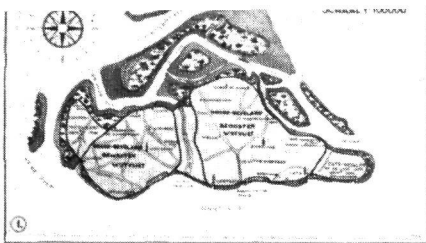
In tegenstelling tot de oudere eilanden in de provincie Zeeland zijn op Noord-Beveland alle dijken, die voor de verschillende nog aanwezige inpolderingen aangelegd zijn, intact gebleven, behalve de Galgendijk tussen de Westpolder en de Willem Adriaanpolder. Deze brak in 1953 door, waarna de restanten werden opgeruimd. Op de andere eilanden werden meermalen de niet meer waterkerende geworden dijken opgeruimd, hetgeen echter later bij een placcaat van Philips van Bourgondië van 11 juni 1452 werd verboden.⁷¹⁾ Elders in Zeeland heeft men de laatste jaren weer binnendijken opgeruimd, o.a. in 1953 tussen de Nieuw Annex-Stavenisepolder en het v.m. waterschap Stavenisse op Tholen en in 1959 tussen de Willempolder en de Anna Jacobapolder op St. Philipsland.

Alle dijken op Noord-Beveland, behalve ca 7 km inlaagdijken, zijn éénmaal en enkele meerdere malen waterkerend geweest. Het ca 200 m lange binnendijkje tussen de Adriaanpolder en de Oostpolder is mogelijk nimmer waterkerend geweest of alleen tijdens de inundatie van de Adriaanpolder van vermoedelijk 1686 tot 1708.

Noord-Beveland bezit ca 133 km dijken, als volgt verdeeld:

ca 48 km	zeedijk	(voor voltooiing Drie-eilandenplan)
„ 25 km	„	(na „ „ „)
„ 76 km	binnendijk	(voor „ „ „)
„ 99 km	„	(na „ „ „)
„ 9 km	inlaagdijken met nollen en bouten.	

De oudste zeedijk van Noord-Beveland dateert van 1598 en ligt aan de noordoostzijde van de Oud Noord-Bevelandpolder vanaf het dorp Colijnsplaat oostwaarts tot aan de Leendert Abrahampolder. In fig. 45 is het ontstaan van het tegenwoordige dwarsprofiel van deze zeedijk aangegeven. Volgens de Deltaplannen zal deze dijk over ca 20 jaar eveneens bestemd zijn tot binnendijk, hoewel deze dan nog een behoorlijk waterkerende functie zal dienen te vervullen tot kering van het water van het toekomstige Zeeuwse Meer. Het grote voordeel is echter dat de getjebeweging dan komt te vervallen. In 1616 ontstond de eerste binnendijk (aangelegd als zeedijk in 1598) van Noord-Beveland tussen de Oud Noord-Bevelandpolder en de in 1616 bedijkte Nieuw Noord-

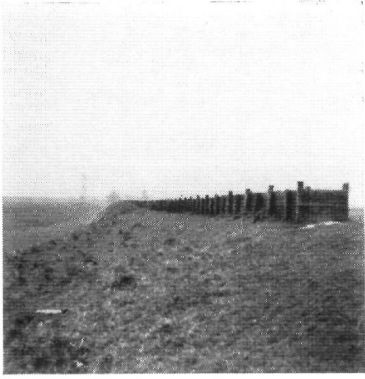

fig. 51. Tijdelijke dijksverhoging met kistdam aan de Adriaanpolder.

fig. 54. Betonmuur aan de Soelekerkepolder met schapentrap, systeem Owens en Case.

fig. 53. Overgebleven v.m. zeedijk (nol) van de v.m. Al te Kleinpolder. De kern is het restant van de zeedijk van Noord-Beveland voor 1530.

fig. 56. Dubbele coupure aan de haven te Colijnsplaat met tijdens de stormvloed van 1-2-'53 beschadigde middenpilaster.

Voor fig. 44 (De polders van Noord-Beveland in 16 jagen, 1530—1950), zie vorige pagina. De schaal van tekening is op de foto ca 4 × verkleind.

fig. 76. Afgegraven dijk tussen de Willem-Adriaanpolder en de Westpolder (Galgendijkweg ?)

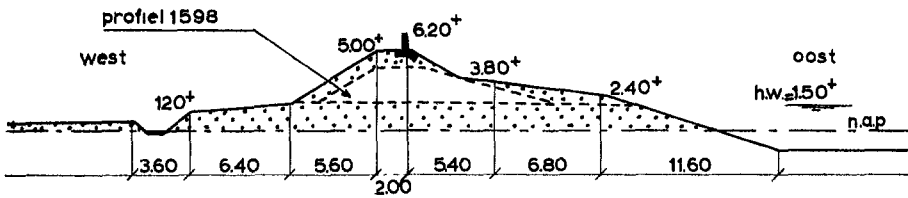

Fig. 45 Oudste zeedijk (a), Oud Noord-Beveland polder

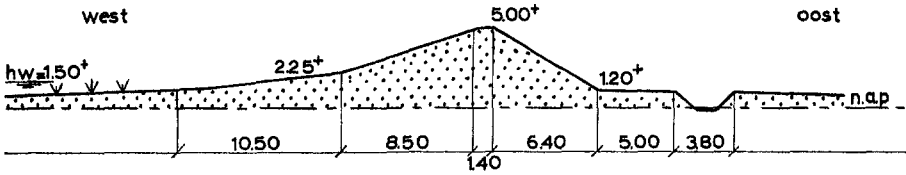

Fig. 46 Jongste zeedijk (b) tot 1961, Spiering polder

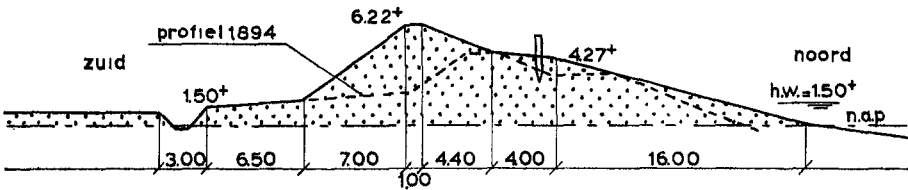

Fig. 47 Jongste zeedijk (c) na 1961, Nieuw Noord-Beveland polder

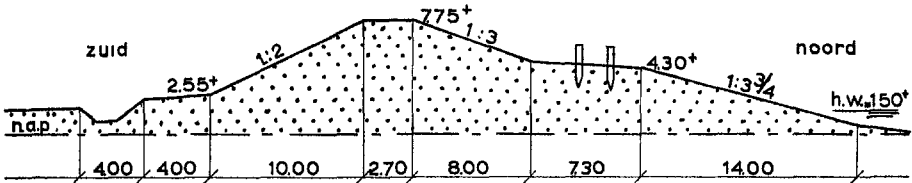

Fig. 48 Hoogste zeedijk (d), Onrust polder

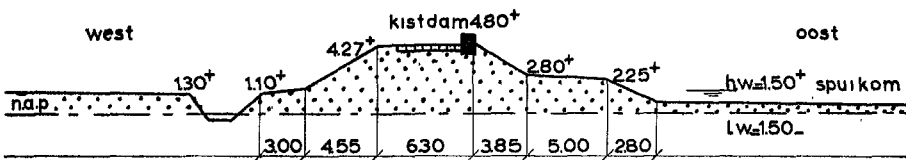
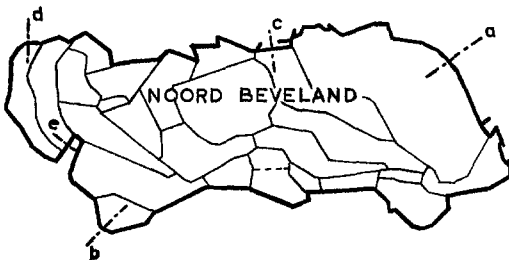

Fig. 49 Laagste zeedijk (e) tot 1961, Jacobapolder

Maten in meters
t.o.v. n.a.p.

Fig. 50 Situatie dijksprofielen uit de Fig. 45-49

Dijksprofielen van Noord-Beveland.

Bevelandpolder. Het globale dwarsprofiel hiervan komt overeen met het profiel aangegeven in fig. 4 van hoofdstuk I. Men sprak in de 17e eeuw van „den droogen dijk oft slaepaert” tussen Oud en Nieuw Noord-Beveland. 72)

De jongste zeedijk van Noord-Beveland was voor de afdamming van het Veerse Gat en de Zandkreek, de dijk van de Spieringpolder waarvan het dwarsprofiel in fig. 46 is aangegeven. Na de genoemde afdammingen is de tot zeedijk geworden inlaagdijk van 1894 van de Nieuw Noord-Bevelandpolder de jongste zeedijk van Noord-Beveland (fig. 47).

Tevens zijn in de fig. 48 en 49 resp. de hoogste en de laagste zeedijk van Noord-Beveland voor 1961 aangegeven. Fig. 50 geeft de plaats der verschillende dwarsprofielen aan. De laagste zeedijk van Noord-Beveland aan de zuidzijde van de Jacobapolder is in 1955 verhoogd met een kistdam, evenals een gedeelte van de zeedijken van de Willem Adriaanpolder en van de Adriaanpolder langs de Zandkreek. Van de zeedijk met kistdam van laatstgenoemde polder geeft fig. 51, p. 128, een afbeelding. Als tijdelijke oplossing, zoals in deze gevallen tot de voltooiing van het Drie-eilandenplan, was deze constructie goed bruikbaar.

Totaal zijn aan Noord-Beveland bijna 16 km inlaagdijken verdwenen na eerst gedurende een korte tijd als zeedijk dienst te hebben gedaan, behalve enkele korte stukjes die afgegraven zijn. Buiten de verdwenen inlaagdijken zijn tevens nog ca 12 km oorspronkelijke zeedijken in het diep verdwenen. Een overzicht van de aangelegde en verdwenen inlaagdijken aan de Oud Noord-Bevelandpolder wordt gegeven in fig. 52, terwijl fig. 53, p. 128, een afbeelding geeft van een restant (nol) van de zeedijk van de v.m. Al te Kleinpolder.

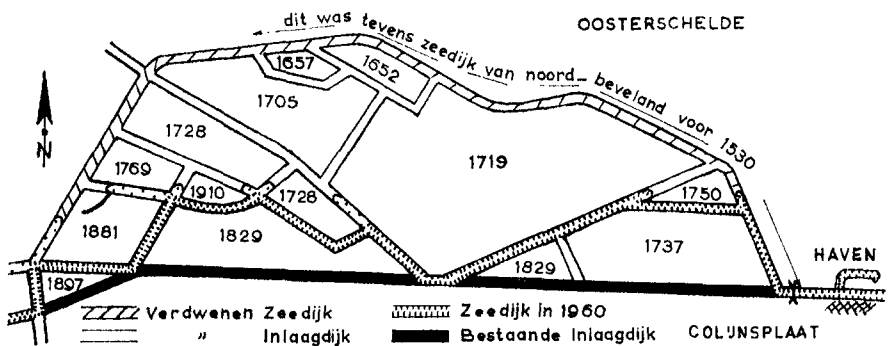

fig. 52. Overzicht inlagen van de Oud Noord-Bevelandpolder.

De zeedijken van Noord-Beveland hebben zoals overal vele stormen te verduren gehad, terwijl ze in de regel na een buitengewone stormvloed verzawaard en verhoogd werden. Een der meest bekende vloed

(behalve die van 1953) waarna een dijksverzwaring volgde, is de stormvloed van 12 maart 1906.

Dijksverhogingen met behulp van betonmuren deden op Noord-Beveland hun intrede in 1912 aan de cal. Vlietepolder, waar 186 m muur werd geplaatst volgens het type van twee Engelse ingenieurs Owens en Case, zie fig. 54, p. 128. In 1914 werd ruim 4 km betonmuur geplaatst volgens het meer bekende en veel omstreden systeem van Jhr. Ir. R. R. L. de Muralt. Dit geschiedde aan de Oud Noord-Bevelandpolder tussen de dorpen Colijnsplaat en Kats. Het verschil tussen de betonmuren van de Muralt en van Owens en Case bestaat hierin dat de eerste uit muurmoten van enkele meters lengte bestaan met afzonderlijk gebetonneerde pilasters. De betonmuren van Owens en Case zijn z.g. penantpijlers met ingeschoven betonplaten. Bij de Soelekerkepolder is hierbij nog een aansluitende betonplaat aangebracht. Onderstaand staatje geeft een overzicht van de betonmuren op de zeedijken en de voormalige zeedijken van Noord-Beveland.

Polder	Lengte muur in m volgens		Jaar van aanleg
	De Muralt	Owens en Case	
Cal. Vlietepolder	—	186	1912
Oud Noord-Bevelandpolder	4110	—	1914
" " " "	500	—	1957
Leendert Abrahampolder	—	212	1916
Soelekerkepolder	—	2436	1927
Stadspolder	242	17	1927
Totaal	4852	2851	
	7703 m		

De genoemde muren zijn alle nog aanwezig, waarvan de vier eerstgenoemde nog als eerste waterkering dienst doen. Van de ruim 48 km zeedijk die Noord-Beveland voor de Delta-afsluiting bezat was dus 16 % verhoogd met een betonmuur. Voor de provincie Zeeland in zijn geheel bedroeg dit percentage tot 1953 ca 25 %.

Als we alle zeedijken van Noord-Beveland beschouwen ten aanzien van de ha land die ermee gewonnen zijn, blijkt het volgende. Gemiddeld werd 61 ha land gewonnen met de aanleg van 1 km zeedijk. De voordeligste polders waren de Torenpolder, de Willempolder en de Vlietepolder waarbij resp. 150, 109 en 104 ha land per km dijk verkregen werd. Deze waren dan meer te beschouwen als afdammingen van gevormde en dichtgeslibde inhammen, zoals bij de Torenpolder en de Vlietepolder van de vroegere Oude Leck en bij de Willempolder van de vroegere zuidelijke mond van de Wijtvliet, in de vorige eeuw bekend als het Geersdijkse gat.

In dit opzicht vormen de dwergpoldertjes Al te Klein, Kampens-nieuwland en het Stadspoldertje de minst voordelige polders, nl. met een landaanwinst van resp. 10, 25 en 30 ha per km aangelegde zeedijk. De grote bedijkingen vielen over het algemeen veel voordeliger uit zoals de Oud Noord-Bevelandpolder, de Wissenkerkepolder en de Frederikspolder met een landwinst van resp. 95, 88 en 87 ha per aangelegde km zeedijk.

De aanvankelijk voordelige bedijkingen door afdamming van inhammen lopen veelal kans later extra uitgaven te vorderen voor de oeververdediging omdat de ondergrond (verzande geulen) bij stroomaanval extra gevoelig is voor ontgroningen. Een sprekend voorbeeld hiervan is ons in de loop van de tijd gegeven door de Vlietepolder.

Een praktische aanduiding van de verhouding tussen het aantal meters aangelegde dijk en het aantal ha gewonnen land is het dijkgetal waaronder wordt verstaan het aantal meters aangelegde dijk per ha aangewonnen land.⁷³⁾

Het dijkgetal voor Noord-Beveland was gemiddeld vrij hoog in verhouding tot de bedijkingen die de laatste jaren in Zeeland zijn uitgevoerd. Hieronder volgt een vergelijking van de totale bedijkingen van Noord-Beveland met de jongste inpolderingen in Zeeland

Gebied	Jaar van bedijking	Lengte dijken in m	Gewonnen land in ha	Dijkgetal m/ha
Noord-Beveland	1598/1856	143800*	8778*	16,4
Quarlespolder	1949	1800	480	3,7
Braakmanpolder	1952	2500	1500	1,7
Dijkwater	1954	1150	ca 200	ca 5,75
Pluimpot	1957	180	ca 50	ca 3,6

*) Voor een deel reeds weer verloren, zie § 5.

De vier laatstgenoemde landaanwinningen zijn alle te beschouwen als afdammingen van deels verlande inhammen. Behalve de kansen op een mogelijk toekomstige oeververdediging, vormt dus bij een inpoldering het dijkgetal ook een niet te verwaarlozen factor.

In het rampjaar 1953 zijn door de Rijkswaterstaat aan de beschadigde dijksgedeelten een aantal grondmonsters ontleend, zowel uit de dijkskern als uit de bekledingsgrond. Deze monsters zijn onderzocht in het bedrijfs-laboratorium voor Grond- en Gewasonderzoek te Groningen. In onderstaande staat wordt de plaats van enkele monsters alsmede een korte analyse van het bijbehorend onderzoek vermeld. Deze analyses mogen een kleine indruk geven van de samenstelling der zeedijken langs Noord-Beveland.

*Plaats en korte analyse van enkele grondmonsters uit de zeedijken
van Noord-Beveland in 1953.*

Plaatsaanduiding				Aard van het monster	
Polder	dijkpaal	diepte	plaats in de dijk	percentage afslibbaar	Beschrijving
Anna Friso	6	0,20 m	kruin	21	Donkergrijze humushoudende lichte zavel, structuur zeer goed.
" "	6	1,70 m	kern	24	Grijsachtig lichtbruine lichte zavel, matig veel plantenwortels, sporen schelpresten.
Onrust	1.78	0,40 m	buitenberm	53	Grijze zware klei, sporen schelpresten, slechte structuur.
"	1.78	1,~ m	kern	11	Lichtgrijs zand, gemengd met enkele kluitjes, vrij zware klei.
Toren	6	0,20 m	bekleding	19	Donkergrijze lichte zavel, sporen schelpresten, zeer goede structuur.
"	6	0,80 m	kern	12	Lichtgrijze zeer lichte zavel, enkele schelpresten en enkele plantenwortels.
Vliete	4	0,25 m	bekleding	21	Grijze lichte zavel, enkele schelpresten, structuur matig tot vrij goed.
"	4	1,~ m	kern	20	Grijze lichte zavel, enkele schelpjes, enkele roestvlekjes, vrij veel plantenwortels.
Nieuw Noord-Beveland	2.50	0,20 m	bekleding	11	Donkergrijze zeer lichte zavel, enkele roestvlekken, sporen schelpresten, structuur matig.
"	2.50	1,~ m	kern	17	Donkergrijze lichte zavel, sporen schelpresten, enkele plantenwortels, enkele roestvlekjes.
Oud Noord-Beveland	28.53	0,35 m	bekleding	24	Donkergrijze lichte zavel met grijsbruine lichte zavel. Structuur vrij goed.
"	28.53	2,50 m	kern	31	Bruinachtige grijze zavel. Tamelijk grofkluitig, enkele plantenwortels.
Leendert Abraham	15	0,20 m	bekleding	20	Iets bruinachtig, donkergrijs humushoudende lichte zavel, vrij veel plantenwortels. Structuur matig tot vrij goed.

*hand II
met 1.*

hand II

Globaal wordt door al de dijken van Noord-Beveland een oppervlakte van ca 280 ha land in beslag genomen. Wij menen in dit werk tevens een idee naar voren te moeten brengen om enige landwinst binnendijks te bevorderen. Het kan zijn dat suggesties in dezelfde geest reeds zijn gedaan, maar in ieder geval algemene bekendheid is er niet aan gegeven.

Wanneer eenmaal de waterkeringen zo goed mogelijk zijn versterkt door middel van afsluitdammen en deltadijken en tegen die tijd de landhonger nog niet is verminderd, wat niet te verwachten is, zou een groot gedeelte der binnendijken ter lengte van ca 70 km kunnen worden afgegraven en de hierdoor vrijgekomen oppervlakte tot bouwland bestemd kunnen worden. Enkele z.g. delingsdijken zouden kunnen blijven bestaan, waarbij een gedachte zoals in fig. 55 is weergegeven, misschien nog eens voor verwezenlijking vatbaar kan zijn.

Na de hoofdwaterkering, in fig. 55 aangegeven door de lijn A-B, blijft na afgraving van bedoelde dijken altijd nog een tweede en deels zelfs nog een derde waterkering aanwezig. Deze zijn in dezelfde figuur aangegeven. Enige wijziging dient dit plan te ondergaan als de afsluitdam in de Oosterschelde meer westwaarts wordt gelegd. Een oppervlakte van ca 100 ha bouwland na aftrek van de nodige wegen en de bebouwde stroken die blijven bestaan, zou hiermee gewonnen kunnen worden. De overtollige grondspecie kan grotendeels benut worden voor het meer produktief maken van te laag gelegen percelen bouwland. Globaal berekend kan deze hoeveelheid vrijkomende grond ca 1 miljoen m³ bedragen, waarvan het merendeel als goed bruikbaar voor teelaarde mag worden verondersteld. Het spreekt vanzelf dat een grondonderzoek dit nader zou moeten uitwijzen.

Zwakke schakels, vooral in de zeedijken vormen, zeer zeker totdat de Deltawerken voltooid zijn, de coupures. Ze doen meestal dienst als toegang naar een buitendijks gelegen haventerrein en kunnen dan bij stormvloed of hoge waterstanden door middel van schotbalken worden afgesloten. Elders is meermalen gebleken dat men het juiste tijdstip van sluiting niet juist had geschat of dat de schotbalken niet voldoende functioneerden na langdurig buiten gebruik te zijn geweest. Het voorvallene in 1953 met de gebroken tussenpilaster van de dubbele coupure aan de haven te Colijnsplaat is voldoende bekend om met de zwakheid van dergelijke werken rekening te houden.

De vloedplanken dreigden door de breuk in de pilaster tengevolge van de grote waterdruk te bezwijken. IJlings toegeschoten manschappen hebben deze vloedplanken met alle kracht op hun plaats weten te houden totdat er balken waren aangevoerd om de zaak te stutten en totdat het water wat gedaald was. Een gelukkige omstandigheid deed zich voor

doordat een van drie op de kaai geworpen schepen tegen de coupure terecht kwam, waardoor de golfslag ter plaatse enigszins verminderde. Deze gebeurtenissen zijn geboekstaafd om het feit dat hierdoor de polder op het nippertje aan overstroming ontsnapte. Was de Oud Noord-Bevelandpolder overstroomd dan zouden de gevolgen voor het gehele eiland veel funester zijn geweest dan nu reeds het geval was. In fig 56, p. 128, is een afbeelding gegeven van de genoemde dubbele coupure.

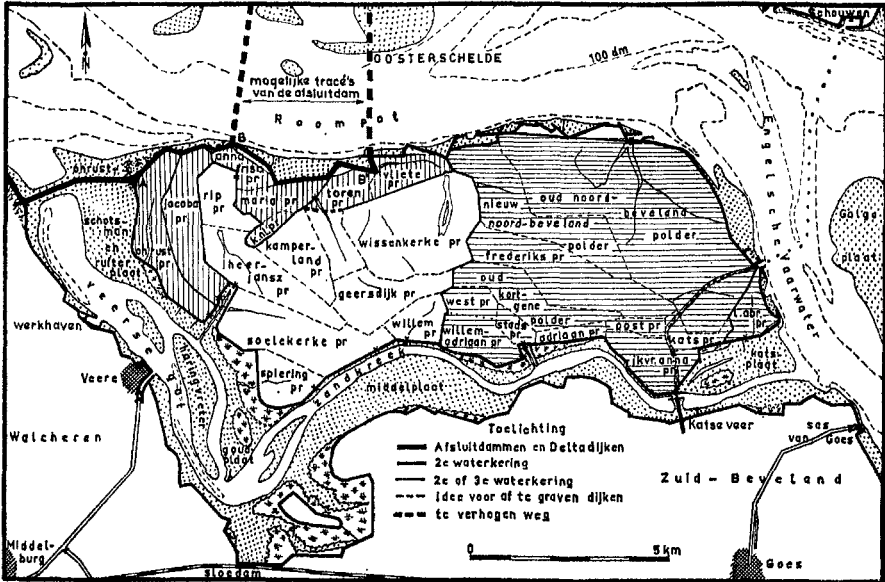

fig. 55. Noord-Beveland met plan voor af te graven binnendijken.

Het volgende staatje geeft een overzicht van de aanwezige coupures in de dijken van Noord-Beveland met de hoogten van de dorpels en de hoogten tot welke deze afsluitbaar zijn ten opzichte van N.A.P. De breedte varieert van drie tot vijf meter.

Polder	Coupures		Hoogte dorpel in m + N.A.P.	Afluitbaar tot: m + N.A.P.
	dubbel	enkel		
Oud Noord-Bevelandpolder	2 z	~	3.94 en 4.50	5.40
Stadspolder	~	2 b	2.85 en 3.00	4.50 en 4.00
"	1 z	~	3.00	4.60
"	~	1 z	4.30	4.90
Kamperlandpolder	~	2 b	2.20 en 2.90	3.10 en 3.15
Heer Jansz polder	1 z	~	3.60	4.60
Toren polder	~	1 b	2.80	3.40
Totaal	4	+ 6	= 10 coupures	

z = zeedijk, b = binnendijk.

De hoogte van de binnendijken is zeer variërend. Een gedeelte d.w.z. ca 27 km ligt met de kruin op minder dan 2 m + G.H.W. De rest (ca 72 km na de afdamming van 1961) ligt op 2 m of meer + G.H.W. Over het algemeen wordt er van uitgegaan dat een binnendijk dient te liggen op een hoogte van minstens 2.50 m + G.H.W.

Voor het waterpassen van de dijken enz. wordt gebruik gemaakt van de N.A.P. verkenmerken, waarvan in de vorm van ronde of vierkante N.A.P. bouten een veertigtal op Noord-Beveland aanwezig is. Deze punten zijn aangebracht en worden onderhouden door de Meetkundige Dienst van de Rijkswaterstaat.

Lengte-waterpassingen over de zeedijken van Noord-Beveland werden verricht door de Rijkswaterstaat in 1870/1880, terwijl door de Provinciale Waterstaat in Zeeland in de jaren 1919/1920 eveneens een dergelijke waterpassing plaats had. In de jaren 1953/54 had ook een aantal waterpassingen plaats door de toenmalige dienst Dijksherstel van de Rijkswaterstaat. In 1960 werden in het kader van de dijk- en oeverkaartering door de Meetkundige Dienst van de Rijkswaterstaat, opnieuw lengte- en dwarsprofielen opgenomen. Een aardige vergelijking van de hoogste en laagste punten van deze dijkhoogtemetingen op Noord-Beveland is gegeven in onderstaand staatje.

Jaren van waterpassing	Laagste punt van kruin zeedijk + N.A.P.	Hoogste punt van kruin zeedijk + N.A.P.	Plaats
1870/1880	ca 4,00 m	ca 6,00 m	Soelekerkepolder (haven Kamperland). noordwestkust Onrustpolder.
1919/1920	ca 4,26 m	ca 6,68 m	Soelekerkepolder en Adriaanpolder. Vlietepolder dijkpaal 1.
1953/1954	ca 4,50 m	ca 6,90 m	Jacobapolder (haven Kamperland). noordwestkust Onrustpolder en Vlietepolder.
1960	ca 4,75 m	ca 7,75 m	Jacobapolder (haven Kamperland). noordwestkust Onrustpolder.

Uit deze gegevens zou men kunnen opmaken dat voor de toegepaste dijksverhogingen tot 1953 gemiddeld ca 1 cm hoogte per jaar gerekend is.

Momenteel is men nog bezig om de waterpassingen van de zeedijken van Noord-Beveland van 1960 uit te werken en in tekening te brengen. De profielen in de fig. 45 t/m 49 zijn volgens deze jongste opnamen bijgewerkt.

* * *

§ 7. OEVER- EN DIJKVALLEN.

Van de ca 1000 vallen en afschuivingen die sinds 1800 in de provincie Zeeland zijn voorgekomen, is bijna een vierde deel opgetreden aan de oevers van Noord-Beveland. Ze traden op aan de volgende polders:

Oud Noord-Bevelandpolder	31
Nieuw Noord-Bevelandpolder	16
v.m. Al te Kleinpolder	12
Cal. Vlietepolder	32
Torenpolder	8
Mariapolder	2
Cal. Jonkvrouw Annapolder	11
Cal. Anna Frisopolder	30
Willem Adriaanpolder	5
Cal. Jacobapolder	12
v.m. Sophiapolder	3
Willempolder	1
Cal. Onrustpolder	41
Cal. Leendert Abrahamapolder	29
Spieringpolder	7

Totaal 240

De bovengenoemde polders zijn vermeld in volgorde van bedijking. Op het overzichtskaartje in fig. 94 van § 9 zijn de meeste van deze vallen en afschuivingen met een ● aangegeven. Het grootste aantal vallen per jaar aan de oevers van Noord-Beveland werd waargenomen in de jaren 1887 en 1898 toen resp. 8 en 7 vallen voorkwamen. Behalve één val aan de Oud Noord-Bevelandpolder, kwam de rest van deze 15 calamiteiten voor aan de oevers van de calamiteuze Onrust, Jacoba en Anna Frisopolders aan de noord- en de westzijde en aan de cal. Leendert Abrahamapolder aan de oostzijde van het eiland. De grootste val die aan de oevers van Noord-Beveland is geconstateerd, was de val van 11 september 1889 aan de cal. Vlietepolder, die een hoeveelheid zandmateriaal van ruim 980.000 m³ in de Oosterschelde deed verdwijnen.

Deze val begon 's morgens om 8 uur, ongeveer 1½ uur voor laag water. De lengte van de val bedroeg ca 400 m, de grootste inscharing binnen de laagwaterlijn was 225 m. De afschuiving beschadigde de zee-wering over 260 m lengte en drong 235 m bewesten de oostgrens van het oeverwerk door. De zeedijk viel plaatselijk in het buitenbeloop tot boven de buitenberm weg, terwijl het oostelijk beloop van de verbindingsdam en de kop en het binnenbeloop aan het einde van die dam (de kop van de voormalige Westnol) tot aan de kruinlijn afschoven. Het strand-

hoofd langs de oostgrens van het oeverwerk verdween met de voor-
oever. De afschuiving werd waargenomen door de waterbouwkundig
ambtenaar en de voorzitter van het dijksbestuur om 8 uur in de morgen,
toen zich langs de waterlijn een steil kantje van enkele decimeters hoog
vertoonde, waarna scheuren 2 tot 4 m verder landwaarts over 10 tot
20 m lengte ontstonden. Na wegzakking tot aan de scheuren ontstonden
nieuwe scheuren, waarna zich het verschijnsel der afkalving herhaalde.
Op deze wijze strekte zich het grondverlies geleidelijk gedurende 4 uren
tijds uit, waarna de bovenomschreven afmetingen waren bereikt. ⁷⁴⁾

De eerste val die na 1800 aan Noord-Beveland werd geconstateerd,
menen we vast te kunnen stellen als voorgekomen op 9 juni 1811, toen
een dijkval ontstond aan de Oud Noord-Bevelandpolder. We lezen dan
van een verzinking van de „Capitalen Zeedijk”, ca 950 m ten oosten
van het dorp Colijnsplaat, 's morgens met hoog water en een zuidwesten-
wind. Als oorzaak noemde men: „de snelheid der stroomen, die met
vloed en eb van 40 tot 50 graden langs dit punt aanlopen”. ⁷⁵⁾

Voor 1800 sprak men meermalen van grondbraken en grondbrexemen.
Wij menen dat vele van deze ontgrondingen als afschuivingen betiteld
kunnen worden. Volledigheidshalve willen we hier even memoreren dat
we onder een afschuiving verstaan een herstel van het natuurlijk talud
als een bepaalde helling te steil is geworden. De afschuivingen hebben
een langgerekte vorm, de vallen daarentegen hebben een komvormige
of schelpvormige gedaante, afhankelijk van de beletselen die in of op
de vooroever aanwezig zijn en de val in zijn vrije loop kunnen stuiten.

Andere grote vallen langs de Noordbevelandse oevers waren de
volgende:

5 januari 1881, v.m. Sophiapolder	zandverplaatsing ca 610.000 m ³ ;
28 oktober 1886, cal. Vlietepolder	zandverplaatsing ca 540.000 m ³ ;
voorjaar 1908, cal. Anna Frisopolder	zandverplaatsing ca 450.000 m ³ ;
10 januari 1939, v.m. Al te Kleinpolder	zandverplaatsing ca 550.000 m ³ ;
3 december 1940, cal. Leendert Abrahampolder,	zandverplaatsing ca 650.000 m ³ ;
3 januari 1941, cal. Leendert Abrahampolder,	zandverplaatsing ca 907.000 m ³ ;
8 maart 1944, Torenepolder	zandverplaatsing ca 840.000 m ³ .

De in fig. 57, p. 145, gereproduceerde luchtfoto, opgenomen door de R.A.F. in 1944, geeft nog duidelijk te zien de plaats waar de val van 1941 (op één na de grootste aan Noord-Beveland) aan de Leendert Abrahampolder is voorgekomen. Fig. 58 geeft een situatietekening van dezelfde oeverval. De laatste oeverval, behalve een kleine onderzeese ontgroning aan de oostkust in 1960, die aan de oevers van Noord-Beveland tot de voltooiing van het Drie-eilandenplan voorkwam, had plaats op 10 maart 1958, eveneens aan de meergenoemde Leendert Abrahampolder in de slikken van Katshoek. Een hoeveelheid van ca 850.000 m³ zand werd hierbij rivierwaarts verplaatst.

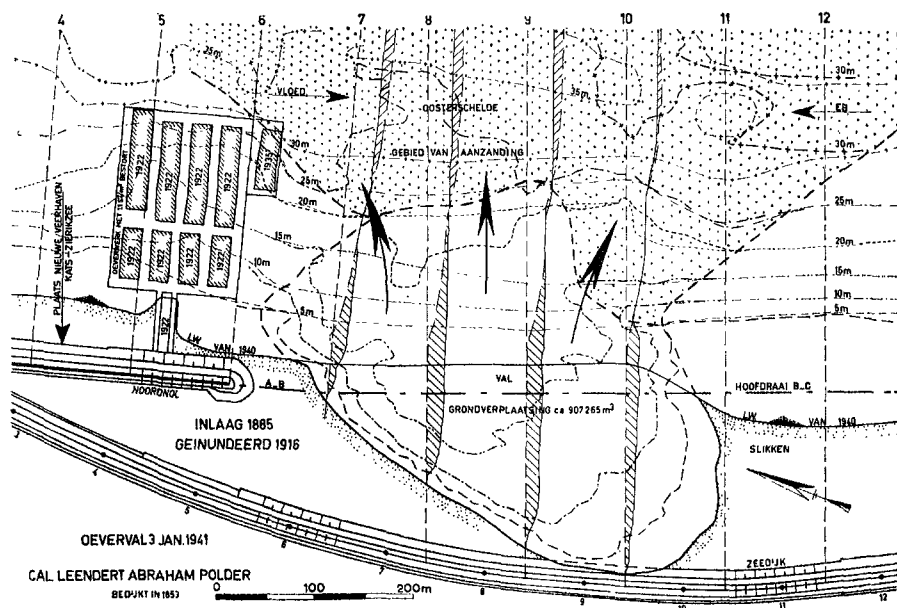

fig. 58.

Totaal zijn door het optreden van dergelijke calamiteiten vele ha voorland langs het eiland verdwenen, terwijl meerdere ha bouwland werden buitengedijkt, of bestemd tot inlagen of kuipen. Enkele details van aan de oevers van Noord-Beveland voorgekomen vallen laten we, om de bijzondere gegevens hiervan, volgen:

Val van 10 maart 1864 aan de cal. Vlietepolder.

Over deze val vinden we het volgende vermeld: In de avond van 9 maart was de laagwaterbezetting nog door de werkbaas van de polder

bezocht, in de morgen van 10 maart om 5 u 30 was reeds $4\frac{1}{2}$ bunder van het voorland door het diep ingenomen en de waterrand over 20 tot 25 el lengte doorgedrongen tot binnen de dijksteen. De val breidde zich oost- en westwaarts uit, grondmassa's van 5 tot 25 kubieke el scheurden af en stortten wentelende in het zich vormende diep. Het was 's avonds 9 maart, omstreeks 9 u 15 laag water geweest. Ongeveer om die tijd en in de voornacht had een der huisgenoten van de dijkbaas een geluid vernomen zoals men dit bij het storten van grote aardmassa's in het water waarneemt. Het is Tutein Nolthenius die we al eerder in dit verband hebben aangehaald, die spreekt over het gluiperige van de zee, die zonder dat bijna iemand iets had gehoord, 's nachts haar verwoestend werk deed. De val schijnt zich dus gevormd te hebben in het tijdsverloop tussen twee elkander opvolgende ebben. Na de voorlopige voorzieningen waarmee men reeds de volgende dag was begonnen, werd het verdere herstel aan de dijk aanbesteed voor f 55000,—, bestaande in het achteroverhalen van de zeedijk, het maken van rijsbeslag met bijbehoren en het bekleden van de onderzeese oever. Als verdere gevolg van deze val werd in hetzelfde jaar een inlaagdijk, lang 998 m gelegd tussen de Torenpolder en de Vlieteweg, ca 100 m landwaarts van de bestaande zeedijk. 76)

Val van 30 januari 1895 aan de Torenpolder.

„De val had plaats in de namiddag, tussen oude raai 17 van de v.m. Sophiapolder en raai 8 van de cal. Vlietepolder. Opgemerkt om ca 1 uur n.m., waarbij het ontstaan van lange scheuren in ongeveer evenwijdige richting van de stroom, gevolgd door het plotseling wegzakken en afkalven van het afgescheurde gedeelte. Dit wegvallen duurde tot ruim 4 uur n.m.

De val was merkwaardig door de grote afmetingen en tevens door de zeer eigenaardige vorm. De grootste inscharing binnen de L.W. lijn was ca 135 m en de lengte van de val ca 440 m. Aan de westzijde beperkt door het staal der vervallen dijken bij de v.m. Nol van Ouwelek en het staal van de scheidingsdijk tussen het ingevloede gedeelte van de Sophia- en de Torenpolder en aan de oostzijde vermoedelijk bepaald door de gedeeltelijk aangezande vallen van 25 november 1877 en 19 juni 1886. Op te merken viel de scherpe hoek, welke de as van de val maakte met de richting der L.W. lijn. De grondverschuiving had in noordwestelijke richting plaats gehad vanuit de onderzeese oever bewesten raai 4a. Breidde zich uit in het ongeroerde terrein, gelegen landwaarts van de kommen der bovengenoemde oude vallen, daarbij nagenoeg geheel onaangetast latend het aangezande terrein van de oudste der beide af-

schuivingen, die van 1877, doch meenemend de overigens veel minder belangrijke zandneerzettingen in de kom der jongere val van 1886. Aan deze val ging een buitengewoon lage waterstand vooraf van 0,90 m — G.L.W., nadat enkele dagen tevoren giertij was geweest."

Val van 29 september 1914 aan de Torenpolder.

„Te ongeveer 8 uur in de ochtend van 29 september 1914 werd door de waterbouwkundig ambtenaar van de polder waargenomen, dat langs de waterrand over een korte uitgestrektheid het water plotseling in heftige beweging kwam, waardoor het vermoeden werd opgewekt, dat aldaar een oeverval of afschuiving plaats had, wat inderdaad het geval bleek te zijn.

Over ca 250 m lengte vertoonde zich tussen de raaien 2 en 5 een steil randje en zakten nu hier, dan daar, grote stukken van het strand weg in de diepte. Te 8.30 uur bedroeg in raai 3 en 4 de inscharing reeds ca 50 tot 70 m, een uur later 70-100 m en was door uitbreiding in zuidoostelijke richting de afschuiving doorgedrongen in raai 5. Ondertussen had zich het verloop der afschuiving zichtbaar gewijzigd. Het wegzinken van grote stukken van het strand hield op, er vertoonden zich alleen slechts scheuren tot hoogstens 5 m uit de steile rand, gevolgd door vele dwars-scheuren.

Stukken die alle samenhang verloren hadden ploften voorover in het water en dit bleef zo voortduren tot het einde toe. Om 1 uur was de val nog toegenomen en de kop van de nol genaamd „Kootjesdijkje" voor de helft weggefallen. Te 7 uur 's avonds was de val tot staan gekomen. Een oppervlakte van ruim 6 ha ging van het strand boven L.W. verloren, zodat deze val destijds tot de allergrootste gerekend kon worden."

Val van 3 oktober 1933 aan de Nieuw Noord-Bevelandpolder.

„De val kwam voor op een dag toen het volle maan was, bij vallend water, omstreeks 7 uur v.m., een half uur voor L.W. Bredde zich snel uit, zodat ca 3 uur later om 10 uur, de dijk reeds over een lengte van meer dan 100 m grotendeels was weggefallen en men door het gat heen, vanaf de kruin van de inlaagdijk van 1894 de zee kon zien. Nadat de val tot staan was gekomen bleek de dijk over een lengte van ca 80 m tot even landwaarts van de teen van het binnenbeloop te zijn weggefallen." 77)

Langs de kruin van de zeedijk gemeten was het gat ca 160 m breed. De grootste verdieping bedroeg 19 m. De weggefallen massa had een inhoud van ca 225.000 m³. De figuren 59 en 60, p. 146, geven een beeld van laatstgenoemde dijkval aan de Nieuw Noord-Bevelandpolder. Fig. 61, p. 146, geeft nog een afbeelding van de oeverval van 10 januari 1939,

waardoor het lot van de Al te Kleinpolder werd beslist. De val had zich uitgestrekt tot in de zeedijk van de Al te Kleinpolder. Ze vormde het begin van het einde van het poldertje dat in 1943 geheel inundeerde en in 1947 officieel als polder werd opgeheven. De foto is opgenomen in 1951 bij laag water, dus eerst 12 jaren na het optreden van de val. Een voorbeeld van het feit dat de geslagen wonden meestal niet spoedig herstellen en in vele gevallen zelfs nooit meer verdwijnen.

Wel heeft gedurende de eerste jaren na het ontstaan van een val meer of mindere aanzanding plaats op het onderzeese oevergedeelte, terwijl in de geul waar het verplaatste zand terechtgekomen is, verdieping plaats heeft tot de oorspronkelijke toestand ongeveer is hersteld. Fig. 62, p. 146, geeft het vallengebied aan de Anna Frisopolder weer. Fig. 63, p. 146, geeft nog een beeld van een beschadigde verbindingsdam bij de oeverval opgetreden op 28 maart 1951 aan de cal. Leendert Abraham-polder.

In een drietal artikelen verschenen in 1952 en 1957⁷⁸), werd reeds gewezen op het feit dat oever- en dijkvallen alleen optreden op plaatsen waar de oever doorsneden wordt door aangezande vroegere geulen of krekken of aan de rand van deze geulgebieden. Een en ander komt hierop neer dat in oude kerngebieden, dus in pleistocene en tertiaire gronden geen vallen zouden voorkomen en inderdaad ook nooit zijn voorgekomen. Alleen de alluviale of holocene en oud-holocene gronden zijn vatbaar voor genoemde calamiteiten. Een sprekend voorbeeld voor Noord-Beveland, ook genoemd in een der bovengenoemde artikelen willen we hier aanhalen. Hiervoor zijn in de figuren 64 t/m 69 een aantal schetsen weergegeven die het ontstaan van de Vlietepolder doen kennen.

In 1658, toen de Vlietepolder nog niet was bedijkt, vormde het Faal een brede geul, als zijnde de grens tussen Zeeland Bewesten en Zeeland Beoosten Schelde, reeds eerder genoemd (fig. 64). In 1665 werd de Ouweleckpolder geheel afzonderlijk van de reeds bestaande polders als opwas bedijkt (fig. 65). Het Faal nam in vermogen af, verzandde snel en werd in 1671 afgedamd door het inpolderen van Nieuw 's Gravenhoek (fig. 66). De zuidelijke afdamming werd later de zeedijk van de Vlietepolder. Een diepe inham bleef bestaan, waardoor als gevolg van de daarin doodlopende vloedstroom een rustig bezinkingsgebied ontstond dat snel verzandde of volslibde. In 1687 (fig. 67) werd het meest oostelijke deel binnengedijkt en was de Vlietepolder ontstaan. De ondergrond van de Vlietepolder bestond dus voor een groot deel uit het snel „op-gemodderde” Faal. Tien jaren later in 1697 (fig. 68) volgde de bedijking van de Torenpolder, die het meest westelijke deel van het Faal in beslag nam. De Vlietepolder en de Torenpolder lagen toen aan de noordkant ruimschoots beschermd door de drie voorliggende polders,

Oud 's Gravenhoek, Nieuw 's Gravenhoek en de Ouweleckpolder. De afbrokkeling van laatstgenoemde drie polders was echter reeds aan de gang. De totale inundatie had plaats resp. in de jaren 1732, 1743 en 1780. De Vlietepolder was weer waterkerend geworden (fig. 69), met een zeedijk die tot ondergrond had het verzande Faal. Val op val ruimde snel de vooroever op, tot de bekende calamiteit van 1834 zelfs de zeedijk van de Vlietepolder deed bezwijken en men terugtrok op een in datzelfde jaar gelegde inlaagdijk. Ongemeen grote vallen bleven dit oevervak teisteren. Zo ontstond b.v. 10 maart 1864 een al eerder genoemde

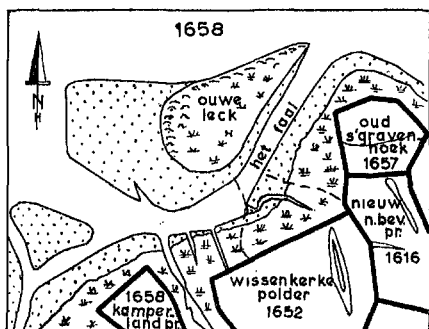

Fig.64

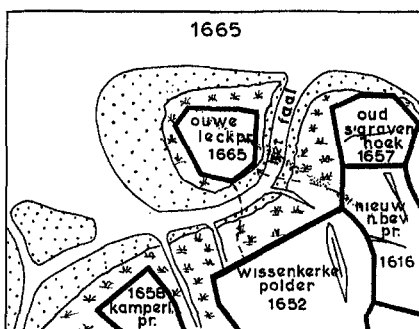

Fig.65

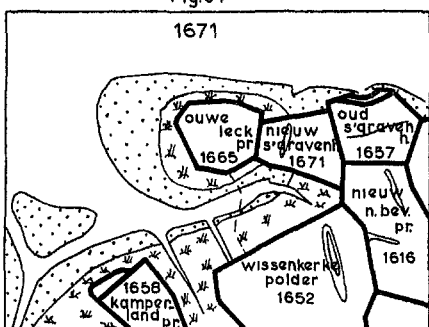

Fig.66

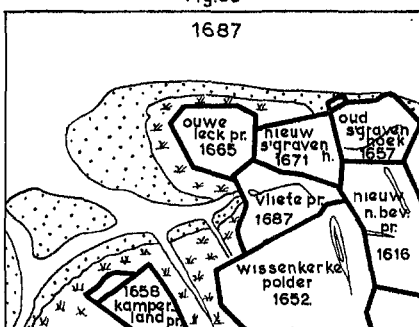

Fig.67

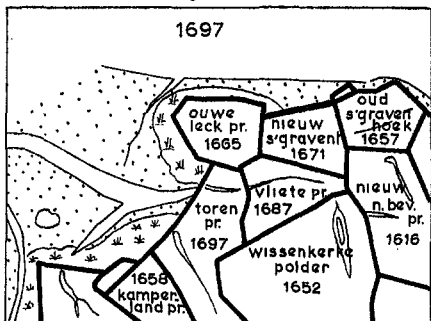

Fig.68

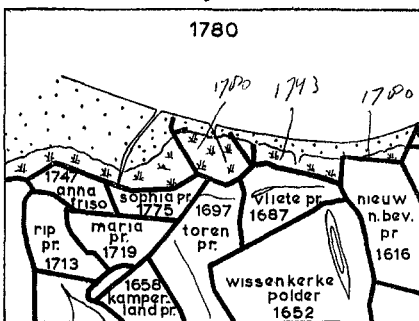

Fig.69

Gedeelte van de Noordkust van Noord.Beveland
 Let op het ontstaan van de Vliete pr.

grote val, juist daar waar men dit allerm minst had verwacht, gezien de tamelijk gunstige peilingen voor de oever, het jaar tevoren gedaan. Toch breidde deze val zich uit tot een breedte van 150 m, tot in de teen van de zeedijk. Een oppervlakte van ca 4½ bunder voorland verdween in de diepte, terwijl ca 14 m diepte gepeild werd, waar men daags tevoren over de slikken kon lopen. De bodem van de val was vermoedelijk de bodem van het vroegere vaarwater Het Faal. Voor de val was de oppervlakte van de onderzeese oever bedekt met een zandlaag, na de val vond men op de bodem slechts een blauwzwarte modder.⁷⁹⁾ Meerdere vallen van grote omvang bleven de Vlietepolder teisteren, zoals die van 11 april 1868, 28 oktober 1886, 11 september 1889 en van 30 januari 1895. Thans is deze oever sinds verscheidene jaren in rust, dank zij het sinds ruim 75 jaren toegepaste oeververdedigingsstelsel van vaste punten, dat grotendeels uitgegroeid is tot een aaneengesloten verdediging, waardoor ook hier de kritische hellingen der gevaarlijke lagen niet meer worden overschreden. Tal van vroegere en latere vallen van grote omvang aan diverse polders zijn terug te voeren tot dezelfde situatie als aan de Vlietepolder.

Dit betekent voor Noord-Beveland dat de noordwest- en de zuidoosthoek van het v.m. eiland, alsmede een groot gedeelte van de noordkust bij stroomaanval, aan calamiteiten door vallen blootstaan. Met het aanbrengen van zink- en stortwerken is de kans van optreden echter tot een minimum teruggebracht. Het nu afgesloten gedeelte in het Veerse Gat en de Zandkreek is in dit verband buiten beschouwing gelaten, aangezien de werking van de stroom hier sinds 1961 geen invloed meer kan doen gelden. De vallen die voorheen in het Veerse Gat en de Zandkreek zijn voorgekomen, waren van geringe omvang, mede omdat de diepten van genoemde vaargeulen niet belangrijk waren (zie fig. 21). Een voorwaarde voor het optreden van een omvangrijke val is nl. ook, dat een bepaald aanmerkelijk dieper gelegen punt dan de bodem van de val in de direkte nabijheid daarvan aanwezig moet zijn, waardoor het zandmateriaal gelegenheid krijgt weg te vloeien wanneer op een zeker punt van de oever het evenwicht verstoord wordt. Zo kwam o.a. het zand van de laatste val van maart 1958 in de slikken van Katshoek (ca 20 m diep), grotendeels ca 600 m noordwaarts terecht, in een put van ca 40 m diep, gelegen voor het zuidelijk oeverwerk van de cal. Leendert Abraham-polder.

Van de ca 60 vallen ontstaan in het Veerse Gat en de Zandkreek had slechts één val een omvang die een zandverplaatsing van ca 150.000 m³ teweegbracht, nl. die van 11 januari 1932 aan de cal. Onrustpolder. De diepte van de voorliggende geul was 20 tot 25 m — L.W. De overige vallen en afschuivingen in het Veerse Gat en de Zandkreek

fig. 57. Oever van de Leendert Abrahamspolder aan de Oosterschelde met situatie oeverval 1941. Stichting voor Bodemkartering Wageningen, opname 1944.

foto N.N.

fig. 60. Dijkval aan de Nieuw Noord-Bevelandpolder op 3 oktober 1933. De bres wordt steeds groter.

foto N.N.

fig. 59. Dijkval aan de Nieuw Noord-Bevelandpolder op 3 oktober 1933. Het water begint de inlaag binnen te stromen.

fig. 62. Vallengebied aan de cal. Anna Frisopolder (noordwestkust Noord-Beveland) opname 1960.

fig. 63. Beschadigde dam bij de oeverval van 28 maart 1951 aan de cal. Leendert Abrahamspolder.

fig. 61. Oeverval van 10 januari 1939 aan de Al te Kleinpolder. Een oppervlakte van ca 4,5 ha verdween onder L.W., opname 1951.

Archief Rijkswaterstaat Vlissingen.

hadden alle een verplaatsing van minder dan 30.000 m³ zand, wat dus in dit verband als miniem moet worden aangemerkt. Bij omvangrijke vallen gaat het om grondverplaatsingen van honderdduizenden m³ of soms zelfs van miljoenen m³ zand, zoals in 1943 en 1945 aan de cal. Wilhelmina en Oost-Bevelandpolders aan de noordkust van Zuid-Beveland ten zuiden van Kats. Meermalen is in de loop der jaren betoogd dat nimmer een val in een val voorkomt. Dat dit onjuist is kunnen we, evenals elders in Zeeland, ook voor Noord-Beveland aantonen, daar verschillende vallen wel in een aangezande vroegere val zijn opgetreden. Zo kwam de val van 11 maart 1922 aan de cal. Vlietepolder voor in de aangezande val van 10 maart 1864 en vervolgens ontstond de val van 19 november 1910 voor de cal. Anna Frisopolder in de val van 21 februari 1905 evenals de val van 17 april 1942 aan de cal. Leendert Abraham polder in die van 21 januari 1916. Voor de situatie van deze vallen zie de fig. 183, 190 en 197 in hoofdstuk III.

In fig. 70 zijn een tweetal grafieken afgebeeld die resp. het verloop aangeven van vrijwel alle voorgekomen vallen in de provincie Zeeland en van de voorgekomen vallen aan het eiland Noord-Beveland. Hieruit blijkt dat voor heel Zeeland de top ligt omstreeks 1882, terwijl voor Noord-Beveland afzonderlijk het topjaar der vallen 1887 is. Een verklaring voor de afname der vallen na deze topjaren zou misschien mede te vinden zijn in het feit dat de invloed van de aangelegde oeverwerken merkbaar werd, d.w.z. dat voor Noord-Beveland de invloed der oeverwerken ten opzichte van de vallen zich na 1887 en voor Zeeland in z'n geheel zich na 1882 openbaarde. Hierbij zij direct opgemerkt dat het moeilijk is een vergelijking over meerdere kustvakken gelijk te trekken, daar elk oevergedeelte in dit geval op zichzelf beoordeeld dient te worden. Niettemin menen we toch een bepaald verband op te merken tussen aanleg oeverwerk en optreden vallen. De wijze waarop de oeverwerken zijn aangelegd, d.w.z. onder een vlakke of onder een steilere helling, speelt hierbij een grote rol. Het is voorgekomen dat bij aanleg van oeverwerken onder een vrij vlakke helling aan weerszijden van het oeverwerk een versterkte stroomaanval door optreden van vallen werd geconstateerd.

Voor het grootste deel van Noord-Beveland bestaande uit jonge polders is de verdediging pas aangelegd na 1880 (Anna Friso, Leendert Abraham, Oud Noord-Beveland, Onrust, Jacoba, Willem Adriaan en Spieringpolder). Voor die tijd was alleen nog maar verdediging nodig geweest voor de Vlietepolder, de Nieuw Noord-Bevelandpolder en de Jonkvrouw Annapolder. De overige oevergedeelten hadden ook wel aanvallen te verduren, doch daar was nog voldoende voorland aanwezig. Was in andere gevallen het voorland opgeruimd, dan kon de L.W. lijn niet verder meer retireren en kwam het onderzeese talud steiler te staan

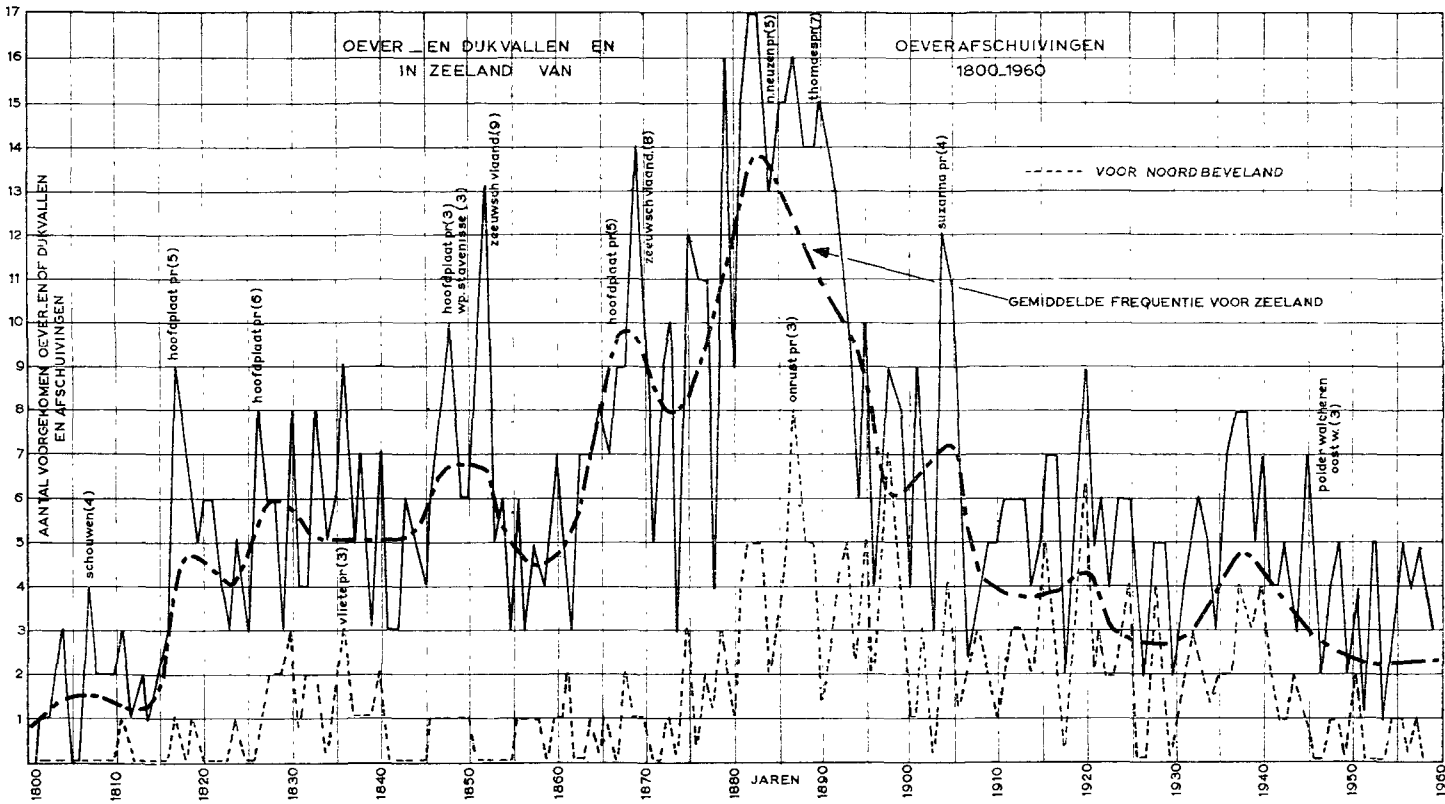
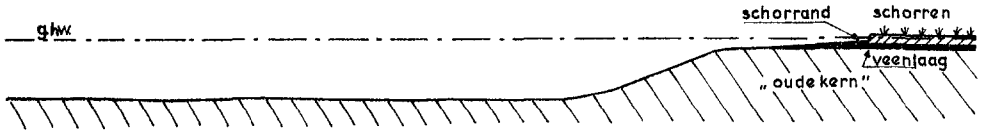
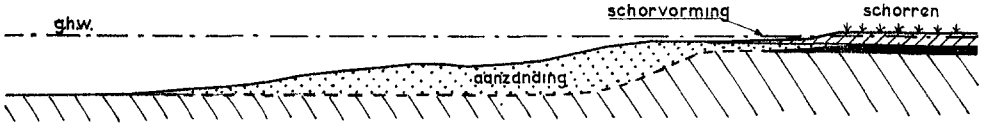

fig. 70.

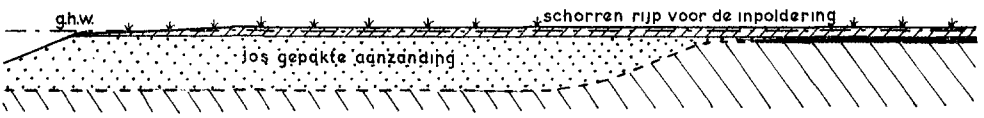
OEVERAFNAME TOT STILSTAND GEKOMEN

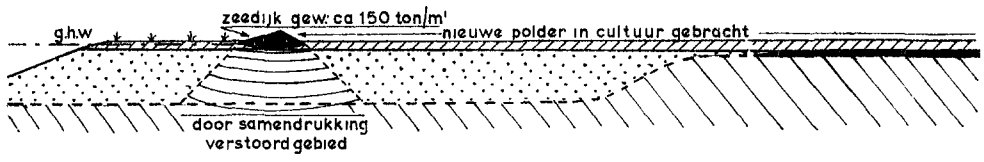
AANZANDING

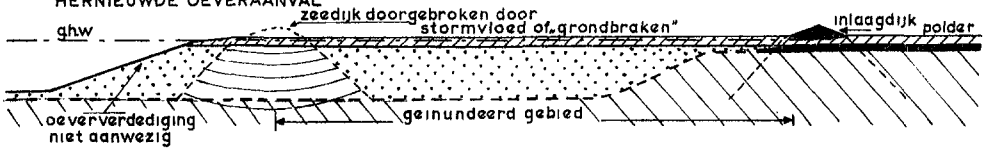
SCHORVORMING

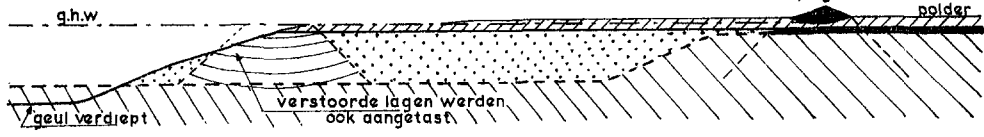
BEDIJKING

HERNIEUWDE OEVERAANVAL

OEVERAFNAME (genaderd tot de verstoorde lagen)

ONTSTAAN VAN DE VAL (verstoord gebied plaatselijk doorgeschuurd)

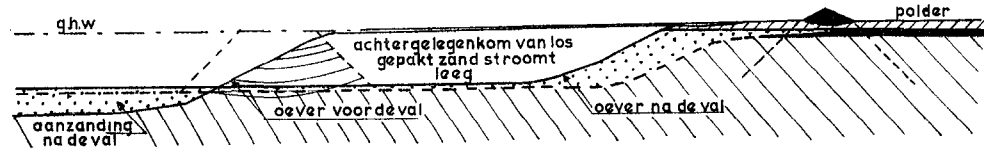

fig. 71. Reconstructie van een oeversval.

totdat de kritische helling werd overschreden waardoor in de gebieden met slechte ondergrond de vallen optraden. Alleen een aaneengesloten verdediging kon hier het euvel afdoende bestrijden.

Als in de literatuur weinig of niet genoemde ontgrondingen, willen we hier ook wijzen op het verschijnsel van de plaatvallen. Door intensiever oever- en kustonderzoek is de laatste jaren hier meer de aandacht op gevallen dan voorheen. Geweldige plaatvallen traden o.a. op in de Westerschelde voor Borssele met een verplaatsing van ca 5 miljoen m³

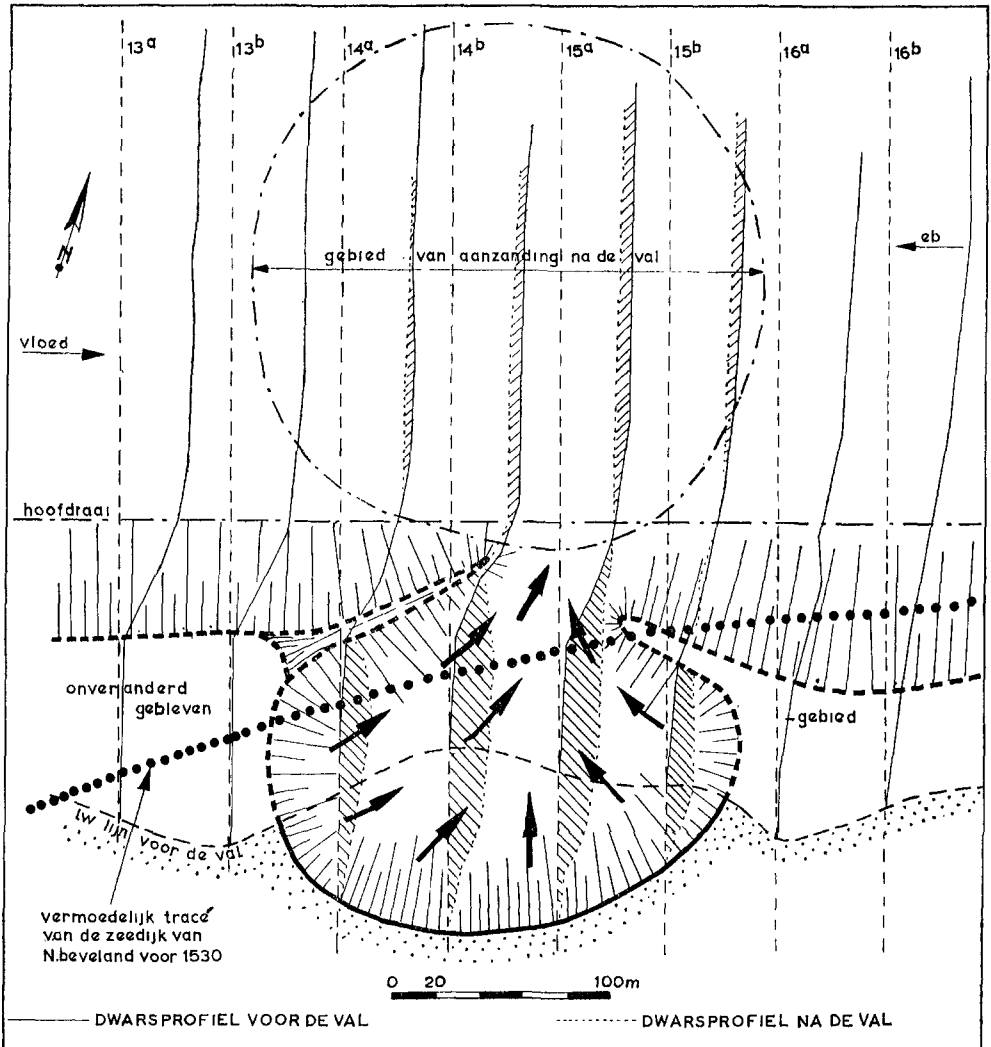

fig. 72. Situatie van de oeverval van 22 maart 1901 aan de Nieuw Noord-Bevelandpolder. Weggevalen grondmassa ca 240.000 m³. Weggevalen oppervlakte boven de L.W. lijn, ca 0,9 ha. Bodem van de val op ca 18 m—L.W.

en in de Oosterschelde voor het Goessche Sas eveneens met enige miljoenen m³. Voor de oevers van Noord-Beveland zijn plaatvallen bekend voor de Willem Adriaanpolder. Een aantal ontgroningen is hier opgetreden aan de tegenoverliggende plaatszijde van de Middelpaalt in de Zandkreek. In het laatste decennium werd een dergelijke zandverplaatsing hier viermaal geconstateerd (zie ook § 9 van dit hoofdstuk). De plaatvallen zijn een gevolg van de weerstand die de stroom op de verdedigde holle oever ondervindt. Vanwege het zandtransport over de zandplaat wast de bolle oever aan en wil de geul opdringen. Een zand-surplus aan de plaatszijde vormt zich, waardoor het talud te steil komt te staan en daarna afschuift of wegvloeit. In plaats van een verdieping aan de oeverzijde zoals bij een oevertal, laat de plaatval een aanzanding voor de oever achter, terwijl de verdieping zich in de zandplaat vertoont. Zoals bij vrijwel alle voorgekomen vallen tracht zich de oorspronkelijke toestand weer spoedig te herstellen.

Tot slot van deze paragraaf geven we in fig. 71 nog een reconstructie van een oevertal, hetgeen niet impliceert dat alle vallen op die wijze zijn ontstaan, doch het geeft meer een algemeen beeld van dergelijke grondverplaatsingen. Ook zonder de aanwezigheid van een oude dijkszate zoals in genoemde figuur getekend, kan een val optreden.

Een grondverplaatsing die in werkelijkheid met het gereconstrueerde voorbeeld overeenkomt, menen we o.a. te vinden bij de opgetreden oevertal van 22 maart 1901 aan de Nieuw Noord-Bevelandpolder. De situatie hiervan is weergegeven in fig. 72. Een duidelijke schelpvorming met één uitstroomopening komt hier sprekend naar voren. Dikwijls wordt de zuivere schelpvorm door de aanwezigheid van oeverwerken, verbindingsdammen, samengedrukte zaten van vroegere dijken enz. sterk beïnvloed.

De inundaties die het jonge eiland te verduren kreeg waren, voor zover bekend, nimmer rechtstreeks het gevolg van oevertal- en dijkvallen. De overstroming bleef bij een dergelijke calamiteit, als het een dijkval betrof, beperkt tot inundatie van de inlaag of kuip. Totale overstroming van polders op Noord-Beveland had echter meermalen plaats als direct gevolg van een stormvloed, waarvan in de volgende paragraaf een aantal details worden vermeld.

* * *

§ 8. STORMVLOEDEN.

We hebben reeds gewezen op het feit dat de gevaarlijkste stormen voor onze kuststreek altijd komen uit het noordwesten, meestal voorafgegaan door krachtige zuidwestenwinden. De kracht van de wind wordt door bepaalde kenmerken aangegeven, omschreven in de windschaal van

Beaufort, die ter informatie hieronder volgt. Voor uitwerking van de wind op zee gelden andere maatstaven.

Schaal- cijfer Beaufort	Omschrijving	Windsnelheid in het midden van het schaaldeel			Omschrijving te land
		km/u	m/sec	knopen	
0	windstil	0	0	0	stil, rook stijgt recht of bijna recht omhoog.
1	} zwakke wind	3	1	2	windrichting goed herkenbaar aan rookpluimen, windvanen reageren niet.
2		9	2	4	wind merkbaar in het gelaat, bladeren ritselen, windvanen bewegen.
3	} matige wind	16	4	8	bladeren en twijgen zijn voortdurend in beweging, de wind strekt een wimpel.
4		24	7	13	stof en papier dwarrelen op van de grond, kleine takken bewegen.
5	vrij krachtige wind	34	9	18	kleine bebladerde takken maken zwaaiende bewegingen, er vormen zich gekuifde golven op meren en kanalen.
6	krachtige wind	44	12	23	grote takken bewegen, de wind fluit in telegraafdraden e.d., paraplu's kunnen slechts met moeite worden vastgehouden.
7	harde wind	55	16	30	gehele bomen bewegen, de wind is hinderlijk wanneer men er tegen in loopt.
8	stormachtige wind	68	19	37	twijgen breken af, het voortgaan wordt belemmerd.
9	storm	82	23	44	lichte schade aan gebouwen: schoorsteenkappen en dakpannen worden afgerukt.
10	zware storm	96	26	51	ontwortelt bomen, aanzienlijke schade aan gebouwen enz. (komt op land zelden voor).
11	zeer zware storm	110	30	59	veroorzaakt uitgebreide schade (komt op land zeer zelden voor).
12	orkaan	>117	>33	>64	idem

J. de Kanter Philz, geboren 21 juli 1762 te Wissenkerke, als zoon van een predikant schreef een boekje over de „watervloed” van 1808. Deze belangstelling voor overstromingen en watersnoden ontmoeten we als incidenteel verschijnsel. Meestal wordt dan ter vergelijking teruggegrepen op vroegere gebeurtenissen. Hoewel De Kanter een bekwaam

beoefenaar van de wis- en natuurkunde was, is zijn overzicht van de vroegere stormvloed volgens de huidige stand van de wetenschap niet aanvaardbaar.

Hij begint met de legendarische Cimbrische vloed, „die men stelt voorgevallen te zijn 350 jaren voor 's Heilands geboorte”, om dan op het jaar 516 onzer jaartelling over te springen. Vanaf 1304 geeft hij enkele bijzonderheden van de overstromingen. Toch blijkt dat hij niet alle kronieken even zorgvuldig heeft geraadpleegd, wanneer wij letten op hetgeen hij over Noord-Beveland schrijft. In de kroniek van zijn eilandgenoot Reygersberch had hij meer gegevens kunnen vinden. Wij geven wat Noord-Beveland betreft enkele mededelingen uit kronieken weer, die niet alle op historische betrouwbaarheid konden gecontroleerd worden.

Om te beginnen met de winter van 1287-1288 toen geweldige vloed onze kust van Friesland tot Vlaanderen teisterden. Of Noord-Beveland aan de noordzijde ten gevolge van de stormvloed op St. Aagtendag (5 februari) 12 jaar bleef drijven, wagen wij te betwijfelen. De westzijde van het eiland werd spoedig herdijkt, maar bij Kats werd veel land buitengedijkt.

Op Sinte Aechtendach hoort dese nieu maer
Was Zeelandt deur 't water verdorven bynaer.

1304. De „Katherijnen Storm” (25 november), vier dagen voor nieuwe maan, bracht veel rampspoed in Zeeland. Weer was het de noordzijde van Noord-Beveland, die het zwaar te verduren kreeg. Veel land werd buitengedijkt, zodat het eiland scherp 7 mijlen in het ronde groot bleef. Vandaar het spreekwoord aldus Reygersberch: „het is soo scherp als Godt Noordbevelandt maeckte”. Aan de oostzijde werden de dorpen St. Michielsdorp en Hamerstee buitengedijkt.

1334. De St. Clemensvloed (23 november), vijf dagen na nieuwe maan, vergezeld van donder en bliksem, joeg het water over de dijken van de Zeeuwse polders. Het grootste gedeelte van Kats verdween. Bedoelt Reygersberch met het andere dorp dat buitengedijkt werd, in zijn eerste uitgave Weeke genaamd, Weele? Het is in deze tijd zeer bedenkelijk met Noord-Beveland. In 1337 verklaren die van Noord-Beveland zich niet in staat hun land weer droog te maken. Zij verzoeken of de graaf hiervoor zorg wil dragen. Mogelijk is aan deze toestand de stormvloed van 27 oktober 1336 schuldig.

1352. De inundatie van Noord-Beveland zou te wijten zijn aan een schip dat op de dijk bij Vliete geworpen werd. Noord-Beveland bleef bijna een jaar drijven. De kerk van Wissenkerke werd verzet naar de plaats waar de oude toren tot in de 18e eeuw heeft gestaan. De graaf leidde zelf de werken tot droogmaking. Hij liet er een keet bouwen, de

's Graevenkeete. De vloed van 1374-1377 schijnen voor Noord-Beveland geen ernstige gevolgen gehad te hebben.

1404. De eerste St. Elisabethsvloed (19 november), twee dagen na volle maan, veroorzaakte in Zeeland vele overstromingen. Cats Nieuwland moest het ontgelden. Kon spoedig „beverst” worden.

1421. De tweede St. Elisabethsvloed deed zich aan de gehele zeezijde van Nederland gevoelen. Van Noord-Beveland zijn geen bijzonderheden bekend. Schrijvers uit die tijd hebben niet veel aandacht aan deze vloed gewijd, latere schrijvers des te meer. Of de werkelijkheid niet al erg genoeg was, heeft men aan deze ramp een legendarische uitbreiding gegeven. Hierbij zij gevoegd dat ook van de vloed van 15 november 1437 voor Noord-Beveland geen gegevens bekend zijn.

1477. De Cosmas en Damianusvloed (27 september), vijf dagen na volle maan, bracht allerwege in Zeeland grote schade. Campens-Nieuwland inundeerde grotendeels. Werd namaals bedijkt, dit in tegenstelling tot Reygersberch.

1509. De tweede Cosmas en Damianusvloed, daags na volle maan, deed de dijken breken. Campens-Nieuwland inundeerde weer en bleef drijven. In Noord-Beveland stond het water bijna zo hoog als de kruin der dijken, zodat veel volk van zijn bezittingen vluchtte. Nochtans kon men niet merken dat men daarna de dijken verhoogde, hoewel men er van verschillende kanten op aandrang. Zij zouden het land niet verliezen dan door de laagte van de dijken, aldus Reygersberch.⁸⁰⁾

Dit werd helaas bewaarheid in 1530, maar hiervoor verwijzen wij naar hoofdstuk I. Het probleem is niet alleen uit de historische gezichtshoek bekeken. De bodemdeskundigen hebben zich de laatste twintig jaar met het vraagstuk van de bodem- en zeespiegelbewegingen bezig gehouden. Op grond van hun ervaringen kan vastgesteld worden dat het verschijnsel van de overstromingen (transgressiefasen) en van het terugtrekken van de zee (regressiefasen) volgens bepaalde schommelingen verloopt. Bij deze afwisseling van transgressie- en regressiefasen nam Bennema een periodiciteit van 525 jaar aan.

Op grond hiervan zouden de jaren 200 v. Chr., 300 n. Chr., 825, 1350 en 1875, de beginjaren zijn van de perioden van versterkte zeeinvloed. Men is het over die periodisering onder elkaar nog niet volledig eens. Hier moet aan toegevoegd worden dat bodemdeskundigen en historici niet altijd dezelfde mening zijn toegedaan, vooral voor die perioden die door gebrek aan gegevens voor een historicus niet of nauwelijks controleerbaar zijn. Wel is het gelukkig, dat vertegenwoordigers van beide wetenschappen elkaar steeds meer de hand reiken en samen tot conclusies komen in het belang van de wetenschap. Wanneer historici op de verhoogde bedijkingsactiviteit in de zeventiende eeuw wijzen, ligt

hun conclusie voor de hand. Economisch was ons land in een dergelijk bevoorrechte positie, dat voor de verdiende kapitalen, landaanwinning een voornaam beleggingsobject was.

Dit kunnen we ook constateren voor de inpolderingen op Noord-Beveland. Thans kunnen de bodemdeskundigen aantonen, dat in deze perioden de zee in een regressiestadium verkeerde, m.a.w. de factoren voor landaanwinning waren aanwezig. Het is een feit, dat in de 16e eeuw in Zeeland weinig land werd aangewonnen. Ons gewest werd geteisterd door grote stormvloed: 1509, 1530, 1532, 1552 en 1570, met catastrofale overstromingen als gevolg. Er blijkt nu verband te bestaan tussen transgressiefasen en stormvloed. Klimaatwijzigingen, die nog onvoldoende zijn onderzocht, spelen een grote rol, waarbij dan nog de bodemdaling gerekend moet worden. Hoe het zij, in regressiestadia, is op verhoogde bedijkingsactiviteit te wijzen.⁸¹⁾

Behalve de overstromingen van het oude Noord-Beveland, waarbij die van 1530 het eiland verloren deed gaan, hebben verschillende stormvloed ook het jonge eiland geteisterd. Zo is bekend dat bij de stormvloed van 26 januari 1682, van de Wissenkerkepolder, bedijkt anno 1652, „den dijck tegen het Bockegat bedroefdelyck is doorgebroken” en dat de polders: 's Gravenhoek, Ouweleck, Cats, Kampensnieuwland, Nieuw 's Gravenhoek en Al te Klein zijn ondergelopen. De laatste is door de sluis weer droog geworden terwijl de dijken in tact waren gebleven.

Wij citeren: „Den dijck van 't Out Noord-Beveland, daer de dorpen Colijnsplaat en Cats in liggen, is wel op duijsent plaetsen overstroombd, doch is (God zij dank) met Seijlen, Rijs etc. noch behouden”.⁸²⁾ De overige dijken werden spoedig hersteld, het water op de overstroome lande was in de loop van het jaar 1682 teruggevloed, zodat de meeste streken, die door de ramp waren getroffen in de zomer van genoemd jaar nog droog kwamen te liggen en ten dele weer bezaaid konden worden. De overstroome polders zijn in fig. 73 aangegeven.

Wat betreft het gebruik van „Seijlen”, zoals hierboven genoemd bij dijkdoorbraken, kan de toepassing vermeld worden langs de Zuiderzeedijken bij de stormvloed van 23 januari 1610. Ter beveiliging van de zwakke plaatsen werden scheepszeilen gebruikt, die met ankers en zware steen bevestigd werden. Tevens dienden zij om de gespoelde gaten van achteren met stro en takkebossen enz. te stoppen.⁸³⁾ Het gebruik van zeilen vond al toepassing bij de oude haven van Middelburg na de stormvloed van 1530. Vierling raadt ook aan bij oude en nieuwe „dijkagen” altijd zeilen bij de hand te hebben. Een oud zeil van een schip kostte maar 6 à 8 Karolusgulden, „Want met zeijlen soude men

mogen eenen geheelen dijk preservareren ende bewaeren principaelijcken op hooge vlooden, daarmede men soude mogen becleeden, waerop, het waeter hoe vehement dattet oock is niet en can gewinnen oft de gebroocken dijcken oft gaten voorder beschaedigen". Op 10 maart 1570 had men zeilen gebruikt bij Kruiningen en Ierseke, waaraan Vierling het behoud van het land toeschreef. ⁸⁴⁾

Eén van de volgende stormvlooden die Noord-Beveland teisterden was de vloed van 15 januari 1808. Evenals elders in Zeeland en overig Nederland kreeg Noord-Beveland hiervan zijn deel. Zeven polders werden geïnundeerd: Jacobapolder, Heer Janszpolder, Torenpolder, Geersdijkpolder, Willempolder, Willem Adriaanpolder en Stadspolder. Op 4 februari daaropvolgend was de Willem Adriaanpolder weer droog. Zeer waarschijnlijk zijn in hetzelfde jaar de overige polders ook weer drooggekomen. Fig. 74 geeft een overzicht van de geïnundeerde polders van Noord-Beveland, door de stormvloed van 15 januari 1808. Het gevolg van deze stormvloed was dat na 1808 op hoger bevel een algemene dijksverhoging werd toegepast, waardoor de gevolgen van de stormvlooden van 1825 en 1827 zonder ernstige calamiteiten voor het eiland verlieden.

De stormvloed van 12 december 1883 had tot gevolg dat in Noord-Beveland alleen de Willempolder inundeerde, doch spoedig weer droogkwam. Bij de stormvloed van 22 december 1894 inundeerde de Jonkvrouw Annapolder. De doorbraak ontstond in de nacht van 22 op 23 december tussen de dijkpalen 0 en 2 over 60 m lengte en tot 2 m onder H.W. Over het voorliggende schor begon men de volgende dag reeds een nooddijkje te leggen waarna de zeedijk in zijn oorspronkelijke richting werd hersteld. Het geheel vergde een bedrag van f 5900,— en werd uitgevoerd door de aannemer P. J. Visser te Hansweert, die tevens het onderhoud van het lopende dienstjaar aan de waterkering had aangenomen. ⁸⁵⁾ Een dwarsprofiel van de doorbraak met het herstelde dijksprofiel en de aangelegde nooddijk is in fig. 75 getekend. Duidelijk blijkt hieruit de te lage ligging van de zeedijk ten opzichte van het toen waargenomen stormvloedpeil.

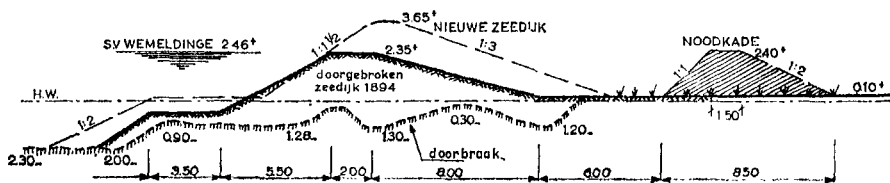

fig. 75. Dijkdoorbraak en herstel aan de Jonkvrouw Annapolder in 1894.

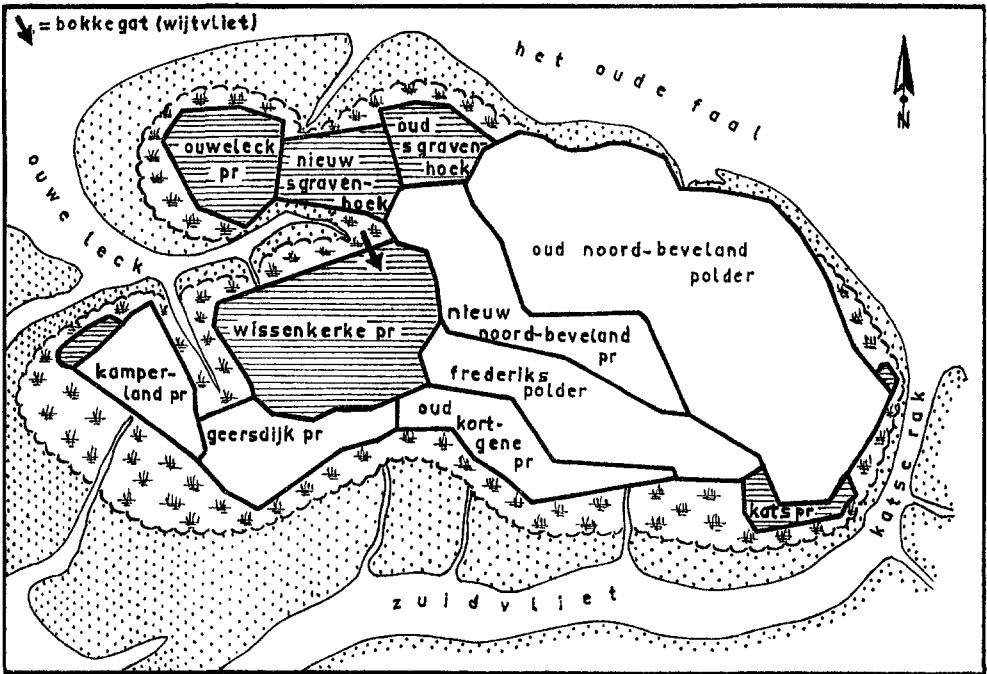

Fig. 73 Geïndeerde polders van Noord-Beveland door de stormvloed van 26 Januari 1682

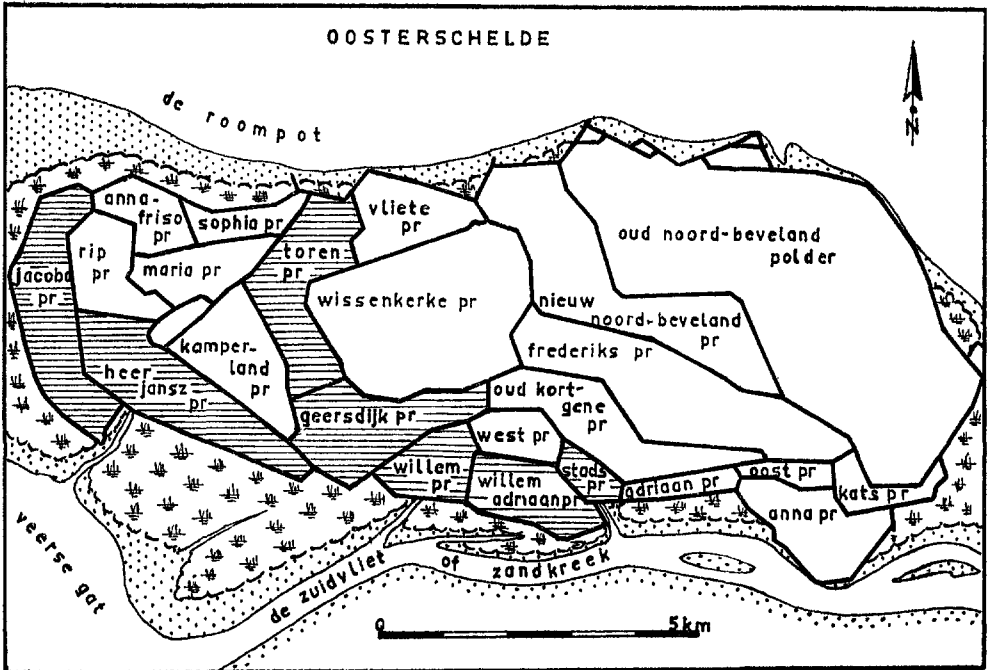

Fig. 74 Geïndeerde polders van Noord-Beveland door de stormvloed van 15 Januari 1808

Ook de bekende stormvloed van 12 maart 1906 liep voor Noord-Beveland goed af. Alleen het 10 ha grote Al te Klein poldertje inundeerde. Het zeewater bleef 3 m onder de kruin der binnendijken. Na drie dagen was het poldertje weer droog.⁸⁶⁾

Veel omvangrijker was de schade en de ellende voor het eiland en de bewoners, veroorzaakt door de bij iedereen nog bekende uitzonderlijk hoge stormvloed van 1 februari 1953, welke een groot deel van westelijk Nederland overstroomde. Ca 2230 ha polderland van Noord-Beveland (ruim $\frac{1}{4}$ deel) kwam onder het zeewater te staan, verdeeld over 12 polders. Deze jongste catastrofe eiste tevens een aantal slachtoffers in de gemeente Kortgene.

De volgende polders inundeerden: Willem Adriaanpolder, Westpolder, Willempolder, Geersdijkpolder, Stadspolder, Adriaanpolder, Jonkvrouw Annapolder, Oud Kortgenepolder, Frederikspolder, Oostpolder, Katspolder, Leendert Abrahamspolder en een gedeelte van de Onrustpolder, alsmede enkele inlagen aan de noordzijde van het eiland (zie fig. 92 hierachter). Van elk der in 1953 overstroomde polders zijn hieronder enkele waterstaatshistorische details vermeld.

Willem Adriaanpolder.

De zeedijk werd over ca 600 m lengte tot de hoogte van de buitenberm weggeslagen nadat het binnentalud eerst zwaar beschadigd was door overslag van het hoogstaande vloedwater uit de Zandkreek. Deze zich daarna in de polder stortende watermassa was zelfs zo sterk dat de ca 900 m landwaarts gelegen binnendijk (Galgendijk) tussen de Willem Adriaanpolder en de Westpolder als het ware werd weggevaagd.

Een reeks woningen staande in de noordoosthoek van de polder aan de Torendijk onderging hetzelfde lot, waarbij vele slachtoffers te betreuren waren. Het water bereikte tijdelijk in de polder een hoogte van ruim 4 m + N.A.P. De overige omliggende binnendijken met een hoogte van 2.40 m + tot 3.50 m + N.A.P. konden dus geen bescherming bieden voor de achtergelegen polders, zodat behalve de Westpolder ook de Willempolder, de Stadspolder en de Geersdijkpolder inundeerden. Het herstel van de zeedijk van de Willem Adriaanpolder werd begonnen met de aanleg van een noodbak op het voorliggende schor tot 3.25 m + N.A.P. Op 10 maart 1953 werd deze bak gesloten, waarna de afwatering plaats had via de eigen suatiesluis. Op 20 april 1953 was de polder weer droog. De capaciteit van de sluis was te gering om deze grote hoeveelheid water in korte tijd af te voeren. Op de luchtfoto (fig. 32, p. 110) zijn de sporen van de inundatie nog duidelijk te zien.

Westpolder.

De aanrollende watermassa uit de geïnundeerde zuidelijk aangrenzende Willem Adriaanpolder was zo krachtig dat, zoals reeds gezegd, de binnendijk (Galgendijk) bijna geheel werd weggevaagd. Beide polders vormden spoedig één binnensee met ca 2.50 tot 3 m water op het maaiveld. De Galgendijk werd niet meer als dijk hersteld, maar enkel als verharde weg (fig. 76, p. 128). Men zou dus nu van de Galgendijkweg kunnen spreken. Op 25 april 1953 was de Westpolder weer watervrij, na het herstel van de zeedijk van de Willem Adriaanpolder.

Willempolder.

De polder inundeerde door overstroming van de binnendijk tussen de Willempolder en de Willem Adriaanpolder. Deze binnendijk is een van de laagste op Noord-Beveland (2.40 m + N.A.P.). Daarna stroomde het water over de achterliggende binnendijk in de Geersdijkpolder. Doordat de zeedijk van de Willempolder onbeschadigd was gebleven was de polder op 25 februari 1953 weer droog, door lozing via de eigen suatiesluis. De hoogte van de zeedijk bedroeg 4.55 m + tot 4.90 m + N.A.P. De stormvloedstand ter plaatse was ca 4.50 m + N.A.P.

Geersdijkpolder.

De oorzaak van de inundatie van de Geersdijkpolder lag eveneens bij de Willem Adriaanpolder, welks plotselinge overstroming de Willempolder en de Westpolder had doen vollopen. Op hun beurt zetten deze polders via de scheidingsdijken met de Geersdijkpolder, deze laatste onder water. Het zeewater kwam tot ca 1,60 m boven het maaiveld te staan. De overige omringende binnendijken hielden stand, zodat de daarachter liggende polders voor overstroming gespaard zijn gebleven. Door natuurlijke lozing via de intact gebleven sluis was de polder op 16 februari 1953 reeds droog, omdat het water op de Willempolder geloosd kon worden. Dit was mogelijk omdat de dijken van de Willempolder alleen waren overstromd en niet beschadigd.

Stadspolder.

De waterkerende dijk van de Stadspolder liep bij de vloed van 1953 geen schade van betekenis op. De polder inundeerde nl. nadat de Willem Adriaanpolder was volgestroomd en het zeewater over de binnendijk in de Stadspolder vloeiende, omstreeks 4 uur in de nacht van 31 januari op 1 februari. Het water kwam tot ca 3.50 m boven het maaiveld te staan,

zodat geen enkel huis in het dorp Kortgene droog bleef. Behalve de noordelijke duiker in de binnendijk tussen de Stadspolder en de Oud Kortgenepolder die was weggestroomd, waren de overige duikers en de binnendijken zelf intact gebleven. Via de vernielde duiker stroomde ook het water aan de noordzijde in de Stadspolder. De weggeslagen duiker werd spoedig gedicht en de overige afgesloten met zakken zand, zodat de Stadspolder zijn overtollig water via de intact gebleven suatiesluizen kon lozen. Het poldertje was op 11 februari 1953 weer droog.

Adriaanpolder.

De stormvloed van 1 februari 1953 deed ook de Adriaanpolder volledig overstroomen. Het water stond op vele plaatsen tot 20 cm onder de kruin van de zeedijk. Door veel overstort van water werd het binnentalud zwaar beschadigd, totdat op tal van plaatsen de dijk werd weggeslagen tot de hoogte van de buitenberm op ca 2.60 m + N.A.P. De hoogte van de kruin van de zeedijk was max. 4.75 m + N.A.P., terwijl de stormvloed ter plaatse een hoogte bereikte van 4.55 m + N.A.P. Door het kleine vloedbergend vermogen van de Adriaanpolder kregen de betreffende binnendijken het hard te verduren. Deze begaven het dan ook op verscheidene plaatsen, waardoor de Oud Kortgenepolder en de Oostpolder overstroomden, terwijl weer als gevolg hiervan de binnendijk tussen de Oud Kortgenepolder en de Frederikspolder (de „Prinsendijk”) op twee minder sterke plaatsen doorbrak, zodat ook laatstgenoemde polder inundeerde. Gelijkertijd spuide het water in de Stadspolder, door een binnenduiker, tussen laatstgenoemde en de Oud Kortgenepolder. Bovenstaande situatie schetst wel duidelijk, van hoe groot belang dus, vooral ook voor kleine polders, de stabiliteit en de hoogte van de binnendijken is.

Voor herstel van de zeedijk van de Adriaanpolder werd een kade op het schor gelegd met een kruinshoogte van 3.25 m + N.A.P., terwijl aan de binnenzijde van de restanten van de oude zeedijk eveneens een kleikade werd opgeworpen. Tussen beide kaden werd een dijkslichaam van zand gespoten. De lengte van het nieuwe profiel is ca 1400 m. Op 15 april 1953 was de polder vrij van zeewater.

Jonkvrouw Annapolder.

De hoogte van de zeedijk was 4.75 tot 5.10 m + N.A.P. De stormvloedstand ter plaatse bedroeg ca 4.55 m + N.A.P. Ook hier had door overstort van water, zware beschadiging aan het binnentalud plaats, zodat — naar men vermoedt tussen 3.30 uur en 4 uur in de betreffende rampnacht — tussen de dijkpalen 19 en 31 de dijk op zeven plaatsen

doorbraak. Het dijkslichaam werd tot op de hoogte van de buitenberm, liggende ca 2.50 m + N.A.P., weggeslagen. De bressen hadden een gezamenlijke lengte van ongeveer 460 m. Tussen de dijkpalen 28 en 31 trachtte zich een stroomgeul te ontwikkelen. Een poging op 27 februari 1953 ondernomen om het gat door middel van een zinkstuk (20 × 30 m) en een kistdam te sluiten, mislukte vanwege de te krachtige stroom. Daarna is aan de landzijde een ringdijk om het gat gelegd, die op 8 maart 1953 bij L.W. kon worden gesloten. De polder loosde het water via de Adriaanpolder, deze laatste was echter op 15 april pas droog, zodat het tot 1 mei duurde eer de Jonkvrouw Annapolder watervrij was. Hiermee was tevens geheel Noord-Beveland de last van het overtollige water kwijt. Het water in de Jonkvrouw Annapolder was zo hoog gestegen dat de binnendijk met de Katspolder ondanks een kruinshoogte van 3.10 m + N.A.P. overliep, waarna doorbraak volgde. Het water stroomde ook over de noordelijke binnendijk de Oostpolder binnen. De zeedijk werd over ca 1400 m lengte hersteld in het oude dijkstracé volgens het profiel in fig. 80.

Oud Kortgenepolder.

Doordat de zeedijk van de voorliggende Adriaanpolder over het grootste deel van zijn lengte was weggeslagen kon de slechts ca 300 m noordelijk liggende binnendijk deze plotselinge grote waterdruk niet weerstaan. Een ca 15 m brede bres werd in deze binnendijk geslagen, waardoor en mede door overstort op het overige dijksgedeelte, de Oud Kortgenepolder inundeerde. Ook via de Westpolder kwam zeewater in de Oud Kortgenepolder. Het steeg tot ca 2 m boven het maaiveld. De noordelijke binnenduiker tussen de Oud Kortgenepolder en de Stadspolder kon niet gesloten worden. De duiker bezweek met als gevolg dat ook hier een doorbraak ontstond (zie Stadspolder). Op 7 april 1953 was de polder weer watervrij. Het water was met een noodbemaling in de Westpolder gepompt.

Frederikspolder.

Verwonderlijk was het, dat bij de stormramp van 1 februari 1953, ook de Frederikspolder, een van de binnenpolders op Noord-Beveland overstroomde. Deze inundatie ontstond door twee doorbraken in de Prinsendijk, de reeds eerder genoemde zuidelijke binnendijk van de polder. Het herstel van deze binnendijk vormde geen groot probleem.

Doordat Noord-Beveland de primeur had om al spoedig te kunnen beschikken over een rijdend gemaal met een capaciteit van ca 100.000 m³

per etmaal was de Frederikspolder reeds in de tweede helft van maart 1953 van het meeste water ontlast. Op 12 april stond de polder droog. Het rijdend gemaal met een totaal gewicht van ca 20 ton bestond uit een „Stork” pomp, aangedreven door twee zware Dieselmotoren afkomstig van Amerikaanse tanks. Het geheel was gebouwd op een 16-wielige trailer. De installatie was in korte tijd gebouwd ten behoeve van de watersnood door de fa. E. W. Smit te Nijmegen.

Oostpolder.

De Oostpolder stroomde van twee kanten vol nl. via een doorbraak in de binnendijk met de Adriaanpolder en over de binnendijk met de Jonkvrouw Annapolder. Het water kwam 1.60 m op het maaiveld te staan. Het gat van de doorbraak werd niet direct gedicht omdat aanvankelijk de Oostpolder nog gebruikt werd als boezem voor berging van overtollig water bij een eventueel opnieuw inunderen van de Adriaanpolder. Later werd de bres in de binnendijk met een kistdam afgesloten. Het overtollige water werd met een noodbemaling in de Frederikspolder gepompt, waardoor ze op 7 april 1953 weer droog kwam.

Katspolder.

De overstroming geschiedde via de binnendijken met de Jonkvrouw Annapolder en met de Oostpolder. De eerstgenoemde binnendijk heeft een kruinhoogte van 3.10 m + N.A.P., waarin een doorbraak ontstond van ca 10 m lengte. In de binnendijk met de Oostpolder ontstond een bres van ca 20 m lengte. De noordelijke dijk van de Katspolder, de Boomdijk, met een kruinhoogte van 3.60 m + N.A.P. werd tijdelijk waterkering. Na dichting der bressen werd met de reeds eerdergenoemde mobiele bemalingsinstallatie het overtollige water in de Zandkreek gepompt, waardoor de Katspolder op 15 maart 1953 vrij van zeewater was.

Leendert Abrahampolder.

Vermeldenswaard is ook de inundatie in 1953 van deze polder, waarbij de zeedijk bij dijkpaal 14 is doorgebroken, men vermoedt tussen 3 u 30 en 4 uur. Ca 75 m dijk werd weggeslagen, hetgeen een stroomgat veroorzaakte van ca 30 m breed en een diepte van 1 m — L.W. Opgemerkt zij dat de doorbraak plaats had in het dijksgedeelte rustend op de vroeger aangezande geul het Katse Rak. De binnendijken waren in goede conditie, terwijl de daarin liggende coupure bij het dorp Kats tijdig was gesloten, zodat hier de overstroming beperkt bleef tot de polder zelf. Reeds op 2 februari werden de eerste maatregelen getroffen tegen

← fig. 83.
Nieuw Noord-Bevelandpolder.
Binnentalud-
afschuiving nabij de
kop van de Oostnol.
Kop wordt
verdedigd door
betonplaat.

fig. 84. Jonkvrouw Anna-
polder. Afschuiving
binnentalud bij dijk-
paal 38.
(Pompinstallatie
pompt de polder leeg)

fig. 85.
Nieuw Noord-
Bevelandpolder.
Beschadiging
glooiing bij dijkpaal
2,50.

fig. 87. Oud Noord-Beveland-
polder (Glasjesnol).
Dijksverhoging is
weggespoeld.

← fig. 86. Oud
Noord-Beveland-
polder.
Dijksbeschadiging bij
dijkpaal 26.

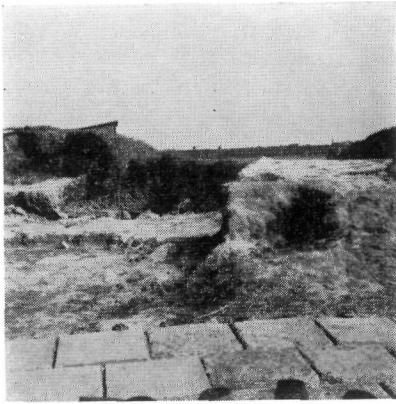
fig. 89. Onrustpolder, afgeslagen duin op
oude zeedijk, bij dijkpaal 5,50.

← fig. 88. Oud
Noord-Beveland-
polder.
Dijksbeschadiging
tussen de dijkpalen
28 en 30.

fig. 83 t/m 89:
Archief
Rijkswaterstaat
Middelburg,
dijksherstel 1953.

Rijkswaterstaat Middelburg

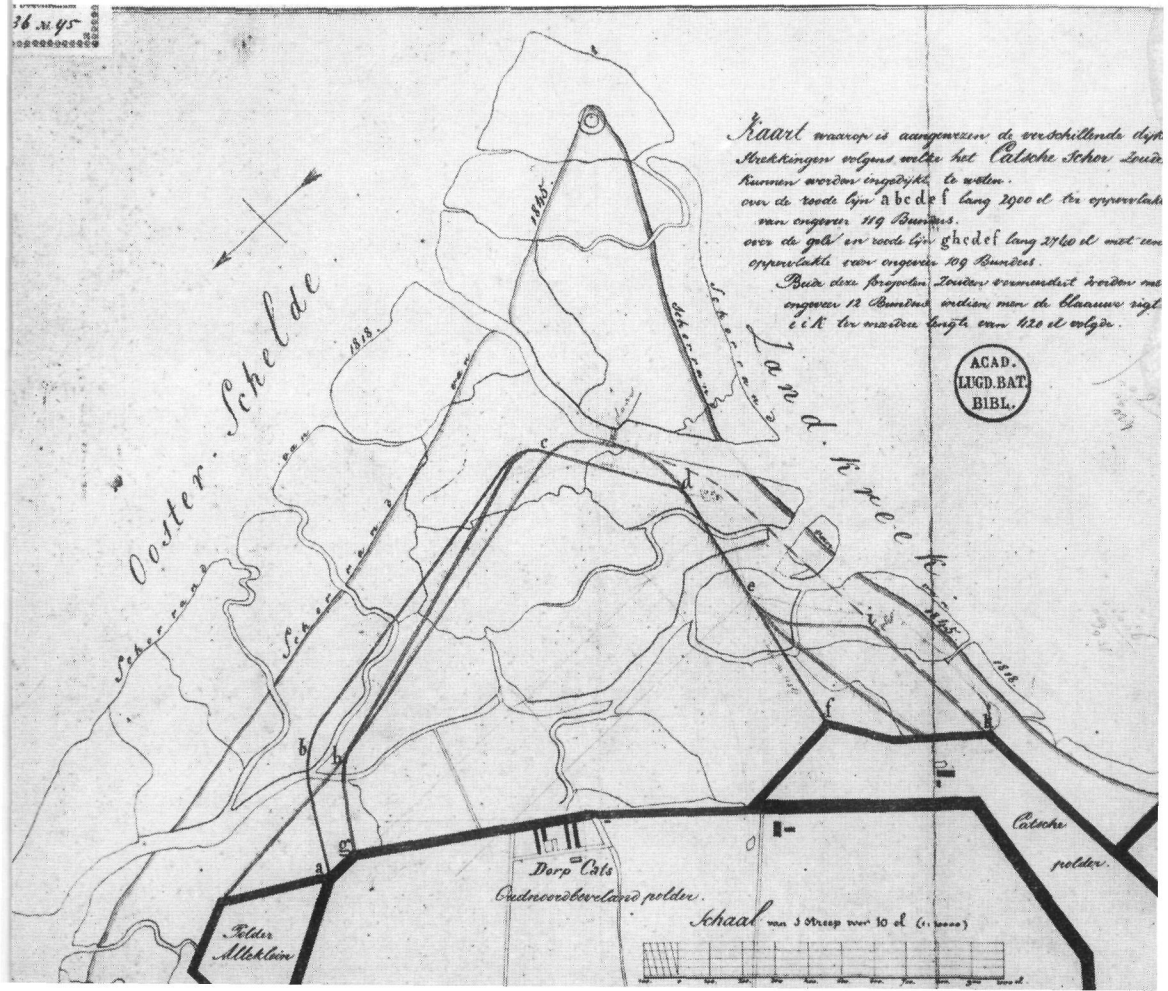
fig. 91. Torenepolder weggeslagen
buitentalud en kruin zeedijk
bij dijkpaal 0.

Rijkswaterstaat Middelburg

fig. 90. Cal. Anna Frisopolder. Beschadigd
dijksgedeelte tussen de dijkpalen 6 en 8.

fig. 95. Bedijkingsplannen van de Leendert Abrahampolder.

verdere uitschuring van het stroomgat. Tot herstel werd achter het gat een zanddam opgespoten, die reeds op 20 februari de bres afsloot. Dezelfde dag werd nog het meeste water via de uitwateringssluis geloosd. Een kleinere bres was ook ontstaan in de zeedijk bij dijkpaal 18, doch de schade bleef hier beperkt tot inundatie van de inlaag van 1896.

Onrustpolder.

De stormvloed bereikte voor de noordkust van de Onrustpolder een hoogte van 4.15 m + N.A.P. De hoogte van de zeedijk was 4.70 m tot 6.80 m + N.A.P. In de vroege morgen van 1 februari brak de zeedijk over ca 80 m lengte door tot een hoogte van 1.50 m + N.A.P. Mede door het spoedig opwerpen van een noodkade van zakken zand, stroomde niet veel water in de polder en werd de inundatie beperkt tot het noordelijk gedeelte over een gebied van ongeveer 65 ha. Op 4 februari was de Onrustpolder weer droog. Het water was via de suatiesluis afgevoerd.⁸⁷⁾

De geïnundeerde inlagen hiervoor genoemd waren inmiddels reeds van het zeewater bevrijd via de betreffende duikers. In dit geval hadden de inlagen of kuipen van de Anna Frisopolder, de Torenpolder, de Vlietepolder en van de Oud Noord-Bevelandpolder, hoewel in hoofdzaak aangelegd om de gevolgen van de stroomaanval te beperken, aan hun doel beantwoord en was inundatie van de polders zelf voorkomen.

In de fig. 77 t/m 82 zijn een aantal dwarsprofielen getekend, waaruit moge blijken de beschadiging of volledige doorbraak van diverse zeedijken op Noord-Beveland bij de ramp van 1953. In dezelfde figuren zijn enkele dijksprofielen gegeven zoals deze in 1953 bij het dijksherstel zijn vernieuwd of verzwaaard. Een 9-tal foto's uit het archief van de Rijkswaterstaat geven in fig. 83 t/m 91, p. 163 en 164, enkele beelden van de aangebrachte schade.

Het opmerkelijke voor Noord-Beveland bij deze stormvloed was, dat de grootste dijkdoorbraken plaats hadden aan de zuidzijde van het eiland langs de Zandkreek en aan de oostzijde bij de Leendert Abrahampolder. Een gebied van ca 755 ha onderging hierdoor een directe inundatie, nl. de Willem Adriaanpolder, de Adriaanpolder, de Jonkvrouw Annapolder en de Leendert Abrahampolder. De rest of ca 1475 ha inundeerde door te lage binnendijken of niet functionerende binnensluisjes.

In fig. 92, waar de ondergelopen polders van 1953 zijn aangegeven, is te zien dat enkele doorbraken plaats hadden in de zeedijken welke een vooruitgeschoven ligging in het algemeen dijkstracé vormen. De trechtersvorming op deze plaatsen (Willem Adriaanpolder en Jonkvrouw

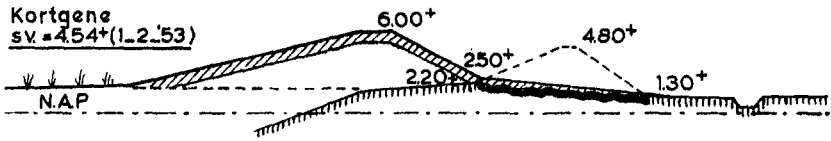

Fig.77 Willem Adriaanpolder, dp12

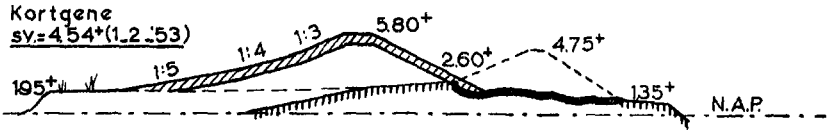

Fig.78 Adriaanpolder, dp 8

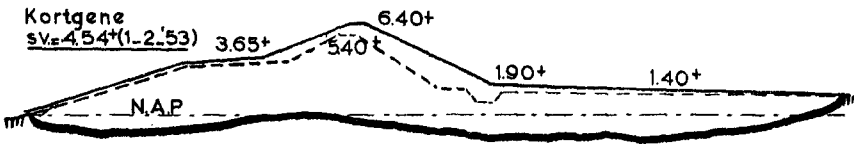

Fig.79 Leendert Abraham polder, dp14

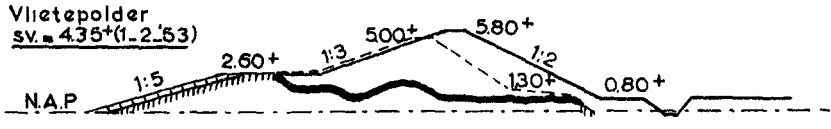

Fig.80 Jonkvrouw Anna polder, dp 30

Fig.81 Toren polder, dp6+50

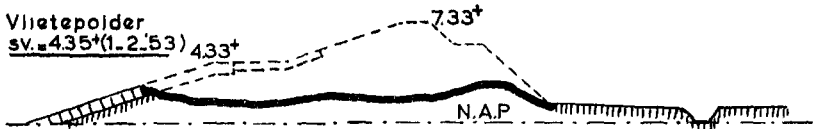

Fig.82 Onrust polder, dp 4

 dwarsprofiel na de storm,
  weggeslagen dijk,
  herstelde dijk bij de stormvloed van 1.2.53
 hoogten in m.t.o.v. n.a.p.

Annepolder) veroorzaakte vooral in de nauwe Zandkreek een meer dan gewone opstuwing van het vloedwater, met de bekende resultaten. Ook mag niet uit het oog worden verloren, dat de dijken liggend op de stormstreek altijd beter verzwaaard zijn dan de dijken aan de luwzijde. Bij lage stormvloeden kon dat nog wel, maar in 1953 bleek dit in bepaalde gevallen misschien wel wat te kortzichtig te zijn geweest. De overstroming aan de noordzijde van het eiland bleef beperkt tot enkele inlagen en een klein gedeelte in het noordelijk gedeelte van de Onrustpolder, dat dras kwam te staan.

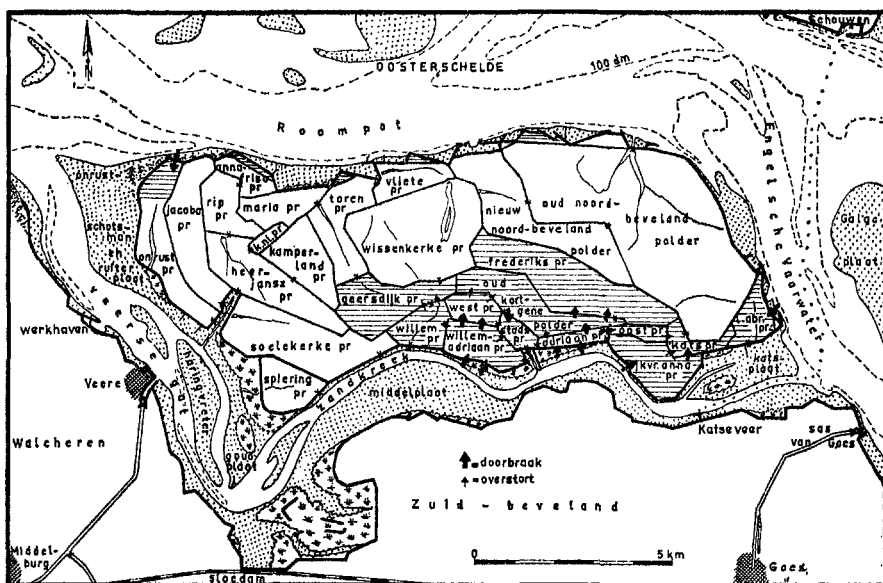

fig. 92. Geïnnundeerde polders van Noord-Beveland door de stormvloed van 1 februari 1953.

Ook hier heeft de geschiedenis zich herhaald, echter met dit verschil dat na de vloed van 1530, Noord-Beveland 68 jaar drijvend bleef, terwijl na 1953 in snel tempo de dijken werden hersteld en het eiland aan het vasteland verbonden werd.

Sinds 1855, 1874 en 1877 worden peilschaalwaarnemingen verricht aan de Rijkspeilschalen resp. te Colijnsplaat, de Vlietepolder en te Kortgene. De aldaar waargenomen stormvloedstanden volgen hieronder:

Jaar	Colijnsplaat	Vlietepolder	Kortgene
1855	3.05 ⁺	—	—
1862	3.25	—	—
1867	3.30	—	—
1874	3.00	3.20 ⁺	—
1877	—	3.43	3.51 ⁺
1882	2.75	3.00	—
1883	3.25	3.00	3.21 ⁺
1894	3.65	—	3.75
1897	3.45	3.40	3.50
1904	2.75	2.80	3.00
1906	3.80	3.40	3.90
1908	3.15	3.00	3.30
1912	3.25	2.90	3.20
1916	3.30	3.50	3.50
1928	3.50	3.36	3.80
1930	3.40	3.36	3.55
1932	3.15	3.11	3.30
1936	3.05	3.17	3.40
1938	2.80	2.75	3.20
1943	3.65	3.60	3.75
1944	3.00	3.28	3.45
1949	3.40	3.50	3.80
1953	4.45	4.35	4.54
1954	3.54 ⁺	3.35 ⁺	3.70 ⁺
1958	2.80 ⁺	2.89 ⁺	3.00 ⁺

De hoogst bekende waterstanden (H.B.W.S.) zijn vet gedrukt.

Fig. 93 geeft dezelfde waterstanden in grafiekvorm weer. Deze grafiek, hoewel betrekking hebbend op een klein oevergedeelte, geeft een tendens te zien van steeds hoger komende stormvloed- (fig. 93). Na

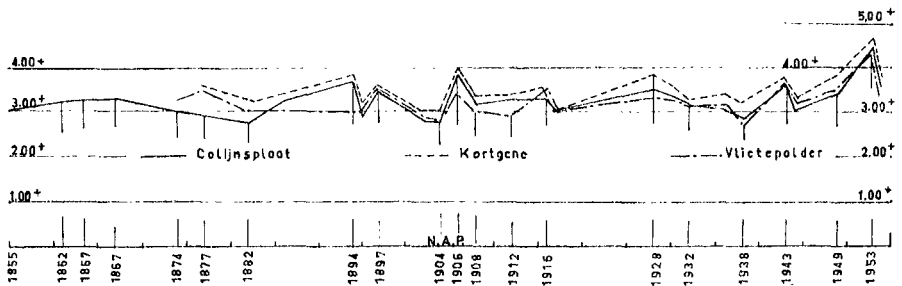

fig. 93. Stormvloedstanden langs de kust van Noord-Beveland.

elke stormvloed, d.w.z. wanneer voor Zeeland de hoogwaterstand te Vlissingen een hoogte heeft overschreden van 3.27 m + N.A.P. of 2.75 m + N.A.P. te Brouwershaven (frequentie 0,5 maal per jaar), worden vanwege de polders of waterschappen de hoogten van het vloed-

merk langs de zeedijken opgenomen. Voor 1938 werden deze waarnemingen verricht wanneer de vloedstand hoger was geweest dan 1.50 m + G.H.W. (frequentie 0,2 à 0,6 maal per jaar).

Het leersame voor Noord-Beveland hierbij is, dat uit de in de loop der jaren verzamelde gegevens is gebleken dat het vloedmerk bij elke stormvloed de grootste hoogte heeft bereikt tussen de dijkpaalen 1 en 4 van de cal. Vlietepolder aan de noordkust van Noord-Beveland. Hieronder volgen enkele vloedmerkgegevens tussen dijkpaal 1 en 4 en bij dijkpaal E van de Vlietepolder.

Stormvloed d.d.	Hoogte stormvloed + N.A.P.	Hoogte vloedmerk + N.A.P.	Hoogte dijkskruin + N.A.P.
12 maart 1906	3,40 m	ca 6,80 m	ca 6,80 m
7 april 1943	3,60 m *)	ca 5,80 m	ca 6,80 m
1 maart 1949	3,50 m	ca 5,90 m	ca 6,80 m
1 februari 1953	4,35 m	ca 6,40 m (dp E)	ca 6,40 m (dp E)
23 december 1954	3,35 m	ca 6,86 m	ca 6,90 m

*) Geschat, volgens gegevens niet betrouwbaar.

De vloedmerkopname van 1906 lijkt ons aan de hoge kant, doch het zijn authentieke gegevens uit het desbetreffende stormvloedrapport en als zodanig weergegeven. Het onderhavige dijksgedeelte ligt in de richting oost-west en vormt met de noordwestelijke zeedijk van de Onrustpolder de hoogste dijken van Noord-Beveland.

Sinds 1955 is voor Vlissingen een peil aangenomen van 3.10 m + N.A.P. (frequentie 1,2 maal per jaar), bij overschrijding waarvan beperkte dijkbewaking wordt ingesteld en een peil van 3.50 m + N.A.P. (frequentie 0,1 maal per jaar) waarbij uitgebreide bewaking langs de zeedijken wordt ingesteld. De berichtgeving hiervan geschiedt door de S.V.S.D. (Stormvloedwaarschuwingsdienst).

* * *

§ 9. OEVER-, STRAND- EN DIJKSVERDEDIGING.

De oeverwerken langs de Noord-Bevelandse oevers en stranden vóór 1800 waren van weinig betekenis. Ze waren beperkt gebleven tot het aanleggen van enkele rijshoofdjes of rijswerken, op plaatsen die uiteraard aan de stroomaanval blootstonden. Een voorbeeld hiervan is de Ouwelckpolder waar volgens de kaart van Hattinga van 1751, zie fig. 16, p. 54, aan de noordkust van Noord-Beveland enig rijswerk was aangelegd. In 't algemeen was vóór 1800 praktisch geen sprake van doeltreffende oeververdediging.

Aan Noord-Beveland wordt voor het eerst, langs de noordkust, van oeverdefensie gesproken in 1825, voor de oever van de calamiteuze Vlietepolder langs de Oosterschelde. In dat jaar werden een zevental smalle langwerpige zinkstukken, elk afzonderlijk, aan deze oever gezonken. Ook aan de calamiteuze Jonkvrouw Annapolder aan de zuidkust van Noord-Beveland langs de Zandkreek zijn aan de Kortgeensche nol in 1828/29 een zestal van deze smalle, 10 m brede, zinkstukken gelegd. Na die tijd is men vooral aan de cal. Vlietepolder intensief met de oeververdediging bezig geweest als gevolg van de stroomaanval die op deze oever gericht was.

Aanvankelijk tussen 1830 en 1860 nog in beperkte mate, zijn vooral na 1861, in welk jaar de Raad van den Waterstaat een verslag aan de Minister van Binnenlandse Zaken betreffende de oeververdediging in Zeeland, deed toekomen, waarin ook diverse voorstellen voor de oeververdediging van Noord-Beveland werden gedaan, uitgebreide zink- en stortwerken uitgevoerd. De Raad van den Waterstaat was benoemd bij beschikking van Zijne Excellentie van de 9e juni 1860, nr 143, 3e afdeling. Een van de 16 kaartjes in fig. 44, p. 127, laat de situatie van Noord-Beveland omstreeks die tijd (1856) zien. Voor Noord-Beveland werden de volgende werken door de Raad voorgesteld:

„OUD NOORDBEVELAND. Eene kopbekleding voor de oostnol aan te brengen, lang 100 el, breed dwarsstrooms 150 el	15.000 vierk. el
id. voor de Glasjesnol, lang 160 el, breed 150 el	24.000 „ „

Te samen	39.000 vierk. el
----------	------------------

oeverbekleding met voorafgaande bezinking	f 202.800
---	-----------

Wegens de zeer vlakke helling van den oever voor Wantjes Kuip, wordt op dit punt geen bepaalde voorziening in overweging gegeven, evenmin als aan de Noordhoeks nol. Voor deze beide punten wordt ineens uitgetrokken „ 50.000

Te samen voor Oud Noordbeveland	f 252.800
---------------------------------	-----------

NIEUW NOORDBEVELAND. Oeverbekleding van den dijkshoek bij dijkpaal 7, lang 400 en breed 130 el, is	52.000 vierk. el
Hiervan af te trekken het bereids in 1861 uitgevoerde	12.000 „ „

Blijft	40.000 vierk. el
--------	------------------

kopbekleding met voorafgaande bezinking	f 208.000
---	-----------

VLIETEPOLDER. Kopbekledingen voor de oost- en westnol, lang ieder 140 en breed dwarsstrooms 150 el, is te samen.	42.000 vierk. el
---	------------------

Te verminderen met de in 1859 gemaakte onderzeesche dammen (zwaar bestorte zinkstukken) op deze punten, ter oppervlakte van ongeveer 10.500 „ „

Blijft	31.500 vierk. el
--------	------------------

kopbekleding op zinkstukken	f 163.800
---------------------------------------	-----------

THOORN- EN SOPHIAPOLDERS. Ofschoon deze polders niet tot de calamiteuse behoren, schijnt het behoud der tegenwoordige stroomleiding, in het algemeen belang onmisbaar te achten. Het verlies aan deze polders is in het oog vallend.

Tot verzekering en behoud van den oever wordt eene kopbekleding voor de nol van Ourweleck voorgesteld, ter breedte, wegens de zeer vlakke helling van den oever, van slechts 100 el en ter lengte van 160 el, zijnde 16000 vierk. el kopbekleding op zinkstukken, f 83.200."

Behalve het voorgestelde oeverwerk voor de Oostnol van de Oud Noord-Bevelandpolder en voor de Nol van Ourweleck zijn deze werken ook uitgevoerd. Daarna zijn deze vaste punten al naar behoefte uitgebreid, nieuwe werken zijn geprojecteerd en verwezenlijkt o.a. aan de cal. Onrust, Jacoba en Anna Frisopolder en aan de cal. Leendert Abrahampolder. Enkele kleinere oeverwerken werden uitgevoerd langs de Zandkreek, zoals aan de Willem Adriaanpolder, Willempolder, Soelekerkepolder en Spieringpolder. Een overzicht van de oeverwerken langs Noord-Beveland geeft fig. 94, terwijl in onderstaande staat de oppervlakten per polder tot het jaar 1961 zijn vermeld.

Eerst worden de drie polders genoemd waar de grootste werken zijn aangelegd, daarna die met de kleinere oeverwerken langs het Veerse Gat en de noordkust, gevolgd door de oeverwerken langs de Zandkreek. Aan de niet genoemde polders zijn geen oeverwerken uitgevoerd.

Polder	Aantal:		Totaal:		
	zinkst.	kraagst.	zink/kraagst.	stortsteen	oeverwerken
			m ²	S.T. (scheepston)	m ²
cal. Leendert Abrahampolder	74	17	160857	322718	305030
cal. Vlietepolder	109	33	262589	208955	238237
cal. Anna Friso- polder	52	1	99033	188814	185950
cal. Onrustpolder	17	3	25560	56300	48850
cal. Jacobapolder	5	1	9400	16510	14180
Nieuw Noord- Bevelandpolder	18	6	48214	49603	58670
Oud Noord- Bevelandpolder	24	14	55064	88214	98692
Spieringpolder	11	—	12250	18771	20462
Soelekerkepolder	—	—	—	8705	8850
Willempolder	9	1	10460	14747	18100
Willem Adriaan- polder	14	—	10200	12407	16640
cal. Jonkvrouw Annapolder	13	3	ca 16000	ca 22000	ca 22000
Totaal	346	79	709627	1007744	1035661

Deze cijfers zeggen ons dus, dat een oppervlakte van ruim 100 ha langs de Noord-Bevelandse oevers is bezonken met de klassieke zinkstukken van rijswerk en/of bestort met gemiddeld 1 scheepston stortsteen per m². Uiteraard ligt van de genoemde hoeveelheid een oppervlakte

van ruim 80 ha aan de oevers van de calamiteuze polders. Hierbij zij aangetekend, dat de zinkwerken tot 1860 in hoofdzaak werden bestort met puin en/of kloetelingen (schorzoden). Wel hadden op sterk aan- gevallen oevergedeelten verschillende overbestortingen plaats, zodat globaal gerekend kan worden dat ruim 1 miljoen ton stortsteen is ver- werkt. Om een voorstelling van deze hoeveelheid te geven denken we aan een berg steen met een rond grondvlak van ca 160 m middellijn, ongeveer zo groot als het Abdijcomplex te Middelburg, met taluds van 1 : 1 en een hoogte van ca 80 m zodat de top van deze berg bijna de spits van de „Lange Jan” (86 m hoog) zou bereiken. Hieronder wor- den de oeverwerken in het kort behandeld in dezelfde volgorde als in de voorgaande overzichtsstaat.

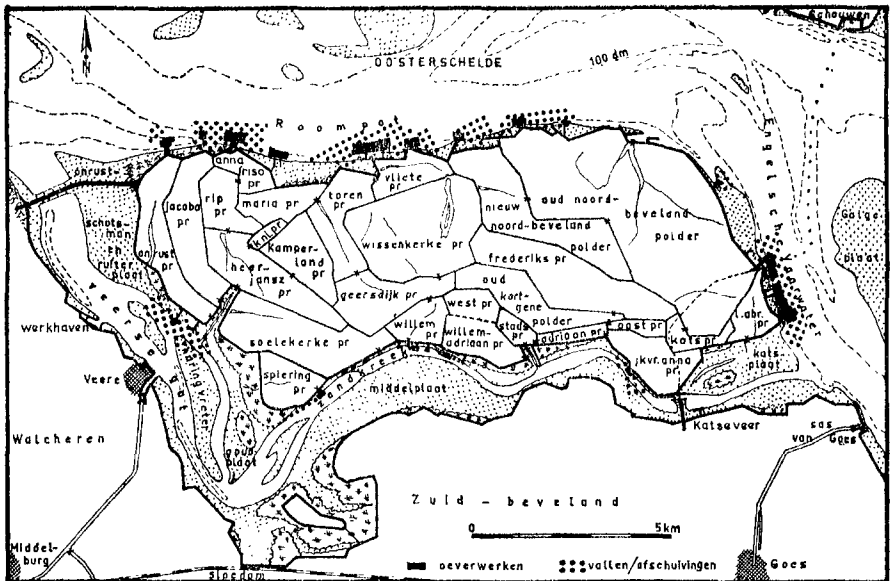

fig. 94. Noord-Beveland met oeverwerken en oevervallen tot 1961. (De vallen zijn schematisch aangegeven.)

**Leendert
Abraham-
polder**
(situatie fig.
197, hoofd-
stuk III).

Het opmerkelijke bij deze oeverwerken is, dat ongeveer $\frac{1}{3}$ gedeelte of ruim 30 ha ten koste is gelegd aan een der jongste polders op Noord-Beveland en wel aan de cal. Leendert Abrahampolder, bedijkt in 1853, aan de linkeroever van de Oosterschelde aan de zuidoostkust van Noord-Beveland. Deze oever is de laatste jaren sterk door de stroom aan- gevallen. Een vergelijking met de kaart van de bedijkingsplannen van de Leendert Abrahampolder in fig. 95, p. 164, en de tegenwoordige situatie in fig. 197 van hoofdstuk III doet de grote afname kennen die aan deze oever heeft plaats gehad. In de figuren 96 t/m 99, p. 178/9, is de situatie van de zuidoostkust van Noord-Beveland weergegeven resp. voor 1530,

fig. 101. Verbindingsdammen van het noordelijk oeverwerk aan de cal. Leendert Abraham-polder bij L.W. (1951).

fig. 102. →
Zuidelijk
oeverwerk
aan de cal.
Leendert
Abraham-
polder bij
L.W. (1951).

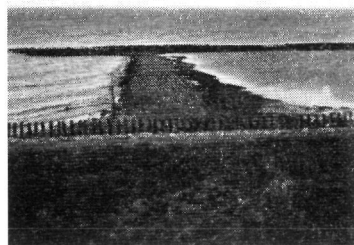

foto Rijkswaterstaat Vlissingen.

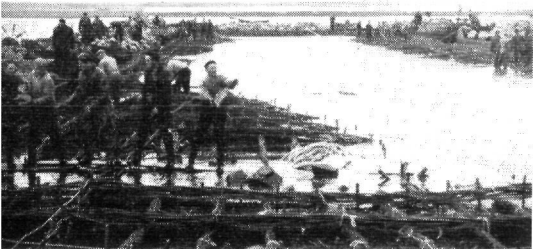

fig. 103. Zinkwerk aan de cal. Leendert Abraham-polder in 1958. Het stuk wordt geballast.

fig. 104. Zinkwerk aan de cal. Leendert Abraham-polder (1958). Het stuk is zo juist gezonken.

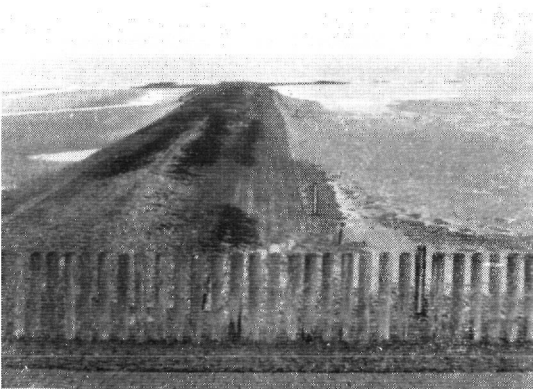

fig. 106. Verbindingsdam aan de cal. Vliete-polder voor dijkpaal 2 bij L.W. (1951)
foto Rijkswaterstaat Vlissingen.

fig. 107. Situatie bij H.W. ter plaatse van de dam in fig. 106 (1960).

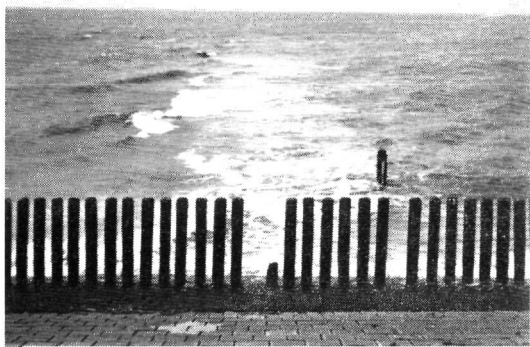

fig. 105. Door de val van 1886 afgescheurde verbindingsdammen aan de cal. Vlietepolder voor de nieuwe Westnol, in 1960.

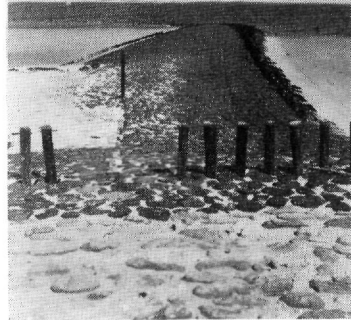

foto Rijkswaterstaat

fig. 108. Verbindingsdam bij dijkpaal 7 van de cal. Anna Frisopolder (1952).

fig. 111. In 1859 aangelegde „afsluitdam” ten oosten van Colijnsplaat, opname 1960.

foto Rijkswaterstaat

fig. 110. Oeverwerk bij dijkpaal 5 van de cal. Onrustpolder. Stroombeeld bij max. vloedstroom (26-2-1952).

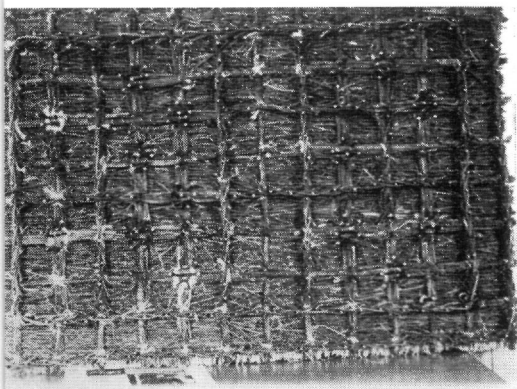

fig. 112. Miniatuur zinkstuk, destijds aanwezig in de directieket van de Rijkswaterstaat aan de Zandkreekdijk bij het Katse veer.

fig. 113. Detailopname van een z.g. „prop”, een „bolder” van een zinkstuk.

fig. 127. Basaltglooïing met paalrij en door-
gang aan de cal. Anna Frisopolder.

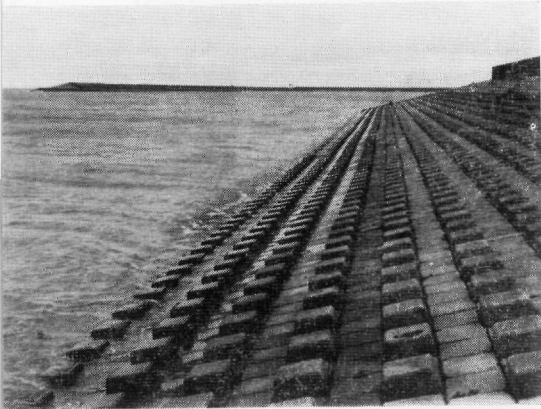

fig. 130.
Diaboolglooïing (systeem
Streefkerk) aan de Nieuw
Noord-Bevelandpolder.

fig. 132. Trapjesbetonglooïing (systeem
Leendertse) aan de cal. Onrustpolder.

fig. 128. →

Overzicht basalt-
groeve „Eudenberg“
omgeving Linz a/d
Rijn (Duitsland).

foto de Looff, R'dam

fig. 129. →

Detailopname van
een basaltgroeve in
het Zevengeberge
(Duitsland).

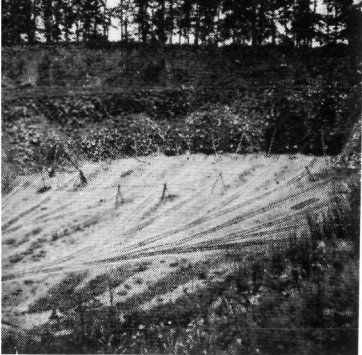

foto de Looff, R'dam

fig. 131. Betonblokkenglooïing
aan de cal. Leendert
Abrahampolder.

fig. 133. Betonblokkenglooïing
(systeem Haringman)
aan de Zandkreekdam.

← fig. 114.

Groeve van basaltstortsteen „Schmidt Hahn” in de omgeving van Linz a. d. Rijn (Duitsland)

foto de Looff, R'dam

foto de Looff, R'dam

fig. 115. Detailopname van stortsteen aan de groeve „Schmidt Hahn”. (Zevengebergte). Sorteersformaten.

fig. 122. Lessinesche steenglooïing.

fig. 123. Vilvoordse steenglooïing aan de cal. Vlietepolder (nieuwe Westnol).

fig. 124. Glooïing van „Petit Granit” aan de Torenpolder.

fig. 126. Basaltglooïing (nieuw), nog „ongestopt”.

foto de Looff, R'dam

← fig. 125.

Basaltglooïing aan de cal. Vlietepolder (rond afgesleten).

ca 1650, 1751 en omstreeks 1820. Hieruit blijkt dat reeds lang voor de bedijking, de oeverafname aan de gang was. Zo was bijv. op de kaart van Hattinga van 1751, nog een schorren- en slikkengebied aanwezig van ca 2000 m breed, doorsneden door de smalle geul het Katse Rak, een restant van een vroegere bredere geul van diezelfde naam. Kort voor de bedijking in 1853, was volgens een opmeting, de afstand van de L.W. lijn tot de latere zeedijk gemiddeld 340 m, waarvan ca 240 m schor.

Daar de afname na de bedijking steeds verder ging, was men uiteindelijk genoodzaakt een oeververdediging aan te brengen. In 1879 werd reeds een verdedigingsplan opgemaakt bestaande uit twee oeverwerken en twee inlaagdijken. De polder zou hierdoor in drie stukken zijn verdeeld zoals aangegeven in fig. 100. Dit plan is echter nooit uitgevoerd. Een nieuw plan werd ontworpen, met de uitvoering waarvan men in 1884 een begin maakte. Dit bestond uit de aanleg van twee vaste punten, één voor de noordelijke hoek en één voor de zuidelijke hoek van de polder. Het nieuwe plan hield tevens in het maken van een inlaag alleen achter de oostelijke zeedijk. Deze boogvormige inlaagdijk aangelegd in 1885 werd in 1916 hoogwaterkering.

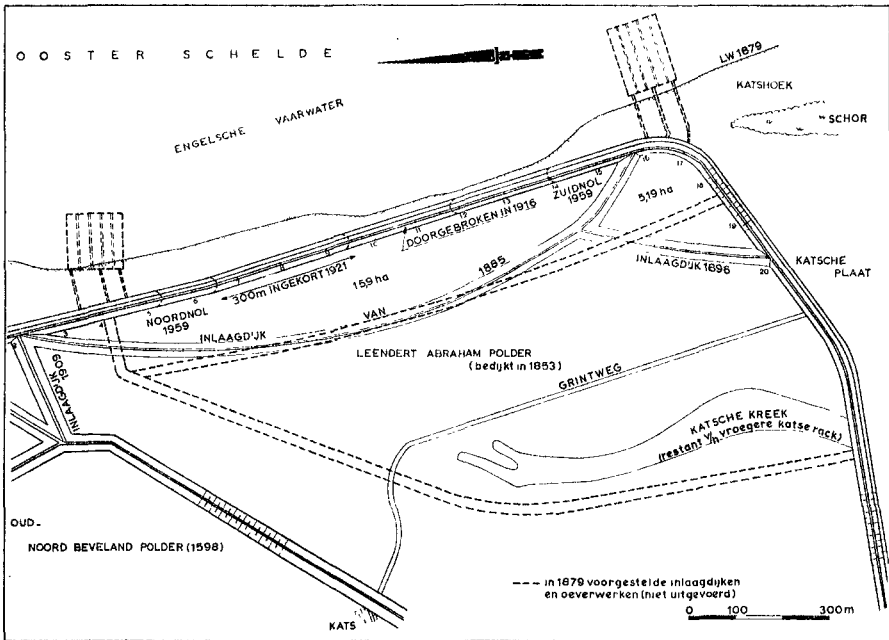

fig. 100. Verdedigingsplannen van de Leendert Abraham polder.

Ten aanzien van de vaste punten werd het systeem gevolgd zoals dit in 1833 door ingenieur A. Caland naar voren was gebracht. De

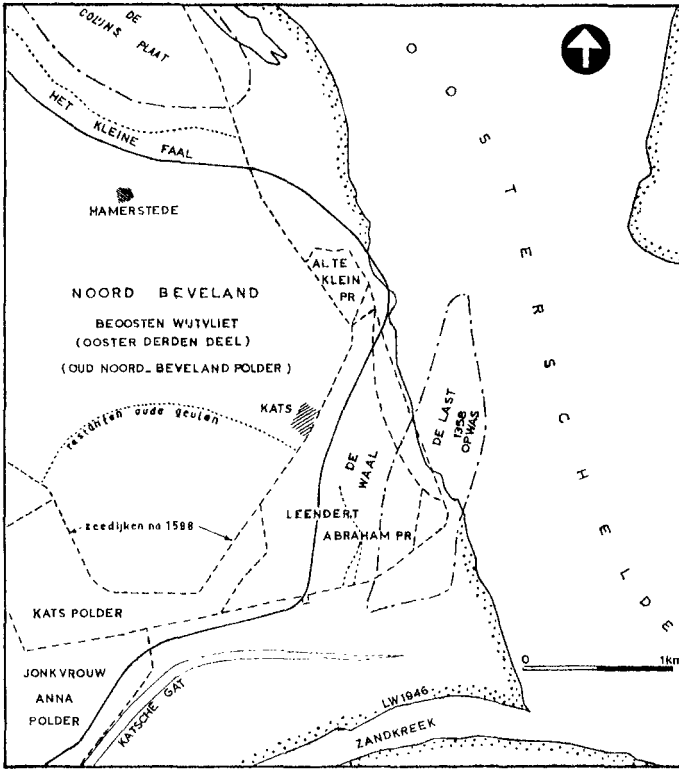

fig. 96. Situatie zuidoostkust Noord-Beveland voor 1530, met daarop aangegeven latere bedijkingen en de L.W. lijn van 1946.

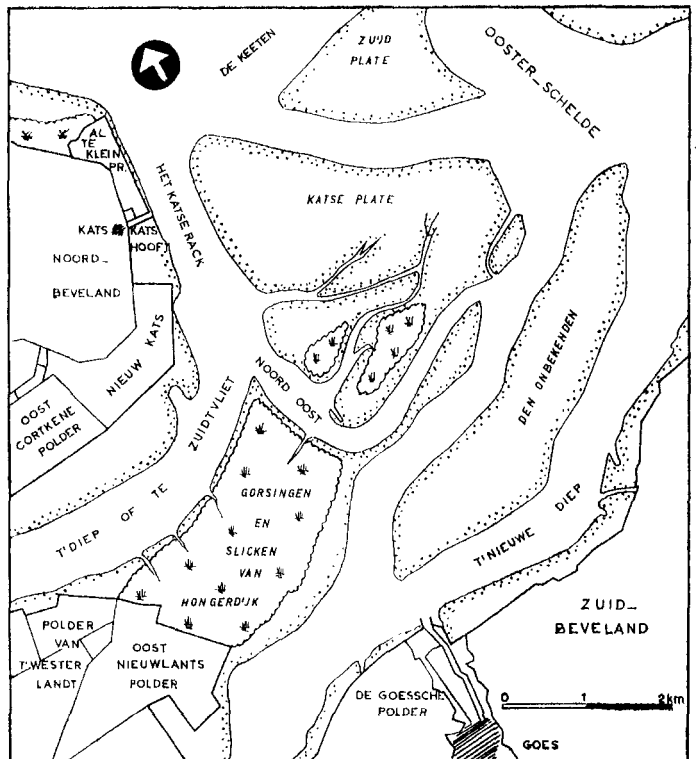

fig. 97. Situatie zuidoostkust Noord-Beveland, ca 1650 (Visscher).

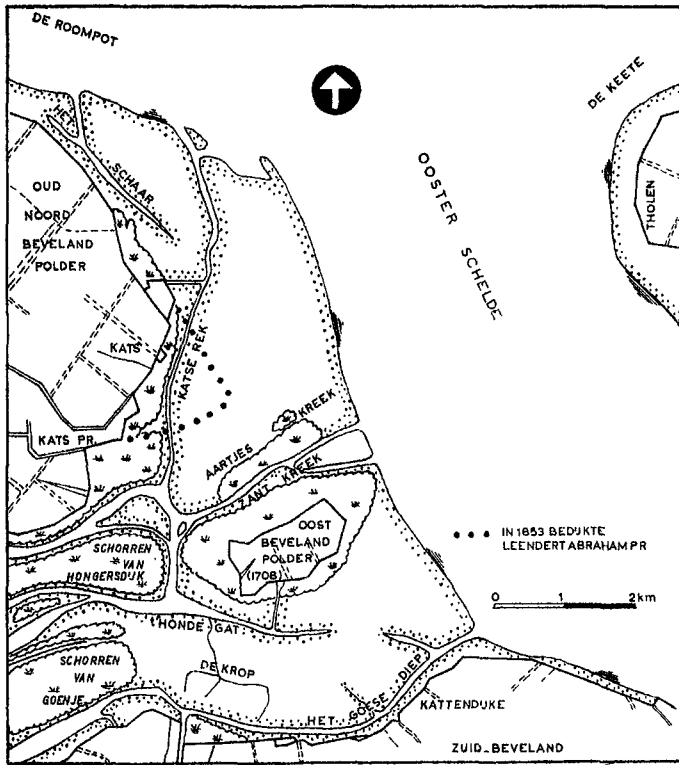

fig. 98. Situatie zuidoostkust Noord-Beveland in 1751 (Hattinga).

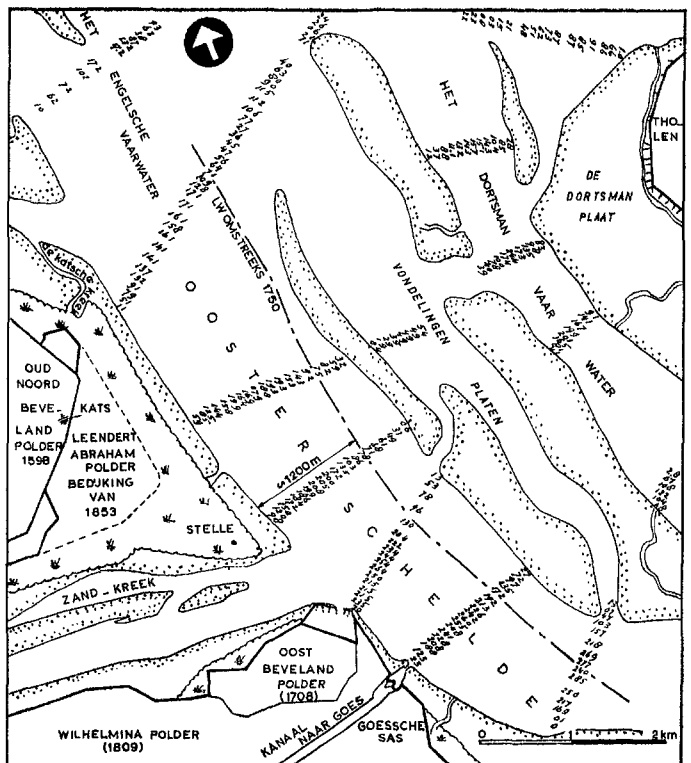

fig. 99. Situatie zuidoostkust Noord-Beveland, ca 1820 (Wijngaarden en Decker).

breedte der vaste punten evenwijdig aan de oever gemeten was 150 m terwijl de onderlinge afstand 1365 m bedroeg. In 1884 werden bij elk der genoemde punten twee kraagstukken van 75 x 20 m gezonken, geballast en nabestort met 0,9 S.T. stortsteen per m². Tevens werden deze werken door middel van drie verbindingsdammen met de hoogwaterkering verbonden. Sedert de aanleg van de dammen en kraagstukken spreekt men van het Noordelijk oeverwerk en van het Zuidelijk oeverwerk. In 1886 werden beide oeverwerken elk met zes zinkstukken uitgebreid, met een bestorting van 1 S.T./m², de afmetingen der stukken waren 110 x 20 m en 130 x 20 m. De figuren 101 en 102, p. 173, geven een beeld van de oeverwerken voor zover deze in 1951 boven L.W. lijn te zien waren.

Over de toepassing van vaste punten in een oeververdedigingsstelsel bestaan tegenwoordig uiteenlopende meningen. Onze zienswijze is dat bij slechte ondergrond zoals bijv. voor het grootste deel van de oever van de calamiteuze Leendert Abrahamapolder, in de aangezande geulgebieden van het meergenoemde Katse Rak, het genoemde systeem negatief heeft gewerkt. Spoedig na aanleg van de vaste punten vertoonden deze een vooruitspringende ligging in de stroomgeul en de bekende negatieve naaldwerking of contractiewerking deed zich gevoelen. Daarbij komt nog dat de werken van 1886 onder een vrij vlakke helling zijn aangebracht, hetgeen deze negatieve werking zeker zal hebben bevorderd. Al spoedig traden boven- en benedenstrooms van de vaste punten kleine ontgrondingen op, later gevolgd door grotere afschuivingen en oevervallen. Het gevolg is dan ook geweest dat, behalve een onverdedigd gedeelte van ca 100 m breed, de gehele oever is voorzien van een aaneengesloten verdediging.

Naast enige aanvullende zinkwerken en overbestortingen werden aan de Leendert Abrahamapolder uitgebreide zinkwerken aangebracht in de jaren 1922, 1943 en 1946. De tot nu toe laatste zinkwerken aan deze polder hadden plaats in 1958, terwijl bij de bouw van de Provinciale veerhaven — voor het veer naar Schouwen-Duiveland — aan de noordhoek van de Leendert Abrahamapolder, in 1960 nog een drietal zinkstukken op de oever werd aangebracht. De figuren 103 en 104, p. 173, geven een beeld van de uitvoering van het zinkwerk in 1958. Overigens kan aan de genoemde polder, waar gezonken werd tot ca 40 m diepte, wel gesproken worden van zinkwerken in diep water.⁸⁸⁾

Vlietpolder
(situatie fig.
183, hoofd-
stuk III).

De ca 24 ha oeverwerken aan de calamiteuze Vlietpolder zijn behoudens een vijftal zinkstukken in 1901 en een klein zinkstukje aan de Nieuwe Westnol in 1922, alle aangebracht vóór 1900. Na het aanbrengen van een serie smalle afzonderlijke zinkstukken in de jaren 1825-1851,

werden nadat in 1859 nog een viertal onderzeese dammen waren aangelegd, naderhand vollediger zinkwerken uitgevoerd. De genoemde dammen zijn in fig. 183 van hoofdstuk III aangegeven met A, B, C en D. Dam A is verdwenen door de val van 8 februari 1873, terwijl de dammen B, C en D in de bestaande oeverwerken zijn opgenomen. Zo waren aan de calamiteuze Vlietepolder aanvankelijk drie vaste punten ontstaan van resp. 330 m, 480 m en 380 m lengte evenwijdig aan de oever gemeten. De twee westelijke oeverwerken werden verbonden door het zinkwerk van 1901. Voor dit alles was verwezenlijkt heeft men eerst enkele inlagen aan de zee moeten prijsgeven, totaal ca 26 ha, terwijl nog ca 10 ha droge inlaag aanwezig is.

De oever van de calamiteuze Vlietepolder is nu verdedigd over een lengte van 1300 m, aan de westzijde 900 m en aan de oostzijde 400 m. Daartussen bevindt zich een onverdedigd gedeelte van ca 350 m, terwijl een lengte van ca 500 m aan de oostzijde grenzend aan de Nieuw Noord-Bevelandpolder, eveneens onverdedigd is. Het diepste punt van de verdediging ligt op ca 40 m — N.A.P.

Als bijzonderheid voor de Vlietepolder wordt nog vermeld dat na de grote oeverval van 28 oktober 1886, die een verplaatsing van ca 540.000 m³ grond teweegbracht, de drie verbindingsdammen van het betreffende oeverwerk voor de Nieuwe Westnol over ca 150 m wegvielen. Die dag lagen aan de calamiteuze Leendert Abrahampolder juist een tweetal zinkstukken gereed om gezonken te worden aan het Noordelijk oeverwerk. Onverwijld werden beide gereedliggende zinkstukken naar de Vlietepolder gesleept, om met het zinken hiervan te voorkomen dat het oeverwerk voor de Nieuwe Westnol achterloops zou worden.⁸⁹⁾ Door genoemde zinkstukken werd dus een nieuwe verbindingsdam geschapen. Fig. 105, p. 174, geeft een foto van de drie afgescheurde dammen bij de Nieuwe Westnol, terwijl fig. 106 een afbeelding geeft van de verbindingsdam voor dijkpaal 2 met de aansluitende oeverwerken. Fig. 107 geeft de situatie ter plaatse van laatstgenoemde dam bij H.W. (foto's, pag. 173).

De oppervlakte van ca 19 ha oeverwerken aan de calamiteuze Anna Frisopolder bestaat uit twee vaste punten, het westelijke, ruim 500 m lang is aangelegd in de jaren 1878 t/m 1924 en het oostelijke, bijna 500 m lang is aangelegd in de jaren 1898 t/m 1900. Het westelijke oeverwerk vormt een vooruitstekend bolwerk in de rivier. Benedenstreams hiervan heeft zich een ca 40 m diepe put gevormd, terwijl een aantal vallen en afschuivingen landwaarts van dit oeverwerk is opgetreden. De laatste boven laag water zichtbare ontgronding ontstond in 1943, terwijl nadien van tijd tot tijd afwisselend aanzandingen en onderzeese afschuivingen

Anna Frisopolder
(situatie fig. 190, hoofdstuk III).

zijn voorgekomen. Van de drie oorspronkelijke verbindingsdammen van dit oeverwerk zijn de twee buitenste weggefallen resp. de westelijke en de oostelijke dam door de oevervallen van 4 maart 1888 en 14 augustus 1889. Ook de flanken van het oeverwerk werden door deze vallen zwaar beschadigd. Van de middelste dam geeft fig. 108, p. 174, een afbeelding. Het gevolg van de calamiteiten was, dat het oeverwerk in 1889/1895 belangrijk werd uitgebreid, de westelijke en de oostelijke flank elk met een zestal zinkstukken, terwijl rivierwaarts een ca 80 m brede strook bestorting werd aangebracht. De buitenste verbindingsdammen werden niet meer hersteld.

Het oostelijke oeverwerk werd aangebracht nadat de Sophiapolder in 1894 verloren was gegaan. Hierdoor was de kans ontstaan om de inscharing voor de Anna Frisopolder te beperken. De onderlinge afstand van de vaste punten bedroeg 3 km. Het oostelijke punt ligt aan de Vlietepolder. Door de aanleg van het tweede vaste punt aan de Anna Frisopolder in de jaren 1898/1900 werd deze afstand met ruim 1 km ingekort. Dit oeverwerk ligt tot ca 20 m — L.W. en is nu met enkele meters zand bedekt.

De oevergrafieken aangegeven in fig. 109 tonen de achteruitgang van het betreffende oevervak tot 1900, terwijl na aanleg van het zinkwerk bleek dat de oever ter plaatse stabiel bleef, overigens een normaal verschijnsel, behalve aan de flanken van sommige werken.

Oevergrafieken zijn samengesteld uit de uitkomsten van de oeverpeilingen over een bepaalde periode. Evenwijdig aan de richting der peilraaien zijn de jaren van peiling uitgezet, waarbij de raaien ongeveer het middelste jaar in de periode aangeven. Van verschillende dieptelijnen (b.v. de L.W. lijn, de 5 m, 10 m, 15 m, 20 m lijn enz.) zijn voor elk jaar in iedere raai de afstanden uit de hoofdraai uitgezet en onderling verbonden. Hierdoor wordt verkregen dat de voor- of achteruitgang van een oevervak over een bepaalde periode (in fig. 109 over 70 jaar, 1880-1951) op de tekening kan worden afgelezen. Deze grafieken zijn voor geheel Zeeland samengesteld door de Studiedienst van de Rijks-waterstaat en worden jaarlijks bijgewerkt.

**Onrust-
polder
Jacobapolder**
(situatie fig.
196 en 192,
hoofdstuk
III).

De overige oeverwerken langs Noord-Beveland waarvan een deel in 1961 van eb en vloed is afgesloten, vormen minder omvangrijk verdedigde punten langs het voormalige eiland. Zo kennen we langs het Veerse Gat het oeverwerk voor de Onrustpolder, ca 500 m ten noorden van het overzetveer Kamperland-Veere. Het werd aangelegd in 1888 en uitgebreid in de jaren 1892/1899 en in 1936. De oppervlakte is totaal ca 20500 m². De aanleg was een gevolg van de stroomaanval die na 1860 op deze oever was ingezet. Deze aanval is na 1871, in welk jaar de

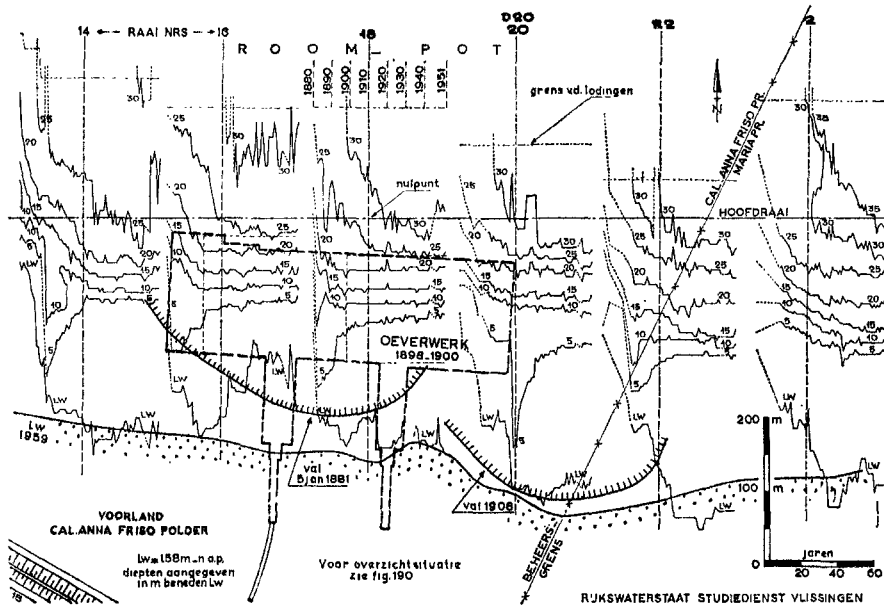

fig. 109. Oevergrafieken van 1880—1951 langs een gedeelte van de oever voor de cal. Anna Frisopolder.

afdamming van het Sloe plaats had, in sterkte toegenomen. Volgens een globale berekening uit opnamen van waterstanden en uit stroomsnelheidswaarnemingen vóór de afdamming⁹⁰⁾, geschiedde de vulling van het Veerse Gat en de Zandkreek voor een groot deel via het Sloe. Bij elk vloedtij zou ca 32 miljoen m³ water zijn binnengestroomd. Na de Sloe-afdamming moest de vulling van Veerse Gat en Zandkreek geschieden vanuit de Oosterschelde langs Vrouwenpolder. Door de natuurlijke bochtwerking werd de stroom op het zuidwestelijk deel van de Onrustpolder gericht. Het oeverwerk heeft nu zijn dienst gedaan. Het ligt sinds 1961 in stil water.

De grote oeverafname aan de noordzijde van de Onrust- en van de Jacobapolder noodzaakte resp. in de jaren 1920 en 1922 tot de aanleg van twee vaste punten om de inscharing van de Roompot — een hoofdgeul van de Oosterschelde — te beperken. Deze vaste punten hebben een oppervlakte van 28300 m² en 14180 m² en liggen resp. 2½ km en bijna 1 km noordzeewaarts van het westelijk oeverwerk van de Anna Frisopolder. Een stroombeeld rond het laatstgenoemde oeverwerk van de Onrustpolder tijdens maximum vloedstroom geeft fig. 110, p. 174.

Aan de noordkust van Noord-Beveland vinden we verder enkele oeverwerken resp. aan de noordwesthoek van de Nieuw- en van de Oud Noord-Bevelandpolder, de laatste bij de z.g. Glasjesnol of het haventje aan de Oesterput. De aanleg van beide oeverwerken was het gevolg van de voortgaande stroomaanval door de Roompot en het daarvoor ontstaan van oevervallen en afschuivingen. De aanleg geschiedde in hoofdzaak in de jaren 1861/1895 en 1884/1897 met enige uitbreiding aan de Nieuw Noord-Bevelandpolder in 1947. Aan de Oud Noord-Bevelandpolder werden ca 2 km ten westen van het dorp Colijnsplaat in 1910 nog twee kraagstukken gezonken en een verbindingsdam aangelegd.

De zinkwerken uitgevoerd in 1872 aan de noordoosthoek van de Nieuw Noord-Bevelandpolder blijken niet altijd naar wens te zijn verlopen. Althans de betreffende rapporten van de Opzichter van de Waterstaat spreken van herhaalde mislukkingen bij het aan de grond brengen der zinkstukken. Zo was bijv. het eerste gezonken stuk op 13 maart 1872 in het midden los gescheurd tijdens het zinken. Een deel — ca 300 m² — kwam terug boven water en werd door een bij het werk aanwezige sleepboot in veiligheid gebracht. Omtrent de plaatsbepaling van het overige deel van het zinkstuk is het interessant de volgende meetkundige werkzaamheden te vermelden. Zoals bekend geschiedt de plaatsbepaling van gezonken stukken met behulp van aan het stuk bevestigde boeien die zoveel mogelijk loodrecht worden opgehaald.

Het rapport ⁹¹⁾ van de Opzichter van de Waterstaat vermeldt:

„De plaats der boeien thans opgenomen, werd bepaald door afstandsmeting en hoekmeting. De afstandsmeting werd genomen uit de retraitelij en de uitgebakende raaien. Om vergissingen te voorkomen geschiedde de hoekmeting door mij met de sextant en door baas Krijger met het astrolabium (hoekmeetinstrument), de hierbij op den wal genomen basis had eene lengte van 200 m. Uit de uiteinden dezer basis namen wij elk de te lood opgehaalde boeien waar en kregen hierdoor dus verschillende driehoeken waarbij van elk de basis en de twee aangelegen hoeken gegeven waren. Deze driehoeken werden op tweederlei wijze geconstrueerd.

1e door uit de uiteinden der basis de gevonden hoeken door middel der koordentafel uit te zetten, en 2e door de onbekende zijden eerst te berekenen en daarna den driehoek door de 3 zijden te beschrijven. Op deze wijze werkende kon de ligging der boeijen 1, 2, 4, 6, 7 en 10 met nauwkeurigheid bepaald worden, terwijl ik van de verdere plaatsbepaling van het stuk, ter plaatse waar geene boeijen aanwezig waren, mij heb moeten verlaten op de gevonden uitkomsten door het ligten van sprenkels verkregen en door het meten van het afgebroken gedeelte.”

Een volgend rapport betreffende het tweede en derde gezonken stuk vermeldt:

„Het middelste der bepaalde stukken dat 22 maart 1872 werd gezonken, bleek bij het ophalen der boeijen te liggen ongeveer zoals op een bijbehorende situatie is aangegeven. De vreemde plaats die de boeijen van het zeeëind innemen is misschien aan het verward raken der boeilijnen, hetzij in elkander of onder de bestorting toe te schrijven. Misschien ook is het stuk over een klein gedeelte dubbelgevouwen. Volgens de gegevens is het stuk 10 m westelijk afgedreven.

De zinking van het derde stuk geschiedde 30 maart daaraanvolgend met zo mogelijk nog meer zorg dan bij het vorige stuk. Er waren tot verdeling van de ballast 209 man

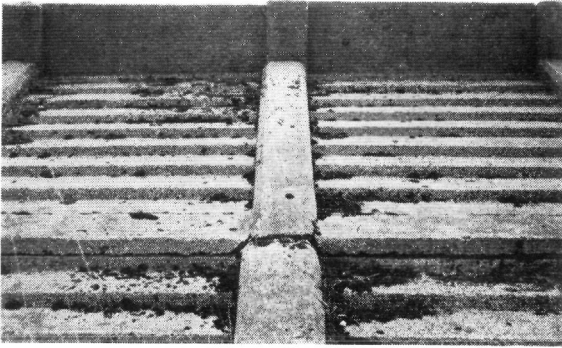

fig. 134. Trapjesbetonglooïing (systeem de Muralt) aan de cal. Vlietepolder aangelegd in 1912.

fig. 135. Spijkerlooïing (systeem de Muralt) aangelegd in 1924 aan de Oud Noord-Bevelandpolder.

foto „Mavotrans“.

fig. 136. Glooïing van koperslabblokken aan de Torenepolder. (Eerste toepassing op Noord-Beveland, aangebracht in 1956.)

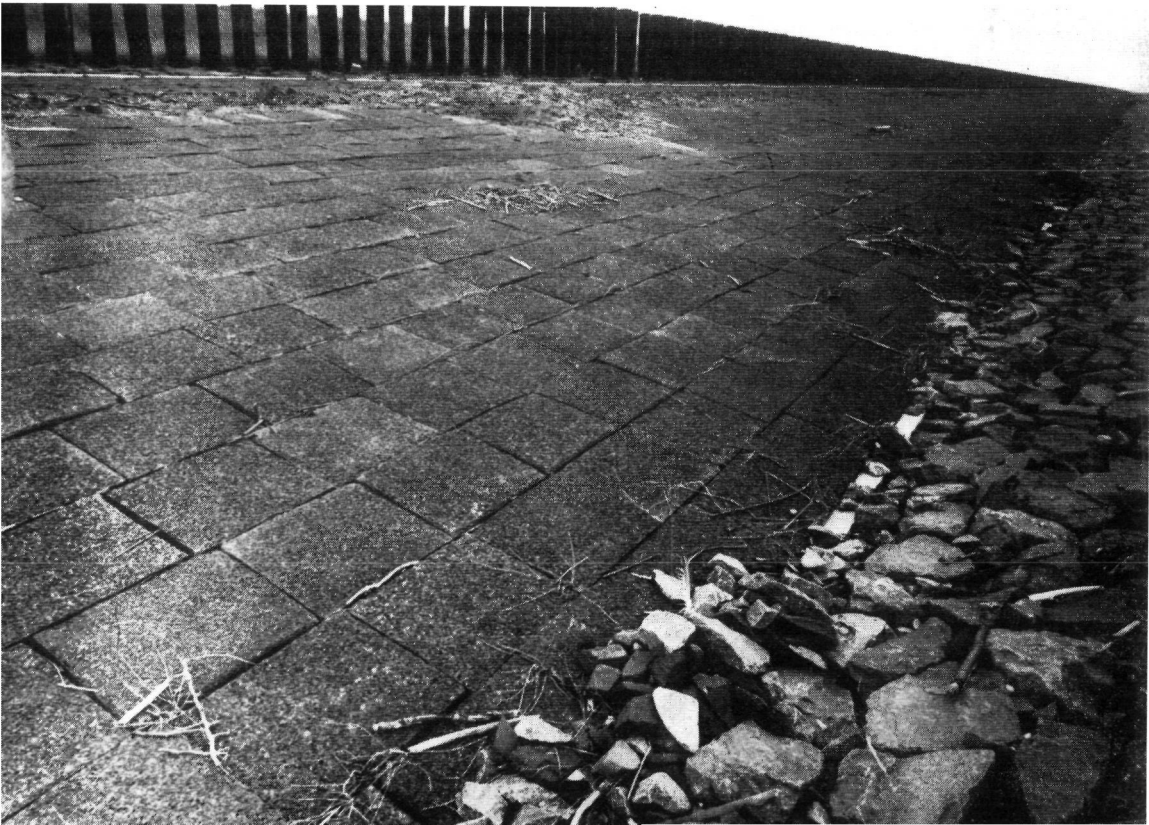

foto Bioplex Hydropak

fig. 140. Duiker-kikvorsman,
klaar voor onder water.

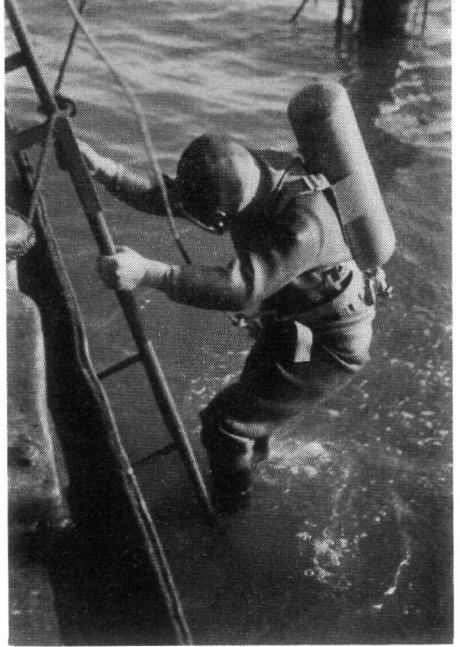

foto Bioplex Hydropak

fig. 141. Duiker-kikvorsman met
Scott Hydropak vrije duik-
apparatuur, afdalend.

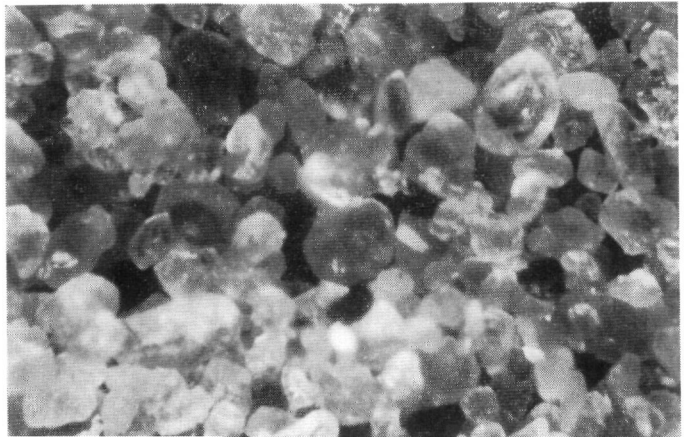

fig. 149. Microfoto van
schelpzand op de
Onrustplaat
(25 × vergroot)

foto Dert Vlissingen

foto Dert

fig. 150. Microfoto van kwarts-
zand, te vinden langs
oevers en kusten.
Vertoont grote overeen-
komst met het zand van
de zandbanken
(25 × vergroot)

of 92 man meer dan het bij de Algemene Voorwaarden bepaalde getal. Dientengevolge was bij het vieren der zinklijnen het stuk buitengewoon gelijkmatig geballast, zodat men niet aan een volledig succes twijfelde. Toch kwam ongeveer op het midden der lengte weder een klein gedeelte boven, dat later bij meting een oppervlakte bleek te hebben van $55\frac{1}{2} \text{ m}^2$.

Men vermoedde dat de neerwerking die destijds aan de noordwesthoek van de Nieuw Noord-Bevelandpolder werd waargenomen, in combinatie met het zakvormige profiel van de bezonken oever, een grote rol had gespeeld bij de genoemde mislukkingen. Inmiddels is, na ruim 80 jaar meer ervaring op dit gebied, de techniek van het zinken dusdanig ontwikkeld dat een dergelijke serie tegenslagen tegenwoordig redelijkerwijs niet meer verwacht kan worden.

Van de periode 1650-1875 van de Oud Noord-Bevelandpolder vinden we bij Conrad een serie voorvallen vermeld die we de moeite waard vonden hier te laten volgen. ⁹²⁾

„Tengevolge van een in 1651 gedaan verzoek, verkregen ingelanden bij resolutie der staten van 6 Julij 1652 vergunning, een inlaagdijk en eene kuip te leggen en vrijdom van den 100 sten penning over de buitengeslagen landen, die ruim 64 g. bedroegen. In 1657 werden nieuwe kuipjes en in 1682 een nieuwe dijk van 41 roeden lengte aangelegd.

In de vergadering der Staten van 18 November 1688 werd een rekwest van ingelanden gelezen, waarin zij berigtten, dat zij wegens continuele grondbraken en vallen hebben moeten opbrengen aan dijk- en waterpenningen omtrent vijf gulden per gemet, en dat nu onlangs weder waren gevallen twee grondbraken, ter lengte van 60 en 40 r; tengevolge van den op 11 October 1688 ontstanen dijkval was een nieuwe dijk opgeworpen.

Gedurende de volgende jaren vindt men voortdurend van vallen en grondbraken in de dijkage voor Oud Noord-Beveland gewag gemaakt, en steeds werden kuipen of inlagen aangelegd om den polder voor overstroming te vrijwaren; voornamelijk geschiedde die aanleg in 1691, na een dijkval die in het vorige jaar plaats had; in 1693; in 1694 na den val van 1 Januarij; in 1703, na den val van 5 Januarij; in 1705, in 1708 en 1709 toen 25 gemeten buitengedijkt werden; in 1719 en 1728 in welke jaren de nieuwe inlaag bij den claverweg en bij den kruisopril gelegd is.

De buitendijken braken gedurig door, en men trok steeds terug op de te voren gemaakte inlagen en kuipen.

In een in September 1736 aan de staten toegezonden rekwest, deelen ingelanden van Oud Noord-Beveland mede:

„dat sedert 20 à 25 jaren aan dien polder groote en considerabele schaden zijn „ontstaan door grondbraken en zware vallen, zijnde in dien tijd weggesonken vier „grootte kuipen of inlagen, waar tegens wederom met excessive en swaare kosten „gemaakt en aangebragt zijn vijf nieuwe inlagen, ten gevolge waarvan de polder nog „ten zijnen laste heeft 3600 £; daarvan zijn reeds drie door grondbraken en instortingen „geïnuundeert en met het diep gemeen geworden, waarvan de nollen door de continuele „vallen zoodanig het diep zijn genadert, dat die niet als met zeer groote kosten kunnen „worden behouden, en dewijl de vallen en grondbraken dagelijks nog frequenter worden „en continueren, en het diep geheel en al aan deze wal van Oudeleek af oostwaarts „op, dat vlak op noordwesten legt, genadert is, hebben de ingelanden op de laatste „rekening wederom moeten resolveren een considerabele afsnijding in derzelver polder te leggen, terwijl de groote inlage in het uiterste gevaar is om door te breken, als zijnde „wel 70 à 80 roeden geheel tot in de kruijn weggevallen, hetwelk niet te herstellen is.”

Deze inlaagdijk, dien zij in 1737 wenschten te maken, zoude 300 r, lang worden en kosten 2500 £, benevens 800 £ aan onteigening; ongeveer 500 gemeten zouden door de inlaag worden buitengedijkt.

's Lands inspecteuren J. van IJsselstein en P. Baas bezochten op 18 en 19 October

1736 de dijkage van Oud Noord-Beveland, en meenden, dat, hoewel het diep den polder zeer naderde, de inlaagdijk wel achterwege kon blijven, mits de zeedijken en nollen verdedigd werden, doch uit het advies van de rekenkamer van 7 December 1736 blijkt:

dat weinige dagen na de opnemng der inspecteurs, in den nacht van 20 op 21 October 1736, een zware storm en hooge vloed plaats had, waardoor vele schade aan den polder ontstond, de Breendijk doorbrak en tot den grond wegsloeg, en de daar achterliggende inlaag met 30 gemeten land bezouten werd;

dat den 22sten October, 30sten October en 8sten November 1736 nog drie grondbraken plaats hadden, zoodat in 9 à 10 maanden tijds meer voorland wegviel dan is blijven liggen vóór den dijk waar de geprojecteerde inlaag moet aansluiten; doch tevens blijkt uit dat advies:

dat aan de zeewerken sedert 1727 niet besteed waren de sommen, die ingelanden hadden kunnen opbrengen om het voorland te bewaren.

Op voormeld advies der rekenkamer, en nadat 's lands inspecteurs den 28sten en 29sten November 1736 den polder Oud Noord-Beveland nogmaals bezocht hadden, verkregen ingelanden vergunning den inlaagdijk te leggen, onder voorwaarde, dat zij de zeevering tevens behoorlijk in stand zouden houden.

Deze in 1737 bewesten het dorp Kolijsplaat gelegde dijk werd lang ongeveer 265 r., hoog aan den buitenkant 13 en aan den binnenkant 12 v. boven het Meijland, breed 15 v. op de kruin, en verkreeg een binnenbeloop van 1½ op 1 en een buitenbeloop van 4 op 1. De kosten van aanleg werden met inbegrip van ongeveer 85 g. land, ter waarde van 425 £, geraamd op 2675 £.

In 1750 werd buitenwaarts en evenwijdig aan den inlaagdijk van 1737, een korte inlaagdijk gelegd, die de in laatstgenoemd jaar gevormde groote inlage verdeelde in de Grootte kuip, tusschen de beide inlaagdijken, en in de Paardenkuip tusschen den inlaagdijk van 1750 en den zeedijk. Door den stormvloed van 2 Januarij 1767 viel een gedeelte van den Wegdijknol over minstens 20 roeden in het diep, en uit het rapport dat 's lands inspecteurs, op een in Junij door dijkgraaf en gezworens gedaan verzoek, den 7den Augustus uitbragten, over de gesteldheid der zeevering van Oud Noord-Beveland, blijkt, dat hare kunstmatige verdediging zich in geen goeden staat bevond.

In een brief van 12 September 1767, berigt 's lands inspecteur, Corn. de Kanter, dat er den 12den Augustus van dat jaar een belangrijke val aan Glasjes-, ook genoemd Galgenol is ontstaan, waardoor die nol van 36 tot 31 r. lengte is ingekort; hij meent dat om den polder te secureeren in het volgende jaar op dit punt zinkwerk gemaakt of een inlaagdijk gelegd moet worden.

Den 25sten Februarij 1768 berigten dijkgraaf en gezworens van Oud Noord-Beveland aan de staten, dat den 14den Augustus 1767, de Glasjesnol door een grondbraak ter lengte van zes roeden geheel is weggevallen en in het diep geraakt. 's Lands inspecteurs Corn. de Kanter en Const. van Duijn bezochten in Mei 1768 den polder en deelden in hun rapport mede, dat, aangezien de verdediging met zinkwerk van den over wel 100 roeden lengte aangetasten oever wederzijds Glasjesnol te kostbaar is, naar hunne meening achter dien nol een inlaagdijk moet worden gelegd. Die dijk zoude lang moeten zijn 194 r., doch vermits het afnemen zich nog zoover niet uitstrekke, kan de inlaag voorloopig volstaan met eene lengte van 109 r., aansluitende met een bout van 32 r. lengte tegen den Noordhoekschen dijk, zijnde de zeedijk bezuid-oosten Glasjesnol.

De kosten van dezen in 1769 gelegen inlaagdijk, waardoor ruim 15 gemeten werden buitengedijkt, waren geraamd op 1541 £, waaronder 84 £ voor onteigening.

In 1781 was van den polder Oud Noord-Beveland, sedert zijne bedijking in 1598, voor het leggen van verschillende inlagen en voor het herstellen der dijken ingenomen en buitengedijkt ruim 465 gemeten.

Toen in October 1827 de Glasjesnol over omstreeks 100 meters lengte viel in den stroom, die op 150 meters uit den oever, 34 meters onder laag water diep was, ontstond de vrees, dat de onverdedigde onderzeesche oever langs den polder Oud Noord-Beveland, tusschen dien nol en Kolijsplaat, niet bestand zoude zijn tegen den op dat kustvak aanvallende stroom, die den oever gedurende de laatste jaren aanzienlijk had uitgeschuurd en in diepte doen toenemen.

Gedurende de overwegingen, of men tot eene kunstmatige verdediging van den onderzeeschen oever van Oud Noord-Beveland zoude overgaan, of op eene vooraf binnenwaarts aangelegde zeevering zoude terugtrekken, ontstond den 15den September 1828 een nieuwe belangrijke val aan den noordelijken punt van den Noordhoekschen dijk.

Er werd besloten tot het verhogen en verzwaren van den in 1737 bewesten Colijnsplaat gelegden inlaagdijk, en tot het verlengen van dien dijk tot aan het snijpunt der zeedijken van de polders Oud en Nieuw Noord-Beveland.

Den 16den October 1828 werd het maken van dezen inlaagdijk aanbesteed voor 86000 gulden, en nadat den 15den Augustus 1829 de aankoop der daarvoor benodigd 53,8355 hectaren grond voor de som van 22580 gulden was goedgekeurd, werd het inmiddels reeds aangevangen werk in het jaar 1829 voltooid.

Door de aanhoudende stormvloedden van October 1829, werd de zeedijk van Oud Noord-Beveland zeer beschadigd. Vooral het gedeelte langs de Paardenkuip had veel geleden, en men besloot dien zeedijk te verlaten, den daarop liggenden steen op te ruimen, en op den in 1750 gelegden inlaagdijk terug te trekken. De Paardenkuip inundeerde dan ook kort nadat tot dien maatregel besloten was."

Ten oosten van Colijnsplaat heeft nooit een bijzonder zware stroomaanval plaats gehad. Alleen zijn tengevolge van het tijdelijk opdringen van het niet zeer diepe Schaar van Colijnsplaat, aan de noordoosthoek van de Oud Noord-Bevelandpolder over ca 600 m een aantal kraagstukken aangebracht, terwijl tussen de dijkpalen 64 en 65, bij de z.g. „afsluitdam" een klein oeverwerk (ca 8600 m²) is aangebracht als gevolg van een aantal daar opgetreden afschuivingen. De „afsluitdam" werd gelegd in 1859, met de bedoeling een klein inscharend geultje te blokkeren, door de dam te verbinden met de voorliggende zandplaat. Zoals op meerdere plaatsen in Zeeland, o.a. de aanleg van de Blinde Dam in het district Flaauwers en van de Blinde Dam in het district Brouwershaven, resp. aan de zuidkust en de noordkust van Schouwen, mislukte ook de kleinere genoemde afdamming op Noord-Beveland. Ook de aanleg van de Blinde Dam van het calamiteuze waterschap Bruinisse langs het Zijpe en de Scharrendam bij de Molenpolder van het calamiteuze waterschap Walzoorden in Oost Zeeuwsch-Vlaanderen mislukten. Genoemde afdammingen beoogden alle het verbinden van de tegenoverliggende zandplaat met de zeedijk. Fig. 111, p. 174, geeft een beeld van het restant van de dam ten oosten van Colijnsplaat bij L.W. De overige hierna genoemde oeverwerken zijn sinds 1961 alle gelegen binnen de afdamming van het Drie-eilandenplan.

In het westen van de Zandkreek vinden we het oeverwerk van de Spieringpolder. Hier bevindt zich het diepste punt van de geul tot ca 250 dm — L.W. ten oosten van het werk. Dit laatste betekent dat de vloedstroom van overwegende invloed is. Het zinkwerk werd aangebracht in de jaren 1894, 1904 en 1922. In 1924 werden ten westen van het oeverwerk enkele strandhoofdjes aangelegd, de koppen hiervan werden bestort met brikken (afval van baksteen). Vervolgens werden door de eigenaar van de polder in 1925 op de brikken over een lengte van ca 670 m, mosselen uitgezaaid tot een gezamenlijke oppervlakte van 36000 m². Men beweert wel eens dat door de aanleg van dit mosselperceel de ondergang van de Spieringpolder is voorkomen. Doch zuiver

Spieringpolder
(situatie fig. 198, hoofdstuk III).

technisch gezien heeft de aanleg van het oeverwerk (1894-1922) de opdringende geul een halt toegeroepen. Het is overigens ter plaatse een bekend feit dat het mosselperceel altijd een goede kwaliteit mosselen heeft opgeleverd.

**Soelekerke-
polder
Willem-
polder**
(Situatie
fig. 195
en 193,
hoofdst. III)

Vervolgens oostwaarts gaande zien we langs de Soelekerkepolder een drietal in 1914 aangebrachte oeverwerkjes, aangelegd om de destijds hier verdergaande inscharing van de Zandkreek tot staan te brengen. De oever heeft een steil talud zonder dat afschuivingen of vallen optreden omdat de ondergrond van de Soelekerkepolder grotendeels uit vaste grondlagen bestaat (oude kern). De diepte van de geul reikt tot 170 dm — L.W.

Aan de ten oosten grenzende Willempolder liggen eveneens drie dergelijke werkjes voor hetzelfde doel, een voor de havendam van het haventje van Geersdijk en de volgende twee resp. ca 250 m en ca 500 m meer oostwaarts.

**Willem
Adriaan-
polder**
(Situatie
fig. 191,
hoofdst. III)

Direct ten oosten van de grens van de Willempolder met de Willem Adriaanpolder ligt voor laatstgenoemde bedijking een oeverwerk bestaande uit een tiental zinkstukken aangebracht in 1911 en 1938. Bij dit oeverwerk zijn een aantal grondverplaatsingen (plaatvallen) opgetreden aan de tegenoverliggende zandplaat. Volgens de gegevens van de oeverpeilingen van de betreffende polder kwamen dergelijke ontgrondingen meermalen voor. Hieruit blijkt dat genoemd oeverwerk reeds goede diensten heeft bewezen. Zonder deze verdediging zou de geul verder landwaarts zijn opgedrongen waardoor calamiteiten voor de Willem Adriaanpolder niet zouden zijn uitgebleven. Nu manifesteerden de vallen zich zoals gemeld aan de plaatszijde. Voor verdere bijzonderheden over plaatvallen moge worden verwezen naar § 7 van dit hoofdstuk.

**Jonkvrouw
Anna-
polder**
(Situatie
fig. 189,
hoofdst. III)

Tenslotte vinden we in de Zandkreek nog een oeverwerk van oude datum aan de Kortgeense Nol, behorende bij de calamiteuze Jonkvrouw Annapolder, ca 1,5 km ten westen van de in 1960 aangelegde Zandkreekdam. Dit oeverwerk dateert reeds van 1825. Door optreden van oevervallen of afschuivingen is genoemd oeverwerk meermalen versterkt door overbestorting, zodat hier nog een vrij zware bestorting aanwezig is. Een put van ca 22 m — L.W. bevindt zich ten oosten van het oeverwerk, waarvoor eveneens de vloedstroom als oorzaak moet gelden en mogelijk mede een gevolg is van neerwerking rond het oeverwerk aan de genoemde Kortgeense Nol.

Alle zinkstukken aan de oevers van Noord-Beveland zijn van de klassieke samenstelling, onder- en bovenroosterwerk van Hollands rijshout en een drielagenvulling van Gelders of Hollands rijshout, met bovenop de nodige tuinen, propfen, enz. Fig. 112, p. 174, geeft een foto van een miniatuur zinkstuk van deze samenstelling; het werd vervaardigd door C. A. Paans, opzichter van de Rijkswaterstaat. Fig. 113, p. 174, geeft een detailafbeelding van een z.g. prop, een van de „bolders” van een zinkstuk.

De betonzinkwerken van de Muralt van omstreeks 1912 en andere systemen als van Leendertse en Pikkaart (met roosterwerk van gaas), asfaltzinkstukken en dergelijke zijn langs de Noord-Bevelandse oevers niet of nog niet toegepast.

De tienduizenden tonnen stortsteen die als ballast bij het zinken van de stukken en voor bestorting van de oeverwerken aan Noord-Beveland zijn gebruikt, zijn grotendeels afkomstig uit Belgische steengroeven. Het is in hoofdzaak Doornikse en Lessinesche steen, de laatste jaren werd ook Petit Granit stortsteen en Maassteen verwerkt. Vroeger werd veel Vilvoordse steen gebruikt, terwijl in de tweede helft van de vorige eeuw ook puin als bestorting werd gebezigd. Ook werd meermalen, in het midden van de vorige eeuw, gewag gemaakt van het gebruik van klei als bestortingsmateriaal, meestal in de vorm van „kloetelingen”, dat zijn speciaal gestoken schorzoden van groot formaat. Aan deze laatste vorm van bestorting lag mede de gedachte ten grondslag dat ze bescherming zou bieden tegen aantasting van de rijzen zinkstukken door de paalworm. Het s.g. van de Belgische stortsteen is 2,3 tot 2,6. Volgens de tegenwoordige voorschriften mag het s.g. in 't algemeen niet minder zijn dan 2,6.

Aan de oevers van Noord-Beveland minder gebruikte, doch prima stortsteen is afkomstig van de basaltgroeven in Duitsland. Een voordeel van de basaltstortsteen is het hoge s.g. dat 3,1 bedraagt. Dit kan van belang zijn, bijv. bij zinkwerken in diep water. Bij grote diepten is tijdens het storten van de steen enige tijd nodig eer de steen op de bodem ligt. Een ton steen (80/200) van laag s.g. heeft groter oppervlak dan een ton steen (80/200) met hoog s.g. en zal dus minder kans hebben op de gewenste plaats terecht te komen vanwege het wegdrijven door de stroom. Door de waterverplaatsing zal de eerste ook langzamer zinken. Grotere vervoerskosten spelen bij de toepassing echter dikwijls een rol van betekenis. De figuren 114 en 115, p. 175, geven een indruk van de herkomst van de basaltstortsteen. Het zijn opnamen van een der basaltgroeven in het Zevengebergte in de buurt van Linz a/d Rijn in Duitsland.

De aangebrachte verdediging heeft dienst gedaan en doet groten-

deels nog dienst voor geheel Noord-Beveland, al zullen na sluiting van de Veerse dam in 1961 voor het zuidelijk en zuidwestelijk deel minder problemen optreden. De polders waar geen onderzeese werken zijn aangebracht zijn financieel verschoond gebleven van de hieraan verbonden kosten. Wel moesten enige van deze bedijkingen in het kader van de wet op de calamiteuze polders bijdragen in de kosten. Dit waren de bijdragende polders vermeld onder de §§ 18, 24, 25, 27, 31 en 32 van hoofdstuk III. De bijdragen geschieden sinds 1 januari 1959 door het waterschap Noord-Beveland. Wat de totale onderzeese verdediging van Noord-Beveland betreft (ca 100 ha oeverwerken voor een gebied van ca 7600 ha) komt het er op neer dat per 76 ha bouwland, 1 ha oeverwerken nodig zijn geweest om dit gebied enkel onder water te beveiligen. Financieel betekent dit, dat in de loop van de laatste anderhalve eeuw een bedrag van ca 7,5 miljoen gulden aan onderzeese werken is besteed, d.w.z. 1000 gulden per ha bouw- en weiland, deels gerekend met de 19e eeuwse, in onze ogen lage prijsindex en deels met de 20e eeuwse hogere prijzen. Vergelijkend met het huidige prijsniveau nu alles gemiddeld viermaal zo duur is geworden, zou Noord-Beveland alleen voor verdediging onder water 4000 gulden per ha bouw- en weiland gekost hebben. Hierbij komt dan nog de aanleg en het onderhoud van de zee- en inlaagdijken alsmede de afwatering van het betreffende gebied.

Men sprak voorheen wel eens t.o.v. Noord-Beveland van het vergeten eiland, maar gezien de miljoenen die zijn ten koste gelegd aan de aanleg en het behoud van de oevers en dijken, zou men evengoed kunnen spreken van „het gouden eiland” of van „Noord-Bevelands goudkust”. Hoewel het ingepolderde gebied dus duur betaald is, heeft deze investering toch goede vruchten afgeworpen en doet dit trouwens nog, daar Noord-Beveland zoals reeds in het begin van dit werk gezegd, tot een der beste landbouwgebieden van Nederland gerekend kan worden.

Wel vinden we aan de zuidwestelijke oever van Noord-Beveland voor de Spieringpolder een zandplaat genaamd de Goudplaat of in dialect ook genoemd „de Goudmiene”. Deze benaming staat o.i. echter in geen enkel verband met de dure oeververdediging van de oevers. Volgens de ligging van de gemeentegrenzen (zie fig. 24) behoort de Goudplaat tot de gemeente Wissenkerke, dus tot Noord-Beveland.

Niet als oeververdediging doch ter verbetering van de verondieping bij de scherpe overgang in het vaarwater van het Veerse Gat naar de Zandkreek, is op de zuidwestpunt van genoemde Goudplaat een stroomleidende dam aangelegd. De aanleiding daartoe was een verlegging van het vaarwater. Langs de zuidoostzijde van de Goudplaat was in het voorjaar van 1910 een nieuw vaarwater betond omdat het oude vaar-

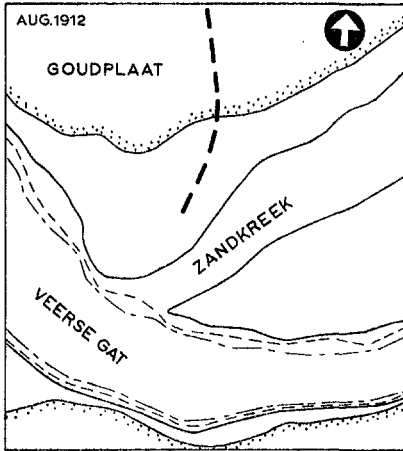

Fig.116 Situatie Zuidwesthoek Goudplaat in 1912

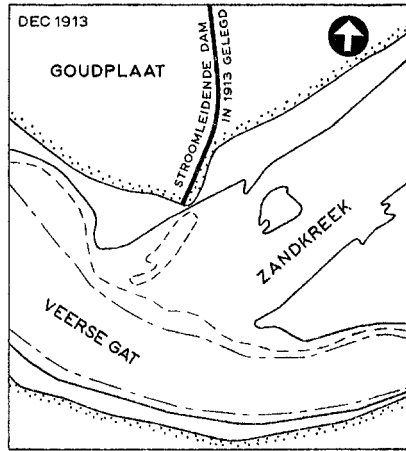

Fig.117 Situatie na aanleg dam in 1913

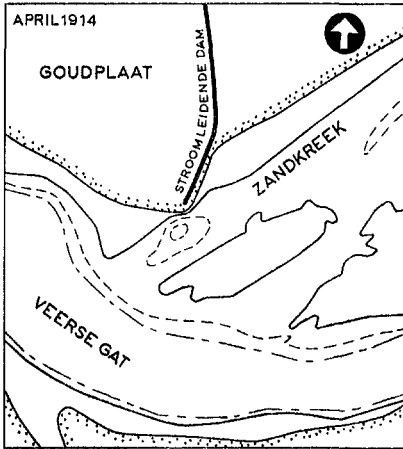

Fig.118 Situatie in april 1914

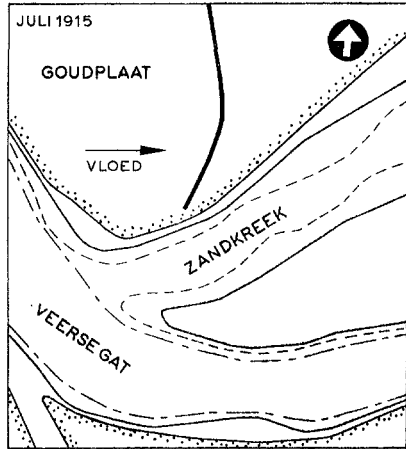

Fig.119 Situatie in 1915

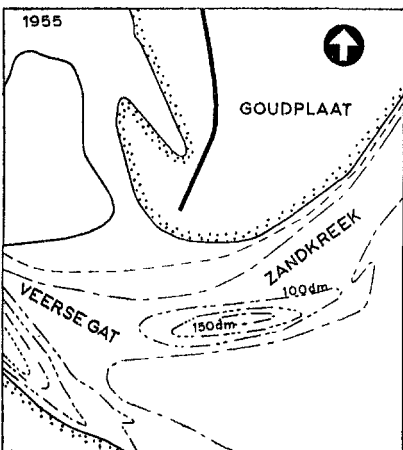

Fig.120 Situatie Zuidwesthoek Goudplaat in 1955

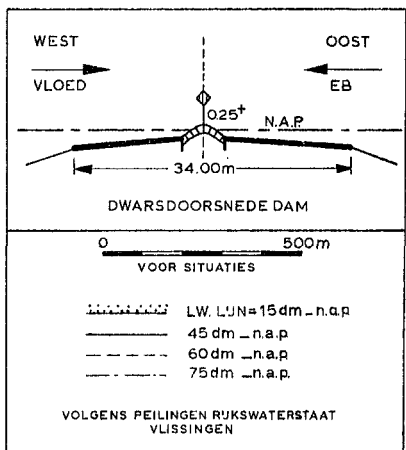

Fig.121 Profiel stroomleidende dam

water dat langs de in 1894 geïnundeerde Bastiaan de Langepolder liep, te bochtig was geworden. De Bastiaan de Langepolder lag aan de Zuid-Bevelandse zijde van de Zandkreek ten zuiden van de Spieringpolder.

Over de ondiepte van het nieuwe vaarwater werd in 1911 geklaagd door de directie van de Middelburgse Stoomvaartmaatschappij en andere stoombootondernemingen. Een in datzelfde jaar uitgevoerd baggerwerk (voor f 10.000,—) bleek niet afdoende. Nadat verder peilingen en metingen waren verricht werd in 1913 door de Rijkswaterstaat de stroomleidende dam ter lengte van 480 m op de Goudplaat aangelegd. De aannemer was Jan Roskam Czn te Sliedrecht voor f 39.940,—. In 1915 werd de dam landwaarts met 120 m verlengd, terwijl in de jaren 1917 t/m 1919 nog enige voorzieningen aan de kop nodig bleken. De hoogteligging van de kruin is 0.25 m + N.A.P., terwijl het gemiddeld hoog water ongeveer op 1.50 m + N.A.P. ligt. Van 1915 t/m 1919 werd aan de dam voor uitbreiding en verbetering een bedrag van f 37.417,— besteed.⁹³⁾

De fig. 116 t/m 120 geven een overzicht van de ontwikkeling van het vaarwater in de directe omgeving van de stroomleidende dam sedert de aanleg in 1913, terwijl fig. 121 een dwarsdoorsnede van de dam te zien geeft. Behalve de werken van het Drie-eilandenplan zijn voorheen geen andere Rijkswaterstaatswerken dan de bovengenoemde dam op of langs Noord-Beveland uitgevoerd. Voorts zij hier meegedeeld dat ter verbetering van de nachтваart in het Veerse Gat en de Zandkreek, per 15 februari 1921 voor het eerst een verlichting was aangebracht.⁹⁴⁾

Dijksverdediging.

Ook de dijksverdediging langs Noord-Beveland vereiste in de loop der tijden veel zorg, gepaard gaande met grote financiële offers. Waren het bij de oeververdediging de aanvallende stromen die de ingelanden parten speelden, bij de dijksverdediging waren het in hoofdzaak de noordwesterstormen, die zich vooral bij springtij konden ontplooiën tot stormvloed en meermalen veel schade veroorzaakten. Na elke stormvloed worden dan door de polders of waterschappen stormschaderapporten opgesteld.

Behalve de direkte herstellingen van de beschadigingen na een dergelijke vloed, hebben jaarlijks aan vrijwel elke polder de nodige onderhoudswerken aan de glooiingen plaats. Uitbreidingen waren nodig indien het voorliggende slik verlaagde, waardoor de teen der dijksverdediging dus steeds lager kwam te liggen. Bij verdwijning van schorren was eveneens uitbreiding der glooiingwerken noodzakelijk. Verschillende typen glooiingen zijn aan de dijken van Noord-Beveland aangebracht. De

figuren 122 t/m 127, p. 175/6, tonen een aantal foto's van diverse natuursteenglooiingen langs de kust van Noord-Beveland. Onderstaande staat geeft een globaal overzicht van de oppervlakten der glooiingen aan de calamiteuze polders.

Naam van de polder	Basaltglooiing	Lessinesche glooiing	Petit granit glooiing	Vilvoordse glooiing	Diverse natuursteen-glooiingen en klinkerglooiingen	Diverse betonglooiingen
Onrust, Jacoba en Anna Frisopolders	34640	1018	7457	1764	5287	30543
Vlietepolder	31604	2300	1516	4241	14426	6070
Leendert						
Abrahampolder	15157	10751	4688	4488	534	8648
Jonkvrouw						
Annapolder	13465	6116	455	10458	4158	121
	94866	20185	14116	20951	24405	45382 m ²

totaal = 219905 m²

De cijfers zijn ontleend aan de onderhoudsbestekken van het dienstjaar 1960. Een globale berekening voor de vrije polders geeft hiervoor een oppervlakte van ruim 190.000 m², zodat totaal aan de dijken van Noord-Beveland, ca 41 ha glooiing aanwezig is, dit is ca $\frac{1}{12}$ van de oppervlakte steenglooiing die in heel de provincie Zeeland, ter bescherming van de hoogwaterkering dienst doet. Ter vergelijking wordt gememoreerd dat de oppervlakte van de onderwaterverdediging ruim 100 ha bedraagt, dat is ca $\frac{1}{5}$ van de totale onderzeese verdediging in Zeeland.

De genoemde oppervlakten hebben betrekking op de situatie zoals die was voor de afsluiting van het Veerse Gat en de Zandkreek. In 1961 komt ca 9 ha glooiing binnen de afdamming te liggen en is dus niet meer direct waterkerend ten opzichte van het buitenwater. Evenals elders in de provincie Zeeland en overig Nederland is ook aan Noord-Beveland de basaltglooiing overheersend. Ongeveer 43 % van de glooiingen aan Noord-Beveland bestaat uit basalt. Om een idee te geven van de herkomst van deze natuursteen zijn in de figuren 128 en 129, p. 176, afbeeldingen weergegeven van een Duitse basaltgroeve te Eudenberg in het Zevengebergte, tussen Bonn en Koblenz. De groeven behoren aan de ca 75 jaar bestaande „Basalt Aktien Gesellschaft”, gezeteld te Linz a/d Rijn. Veel basalt aan diverse polders op Noord-Beveland is van deze en andere Duitse groeven afkomstig, terwijl ook de Zuiderzeewerken en de Deltadienst grote afnemers zijn. Basalt is een stollingsgesteente, dat op verschillende manieren is gevormd. Zo kennen we

de zuilenbasalt in diverse afmetingen als de hier te lande meest gebruikte soort. De tafelbasalt afgezet in schuine of horizontale lagen werd vroeger ook veel gebruikt, tegenwoordig wordt deze praktisch niet meer toegepast. Na de basalt volgt wat oppervlakte betreft, de betonglooiing, waarvan op Noord-Beveland ca 20 % is verwerkt.

Het betreft in hoofdzaak de vierkante betonblokken, terwijl aan de noordkust ook het diaboolsysteem van Streefkerk en het systeem Leendertse is toegepast. Aan de Zandkreekdijk en de Vissershaven te Colijnsplaat werd systeem „Haringman” gebruikt. Laatstgenoemde betonblokken hebben een uitsparing in het bovenvlak, die evenals de verhoogde koppen van het Streefkerksysteem en de trapjesvorm van Leendertse, de golfoploop afremmen. In de fig. 130 t/m 133, p. 176, zijn enkele betonglooiingen afgebeeld. Sinds 1905 zijn vooral in Zeeland, doch ook daarbuiten, verschillende dijksgedeelten voorzien van een glooiing van gewapend beton volgens systeem van Jhr. Ir. R. R. L. de Muralt. Het waren de trapjesbetonglooiing en de spijkerglooiing. Nu, ruim een halve eeuw nadat deze glooiingen zijn aangebracht, is de algemene conclusie dat dit systeem van dijksverdediging niet volledig aan zijn doel heeft beantwoord. Verschillende gedeelten van deze dijksbekleding werden opgebroken en vervangen door basalt of betonblokken. Op Noord-Beveland zijn Muralt betonglooiingen aangebracht aan de cal. Vlietepolder (ca 1900 m² trapjesglooiing) in 1912 en aan de Oud Noord-Bevelandpolder (ca 870 m² spijkerglooiing) in 1924. Beide glooiingen zijn overigens nog aanwezig. De fig. 134 en 135, p. 185, geven hiervan een afbeelding.

Verder vindt men nog, meestal op minder aangevallen oevervakken, diverse glooiingen van natuursteen als: Lessinesche, Doornikse, Vilvoordse, Quenast zetsteen en Petit Granit.

Een nieuw glooiingstype is in 1956 toegepast bij de dijksverbetering aan de Torenepolder. De gebruikte steensoort is koperslak — voorkomende onder de handelsnaam „Mansfeld” koperslakblokken — een bij zeer hoge temperatuur gegoten derivaatprodukt van Duitse koperhoogovens. Koperslakblokken verenigen de vaste maat van kunststeen met de materiële kwaliteit van natuursteen. De ruwe splitlaag veroorzaakt een schittering, die optisch prettig aandoet en tegen het doodse en strakke van veel nieuwe glooiingen gunstig afsteekt. Meer en meer ziet men koperslakblokken langs Nederlands kust verschijnen en wij achten het een aardige bijzonderheid dat dit materiaal op Noord-Beveland voor het eerst voor dit doel werd toegepast.

Als plaveisel, doch dan in kleinere afmetingen, wordt dit materiaal in Duitsland reeds sedert bijna 100 jaar gebruikt, in Nederland sinds het begin van deze eeuw. Figuur 136, p. 185, toont een gedeelte zeedijk

van de Torenpolder met de daarop aangebrachte glooing van koper-slakblokken.

Zoals hiervoor al vermeld, hebben de glooiingwerken rond Noord-Beveland tezamen een oppervlakte van ca 41 ha. Als we hiervoor een gemiddelde nieuwprijs rekenen van f 40,— per m² (leveren en aanbrengen), dan blijkt dat niet alleen de natuursteenvelden onder water vele miljoenen, maar ook de verdediging van de zeewering boven laag water een kapitaal van ruim 16 miljoen vertegenwoordigt. Gerekend over de ca 7600 ha bouw- en weiland van Noord-Beveland betekent dit nogmaals ruim f 2100,— per ha.

Hoewel een dergelijke kapitalisering niet in alle opzichten vergelijkbaar is met de tegenwoordige levensstandaard, moge uit het bovenstaande blijken dat land „aan de zee ontrukkt”, grote inspanning en uitgaven vordert om datzelfde land als een veilig woonoord te kunnen beschouwen.

* * *

§ 10. OEVERONDERZOEK.

De middelen om de oevers onder controle te houden bestaan allereerst uit het verrichten van peilingen of oeverlodingen. Ruim honderd jaar geleden kondigden Ged. Staten van Zeeland een besluit af dd. 25 januari 1851, nr 43, waarin o.a. staat: „Aanwijzing van hetgeen tot het onderzoek van den oever, en het doen van doelmatige peilingen vereischt wordt.” Art. 4 hiervan luidt: „Dat de peilingen zelve geschieden, met eene van el tot el verdeelde lijn (snoer), aan welke een zwaar dieplood is verbonden.” In 1879 werden de nu van kracht zijnde voorschriften omtrent het peilen van de oevers ingevoerd. Deze lodingen worden in het algemeen elk jaar uitgevoerd, meestal in het voorjaar, om zo nodig in de eerstvolgende zomer nog werken te kunnen uitvoeren. Betreft het een oever die sterk aan de stroomaanval blootstaat en waar men zoveel mogelijk op alle verrassingen voorbereid moet zijn, dan worden zowel voorjaars- als najaarslodingen verricht. De eerste peilingen aan de oevers van Noord-Beveland dateren van het begin van de vorige eeuw en hadden uiteraard plaats aan de polders die destijds calamiteus waren, zoals aan de Vlietepolder, de Nieuw Noord-Bevelandpolder en de Annapolder. Wel zijn daarvóór incidentele peilingen verricht.

Naar gelang de oevers van Noord-Beveland meer van de stroomaanval te verduren kregen en van lieverlee intensievere oevercontrole werd toegepast, werden ook meerdere peilingen periodiek verricht. De laatste decennia werden rond geheel Noord-Beveland ruim 500 raaien jaarlijks gepeild. Deze raaien hebben hun beginpunt in de betreffende

hoofdraaien, dat zijn vaste meetlijnen die b.v. langs de kruin van de zeedijk of op het schor of slik zijn uitgezet en welke zijn vastgelegd aan ingemeten punten, bestaande uit strand- of lodingpalen of z.g. „WAT”-stenen, vermeld onder § 1 van dit hoofdstuk. De lengte der raaien varieert van ca 100 m in de Zandkreek tot ruim 500 m voor sommige raaien in de Oosterschelde. Na voltooiing van het Drie-eilandenplan blijven ruim 300 raaien te peilen aan de Oosterschelde. De overige 200 raaien in het gebied van het Veerse Gat en Zandkreek zullen waarschijnlijk voor het laatst worden gepeild in 1961. De uitkomsten hiervan vormen waardevol dokumentatiemateriaal.

De peilraaien liggen zoveel mogelijk loodrecht op de stroomgeul, terwijl ze op z'n minst dienen te worden gepeild tot het diepste punt van de voorliggende geul.⁹⁵⁾ De onderlinge afstand der raaien is zeer verschillend, al naar gelang de gesteldheid van de oever ter plaatse. De afstand kan variëren van 200 m op vlakke bij niet door de stroom aangevallen oevers, tot een afstand van 10-25 m op sterk aangevallen oevers, zoals o.a. aan de cal. Leendert Abrahampolder aan de zuidoostkust van Noord-Beveland. De diepten worden opgenomen om de 5 m of om de 10 m. Het uitvoeren der peilingen geschiedde vroeger altijd met een roeiboot en met gebruik van het handlood, het z.g. „peilen op de riemen”. Daarna heeft men de peilboot voorzien van een motor. Tegenwoordig beschikt het waterschap Noord-Beveland over drie motorpeilboten, waarbij het genoemde handlood nog in ere is gebleven. Mogelijk dat door het nieuwe waterschap het peilen met echolood nog eens ingevoerd kan worden.

Door- lodingen

Naast de oeverlodingen kennen we de in 1877 ingevoerde doorlodingen, die eenmaal per 5 jaar worden gepeild en tot de overzijde van de voorliggende geul worden opgenomen. Het nu eerstvolgende jaar van opname is 1962. Langs Noord-Beveland liggen een 20-tal van deze doorlodingraaien die nog worden gepeild, daar ze alle buiten de afsluitdammen van 1960/61 vallen. Wat betreft het Veerse Gat en de Zandkreek konden hiervoor indertijd een aantal gewone peilraaien gebruikt worden, omdat deze geulen plaatselijk slechts enkele honderden meters breed zijn. Een der smalste dwarsprofielen van de Zandkreek wordt afgebeeld in fig. 137. Het is opgenomen voor de Soelekerkepolder. De grootst gepeilde diepte in 1958 in dit profiel was 130 dm — L.W. De Zandkreek op z'n smalst vonden we in 1960 voor de Jonkvrouw Annapolder waar de geulbreedte op laag water 140 m bedroeg.

Als tegenstelling staat in fig. 138 afgebeeld het dwarsprofiel van de geul De Roompot aan de noordzijde van Noord-Beveland voor de Mariapolder met een maximum diepte van ca 400 dm — N.A.P. volgens

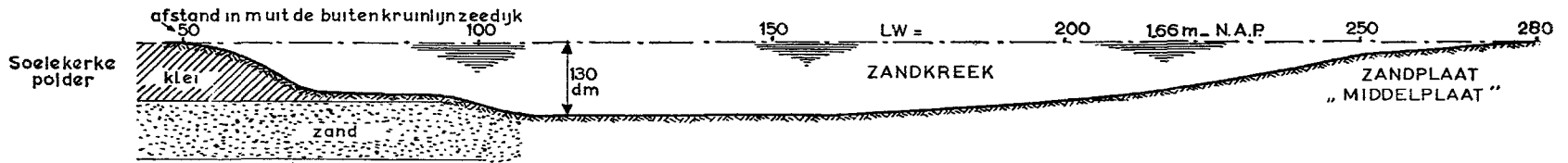

Fig. 137 Dwarsprofiel (1958) van de Zandkreek voor dijkpaal 9 van de Soelekerke polder

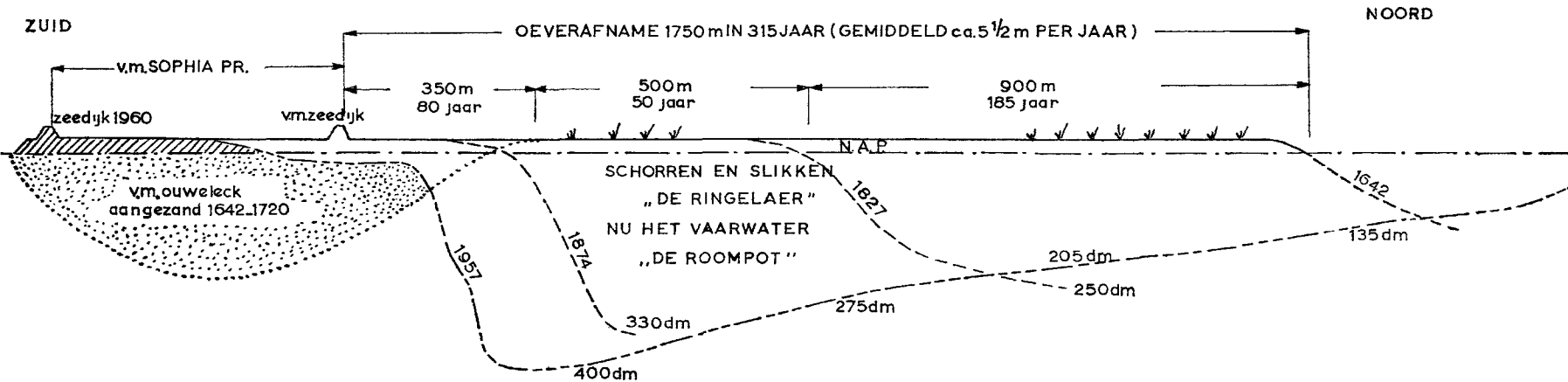

Fig. 138 Dwarsprofielen (1642-1957) van de Roompot voor dijkpaal 7 van de Maria polder

de doorlodingen van 1957. De allergrootste diepte langs Noord-Beveland wordt gepeild voor de cal. Vlietepolder tot ca 500 dm -- N.A.P. In figuur 138 is tevens aangegeven de afname van deze oever sinds 1642. Hiertoe is de betreffende raai gereconstrueerd op de kaart van Chr. Bernards⁹⁶⁾ van 1642 en op de hydrografische kaarten van 1827 en 1874. Uit de profielen blijkt dat de afname van de oever in 315 jaar totaal ca 1750 m bedroeg, hetgeen een gemiddelde afname van ruim $5\frac{1}{2}$ m per jaar betekent. De afname ging tevens gepaard met steeds verder gaande verdieping van de stroomgeul. Uit de laatstgenoemde figuur moge dan ook blijken dat het vermogen van de Roompot de laatste 300 jaar sterk moet zijn toegenomen. Dit is niet zonder gevolgen gebleven voor de noordkust van Noord-Beveland. Zoals in hoofdstuk I is beschreven ging een aantal polders ten onder in de Roompot. Vele en grote oever- en dijkvallen kondigden zich aan. De oevers moesten zwaar verdedigd worden, in het bijzonder het gedeelte van de Vlietepolder, als zwakste schakel liggende op de aangezande geulen het Faal en de Oude Leck.

Strandmetingen

Ook kent men aan de oevers van Noord-Beveland een aantal strandmetingen; aan de noordwestkust op het strand van de calamiteuze Onrustpolder (sinds 1924 niet meer gemeten), aan de zuidoosthoek op de slikken van Katshoek en ten noorden van de v.m. Al te Kleinpolder, alsmede enkele schormetingen voor de Soelekerkepolder langs het Veerse Gat. Bij deze metingen worden periodiek, een-, twee- of vijfjaarlijks, de afstanden gemeten van de L.W.lijn, de H.W.lijn en waar aanwezig de afstand van de duinvoet ten opzichte van de betreffende strandpalen.

De strandmetingen verricht tot en met 1924 op de Onrust-, de Schotsman- en de Ruitersplaten geven naast de bekende hydrografische opnamen een prachtige staving van het feit dat de Schotsmanplaat als opwas ontstaan, naderhand aan de Noord-Bevelandse wal is vastgegroeid. Dit was mede van groot belang voor de vorming van de „Kamperlandse duintjes”.

De noordelijke mond van het Veerse Gat lag omstreeks 1800 oostelijk van de Schotsmanplaat. In 1872 echter is het oude vaarwater nog slechts als een grote slenk waar te nemen. De geul had zich naar de Walcherse kust verlegd, waardoor tussen de oude en de nieuwe geul de tegenwoordige Schotsmanplaat werd gevormd. Boven- en benedenstrooms van de oude geul had zodanige drempelvorming plaats dat deze geheel verzandde. De Schotsmanplaat verenigde zich met het eiland Noord-Beveland, waardoor een vlak voorland van ca 1,5 km breed was ontstaan in combinatie met de resp. noordelijk en zuidelijk gelegen Onrust- en Ruitersplaten. Over het voorland had weinig stroming meer plaats,

het vormde een grote zandvlakte waarover vooral bij westenwinden en laag water een groot zandtransport in de richting van Noord-Beveland plaats had. De geschetste ontwikkeling moet volgens de hydrografische opnamen hebben plaats gehad tussen de jaren 1855 en 1875. In 1866 werd door de toenmalige dijkgraaf van de Onrustpolder, I. J. Karelse, deze toestand benut om de duinvorming te bevorderen. Door de overstuivingen die niet alleen uit westelijke richting van de Schotsmanplaat, maar ook uit noordelijke richting van de Onrustplaat plaats hadden, werden ter hoogte van de hoogwaterlijn z.g. brandingsruggen gevormd. Deze ruggen werden bewoond door een bepaald soort meeuwen, in de omgeving „Goggen” genaamd. Vandaar dat men over deze ruggen van „Goggenrichels” sprak. Volgens inlichtingen van mr T. Lebrét vormt het woord „Goggen” een klanknabootsend woord voor zilvermeeuwen (*larus argentatus*) en voor mantelmeeuwen (*larus marinus* L.). Door Karelse werden deze richels vastgelegd met rijsschermen en stropoten zodat het natuurlijke zandtransport werd opgevangen en landwaarts een duinsikkel ontstond, waarop zich later een prachtige begroeiing ontwikkelde.

Uit de hierboven vermelde strandmetingen op de Schotsmanplaat blijkt, dat in 1885 in deze plaat nog een ca 150 m breed geultje of schaar was (zie fig. 139), aan de landzijde waarvan enige duinvorming plaats had. In 1903 vinden we in het register van strandmetingen van de Onrustpolder bij raai 18 vermeld: „Het schaar tussen de oever en de plaat is tot op 170 m van raai 19 opgezand.” Bij de laatste metingen in 1924 verricht, is geen sprake meer van een geultje en vormt het geheel zoals reeds vermeld een vlak voorland. Van persoonlijke waarnemingen is bekend dat omstreeks de jaren 1925-1930 ter plaatse nog ondiepe slenken waren, die bij laag water gevuld bleven en waarin de visserij op bot werd beoefend, het z.g. „bot trappen”. Ook deze mogelijkheid tot vissen is spoedig daarna op de Schotsmanplaat verdwenen.

Naderhand toen de bedoelde zandplaten wat hoger kwamen te liggen had enige slibafzetting plaats, hetgeen het zandtransport door de wind deed verminderen. In het tweede decennium van deze eeuw had de duinvorming dan ook haar hoogtepunt bereikt. De afslag bij stormen kreeg de overhand, terwijl in het noorden het „Schaar van Onrust” was gevormd en reeds lang opdrong naar de Noord-Bevelandse wal. Het noordelijke strand versmalde volgens de strandmetingen in raai 23 in de jaren tussen 1880 en 1924 met 1028 m, hetgeen een gemiddelde achteruitgang van ruim 23 meter per jaar betekent (zie fig. 139). Hoewel na 1942 een kentering ten goede scheen te zijn ingetreden, is de laatste vijf jaar weer uitschuring van de oever merkbaar.

Interessant is het overigens te vernemen dat de ontwikkeling van het zandplatengebied van de Onrust-, Schotsman- en Ruitersplaten ook

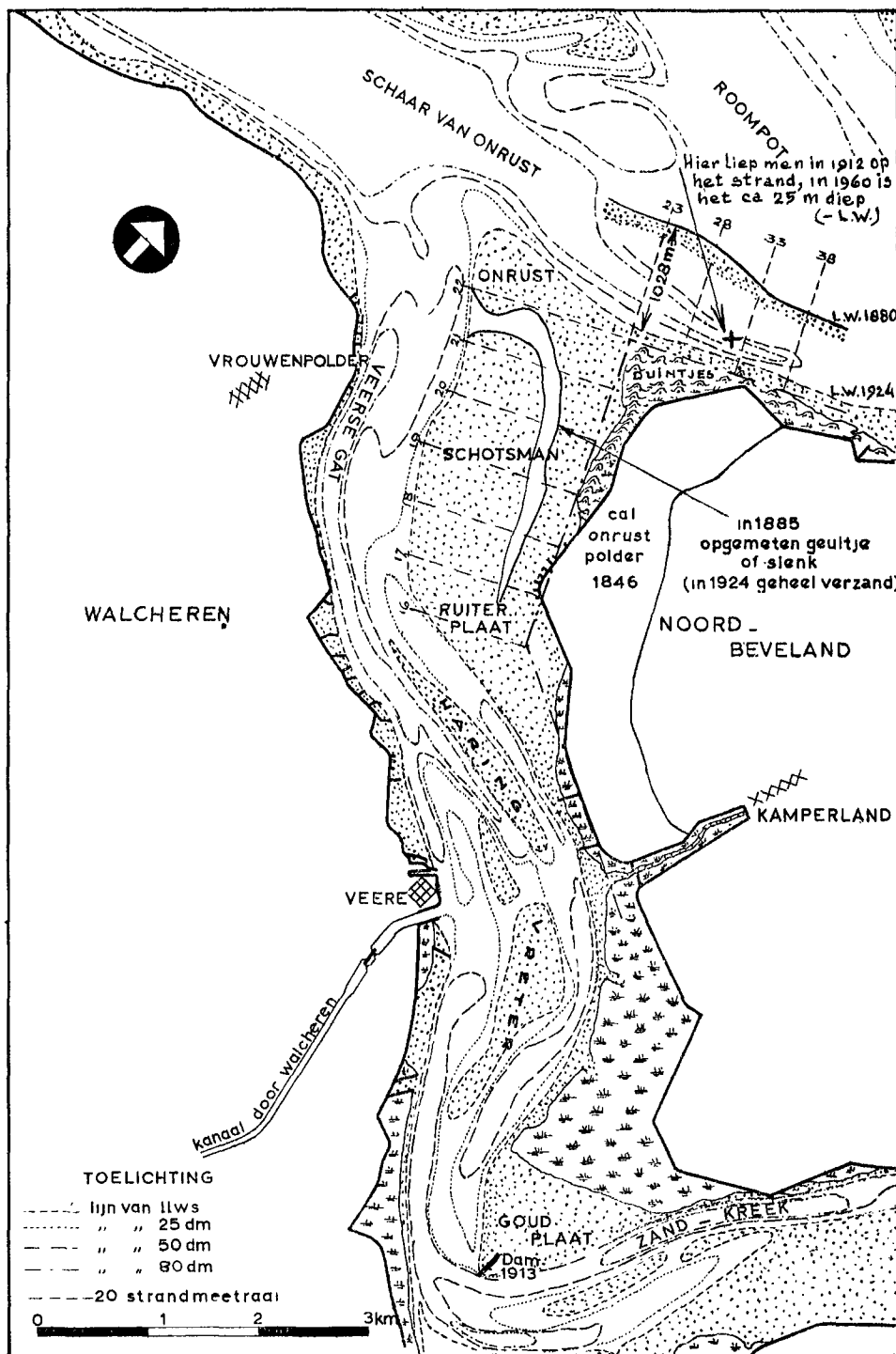

fig. 139. Situatie Onrust, Schotsman en Ruitersplaten in 1924, met strandmetingen van 1880/1885 (llws = laag laagwater spring).

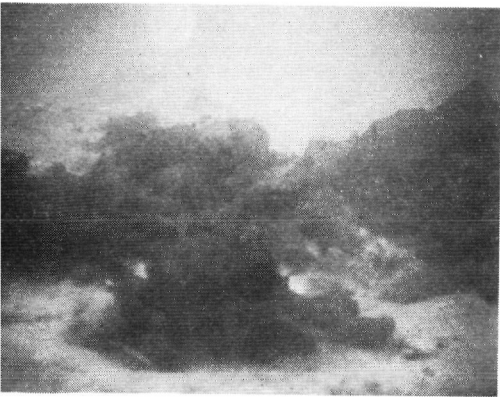

fig. 142. Steenrug (puin) op zandbodem in de Oosterschelde, diep ca 4 m—L.W.

fig. 144. Zandbodem met enkele stenen in de Oosterschelde, diep ca 7 m—L.W.

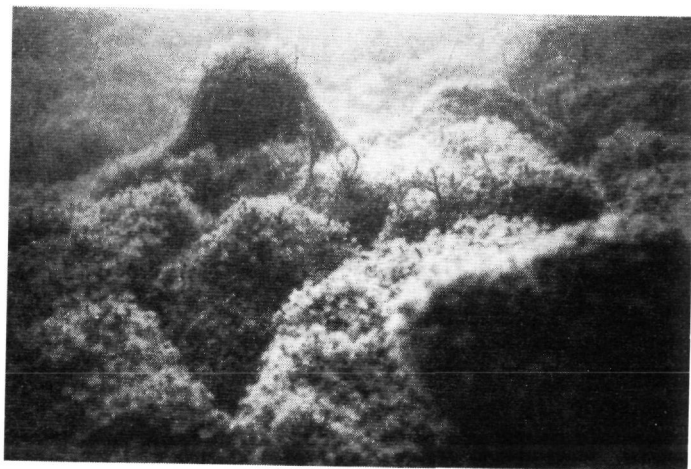

fig. 145. Begroeide stortsteen in de Oosterschelde, diep ca 6,50 m—L.W.

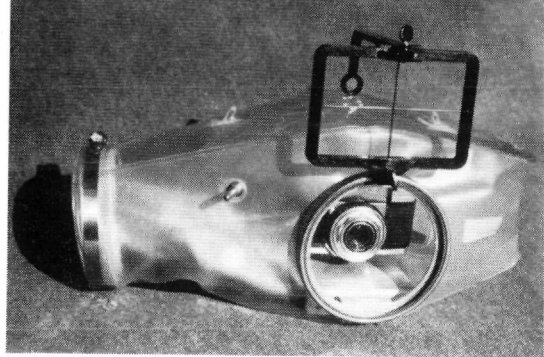

foto Bioplex Hydropak

fig. 146. Onderwatercamerahuis „Hydropak Ocina”.

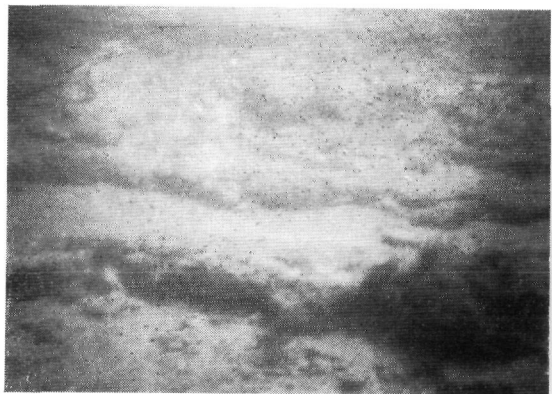

fig. 143. Kleilaag op zandbodem aan de oevers van de Oosterschelde, diep ca 8 m—L.W.

fig. 152. Suatiesluis van de cal. Onrustpolder aan de rivierzijde (1960).

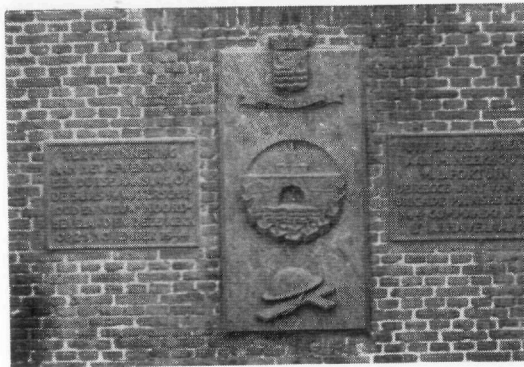

fig. 155. Gedenkplaat aan de Ned. Herv. Kerk te Colijnsplaat, ter herinnering aan de mislukte aanslag op de suatiesluis in 1944.

fig. 153. Gedenksteen in de frontmuur van de suatiesluis aan de cal. Onrustpolder.

fig. 154. Suatiesluis te Colijnplaat aan de landzijde (1958).

fig. 158. Begin van de bouw van het gemaal aan de Willempolder (1960).

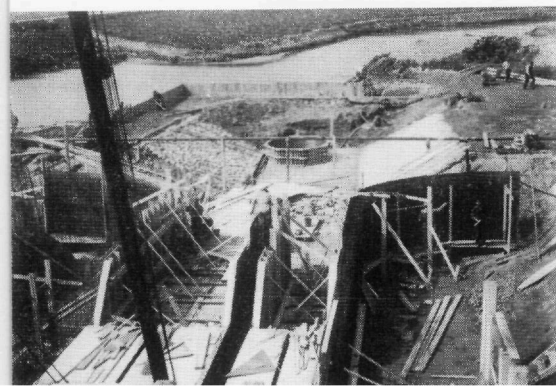

fig. 159. Doorgraving binnendijk tussen de Geersdijkpolder en de Willempolder voor het leggen van een der acht duikers voor de nieuwe afwatering (1960).

van invloed is geweest op het vogelleven. Zo heeft Mr T. Lebret, bekend ornitholoog, een studie geschreven over de rietganzen in Zeeland.⁹⁷⁾ Het verdwijnen van de rietgans in het besproken gebied wordt daarin ondermeer toegeschreven aan het vastgroeien van de Schotsmanplaat aan de Noord-Bevelandse wal, daar rietganzen bij voorkeur roesten op een vrij liggende zandplaat, opgewassen tot boven het hoogwaterpeil (opwas). Dit werd hier enigszins uitgebreid meegedeeld om aan te tonen dat de meestal dorre cijfers van de uitkomsten der strandmetingen en oeverlodingen nog meer waarde hebben dan alleen voor controle van de oevers en de kusten.

Naast de genoemde peilingen en metingen voor oevercontrole kennen we het duikonderzoek. In 1873 voor het eerst langs de oevers van Schouwen toegepast, is deze methode naderhand op vele aangevallen oevers in Zeeland gebruikt. Langs Noord-Beveland werden aan de volgende polders in de daarachter vermelde jaren onderwateronderzoeken uitgevoerd: Nieuw Noord-Beveland (1882), Oud Noord-Beveland (1887), Leendert Abraham (1888 en 1958/59), Anna Friso (1889 en 1959), Vliete (1889 en 1891), Onrust (1922) en Jacoba (1923).

Duik-
onderzoek

Oorspronkelijk geschieden deze onderzoeken met behulp van een helmduiker met standaardpak en de klassieke duikuitrusting. De laatste jaren gebruikt men moderne onderwaterapparatuur met behulp van een z.g. duiker-kikvorsman. Verschillende systemen zijn hiervan reeds in de handel. We kennen het Franse systeem „Cousteau”, de Duitse „Draeger” apparatuur, het Nederlandse fabrikaat „Dive-Safe”, terwijl vele buitenlandse fabrikaten, vooral uit Amerika ons bekend zijn. Van de laatstgenoemden wordt de „Scott” apparatuur, in de sportwereld, wel eens de „Cadillac” onder de duikapparaten genoemd.

Ter plaatse waar zink- en stortwerken liggen kan genoemde methode van onderzoek waardevolle gegevens aan het licht brengen. Enkele fragmenten van uitgevoerde onderwateronderzoeken aan de oevers van Noord-Beveland willen we hier citeren. We krijgen hierbij een indruk hoe de duikers van die tijd de toestand weergaven:

- a) Duiking aan de Nieuw Noord-Bevelandpolder op 27 oktober 1882, in een hulpraai, 34 m oost van raai 10.
Afdaalpunt 30 m landwaarts van de hoofdraai, diepte 16 m „Vol steen, oostelijk van de rand van het zinkstuk. Het stuk gescheurd op de rug. In de scheur, breed ca 15 m, een zware steenbestorting.”
Afdaalpunt 10 m rivierwaarts van de hoofdraai, diepte ca 25 m.
„Een bult of vouw in het zinkstuk van 3 m hoogteverschil. De steen op de vouw is onbedekt. Beneden aan de voet der helling veel steen. Op de helling steen onder het slik (dik 30 à 40 cm).”
- b) Duiking aan de cal. Leendert Abrahampolder in juli 1888 in raai 2a.
Afdaalpunt 295 m uit de hoofdraai. Diepte ca 16 m.
„Het punt van neerdaling is ruim 5 m buiten het stuk, de bestorting daarbuiten is

bijna 2 m breed en tevens schraal. Het 2e stuk zit bijna 2 m op het eerste stuk. Buiten het stuk treft men veengrond aan met dikke boomwortels of stammen."

In raai 3, op 185 m uit de hoofdraai, diep ca 9 m

„5 m beneden het punt van neerdaling is er een gat in het stuk, het stuk is overal slecht bestort met vele blote vakken, het hout is door de paalworm aangetast.

In hulpraai g, 200 m uit de hoofdraai, diep ca 12 m.

„De bestorting is erg onregelmatig, er zijn plaatsen met veel en plaatsen zonder steen, de tuinen en wiepen zijn gebroken, op het stuk zit veel zand."

en 15 m verder rivierwaarts, diep ca 9 m.

„Bij het punt van neerdaling is het zinkstuk weg. Men vindt overal sporen van rijshout, de bestorting is zeer schraal."

- c) Duikonderzoek op 8 mei 1891 aan de cal. Vlietepolder in raai 19, afstand 90 m uit hoofdraai A-B, diepte 35 m.

„Landwaarts is de raai afstand tot aan de dreg 21 m. De duiker vindt hier en daar een enkele steen en puin op zandgrond, bedekt met schelpen. Een prachtig begroeide briksteen medegebracht. De duiker verkiest niet langer op deze grote diepte te duiken."

en op 9 mei 1891, in raai 19, afstand 30 m uit de hoofdraai, diepte 22 m.

„Wegens het kapotspringen van een der geledingen van de slang van de luchtpomp, op mindere diepte de duikingen voortgezet."

Bovenvermelde duikingen zijn verricht door een helmduiker. Een fragment uit een duikrapport van meer recente datum, waarvan de duikingen zijn verricht door een duikerkikvorsman, vermeldt o.a. het volgende:

„Zwakke tot matige wind. Goed zicht zowel boven als onder water. Gedoken in raai 16 van 30 tot 200 m rivierwaarts van de hoofdraai. De diepte bij het afdaalpunt was ca 19 m. Het uitvaren van de lijn en ook het duiken ging moeilijk door de sterke neren die zich in deze raai bevinden. Van 200 m tot 130 m rivierwaarts van de hoofdraai is een flinke bestorting aanwezig van gemiddeld 40 à 50 cm grote stortsteen, waartussen de duiker hier en daar wat rijshout heeft waargenomen. De duiker is langs de boei te water gegaan en had landwaarts zwemmende langs de gehele lijn goed zicht. De stenen die in deze raai liggen zijn alle begroeid met zeeanemonen van allerlei kleuren, zodat het voor de duiker was alsof hij zich door een groot bloembed bewoog. Tussen de stenen heeft hij nog veel kreeften waargenomen. De oever loopt in het algemeen tamelijk gelijk op" ⁹⁸).

De figuren 140 en 141, p. 186, geven een beeld van de uitrusting van een duiker-kikvorsman.

Onderwaterfotografie

Experimenten met onderwaterfotografie zijn de laatste jaren ook langs de oevers van Noord-Beveland verricht. Ze zijn tot heden tot beperkte diepte gelukt onder zeer gunstige weersomstandigheden. De beperkte resultaten zijn in hoofdzaak te wijten aan het slibgehalte van het water hoewel dit in de Oosterschelde belangrijk minder is dan in de Westerschelde. Enkele resultaten van onderwaterfotografie in de figuren 142 en 143, p. 203, opgenomen bij L.W. tot een maximum diepte van 8 m, geven een indruk van de ligging van zink- en stortwerken onder water, terwijl de figuren 144 en 145 een paar bodemreliëfs weergeven. De opnamen zijn gemaakt in de Oosterschelde, door de kikvorsduiker R. H. Moeyes te Vlissingen, in opdracht van de Rijkswaterstaat. Het was dezelfde duiker die in 1958 onofficieel het diepterecord voor Nederland heeft gevestigd door in de Westerschelde met de normale „kikvors"duikuitrusting af te dalen naar de bodem van de ca 62 m

diepe z.g. „Put voor Borssele“. In verschillende geïllustreerde tijdschriften bereiken ons prachtige onderwateropnamen, doch deze zijn alle afkomstig uit het Middellandse Zeegebied e.d. Onderwaterfoto's in Nederland, dieper dan 1 à 2 m, behalve de hiergenoemde zijn ons niet bekend, waarmee we de in de Oosterschelde door de duiker bereikte resultaten op 4-8 m diepte, als uniek willen bestempelen. Fig. 146 stelt het gebruikte onderwatercamerahuis voor van eenvoudige constructie. Het is de z.g. Hydropak Ocina, een waterdichte hoes van plastic, voorzien van een rubber handschoen om de in de hoes geplaatste camera te bedienen. De hoes kan opgepompt worden om deze op grotere diepten te gebruiken.

Verder kennen we het grondonderzoek d.w.z. dat men door het uitvoeren van grondboringen en/of sonderingen zo mogelijk tot onder de diepte van de voorliggende stroomgeul, de bodemgesteldheid van de oever kan nagaan. Aan de hand van de gevonden grondsoorten zoals bepaalde klei of zandlagen en de hoedanigheid en vastheid daarvan kan men conclusies trekken wat op een bepaald oevergedeelte mag worden verwacht ten aanzien van het gedrag van de oever.

**Grond-
onderzoek**

De eerste drie grondboringen op Noord-Beveland werden uitgevoerd in 1873 aan de Vlietepolder tot 37,66 m — N.A.P. door A. M. van Oosten, destijds aannemer te Colijnsplaat. Daarna zijn speciaal voor oeveronderzoek aan de volgende polders in de daarachter vermelde jaren grondboringen verricht: Anna Friso (1879, 1x), Soelexerke (1881, 3x), Onrust (1887, 1x; 1924, 1x), Willem Adriaan (1908, 1x), Willem (1911, 1x), Jacoba (1924, 1x) en Leendert Abraham (1953, 2x). In 1949 werden door de Rijkswaterstaat een tiental boringen op de slikken en in de omliggende geulen van Noord-Beveland uitgevoerd als onderdeel van een algemeen boorplan op de Benedenrivieren. De boringen verricht voor andere doeleinden zijn vermeld in de volgende paragraaf. Voor oeveronderzoek hebben ze alle een bepaalde waarde. De voornaamste boorprofielen zijn aangegeven op het overzichtskaartje in fig. 147, terwijl in de fig. 172, 183, 184, 191 en 193 van hoofdstuk III ook een zestal boorprofielen zijn getekend. Enkele sonderingen zijn verricht in 1953 aan de cal. Leendert Abrahamspolder en aan de cal. Anna Frisopolder.

Door het tijdelijk opnemen van de grondwaterstand in aan de binnenkant van de zeedijk geplaatste peilbuizen heeft men getracht bepaalde gedragingen van de ondergrond te kunnen volgen. Op Noord-Beveland zijn dergelijke waarnemingen verricht in maart 1890, aan de cal. Anna Frisopolder en de cal. Leendert Abrahamspolder. Door het verschil in

**Grond-
water-
standen**

waterdoorlatendheid van diverse grondlagen krijgt men een bepaald hoogteverschil van de waterspiegels in de peilbuis en van het buitenwater. Het meer of mindere hoogteverschil kan mede een aanwijzing zijn voor de gevoeligheid van bepaalde gronden voor het optreden van vallen.

Bij de Leendert Abrahampolder bleek dat de waterstand in de peilbuis met het getij op en neer bewoog, zij het met kleinere amplitude. Het grootste hoogteverschil kwam voor op 10 maart 1890, het bedroeg 2,18 m. De buitenwaterstand was toen zeer laag, nl. 2,42 m — N.A.P. (normaal 1,66 m — N.A.P.). Elders in Zeeland (cal. waterschap Scherpenisse op Tholen) werd op die dag een kleine val waargenomen.

De laatste jaren worden in enkele door het T.N.O. geplaatste peilbuizen of peilputten op Noord-Beveland (en in heel Nederland) geregeld waterstanden opgenomen. De gegevens worden eveneens door het T.N.O. verzameld en bewerkt. Deze waarnemingen hebben o.a. betrekking op de verzilting en verdroging en staan los van het oeveronderzoek, al zullen in sommige gevallen bepaalde gegevens in nauw verband met elkaar kunnen staan. Ook de Deltadienst van de Rijkswaterstaat verricht in het kader van de waterhuishouding dergelijke waarnemingen in het deltagebied.

Stroommetingen

Tenslotte kan worden genoemd het verrichten van stroommetingen, stroomdrijvingen en het meten van zandtransport. Behalve eenvoudige metingen in 1871 voor de afdamming van het Sloe werden in 1895, 1917, 1921 en 1949 stroommetingen en drijvingen uitgevoerd in het Veerse Gat en de Zandkreek. Door de Waterloopkundige Dienst van de Delta werken werden de laatste jaren in het betreffende gebied meerdere metingen verricht. Hoewel dergelijke activiteiten in hoofdzaak bedoeld zijn voor het meten op de rivieren zelf, kunnen deze ook langs de oevers waardevolle resultaten opleveren. Men moet hierbij echter beschikken over voldoende botenmateriaal en een kostbaar instrumentarium waarvoor de Rijkswaterstaat de aangewezen instantie is. Alle andere genoemde waarnemingen kunnen door elke dienst met eenvoudiger middelen op de bekende wijze worden uitgevoerd.

Om enig idee te geven van de sterkte van de stroom langs de Noord-Bevelandse oevers kunnen we vermelden dat bij metingen van de Studiedienst van de Rijkswaterstaat in 1957 in het Engelsche vaarwater langs de oevers van de Leendert Abrahampolder de volgende maximum snelheden zijn gemeten. Bij eb 1,80 m/sek. en bij vloed 1,55 m/sek. resp. omstreeks halftij en ongeveer $1\frac{1}{2}$ uur voor de kentering van het getij bij een tijverschil van 3,50 m. De uiterste stroomsnelheden kunnen aanmerkelijk hoger zijn onder invloed van de stormgetijden.

§ 11. ENKELE GEGEVENS OVER BODEMONDERZOEK.

Zoals in de vorige paragraaf is vermeld, zijn in de loop der jaren op Noord-Beveland een serie grondboringen verricht. Behalve de reeds genoemde boringen voor oeveronderzoek werden in 1935/36 in de Zandkreek tussen Kortgene en Wolfaartsdijk elf boringen verricht voor het toen aan de orde zijnde brugplan. In 1949/51 werden vijf diepboringen uitgevoerd voor de waterbeheersing en ontzilting door het boorbedrijf J. Mos te Rhooen in opdracht van het Landbouwproefstation en Bodemkundig Instituut T.N.O. te Groningen. Een van deze vijf boringen was de diepste boring (tot 50 m — N.A.P.) op Noord-Beveland en had plaats in 1949 op de hofstede Vredehof aan de oostzijde van het v.m. eiland.

In de jaren 1954/56 werden ca 200 boringen uitgevoerd, o.a. op het strand voor de Onrustpolder (Schotsmanplaat) en op de Katse plaat voor de afdamming van het Veerse Gat en de Zandkreek, terwijl de laatste jaren nog een serie boringen plaats vonden voor aanleg van de Vissershaven te Colijnsplaat, voor aanleg van de nieuwe veerhaven te Kats en voor het bouwen van de elektrische gemalen op Noord-Beveland. De boringen en enige sonderingen voor deze laatste objecten werden verricht door het Laboratorium voor Grondmechanica te Delft dat voor de bouw van de kunstwerken een grondmechanisch advies verstrekke. De plaats van de belangrijkste boringen is in fig. 147 aangegeven met aanduiding van de diepte tot welke men geboord heeft en van de grondsoorten. De laatste geven een globaal overzicht van de samenstelling der grondlagen.

Enkele jaren terug is door de Geologische dienst te Haarlem, Noord-Beveland geologisch onderzocht door middel van een serie boringen om de 500 m en tot ca zes meter onder het maaiveld. Een verbeterd geologisch inzicht van het betreffende gebied kon hierdoor worden verkregen, terwijl een nieuwe geologische kaart kan worden tegemoet gezien.

Bovendien is door de Stichting voor Bodemkartering een serie ondiepe boringen tot een à twee meter onder het maaiveld verricht, waarvan de resultaten vooral voor de agrarische sector van belang zijn. O.a. werd een bodemkaart, een zandkaart en een bouwvoorzwartekaart samengesteld.

Uit de diverse boringen blijkt bijv. dat over een groot gedeelte van het onderhavige gebied de bekende oppervlakteveenlaag is weggeslagen. Elders in Zeeland ligt deze veenlaag met de bovenkant op ca 2 m — N.A.P. Dit wegslaan kan deels worden toegeschreven aan de grote overstroming van 1530. Hoewel uit historische onderzoekingen niet bekend is of men op het vroegere Noord-Beveland op grote schaal het

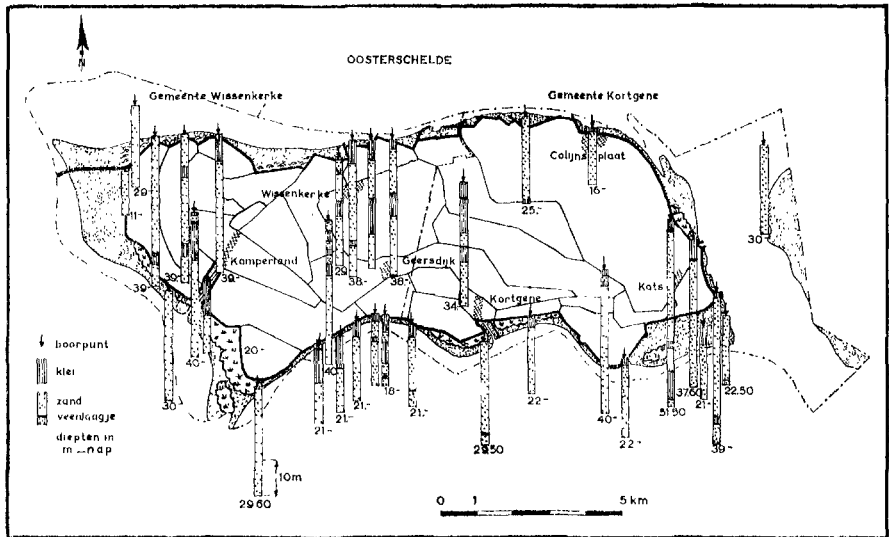

fig. 147. Uitgevoerde diepe grondboringen op Noord-Beveland.

veen als brandstof gebruikte, zou volgens de jongste geologische en bodemkundige onderzoeken toch een groot deel van het opgeruimde veen aan vroegere moertering ten offer zijn gevallen. Dat, zoals wel eens is beweerd,⁹⁹⁾ op Noord-Beveland geen veen te vinden zou zijn, is niet juist. Recente boringen geven wel degelijk de bekende veenlaag te zien, terwijl aan de noordkust op de scheiding van de Oud en de Nieuw Noord-Bevelandpolder buitendijks de veenlaag bij L.W. aan de oppervlakte is waar te nemen.

In tegenstelling met het zgn. „Oude Land”, waaruit de kernen van Walcheren, Zuid-Beveland en Schouwen zijn samengesteld en waar men kreekruggen vindt door omkering van het reliëf zoals dit in 1943 is aangetoond,¹⁰⁰⁾ vinden we deze op het jonge Noord-Beveland niet. De krekken en geulen van het oude Noord-Beveland kregen in de periode van 1530-1598 gelegenheid zich opnieuw te vormen. Een proces van uitschuring en verzanding speelde zich af, waarna in betrekkelijk korte tijd Noord-Beveland weer ingepolderd werd. Voor zover geen egalisatie heeft plaats gehad, zijn de grotere krekken en geulen als lagere gedeelten in het terrein terug te vinden, terwijl sommige smallere krekken nog zijn te herkennen als kronkelende sloten, die meestal dienst doen als waterleiding in het afwateringstelsel.

Van de grondmonsters uit de drie in 1873 verrichte grondboringen aan de Vlietepolder is indertijd een scheikundig verslag opgemaakt door Dr. F. Seelheim, destijds scheikundeleraar aan de R.H.B.S. te Middelburg. Met een verslag van nog 43 andere boringen in Zeeland is door

hem een verhandeling samengesteld.¹⁰¹⁾ Naast recente literatuur over grondonderzoek vormt het werk van Dr. Seelheim nog altijd een bron van belangrijke gegevens. In een apart verslag aan het bestuur van het calamiteuze waterschap Vliete schrijft Dr. Seelheim o.a.: „Wat de oorzaak van de dijkvallen betreft, zij is waarschijnlijk gelegen in het zand-diluvium omdat deze lagen voor water zeer gemakkelijk doordringbaar en zonder samenhang zijn en dientengevolge door de drukking van het doorgedrongen water plaatsveranderingen ondergaan, niet alleen aan hun grenzen maar ook van binnen, wat tengevolge heeft dat de daarboven liggende vastere gronden nazakken”. Hierbij wordt opgemerkt dat volgens de tegenwoordige geologische opvattingen de grenzen tussen het alluvium (holoceen en oud holoceen) en van het diluvium (pleistoceen) wel enigszins anders worden geïnterpreteerd dan Seelheim in de vorige eeuw aangaf.

Wat betreft bodemkundige gegevens bestaat een rapport: „Gevolgen van het Drie-eilandenplan voor het oude land langs de Zandkreek en het Veeregat” door Ir. J. J. Westerhof van de Cultuurtechnische Dienst, afd. Onderzoek in de Provinciale Directie Zeeland. Dit is een samenvattend rapport, waarin zijn verwerkt rapporten van de Stichting voor Bodemkartering, Geologische Dienst, Commissie Waterbeheersing en Ontzilting en de Cultuurtechnische Dienst. Ter bestudering van de problemen, die zich zouden voordoen als gevolg van de afsluiting van het Veerse Gat en de Zandkreek, werd in 1954 een werkgroep gevormd waarin bovengenoemde instanties waren vertegenwoordigd, alsmede de Rijkswaterstaat Dienst Drie-eilandenplan en de Afdeling Onderzoek van de Directie Wieringermeer (Noordoostpolderwerken). Van deze werkgroep verschenen diverse rapporten, waarvan we de volgende noemen.

- a) „De geologische gesteldheid van Noord-Beveland en van de aan de Zandkreek grenzende delen in Zuid-Beveland en Walcheren” door de Geologische Dienst, Dr. J. D. de Jong.
- b) „De bodemgesteldheid van Noord-Beveland”, door de Stichting voor Bodemkartering, Ir. G. G. L. Steur en I. Ovaa, Wageningen, maart 1956.
- c) De beoordeling van de polderontwatering van Noord-Beveland en een deel van Zuid-Beveland aan de hand van grondwaterstanden en polderpeilen”, door de Commissie Waterbeheersing en Ontzilting, Ir. J. A. van 't Leven en B. van der Weerd.
- d) „De gevolgen van de afdamming van de Zandkreek voor de produktiviteit van de gronden op Noord- en Zuid-Beveland en Walcheren”, door de Cultuurtechnische Dienst, Ir. A. D. Oostra en B. van der Weerd.
- e) „Het onderzoek naar de meest gewenste polderpeilen van Noord-Beveland en en het betreffende randgebied van Zuid-Beveland”, door de Cultuurtechnische Dienst, Ir. J. J. Westerhof en G. N. Lokhorst.
- f) „Rapport betreffende de herziening van de afwatering van Noord-Beveland, in verband met het Drie-Eilandenplan” door de Ned. Heide Mij. en het Technisch Bureau van de Unie van Waterschapsbonden N.V.
- g) „Onderzoek, met betrekking tot de huidige situatie en de vervanging door be-

maling van de op de Zandkreek lozende polders op Noord-Beveland" door de Cultuurtechnische Dienst, Ir. G. Frieling.

(Rechtstreeks verwerkt in het onder f) genoemde rapport.)

- h) „Over enkele aspecten van het Drie-eilandenplan", door de afd. Onderzoek van de Directie Wiernigermeer (N.O.P.), W. H. Sieben en B. Verhoeven 1955.

De belangrijkste gegevens en conclusies van de onder a t/m g genoemde rapporten zijn verwerkt in het al eerder genoemde samenvattend rapport. Zoals uit de inhoud daarvan blijkt zijn diverse aspecten betreffende bodemgesteldheid, profielsopbouw, grondwaterstanden, verzilting en verdroging, polderpeilen enz. uiteengezet en uitvoerig belicht.

De resultaten van deze uitgebreide onderzoeken, studies en werkzaamheden zijn thans reeds grotendeels in praktijk gebracht. De wijziging in de suatie van de op de Zandkreek en het Veerse Gat lozende gebieden is hiervan wel een der belangrijkste. In de volgende paragraaf zal nog nader op de polderafwatering worden ingegaan.

Wij hopen en verwachten dat meerdere resultaten in de landbouw en andere sectoren zich spoedig zullen openbaren. Dit is ook een van de redenen, waarom wij het nuttig achten om in deze, deels documentaire verhandeling, ook het vele wetenschappelijke werk uit de geologische, bodemkundige en cultuurtechnische sector, dat hieraan vooraf moest gaan in een korte opsomming vast te leggen.

Overigens kunnen we vermelden dat ook de Rijkswaterstaat uitgebreide onderzoeken heeft verricht en nog verricht om in de toekomst de waterhuishouding rond het Veerse meer en later rond het Zeeuwse meer te kunnen beheersen. Voor de afdamming van het Veerse Gat en de Zandkreek is reeds in 1957/58 in het Zandkreekgebied een geoelektrisch grondonderzoek uitgevoerd, door een werkgroep van het T.N.O. in samenwerking met de Algemene Dienst van de Rijkswaterstaat. Bij deze meetmethode wordt de weerstand bepaald, die door een elektrische stroom wordt ondervonden als deze door verschillende grondlagen wordt gevoerd. Deze metingen worden verder beschouwd in verband met het zoutgehalte van het grondwater, waaruit men bepaalde gevolgtrekkingen kan maken. Een geohydrologisch onderzoek van het gehele deltagebied is in uitvoering waarbij enkele boringen tot 200 m diep worden verricht.¹⁰²⁾ De Geologische Dienst en het Laboratorium voor Grondmechanica zijn ten nauwste bij dit onderzoek betrokken. Geologische lengte- en dwarsprofielen van Noord-Beveland tot max. 40 m diep komen voor in de „Agro Hydrologische profielen van Zee-land"¹⁰³⁾. Enige gegevens over grondonderzoek van de zeedijken van Noord-Beveland zijn vermeld in § 6 van dit hoofdstuk.

Ook bij het optreden van vallen kan grondonderzoek bepaalde resultaten opleveren. Van het verplaatste zand door de val van 1958 in de

Katse plaat werden kort na de val met een „Monaco” grijper monsters genomen en door de Geologische Dienst granulometrisch en mineralogisch onderzocht.¹⁰⁴⁾ Het bleek dat de val zich had voorgedaan in geologisch jong materiaal. Overigens kan voor de ouderdomsbepaling van bepaalde grondlagen tegenwoordig de C 14 methode (ouderdomsbepaling door middel van radio-actieve koolstof) goede diensten bewijzen.

Slaan we tenslotte een blik op de ondergrond van Noord-Beveland. Het zal niet ieder bekend zijn dat het v.m. eiland praktisch eigenlijk één grote zandmassa vormt. Fig. 148 geeft een dwarsdoorsnede over het midden van Noord-Beveland in de richting noord-zuid. Behoudens de bovenste laag, de dikte van de bouwvoor en enkele dunne kleilagen op grotere diepten, die meestal ook een groot percentage zand bevatten, is Noord-Beveland opgebouwd uit ontelbare zandkorrels, afgezet in verschillende tijdperken. In de rustige perioden werd de zandafzetting afgewisseld door vorming van veen of kleilagen, die naar verhouding zeer klein zijn ten opzichte van de dikte der zandlagen. In de fig. 149 en 150, p. 186, zijn een tweetal microfoto's van op Noord-Beveland voorkomend zandmateriaal afgebeeld.

Wij willen deze paragraaf eindigen met hetgeen Tutein Nolthenius schrijft in 1898: „Zeeuwsche zandkorrels gewonnen in zonnebrand en hemeldauw op de berghellingen van Midden Europa, weggesleurd door

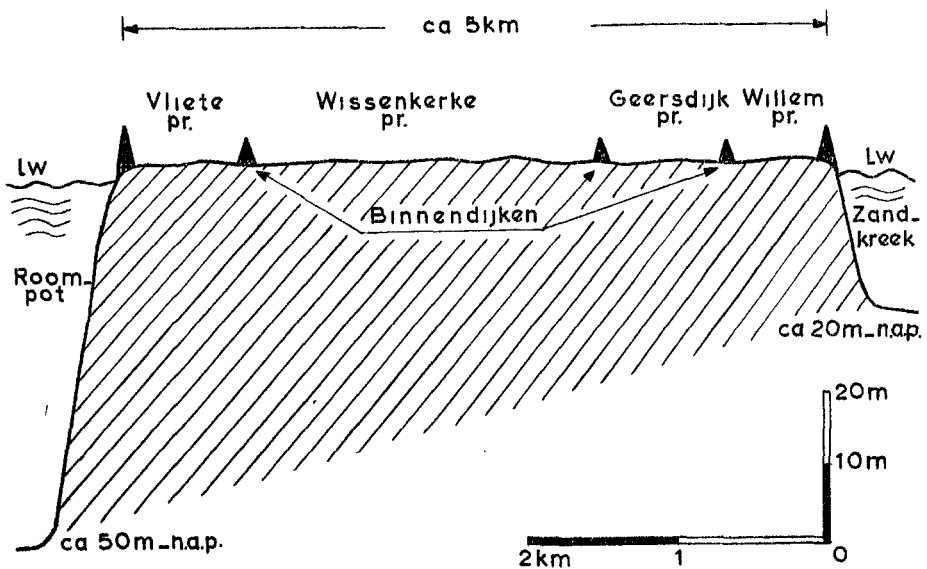

fig. 148. Dwarsprofiel van Noord-Beveland.

de zondvloed en neergeploft in het kille sombere diep, niet gekomen tot rust, maar trillen nog na, breed uitvloeiend als enige schok hen opjaagt uit de schijnbare eeuwslaap" ¹⁰⁵⁾

* * *

§ 12. AFWATERING.

De afvoer van het overtollige polderwater op Noord-Beveland had tot de voltooiing van het Drie-eilandenplan uitsluitend plaats op natuurlijke wijze (zie fig. 156), in tegenstelling met vele andere polders en waterschappen in Zeeland waar een kunstmatige bemaling wordt toegepast. De natuurlijke lozing is doorgaans een kenmerk van jonge meestal vrij hoog gelegen polders.

Behalve de hierna genoemde uitwateringswaterschappen hadden tot 1961 de volgende polders op Noord-Beveland een eigen suatiesluis: Willem Adriaan, Soelekerke, Spiering, Jacoba, Onrust en Leendert Abraham. De afwatering van de laatstgenoemde blijft na de afdamming bestaan. De drie polders Oud Noord-Beveland, Nieuw Noord-Beveland en Kats sueren via de uitwateringssluis ten westen van de haven te Colijnsplaat. Betreffende de suering van het water van de Nieuw Noord-Bevelandpolder ontleen we nog enige gegevens aan het „derde" jaarverslag van de Oud Noord-Bevelandpolder. ¹⁰⁶⁾

Bij de bedijking zou Nieuw Noord-Beveland onder zekere voorwaarden het recht zijn toegewezen om door Oud Noord-Beveland te sueren. Aanvankelijk is daarvan geen gebruik gemaakt, omdat de afwatering eerst plaats had via een sluisje aan de Vliete. Waarschijnlijk is als gevolg van verlanding van de suatiegeul dit sluisje opgeruimd. Op 2 april 1672 was reeds beraadslaagd hoe de nieuwe suatie geregeld zou kunnen worden. Men kwam tot overeenstemming, met gevolg dat twee sluizen zijn aangebracht in de Emelissedijk. Als voorwaarde was gesteld, dat Nieuw Noord-Beveland moest bijdragen aan het onderhoud van de middeldijk, dat is de Emelissedijk. Dit onderhoud was miniem, zodat de Nieuw Noord-Bevelandpolder praktisch gratis sueerde. Deze toestand duurde tot 1914. Tengevolge van meerdere uitgaven door delving en verbetering der waterleidingen en verhoogde onderhoudskosten der afvoermiddelen kon deze toestand niet gehandhaafd blijven. In 1915 werd een nieuw akkoord gemaakt, waarbij Nieuw Noord-Beveland jaarlijks een vijfde gedeelte van bepaalde kosten van onderhoud moest betalen. Dezelfde suatie is in 1961 blijven bestaan, zij het dan, dat voorheen het water buiten de gemeentehaven werd geloosd en vanaf 1961 in de nieuwe Vissershaven.

In de notulen ¹⁰⁷⁾ van de polder Oud Noord-Beveland is het volgende over de afwatering in deze polder onder Kats vermeld: „In 1767 is er door Boeren en Bruijkers der Landen wonende onder en nevens de Heerlijkheid van Cats om een zeesluis op het Zuidoost Ent van den polder gevraagd, omdat hun landen beset zijn en blijven met water, hoewel Dijkgraaf en Gesworens al het mogelijke hebben gedaan en zij, als de hooge gelding der granen er niet ware geweest, niet in staat zouden zijn hunne onkosten, laat staan eenige pachtpenningen, op te brengen. Den 10en April 1770 werd door de Inspecteuren der Provincie, Corn. de Kanter en Const. van Duijn gerapporteerd dat het hier een zeldzaam voorkomend geval betrof en er geen reden was om tot het bouwen van een zeesluis over te gaan, daar het overvloedige water in 4 à 5 dagen weder weggetrokken was.”

In 1878 werd door de heer Franssen van de Putte gewezen op de onvoldoende waterafvoer van (het district) Kats, waarop het bestuur een onderzoek heeft toegezegd. Het volgend jaar was de heer Franssen van de Putte nog ontevreden en werd na zeer lang redeneren, tegen de wens van het bestuur in, een voorstel aangenomen om alle waterleidingen, sloten en kunstwerken voor rekening van de polder te gaan onderhouden. Dit is zeer serieus uitgevoerd, gezien de vele heulen of duikers, die in de jaren daarna zijn aangebracht.

Tenslotte is in 1913 nog onderzocht of het polderwater van Kats door de Leendert Abrahamspolder kon worden afgevoerd, maar dit bleek niet mogelijk omdat laatstgenoemde polder ca 60 cm hoger is gelegen.

Naast de suaties van genoemde polders bestonden zoals gezegd op Noord-Beveland tot 1959 nog de drie volgende Uitwateringswaterschappen.

a. Het Uitwateringswaterschap „Willem c.a.” bestaande uit de polders Geersdijk, Maria, Toren, Vliete, Willem en Wissenkerke. Dit is het oudste uitwateringswaterschap op Noord-Beveland, opgericht in 1868. In 1870 werd het reglement opgemaakt met het oog op medezeggenschap over het beheer en onderhoud der uitwateringswerken, zonder dat de Vlietepolder hierin werd genoemd. Aan de polder was reeds sinds 1794 toegestaan om door de polders Toren, Geersdijk en Willem te sueren, waarvoor de Vlietepolder een evenredig deel in de onderhoudskosten bijdroeg. Reeds bij de bedijkingsvoorwaarden van de Willempolder van 1 juli 1769 was bepaald, dat een houten zeesluis zou worden aangelegd, „daarmede het land benevens alle de achterliggende polders, die thans door de sluis van Geersdijk sueren, bekwamelijk zullen kunnen worden gediend”. Dit betrof de polders Geersdijk, Wissenkerke, Toren, Maria en Ouweleck. Kort tevoren, op 4 mei 1769, was

overeengekomen dat het suatiegeld, tot dan toe aan de Geersdijkpolder betaald, voortaan op de helft gesteld zou worden. Aanleg en onderhoud van de sluis aan de Willempolder, met alles wat erbij behoorde, zouden gemets-gemetsgelijk voor rekening van de betrokken polders komen.¹⁰⁸⁾ Zoals gezegd werd niet lang daarna ook aan de Vlietepolder toegestaan door de nieuwe sluis te sueren, maar deze polder heeft toch in een uitzonderingspositie verkeerd.

In 1815 werd door de Vlietepolder toegestemd om met de overige polders bij te dragen in de kosten van een nieuwe kaai (haventje) aan de Willempolder. Van hoger hand werd hiertegen echter bezwaar gemaakt, hetgeen aanleiding gaf tot „beklag” van het bestuur van de Willempolder. Dit leidde weer tot het aangaan van een nieuwe overeenkomst, waarbij de Vlietepolder zich verbond een vaste jaarlijkse som te betalen, gebaseerd op de onderhoudskosten der uitwatering. Door bemiddeling van het College van Gedeputeerde Staten in Zeeland kwam de overeenkomst op 10 april 1821 tot stand. Met terugwerkende kracht vanaf 1817 moest de Vlietepolder jaarlijks 15 cent per gemet betalen. De overeenkomst werd goedgekeurd door de Minister van Binnenlandse Zaken bij beschikking d.d. 1 mei 1821. Volgens de betreffende stukken stond blijkbaar vast, dat de Vlietepolder geen recht op de uitwatering kon doen gelden, dat hem de deelneming als gunst werd toegestaan, dat hij zich vrijwillig verbond tot het dragen van een evenredig deel in de kosten en dat men later onverplicht toestond om in plaats daarvan een vaste som bij te dragen. In vergelijking met andere suatiepenningen vond men de bijdrage zeer matig. Bovendien werd voor hetzelfde bedrag doortocht van het water verleend door de Torenpolder en de Geersdijkpolder, terwijl andere polders daarvoor betaling moesten doen. Zo moest de Mariapolder om zijn water naar de Willempolder te brengen, jaarlijks 6 cent per bunder aan de Torenpolder en 12 cent per bunder aan de Geersdijkpolder betalen, evenals de Torenpolder weer 8,5 cent per bunder aan de Geersdijkpolder. De Vlietepolder was zoals gezegd niets daarvoor verschuldigd.¹⁰⁹⁾ Met de regeling van 1821 werd aan deze feitelijk onbillijke toestand een einde gemaakt.

Het in 1870 opgemaakte reglement werd in 1895 gewijzigd in dier voege dat de Sophiapolder kwam te vervallen omdat deze in december 1894 was geïndeerd en niet meer herdijkt. Bij K.B. van 27 februari 1920, nr 74 werd een nieuw bijzonder reglement goedgekeurd. Ook in deze nieuwe voorschriften werd de Vlietepolder niet vermeld. Pas bij een latere wijziging, goedgekeurd bij K.B. van 20 februari 1928, nr 18 werd de Vlietepolder in het uitwateringswaterschap opgenomen, met dien verstande, dat deze polder geen medezegging had over de werken buiten

de zeesluis en tot geen hoger bedrag werd aangeslagen dan f 89,58 per jaar. Tot aan de oprichting van het waterschap Noord-Beveland per 1 januari 1959 is deze aanslag dezelfde gebleven. De kadastrale oppervlakte van het uitwateringswaterschap was 1613,16 ha, waarvan 1312 ha aangeslagen was voor f 2,— per ha. De Vlietepolder met zijn 132 ha heeft dus naar verhouding goedkoop zijn overtollig water kunnen lozen. Voor afmetingen der suatiesluis zie hoofdstuk III onder Willempolder.

b. Het Uitwateringswaterschap „Stads c.a.” bestaande uit de polders Adriaan, Frederiks, Jonkvrouw, Anna, Oost, Oud Kortgene, Stads en West, opgericht in 1871.

Oorspronkelijk was bij de oprichting van het waterschap ook de Willem Adriaanpolder opgenomen. Deze polder had tot 1891 zijn uitwateringssluis in de oostelijke binnendijk van de spuikom behorende bij de Stadspolder. In 1890 werd door de Willem Adriaanpolder in de zuidoosthoek daarvan een eigen suatiesluis gebouwd, lozende in de havengeul van Kortgene.

De Adriaanpolder had reeds sinds 1744 een suatiecontract met de Stadspolder. Op 10 oktober 1744 werd door de Adriaanpolder een nieuw sluisje „in dragt” genomen. Het hierbij horende contract was ondertekend door: I. ten Haege, I. v. Buuren, S. Anemaet en I. Swemer voor de hoog Ed. geb. Heren van Cortgene. De Adriaanpolder had op zijn beurt weer een suatiecontract van 1767 met de Annapolder.¹¹⁰)

Naar aanleiding van een geschil over al of niet betaling door de Annapolder aan het in 1869 vernieuwen van de spuisluis te Cortgene, tegen welke betaling de Minister bezwaar maakte, kwamen plannen naar voren tot oprichting van een gezamenlijke uitwatering. Over het ontstaan van dit waterschap ontlenen we het volgende aan een door de toenmalige directie van de Stadspolder opgestelde memorie.

„Memorie betreffende de suatiesluizen, spuisluis en spuidammen te Cortgene”.

HISTORISCHE TOESTAND

„In den eersten helft der 18e eeuw, was er ééne suatiesluis aan den Stadspolder. Door deze sluis werd het binnenwater ontlast van den Frederiks, Oud Cortgene, West, en van den Stadspolder (mogelijk ook reeds van den Oostpolder). Van bijdragen voor de kosten van onderhoud van dit suatiemiddel, en ook van de spuimiddelen, blijkt alleen van den Fredrikspolder die reeds voor den jare 1712, volgens contract daaraan 1/3 bijdroeg. In den jare 1744 werd bij overeenkomst van den gemagtigde van den heer van Cortgene met de Dijkdirectie van den Adriaanpolder (oostelijk tegen den Stadspolder gelegen) en wiens eigen uitwateringssluis was opgedroogd, vergund het leggen eener heul in den dijk tusschen den Stads en Adriaanpolder, mitsgaders den doortocht van het water van laatstgemelden polder, door den watergang van den Stadspolder en de suatiesluis aldaar, tegen jaarlijkschen betaling van 8 grooten vlaamsch per gemet als suatie-

penningen totaal f 26,55 en onder verplichting van onderhoud van den watergang in Stadspolder, waardoor de Adriaanpolder zijn water zou ontlasten.

In den jare 1784 werd bij alle de te Cortgene essuërende polders, waarbij eenige jaren te voren ook de Annapolder was gekomen, gecontracteerd, om voor gemeene rekening, gemet-gemetsgelyke te betalen, aan te leggen eene tweede suatiesluis (circa 4½ roede bewesten van de bestaande suatiesluis) zoo als ook is gebeurd. Bij welke overeenkomst werd „geresolveerd” dat: „zoo in der tijd mogte bevonden worden dat eenige dezer tot uitwatering dienende sluizen, zoo wel die welke op den 19 Juni dezes jaars (1784) is geresolveerd te leggen, als die welke er thans gelegen is, irreparabel te zijn — zoo zal de kosten tot het vernieuwen, indien zulks noodig zal gevonden worden van de zoodanige worden gedragen gemet en gemetsgelyke, door alle de landen, die door dezelve thans essuëren of in der tijd”.

In den jare 1807, 20 Mei, werd door alle voornoemde polders, met Annapolder inclus, alsmede den ten jare 1748 bedijkten Willem Adriaan polder, onderling gecontracteerd tot vernieuwing der Spuisluis te Cortgene, wederom voor gemeene rekening.

In den jare 1846 werd voor rekening der Frederiks, Oud Cortgene, West, Adriaan, Anna en Stadspolder, allen door meer gemelden suatiesluizen uitwaterende, eene uitdieping gedaan der voren beschrevene, vóór de suatiesluizen liggende sluiskom.

(Men vermeent dat zulks ook nog eens vroeger A° 1824 of daaromtrent is geschied.)

In den jare 1856 droegen de polders, ook de Willem Adriaan Polder, op uitnoodiging der Gemeente Cortgene bij, in de kosten eener aanmerkelijke reparatie aan de havengeul aldaar, door die gemeente verrigt.

In den jare 1865 op uitnoodiging der zelve gemeente Cortgene, lieten zich de polders except Willem Adriaan Polder, al mede vinden tot bijdragen in de kosten van regtmaking van het uiteinde der havengeul aldaar, door die gemeente verrigt.

In den jare 1869, toen eene frontvernieuwing aan de westzijde der spuisluis noodig was, werden door den Stadspolder, alle de polders (ook Willem Adriaanpolder) die ten jare 1807 deze sluis ten gemeene koste gelegd hadden, uitgenodigd tot bijdrage in de kosten van dit werk, waaraan dan ook door allen werd voldaan. In het zelfde jaar werd door eenige polders aan den Stadspolder het verlangen te kennen gegeven om eene geul in den spuisluis te verleggen en regt te maken, waar mede de Stadspolder zich heeft vereenigd, en ook het werk heeft uitgevoerd en bekostigd, onder bijdrage van de polders (ook Willem Adriaan Polder) behalve van den Oostpolder, die werd overgeslagen.

Uit al het bovenstaande kan blijken dat de Stadspolder tot heden (1870) beheert de suatie en spuumiddelen te Cortgene; en dat dezelve polder deze werken ook bekostigt onder bijdrage alleen door den Frederikspolder ad 1/3 en door den Adriaanpolder ad f 26,55 's jaars, en dat door de gemeente Cortgene f 25,— 's jaars wordt bijgedragen alleen in den onderhoud der spuumiddelen. Voorts, dat waar het buitengewone werken of vernieuwingen betreft, de kosten veelal gezamenlijk door de polders worden gedragen, altoos onder beheer en uitvoering van den Stadspolder.

De vraag nu, welke gercedelijk voor de hand ligt: hoe het kome dat de Oud Cortgene, de Oost, en Westpolder, en de Anna polder, alsmede ook de Willem Adriaan polder niets bijdragen in de kosten van jaarlijkschen onderhoud der voorsz. suatie en spuumiddelen, en dat — onder bijdragen slechts van den Frederikspolder en Adriaanpolder en ook sedert eenige jaren van de gemeente Cortgene — overigens alles ten laste van den Stadspolder is gelaten, schijnt haar oplossing te kunnen vinden in eenen vroegeren stand van zaken waar in de volhouding der eigenaren van de verschillende polders tot de onderwerpelijke zaak, meer van een gemengden aart was, en daardoor ook de behoefte aan eene regeling zich minder scheen te doen gevoelen.

In vroegere jaren toch behoorden verreweg de meeste onder Cortgene ressorterende polders aan den Ambachtshoor van Cortgene, die aldaar ook, ten eijne behoefte incasseerde de belastingen, verpondingen, zegelrecht enz. ook veer en kadegeld hefte, en daarentegen ook de gemeentelijke lasten, plaatselijke werken, ook de vermelde suatie en spuiwerken bekostigde. Het blijkt niet, dat toen ter tijd van den Stadspolder afzonderlijke polderrekeningen werden opgemaakt, maar de uitgaven, ook van meergemelde werken, kwamen voor in de Algemeene Ambachtsrekeningen, waarin ook mede vermeld worden de bijdragen van Fredrikspolder en Adriaanpolder, zonder dat dienaangaande, van de overige polders blijkt, en dit laat zich eenigsins ophelderen omdat toch aan den Ambachtshoor zelve ook in de andere polders de meeste gronden in dien tijd behoorden. Dat de Frederiks en Adriaan polder wél bijdragen moesten leveren, laat

zich verklaren daaruit, dat de helft van eerstgemelden polder niet aan den Ambachtsheer behoorde, en dat hij zijne gronden in Adriaanpolder had verkocht.

(In A° 1806 werd voorsz. heffing van de belasting geschorst en aan de Rijkskas getrokken.)

Bij de invoering van het nieuwe polder reglement bij keizerlijk decreet van 28 December 1811, kwam er order om ook van den Stadspolder, qua polder, afzonderlijk rekening te doen, waaraan met A° 1812 werd gevolg gegeven, en onder den uitgaaf ook de kosten van meergemelde suatie en Sluiswerken worden in rekening gebracht, en daarentegen ook in ontvang de bijdrage van Frederikspolder, 't welk van toen af, alzoo is voortgegaan.

Intusschen zijn sedert een aantal jaren de gronden in den Stadspolder, zoowel als de overige gronden van den voormaligen Ambachtsheer en ook het Ambacht zelve, achtereenvolgend aan andere verschillende eigenaren overgegaan, tengevolge waarvan de verhouding en verplichtingen over de onderscheidene gronden van de verschillende eigenaren, ten aanzien van den voorsz. onderhoud, ook eene regeling scheen te vorderen. Evenwel is, niet tegenstaande dezen geheel veranderden toestand, tengevolge waarvan ook eene regeling der onderlinge belangen, regten en pligten noodig was geworden, tot nog toe ongedaan gebleven. Wel heeft in 1847 de Stadspolder onderhandeld om met name van den Oud Cortgeen en Westpolder bijdragen te verkrijgen, waartoe ook zelfs door een Ingeland uit Westpolder een voorstel werd gedaan, doch is zulks, door geopperde tegenkanting van sommigen vrijdeld gebleven. Intusschen is het niet weg te redeneeren dat er hier een erkend gemeenschappelijk belang omtrent de situatie en spuumiddelen bestaat, waarvan dan ook telkens de bovenaangehaalde gemeenschappelijke handelingen en bekostigingen de overtuigende bewijzen leveren.

Daarom is de Stadspolder thands, nu er zijnerzijds geheel ongezocht, zoo wel door den Heer Minister van Binnenlandsche zaken, als door heer Commissaris des Konings in Zeeland, blijkens des laatsgemeldens missive van 6 September 1870, op wordt aangedrongen, te meer bereid om het initiatief te nemen tot vorming van een door welgemelde autoriteiten bedoeld waterschap van alle de te Cortgene essueerende polders, voor zoveel de suatie en spuumiddelen aldaar betreft, en om de regten zoo wel als de pligten dier polders met betrekking tot dit hun gemeenschappelijk belang, te helpen regelen en tot stand brengen.

Eene instelling van Waterschap der te Cortgene essueerende polders zou betrekking moeten hebben voornamelijk op drie zaken:

- 1e. de gemeenschappelijke suatie door de zeesluizen aan den Stadspolder en
- 2e. de spuumiddelen te Cortgene;
- 3e. de algemeene en hectares-gewijze te verdeelen bijdragen van alle de polders .

In het eerste behooren betrokken te worden de Fredrikspolder, de Oud Cortgene polder, de Annapolder, de Oostpolder, de Adriaanpolder, de Westpolder en de Stadspolder zelve.

In het tweede behooren betrokken te worden alle de genoemde polders, alsmede de Willem Adriaanpolder, van alle welke polders de binenwateren verder afvloeiend door de Cortgeensche haven, welke door de spuumiddelen op de noodige diepte wordt gehouden. Terwijl in het 3e punt: de kosten van beheer, alle de te Cortgene uitwaterende polders, gelijkmatig behooren bij te dragen. De vaste bijdrage van de gemeente Cortgene strekt ten dienste alléén der Spuumiddelen." ¹¹¹⁾

Het gevolg van het geschil was uiteindelijk de oprichting van het Uitwateringswaterschap „Stads c.a.". Het toen van kracht geworden reglement is in 1920 vervallen en vervangen door het bijzonder reglement op het beheer der uitwatering van de polders „Stads c.a.", vastgesteld 13 december 1919 nr 13 K en goedgekeurd bij K.B. van 27 februari 1920, nr 74.

De kadastrale oppervlakte van het waterschap was 1242,5116 ha met een belastbare oppervlakte van 1163,5161 ha à f 4,—. Voor afmetingen enz. van de twee suatiesluizen zie hoofdstuk III onder Stadspolder.

c. Het Uitwateringswaterschap „Heer Jansz c.a.” bestaande uit de polders Anna Friso, Kampens Nieuwland, Kamperland, Heer Jansz, Rip, Jacoba en Onrust, opgericht in 1879.

De suatie van bovengenoemde polders, behalve van de Onrustpolder had reeds in de 18e eeuw plaats via de havengeul naar Kamperland. Ten zuidoosten van de haven lag de spuikom, beide verbonden door de spuisluis, om het overtollige slib rivierwaarts te spuien en tevens de gezamenlijke suatiegeul op diepte te houden. In 1806 was de spuisluis versleten en niet meer te herstellen. Op 30 mei van dat jaar werd een „Conventie aangegaan tussen de resp. ingelanden van Heer Jansz polder, Camperland polder, Rippolder, Anna Frisopolder en het poldertje Campensnieuwland, welke alle door de zeesluis van de Heer Jansz polder sueren, mitsgaders van de Jacobapolder, door dezelfde sluiskil uitwaterende, wegens het maken van een nieuwen spuisluis aan het (vroegere) Camperlandse veer tot het diephouden der sluiskil, waardoor alle de bovengenoemde polders het hemelwater zijn uitloosende. Geconfirmeerd, 13 juni 1806”.¹¹²⁾

Kort voor het midden van de vorige eeuw had men weer moeilijkheden met de afwatering via de Heer Jansz polder. In 1845/46 werd wegens de opslibbing van de Ruitenplaat, door de betreffende polders getracht een uitwatering door de Soelekerkepolder te krijgen. Door allerlei bezwaren is dit echter niet geschied, terwijl een plan om bij de bedijking van de Onrustpolder, de uitwatering te wijzigen eveneens op bezwaren is afgestuit.

De moeilijkheden in de afwatering waren ontstaan doordat een voorliggend zandplaatje zich aan de toen nog tot bij de Kamperlandse havengeul uitstreckende Ruitenplaat had vastgehecht. Besloten werd nu om een geul door de Ruitenplaat te graven en daarbij de geul tussen de wal en de Ruitenplaat noordelijk af te dammen. Laatstgenoemd geultje was het zuidoostwaarts gedrongen suatiegeultje dat niet meer voldeed. Een paar schetsen in fig. 151 verduidelijken deze situatie.

Door de achterliggende belanghebbende polders zijn toen buitengewone bijdragen verstrekt om de suatie zo mogelijk in normale toestand terug te brengen. De gunstige ontwikkeling dacht men aan de doorgraving van de Ruitenplaat te danken te hebben. O.i. heeft echter het Veerse Gat zich na 1860 dermate naar de Noord-Bevelandse wal opgedrongen dat dit van grote en gunstige invloed is geweest op de uitmondning van de Kamperlandse haven- en suatiegeul. In paragraaf 1 van hoofdstuk IV wordt vermeld dat de in 1853 aangelegde veerdam in 1881 reeds met honderden meters was ingekort vanwege de stroomaanval.

In missives van de polders Anna Friso, Rip en Kamperland, d.d. 23 mei 1876 wordt mededeling gedaan dat die polders met het oog op

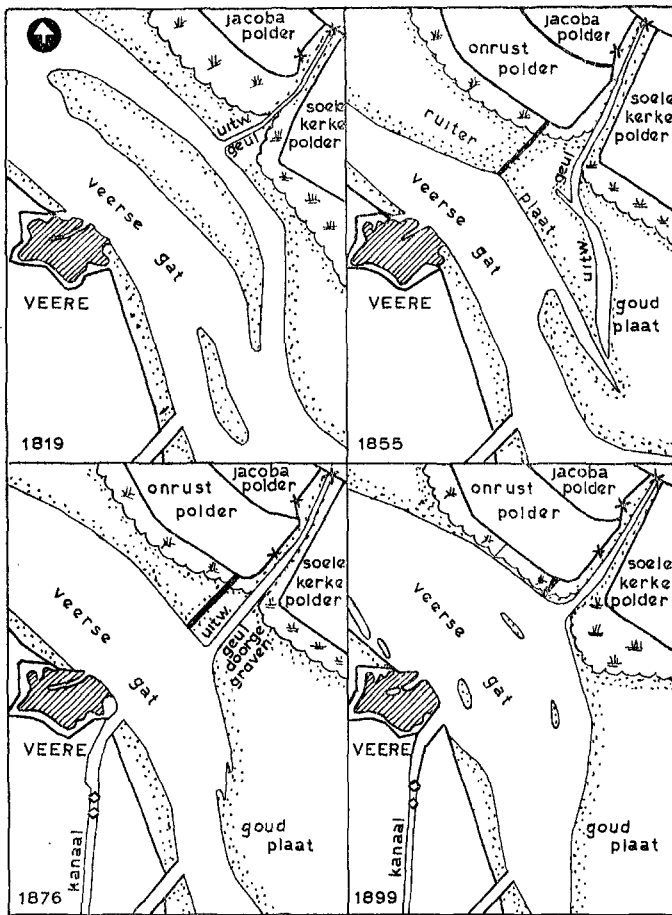

fig. 151. Situatie haven- en uitwateringsgeul aan de haven te Kamperland (1819—1900).

de normale toestand, waarin de uitwatering door de Kamperlandse haven is teruggekeerd, besloten hebben niet langer dan over 1876/77 bij te dragen in de buitengewone uitgaven voor die haven en zich evenals voor 1846 daaraan onttrekken. Deze verwickelingen vormden waarschijnlijk het begin van de oprichting van het hierboven genoemde Uitwateringswaterschap „Heer Jansz c.a.”.

Het waterschap bestuurt en onderhoudt de uitwateringssluis van de Heer Jansz polder aan de haven te Kamperland, de gemeenschappelijke uitwateringsgeul van die sluis tot het Veerse Gat, de spui kom met spuisluis en spuidammen en alle werken welke zijn of zullen worden aangelegd om deze geul op de vereiste diepte te houden. Het bijzonder reglement is van toepassing, vastgesteld door Provinciale Staten dd.

13 december 1919, nr 131, goedgekeurd bij K.B. van 27 februari 1920, nr 74 en gewijzigd bij K.B. van 19 februari 1926, nr 26.

De kadastrale oppervlakte van het waterschap bedroeg 1397 ha met een belastbare oppervlakte van 1167,25 ha, en een aanslag van f 2,50 over 794 ha en f 1,64 over 373,25 ha. Voor afmetingen van de suatie-sluis, zie hoofdstuk III onder de Heer Janszpolder.

De Jacobapolder en de Onrustpolder waren eveneens bij dit uitwateringswaterschap betrokken, hoewel deze polders een eigen suatie-sluis hadden. De oorzaak hiervan was dat gebruik werd gemaakt van dezelfde suatiegeul, zijnde tevens de havengeul van Kamperland naar het Veeze Gat. De Jacobapolder was aangeslagen voor $\frac{3}{4}$ en de Onrustpolder voor de helft van zijn belastbare oppervlakte.

De fig. 152 en 154, p. 204, geven een beeld van twee suatiesluizen, te weten van de Onrustpolder en van de Oud Noord-Bevelandpolder. De figuren 153 en 155, p. 204, tonen een tweetal gedenkstenen, de eerste is aangebracht in de buitenfrontmuur van de sluis aan de Onrustpolder ter herinnering aan de eerste steenlegging van de sluis door „Jhr. Mr. J. C. Schorer van de Souburgen, lid der Ridderschap etc. in tegenwoordigheid van den Heer A. Caland, Ridder, Hoofdingenieur, etc. te Middelburg, gedateerd 18 $\frac{7}{22}$ m 46". De andere werd aangebracht aan de Ned. Hervormde kerk te Colijnsplaat als gedenkplaat aan de mislukte aanslag door de Duitsers in 1944 op de suatiesluis te Colijnsplaat.

De hiervoor genoemde uitwateringswaterschappen zijn sinds 1 januari 1959 ook ondergebracht bij het nieuwe Waterschap Noord-Beveland. Bij de afdamming van het Veeze Gat en de Zandkreek kwamen 8 van de 11 suatiesluizen buiten bedrijf. Behalve de sluis van de Heer Janszpolder die zal worden opgeruimd, blijven de overige zeven sluisen wel intact om in voorkomende gevallen (bij abnormaal hoge polderwaterstand) mede dienst te kunnen doen. Het nieuwe peil van de Zandkreekboezem zal nl. constant op ca N.A.P. komen te liggen voor het normale zomerpeil en 0,70 m — N.A.P. voor het normale winterpeil. De aan de Zandkreek en Veeze Gat gelegen sluisen konden dus niet meer op natuurlijke wijze het overtollige water afvoeren. Het gebied dat daarbij betrokken werd omvat ca 5500 ha, dat is $\frac{2}{3}$ deel van Noord-Beveland. Alleen de suatiesluis te Colijnsplaat voor afwatering van ca 2200 ha, de sluis van de Leendert Abrahamspolder aan het haventje van Kats en de sluis van de Jacobapolder zijn in bedrijf gebleven. Vanwege de hoge ligging kan de Jacobapolder voldoende door de eigen sluis blijven sueren. Voor het overige gebied is de natuurlijke afwatering veranderd in een kunstmatige lozing.

Hiervoor zijn 3 gemalen gebouwd nl. aan de Adriaanpolder, met een

capaciteit van 90 m³/min., aan de Willempolder met een capaciteit van 240 m³/min. en aan de Jacobapolder (voor Rippolder c.a.) met een capaciteit van 36 m³/min., voor het bemalen van een gebied van resp. 1180, 3000 en 785 ha. Tevens werd tussen de Onrustpolder en de Jacobapolder een vijzelinstallatie als onderbemaling gebouwd, met een capaciteit van 27 m³/min. om grotendeels des zomers het water van de Onrustpolder te lozen. Bij hogere polderwaterstand in de winter kan een deel van het water van de Onrustpolder door de eigen intact gebleven sluis sueren. Voor onderlinge communicatie van enige polders werden nog een achttal afsluitbare duikers gelegd, zie fig. 157. Volgens de tegenwoordige eisen voor een goed functionerende bemaling is bij de bouw van de gemalen gerekend op een capaciteit van 8 m³ per min. per 100 ha. De gemalen worden alle elektrisch aangedreven.

Men had voor de reorganisatie van het afwateringssysteem twee plannen, het z.g. verbeteringsplan en het aanpassingsplan. Het eerste betrof een verbetering van de waterbeheersing van heel Noord-Beveland. Het aanpassingsplan betrof alleen de nodige werken om de afwatering aan te passen aan de nieuw ontstane situatie van 1961. Dit laatste plan werd toegepast. De uitvoering daarvan is zodanig dat te allen tijde met behoud van de nieuwe werken het verbeteringsplan ook nog kan worden uitgevoerd. De verwachting is dat het gekozen plan, waarbij gestreefd is naar een verbetering van het afwateringssysteem, in de toekomst inderdaad een verbetering voor Noord-Beveland zal betekenen. Hierbij moet aangetekend worden dat de afwatering voor het tot stand komen van het Drie-eilandenplan, behalve voor enkele polders, ook aan redelijke eisen voldeed. Verbetering van de waterbeheersing was echter mogelijk.

Het oude afwateringssysteem kon niet verhinderen dat door de zware regenval in het najaar van 1960, veel waterbezwaar werd ondervonden, vooral in het oostelijk deel van Noord-Beveland. Door het waterschap werd onderzocht of de afsluiting van de Zandkreek van invloed had kunnen zijn op de situatie van het polderwater. De resultaten van de metingen wezen uit dat dit echter geenszins het geval was. De wel zeer abnormale regenval, sinds 100 jaar niet voorgekomen, was de oorzaak.

De nieuwe afwateringswerken werden in het voorjaar van 1960 namens de Deltadienst van de Rijkswaterstaat door het Technisch Bureau van de Unie van Waterschapsbonden N.V. als volgt te Kortgene aanbesteed:

Gebouwen:

Willempolder	aan fa F. Verstelle, Philippine, voor	f 275.640
Adriaanpolder	aan fa G. Schermer, Nieuwendijk, voor	„ 242.000
Rippolder	aan idem	„ 112.000
Onrustpolder	aan idem	„ 75.200

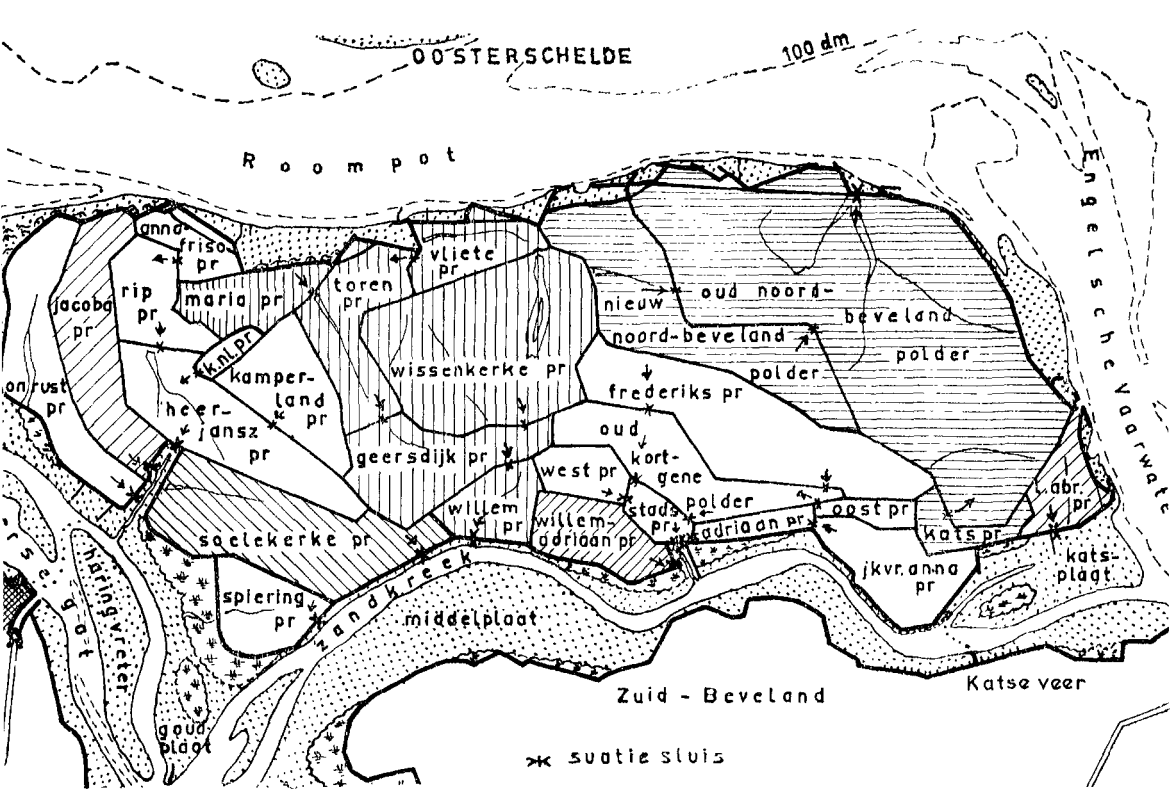
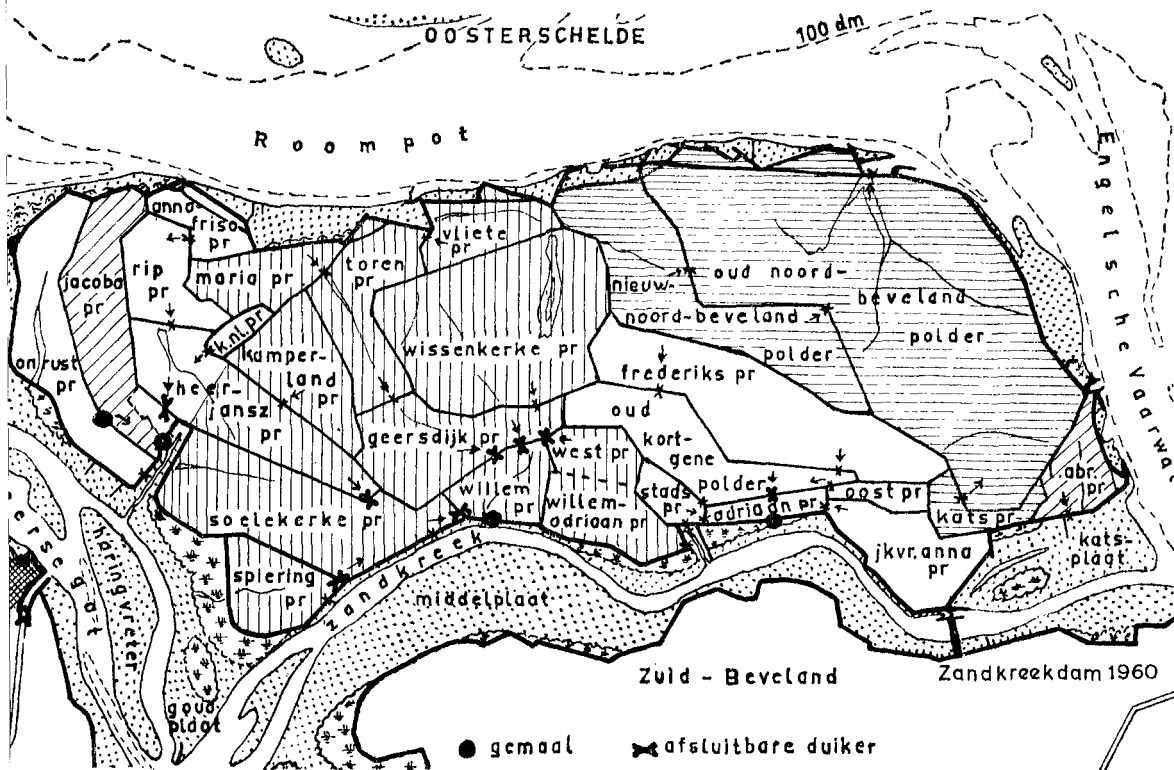

fig. 156. De afwateringsgebieden van Noord-Beveland tot 1961.

fig. 157. De afwateringsgebieden van Noord-Beveland vanaf 1961.

Pompinstallaties:

Willempolder	aan N.V. Stork en Co te Hengelo, voor	f 141.600
Adriaanpolder	aan N.V. Landustrie, Sneek, voor	„ 79.000
Rippolder	aan idem	„ 39.600
Onrustpolder	aan idem	„ 18.400
Leggen van 8 duikers	aan fa H. Stouten, Brouwershaven	f 429.000

Namens het bestuur van het waterschap „Noord-Beveland” werd in het najaar van 1960 door de Nederlandse Heide Maatschappij het graven en verruimen van de watergangen in drie percelen aanbesteed als volgt:

Perceel Willempolder c.a. aan Wegenbouwmij de Kroon	te Rhenen voor	f 253.700
Perceel Onrust- en Jacobapolder	aan fa A. C. van Hee te Kamperland voor	„ 188.000
Perceel Adriaan- en Soelekerkepolder	aan fa M. Uil te Middelburg voor	„ 329.000

Met de aansluitingskosten van de gemalen op het elektrisch net van de PZEM à f 57.157,— kwamen de totaal uitgaven van de nieuwe afwatering op f 2.240.297,—. Voor heel Noord-Beveland betekent dit bijna f 300,— per ha.

In de figuren 156 en 157 is de situatie aangegeven van de afwateringsgebieden resp. vóór en na 1961. De plaats van de gemalen en de acht verbindingsduikers vindt men in de laatstgenoemde figuur. Fig. 158 geeft een beeld van de bouw van het nieuwe gemaal aan de Willempolder. Fig. 159 laat de doorgraving zien van de binnendijk tussen de Geersdijkpolder en de Willempolder voor het leggen van een der acht genoemde duikers (zie pag. 204).

Het rioolwater van de zes woonkernen (totaal ca 2200 woningen met eind december 1960, 6717 inwoners) kwam voorheen ongezuiverd in het polderwater terecht. In de nieuwe suatie is zuivering van het rioolwater gewenst. Te Kamperland is hiervoor reeds een oplossing gevonden door de aanleg van een „Pasveersloot”. Dit is een ringsloot (te Kamperland een ondergrondse buis) met ronddraaiende borstels, waardoor het water in circulatie blijft en daarna gezuiverd via een overstort wordt geloosd. Toepassing van deze methode in andere woonkernen is in behandeling.

* * *

§ 13. HAVENS.

De havens van Noord-Beveland vormden met de in hoofdstuk IV te behandelen veren tot voor kort de toegangs- en uitvalspoorten van het v.m. eiland. Immers alle afvoer van landbouwprodukten en aanvoer van materialen enz. moest geschieden via deze havens en veren. Als we hier spreken van havens, dan worden daarmee bedoeld een aantal tijkhaventjes, verspreid liggende rond Noord-Beveland.

Noord-Beveland bezit nog een zestal van deze „vervoerscentra”: Colijnsplaat, Kats, Kortgene, Kamperland, Geersdijk en het haventje genaamd „aan de oesterput” dat ca 3 km ten westen van Colijnsplaat is gelegen. De havens van Kortgene, Kamperland en Geersdijk zijn sinds de afdamming van het Veerse Gat en de Zandkreek bestemd tot binnenhavens en dus niet meer afhankelijk van het getij. De overige drie havens blijven tijkhaven tot de afdamming van de Oosterschelde omstreeks 1980 voltooid zal kunnen zijn. Noord-Beveland zal dan geen enkele buitenhaven meer bezitten.

Haven van Colijnsplaat

De oudste haven op Noord-Beveland is de gemeentehaven te Colijnsplaat. In 1599 werd de haven, de spuikom en de kaai aangelegd. Ter voorbereiding waren enige dammen opgeworpen, terwijl een achterkade en een spekdam (rond de dijkspuiten gelegen waaruit men de specie voor de zeedijk had gehaald) waren doorgestoken en een geul naar het diepe was gelegd. De spui moest een lengte van 30 putse voeten, de kaai van 8 putse roeden hebben. De haven moest 3 voet dieper dan de kreek uitgegraven worden, de bodem breed 15 voeten. De aannemer van de kaaien, Joris Lambrechts van Zierikzee, gaf het werk op, na „twee getijden” daaraan gewerkt te hebben met drie personen, „mits dat tzelfen hem te zwaer viel ende hij int aennemen daerop nijet wel geleth hadde”. Een nieuwe aanbesteding volgde op 7 mei van datzelfde jaar. Na voltooiing ging het met de haven niet voorspoedig. In de zomer van 1600 maakte men een nieuw stuk kaai, daar de oude „onder uijtgesoncken” was ten gevolge van „het welsant”. In 1603 was de spuikom „gebersten”, het hoofd verzonken en de dammen vernield.

De haven was zo verzand, dat 17 schippers van Colijnsplaat zich met een request tot de heren van de Raad van Hohenlohe wendden. In 1606 nam men proeven de spui aan weerszijden met zoden te bekleden en de „schoffdeure ganckbaer” te maken om het water te schutten en de haven uit te schuren. Hoewel men aanvankelijk succes had, daar de haven „seer gediept wierde” is „ten lesten het werck nog meer gesoncken”. Later heeft men aan de andere zijde van de haven een nieuwe houwer (spuikom) gemaakt, te zien op de plattegrond in fig. 26, p. 98. ¹¹³⁾

Verskillende uitbreidingen en verbeteringen werden in de loop der jaren aan de haven van Colijnsplaat uitgevoerd, o.a. in 1880, vernieuwing paalhoofd en verbetering steenglooing, in 1883 binnenpaalrij noordelijk havenhoofd vernieuwd en een basaltmuur gemetseld. Omstreeks 1914 werd de laatste uitbreiding tot stand gebracht, waarmee de haven een lengte van 120 m en een max. breedte van 40 m had verkregen. De haven is geschikt voor schepen tot 400 ton met een diepgang van 2 m. Voor de binnenkomende schepen staat op de zuidelijke havendam een vast wit licht. Fig. 160, p. 269, geeft een overzicht van de gemeentehaven in 1958, zie ook de luchtfoto van 1957 in fig. 27, p. 99. De laatste jaren is de haven van Colijnsplaat zelfs in het internationaal verkeer opgenomen. Voor de export van aardappelen komen sinds 22 februari 1955 coasters (zeeschepen tot 500 bruto registerton) naar Colijnsplaat om lading in te nemen voor overzeese gebieden. Zo kon het gebeuren dat op maandag 15 april 1956 de honderdste coaster te Colijnsplaat meerde en de bemanning feestelijk werd onthaald. Sindsdien zijn meerdere coasters te Colijnsplaat verschenen. De haven is sinds 1941 in beheer en onderhoud bij de gemeente Kortgene, voordien bij de afzonderlijke gemeente Colijnsplaat.

In het kader van de Deltawerken is Colijnsplaat bestemd om de eerstvolgende 20 jaren een belangrijke rol te spelen, o.a. als haven voor de vissersschepen uit Veere en Arnhem. Op 17 mei 1960 werd de Vissershaven van Colijnsplaat aanbesteed door de Deltadienst van de Rijkswaterstaat te 's Gravenhage voor een bedrag van f 1.700.000. De aannemer werd fa S. A. Sanders te Rijswijk (Z.-H.). De nieuwe haven is geen tijhaven, doch toegankelijk bij laag en hoog water. De lengte is 400 m, de breedte 100 m, terwijl de diepte 4,00 m — N.A.P. bedraagt. Het is de eerste Rijkshaven op Noord-Beveland, ter vervanging van de Rijkshaven te Veere. De bestaande gemeentehaven blijft eveneens in gebruik. Fig. 161, p. 269, laat de beginfase van de bouw van de Vissershaven zien.

De tweede haven van Noord-Beveland werd in de 17e eeuw aangelegd te Kats. Smallegange spreekt in 1696 van een haven met een „bequaem Hooft, Cats Hooft genoemd, uitkomende in de Schelde tegen over de Keeten en hier heeft in voortijden een swaer kasteel gestaen, gelijk ook tot Cortgene, maer die zijn door de zee en de tijd heel vernietigt”.

Deze haven lag aan de oostzijde van de zeedijk tegenover het tegenwoordige dorp Kats in de uitmonding van de Katse kreek. Deze kreek is nog in het terrein terug te vinden. Ook op de kaart van Hattinga van 1751 (zie fig. 16, p. 54) komt dit haventje met spuikom en havengeul voor, uitmondend in het Katse Rak ofwel Katse kreek genoemd. Het

Haven van
Kats

Katse Rak was echter dermate aan verlanding onderhevig dat het haventje in verval raakte. Bij de bedijking van de Leendert Abraham-polder in 1853 kwam het geheel te vervallen. Met de toenmalige gemeente Kats werd bij de concessie voor genoemde bedijking de voorwaarde verbonden voor aanleg van een nieuw tijhaventje aan de Zandkreek waar ook de suatiesluis werd gebouwd. Na aanleg van de haven werden door de gemeente Kats verschillende verbeteringen en uitbreidingen aangebracht o.a. in 1879, 1901, 1912 en 1913. De haven is bij hoog water toegankelijk voor schepen tot 200 ton met een diepgang van 1,70 m en is sinds 1941 in onderhoud en beheer bij de gemeente Kortgene, voordien bij de afzonderlijke gemeente Kats. Het lijkt ons dat het haventje van Kats zijn langste tijd bestaan heeft, ten eerste omdat na de afdamming van de Zandkreek veel vervoer per as zal plaats hebben, terwijl de mogelijkheid van verlanding tot ca 1980 in sneller tempo aanwezig moet worden geacht. Fig. 162, p. 269, geeft een beeld van de toegangsgoel met een gedeelte van het tijhaventje te Kats bij laag water.

Haven van Kortgene

Een andere haven op Noord-Beveland werd aangelegd kort na de bedijking van 1684 van de Stadspolder, met welke polder de kern van de oude smalstad Kortgene weer boven water was gekomen. Smallegange zegt in 1696 van de haven van Kortgene het volgende: „De haven is met een sluis en kaedijkjens en een seer wijd uitspringend swaer houten hoofd in de wateren van Zuidvliet gelegen, bequaem om vele en velerhande schepen t' ontvangen". Tot de bedijking van de Willem Adriaan-polder in 1748 heeft de haven van Kortgene tevens dienst gedaan als „veerhaven" voor het veer Kortgene-Wolfaartsdijk. Later is aan de zuidoosthoek van de Willem Adriaanpolder een steiger gebouwd, genoemd „t Hooft".¹¹⁴⁾

De haven van Kortgene is in de loop der jaren ook uitgebreid en verbeterd. In 1912 had een oostelijke uitbreiding plaats. Tot 1961 had men de westelijke oude haven en de oostelijke nieuwe haven, elk ca 100 m lang en 15 m breed, toegankelijk voor schepen van 500 ton met een diepgang van 2 m. Kortgene had hiermee de grootste haven van Noord-Beveland. Fig. 163, p. 269, geeft een overzicht van de haven in 1960, zie ook de luchtfoto in fig. 32, p. 110.

Evenals in de haven van Colijnsplaat zijn de laatste jaren te Kortgene ook meermalen coasters binnengelopen ten dienste van de aardappelexport. De haventoeegang was voor verbetering vatbaar. Enkele schepen zijn bij de toegang van de havengoel omhooggelopen. Bij een bezoek van H.M. Koningin Juliana aan Noord-Beveland in 1951 liep ook het Koninklijk jacht bij het invaren van de haven omhoog.

Grote verbeteringen in het kader van het Drie-eilandenplan zijn voor

de Kortgeense haven in uitvoering. Op 17 januari 1961 werd de nieuwe haven namens B. en W. van Kortgene door de Deltadienst van de Rijkswaterstaat aanbesteed. De aannemer werd N.V. West Nederland te Papendrecht voor f 596.000,—. De nieuwe haven heeft een driehoekige vorm, is 175 m lang en max. 100 m breed, de diepte is 4,60 — N.A.P. Ze krijgt 80 m loswal. Deze haven komt evenals de vorige in beheer en onderhoud bij de gemeente.

Tevens zijn bij de gemeente Kortgene grootse plannen in uitvoering voor de realisering van een jachthaven in de schorren van de Adriaanpolder, ten oosten van de v.m. veerdam. Plannen voor een groot internationaal watersportcentrum liggen in het verschiep. Men denkt zelfs aan twee jachthavens, tezamen voor enige honderden vaartuigen, de nodige bungalows, een hotel, een scheepswerf voor jachtvaartuigen en een constructiewerkplaats. Door contact met de Royal Yacht Club de Belgique te Antwerpen waarvoor in het bijzonder burgemeester Schuit van Kortgene zich heeft ingezet zijn de plannen thans voor verwezenlijking vatbaar. Aanvankelijk bestonden van overheidswege bezwaren tegen aanleg van jachthavens in de Zandkreek door het feit dat de Zandkreek een onderdeel vormt van de vaarweg Vlissingen-Rotterdam en het Rijngebied en dat de scheepvaart op deze route na aanleg van de Sloehaven aanzienlijk zal kunnen toenemen. Ook ten noorden van Veere bestaan plannen voor een watersportcentrum in het Veerse Gat dat voor de gemeente Veere nieuwe perspectieven opent.

Als volgende haven moet genoemd worden de haven te Kamperland aangelegd aan de zeedijk van de Heer Janszpolder. De kaart van Hattinga van 1751 geeft op deze plaats aan het „Kamperlands Veer”, met een toegangsgeul genaamd „Haventje van Kampen”. Het ontstaan van de veerweg te Kamperland zal hier niet vreemd aan zijn evenmin als het dorp van dezelfde naam (zie § 4, hfdst. II). De vaargeul, een verlengstuk van de vroegere geul „De Rip”, vormde de oorsprong van de Kamperlandse haven. Van deze vroegere geul is waarschijnlijk voor de bedijking van de Heer Janszpolder (1699) gebruik gemaakt voor de veerdienst op Veere. Volgens overlevering lag de aanlegplaats aan de Kamperlandpolder bij het dusgenaamde „Plankendorp”. Reeds voor 1530 was in deze omgeving sprake van een veer.

De haven begon meer aan betekenis te winnen na de inpoldering van omliggende gebieden als Jacobapolder (1769), Soelekerkepolder (1818) en Onrustpolder (1846,) hoewel het omstreeks 1900 nog een betrekkelijk klein tijhaventje was met een zeer bochtige bijna 1½ km lange havengeul naar het Veerse Gat. Genoemde havengeul is altijd een zeer lastige geul geweest voor het in- en uitvaren der schepen, vooral bij de zich

**Haven van
Kamper-
land**

steeds verplaatsende uitmonding. Ondanks dat in 1902 enkele bochten uit de geul waren rechtgetrokken zijn enkele schepen aan de monding gestrand, zo zelfs dat de lading gelost moest worden wilde men het schip voor breken behoeden. In het najaar van 1960 voer een schip met suikerbieten bij krachtige wind aan het eind van de geul omhoog. Bij het vlottrekken zonk het schip. Het werd na enkele dagen weer gelicht.

De haven was voorzien van twee houten aanlegsteigers ten behoeve van de vroegere beurtschippers op Rotterdam en Middelburg. Door het steeds drukker wordende vervoer van landbouwprodukten enz. via deze haven hadden enkele havenuitbreidingen plaats in zuidwaartse richting. In 1938 werd f 50.000 besteed voor havenverbetering. De haven kon uiteindelijk schepen ontvangen tot 300 ton met een diepgang van 2 meter en was in beheer en onderhoud bij de gemeente Wissenkerke. Fig. 164, p. 269, geeft een overzicht van de oude haven te Kamperland bij halftij. In 1960 kwamen 285 schepen binnen met een gezamenlijke tonnage van ca 56000 ton. Sinds enige jaren zijn ook in de haven van Kamperland meerdere coasters verschenen voor de aardappelexport.

Als aanpassing in het Drie-eilandenplan wordt ook de haven van Kamperland gemoderniseerd en geschikt gemaakt voor permanent gebruik. Het wordt geen tijhaven meer. De nieuwe haven werd door de Deltadienst van de Rijkswaterstaat namens B. en W. van Wissenkerke op 24 januari 1961 aanbesteed. Aannemer werd Sanders Aannemingsbedrijf N.V. te Rijswijk voor f 778.000,—. De haven wordt 250 m lang en max. 90 m breed, krijgt 105 m loswal en een diepte van 3,70 m — N.A.P. De havengeul wordt recht getrokken met aan het eind een brede uitmonding. Het euvel van de oude haventoeegang zal dan verholpen zijn. Voor eventuele industrievestiging kunnen de gronden langs het havenkanaal in exploitatie gebracht worden.

Haven van Geersdijk

In 1808 werd het haventje te Geersdijk gemaakt aan de zuidzijde van de Willempolder. Het bestek spreekt van het graven van een „kaaij” en het maken van een havendam uit en op het schor bij de sluis van de Willempolder.¹¹⁵⁾ Door enige uitbreidingen en verbeteringen werd ook dit haventje bestemd voor een druk vervoer van landbouwprodukten en aanvoer van bouwmaterialen, o.a. zoals bij de andere havens veel grind en steenslag voor diverse polderwegen. Een voordeel van dit haventje was dat het dicht aan het vaarwater lag. Een korte havengeul was dus voldoende, bevorderlijk ook voor het schoonhouden der scheepszaten door spuien. Het haventje stond de laatste jaren te boek voor schepen tot 250 ton met een diepgang van 2 m. Fig. 165, p. 269, toont het haventje van Geersdijk in 1958.

Er zijn plannen, geschat op een bedrag van f 140.000, om de haven van Geersdijk aan te passen aan de situatie van het voltooid Drie-eilandenplan. Wegens haar onmiddellijke ligging aan diep water kan zij mogelijk van belang zijn voor de toekomst. In 1958 werden ca 16000 ton landbouwprodukten in deze haven verscheept. Van andere zijde acht men de havens van Kamperland en Kortgene binnen de afsluitdammen van Veerse Gat en Zandkreek voor Noord-Beveland voldoende.

De laatste van de zes havens die nog op Noord-Beveland bestaan is het „haventje aan de oesterput” liggende in de noordwesthoek van de Oud Noord-Bevelandpolder. De westelijke havendam is het restant van de v.m. Glasjesnol. In 1881 was een dijkval ontstaan waardoor de Glasjesnol voor een deel wegviel. Er werd een inlaagdijk gelegd. Zodoende ontstond een kom waar enkele jaren later een oesterput werd geëxploiteerd. In 1888 was deze oesterput reeds vervallen. In 1889 werd aan het bestuur van de Oud Noord-Bevelandpolder vergunning verstrekt voor het inrichten van de „nol des polders” bij de v.m. Glasjesnol tot ligplaats van schepen en tot het uitdiepen van de aanwezige suatiegeul van de niet langer geëxploiteerde oesterput tot havengeul. Aanleiding hiertoe was het feit, dat de ruimte in de haven te Colijnsplaat vooral ten tijde van het bietenvervoer onvoldoende was. De noordelijke havendam doet dienst als golfbreker. Deze dam is het overblijfsel van een eveneens na de val van 1881 opgeworpen kade, die echter tijdens de daaropvolgende vloed doorbrak. Het haventje is toegankelijk voor schepen tot 500 ton.

Haven aan „de oesterput”

Enkele niet meer in bedrijf zijnde haventjes langs Noord-Beveland dienen we nog te noemen, zoals het haventje aan de Spieringpolder dat reeds enige jaren buiten gebruik is. Het was een tijhaventje voor schepen tot 250 ton en een diepgang van 1.50 m. Het lag dicht aan het vaarwater de Zandkreek en behoorde aan de Spieringpolder, die er alleen gebruik van maakte. Fig. 166, p. 269, geeft een beeld van het vervallen haventje.

Haven Spieringpolder

Een bij velen niet bekende en sinds lang vervallen haven op Noord-Beveland was die van Wissenkerke. Deze haven lag in de noordoosthoek van de tegenwoordige Toren polder tegen de Vlietepolder aan, ten noordoosten van het dorp Wissenkerke. Op een kaart van de Toren polder wordt deze aangeduid als „de oude haven van Wissenkerke”.¹¹⁶⁾ Op luchtfoto's is de haven nog terug te vinden in de vorm van een watergang.

Haven van Wissenkerke

Een kenmerk van de havens op Noord-Beveland (behalve „aan de oesterput” die als hulphaven ter ontlasting van de haven van Colijnsplaat

is aangelegd) is, dat ze aangelegd zijn waar reeds een natuurlijke waterlozing aanwezig was. De bestaande suatiegeul werd dan (behalve bij Colijnsplaat) benut voor havengeul. Een suatiesluis werd uit de aard der zaak steeds gebouwd bij het laagste punt van de polder, en dit is altijd waar de zeedijk een vroegere deels verzande of bestaande geul kruist. Waar een haven is, is ook een uitwateringssluis. Deze kennis kan in sommige gevallen mede van dienst zijn bij het reconstrueren van vroegere geulenstelsels of bij het bodemonderzoek. Tot slot geven we hier nog een uittreksel uit de statistieken van de scheepvaartbeweging in Nederland, voor enkele havens over 1939 en 1958.

*Uittreksel uit de statistieken van de scheepvaartbeweging
in Nederland.*

Haven van:	1939		1958	
	aantal schepen	laadvermogen in tonnen	aantal schepen	laadvermogen in tonnen
Colijnsplaat	in: 286	39184	86 *	15375
	uit: 296	39727	86 *	15375
		* + 56 coasters (zeeschepen tot 500 bruto registerton)		
Kortgene	in: 416	43902	161 *	51819
	uit: 407	43062	152 *	51749
		* + 12 coasters of kustvaarders		
Kamperland	in: 470	56026	282 *	51733
	uit: 467	55959	283 *	51938
		* + 4 coasters		

De statistieken spreken voor zichzelf. Een groot deel van de in- en uitgaande schepen was in de regel bestemd voor het vervoer van suikerbieten. Enkele topjaren van dit vervoer van de laatste tijd zijn hieronder vermeld:

Afvoer suikerbieten per schip via	in 1955	in 1956
Colijnsplaat	8852 ton	7835 ton
Kortgene	10723 ..	9190 ..
Kamperland	23341 ..	19978 ..
Kats	6319 ..	6871 ..
Geersdijk	5570 ..	8195 ..
Oesterput	8418 ..	7037 ..
Spieringpolder	806 ..	822 ..
Totaal	64029 ton	59928 ton

§ 14. WEGEN.

Van de ruim 210 km wegen op Noord-Beveland behoorde in 1960 ca 17 km tot het Provinciaal wegennet. De overige zijn alle tertiaire wegen, z.g. polderwegen die sinds 1 januari 1959 in beheer en onderhoud zijn bij het waterschap Noord-Beveland. Voordien waren deze in beheer en onderhoud bij de diverse polders afzonderlijk. De wegen binnen de bebouwde kommen zijn hier buiten beschouwing gelaten. Rijkswegen zijn tot heden nog niet op Noord-Beveland aangelegd. In de eerstvolgende kwarteeuw nadat het Deltaplan is voltooid zal een noord-zuidverbinding naar de randstad Holland via een Rijksweg langs de noordwesthoek van Noord-Beveland leiden. Mogelijk kan reeds eerder een dergelijke verbinding tot stand gebracht worden via de noordoosthoek van Noord-Beveland als het brugplan over de Oosterschelde (zie fig. 218 achterin) tot uitvoering komt.

De wegen op Noord-Beveland volgen voor een groot gedeelte — ca 100 km — de polderdijken, hetzij aangelegd naast de betreffende dijk of over de kruin van de binnendijken. Dit laatste was mogelijk omdat deze v.m. zeedijken in vorige eeuwen reeds met een vrij brede kruin waren aangelegd (zie fig. 4, hoofdstuk I). De overige 100 km wegen zijn successievelijk aangelegd in het kader van de verkaveling der verschillende polders. In tegenstelling tot vele andere gebieden in Zeeland met vele kronkelige wegen en wegjes hebben de wegen op Noord-Beveland kaarsrechte tracé's.

Over een der eerste wegen op Noord-Beveland vinden we het volgende vermeld in een rekening in het Nassau Domeinarchief¹¹⁷): „Op 29 april 1688 is besteed op de grond van Colijnsplaat en Noord-Beveland het maken van een nieuwe weg beginnend van de westzijde van dit dorp en zulks gaande door de Valle (deze v.m. stroomgeul te overbruggen) en strekkende zuidwaarts tot de slaperdijk van Oud Noord-Beveland en de dulven weerszijden eerst 2½ voeten diep, tonnerond te mollen en plaveren en dan het zand onder uyt daerover te slechten”. Evenals destijds voor de dijksbouw werd de aanleg van wegen ook in gedeelten aanbesteed. Met bovenstaande wordt bedoeld een gedeelte van de tegenwoordige provinciale weg nr. 8 vanaf Colijnsplaat tot aan de Nieuw Noord-Bevelandpolder. Het werd uitgevoerd in 15 gedeelten elk ter lengte van 17 tot 58 roeden tot een totale lengte van ca 2 km.

In het jaar 1838 werd tussen de polder- en gemeentebesturen van Kortgene een overeenkomst opgemaakt, waarin werd bepaald dat het onderhoud van de dijken en wegen, welke tot die tijd steeds in onderhoud bij de polders waren geweest, bij die polders zou blijven. Het gemeentebestuur kreeg echter het recht bij nalatigheid van het polder-

bestuur, de verbetering ten koste van de polder te doen uitvoeren. ¹¹⁸⁾ Oorspronkelijk waren het allemaal onverharde wegen en een ieder weet wat een onverharde weg betekent bij nat weer vooral in de wintertijd. Ruim een eeuw geleden werd begonnen daarin verbetering te brengen.

„In september 1846 werd onder voorzitting van de toenmalige Districtscommissaris Jkhr. de Hazebomme door een algemene vergadering van Dijkgraven en Beheerders der verschillende polders en Burge-meesters in dit eiland, eene Commissie benoemd, aan welke de last was opgedragen om te onderzoeken welke wegen in Noord-Beveland zouden behoren verbeterd te worden, hoedanig deze verbeteringen zouden moeten zijn en door welke middelen zulks zou kunnen geschieden. De Commissie werd genoemd: Commissie tot bevordering der wegsverbetering in Noord-Beveland”. Op 14 maart 1851 besloot men de volgende wegen te verbeteren:

„A. **Van Kortgene naar Colijnsplaat.**

1. De Molenweg. 2. De Lage weg. 3. De weg genaamd van C. Boot. 4. De weg over de dijk van Nieuw Noord-Beveland. 5. De weg genaamd van P. de Koster. 6. De weg over de dijk van Oud Noord-Beveland tot Nieuwe Weg van Colijnsplaat. 7. De nieuwe weg van Colijnsplaat. Totaal 5993 el.

B. **Van Kortgene naar Wissenkerke.**

8. Vanaf het vorige perceel, dijk Frederikspolder tot Zuidoosthoek Wissenkerkepolder. 9. Vanaf vorige nr over de dijken tussen Oud Kortgenepolder en de Wissenkerkepolders, en Geersdijk- en Wissenkerkepolders tot aan de weg van Jan van der Heide. 10. De weg genaamd Jan van der Heide. 11. Van nr 10 tot den hoogen heul in de Wissenkerkepolder. 12. van nr 11 tot aan Wissenkerke. Totaal 5540 el.

C. **Van Wissenkerke naar het Kamperland.**

13. De Boomdijk tot in den Torenpolder. 14. De weg van nr 13 door de Torenpolder tot aan de Mariapolder. 15. De dijk van den Mariapolder. 16. Van nr 15 langs Kampensnieuwland, door het wegje van S. Boone, en den veerweg. Totaal 4755 el.

D. **Van Kortgene naar Kats.**

17. Langs den Zuidlangen weg tot den dijk van de Katschen polder. 18. Van nr 17 noord tot op Kats. Totaal 4470 el.

E. **Verbinding van het veer van Geersdijk.**

19. De Geersdijksche weg. 20. Een eind bezijden Geersdijk tot bij den Geerdijkschen Veerweg. Totaal 905 el. Totaal te verbeteren 21663 el.

b) dat dezelve als de meest doelmatigste, minst kostbaarste en eenvoudigste wijze van verbetering aanneemt, het middel van begrienen dezer wegen, met een spoorsbreedte van 2 el 80 duim, hetwelk beraamd is te kosten, per strekkende el wegs-lengte, de som van $f 1,90\frac{1}{2}$.
enz. enz. enz.” ¹¹⁹⁾

Op 22 juli 1853 wordt nogmaals gewag gemaakt van een buitengewone vergadering van de Dijkdirectie en de Ingelanden van de Geersdijkpolder, betreffende een plan tot wegsverbetering in Wissenkerke nl. de weg naar het Kamperlandse veer. Men besluit „tot uitvoering van deze wegsverbetering bestaande in begrinding, alsmede het beheer over die wegen tot aan de gehele aflossing van de genegotieerde capitalen op te dragen aan het plaatselijk bestuur van Wissenkerke c.a.,

bijgestaan door de hoofden der directien van die polders, in welke wegs- of dijksverbetering plaats hebben zal". Hier kennen we dus reeds een samenspel tussen gemeenten en polders.

Ook in de notulen van 7 mei 1878 van de Heer Janszpolder wordt gezegd dat de toestand van de grindwegen in deze gemeente (Wissenkerke) slecht is. In de gemeente Colijnsplaat waren ze beter.

Men is steeds verder voortgegaan met het begrinden der wegen, terwijl later ook verschillende wegen met steenslag werden verhard, gevolgd door enkele keiwegen. Keiwegen werden in de vorige eeuw in Zeeland meermalen toegepast o.a. als verharding voor de toegangswegen naar de veren. Een bepaald prettige wegverharding is het nooit geweest, vooral niet na de opkomst van het rijwiel en het motorverkeer. Het materiaal was in hoofdzaak afkomstig uit België en Duitsland. Men kende porfierkeien (Quenast), basaltkeien (Zevengebergte), graniet (Beiers en Noors) en grèskeien (kiezelzandsteen uit België). Ze waren enkel of dubbel behakt (demiretaillé en retailé). In Zeeuwsch-Vlaanderen vindt men nog verschillende polderwegen met een keiverharding, aldaar „kasseien" genaamd, vanwege het afgesleten ronde bovenvlak ook betiteld als „kinderkopjes". De weinige keiwegen die op Noord-Beveland zijn aangelegd waren de z.g. kotenbestratingen, een goedkoper soort Belgische porfierkei, zij zijn bijna alle verdwenen. De keiverharding van de veerweg te Kamperland is in 1936 gebruikt als fundering van de klinkerverharding.

Behalve de provinciale wegen heeft men het in Noord-Beveland lang met de begrinde wegen moeten stellen. Pas in de laatste decennia zijn vele grindwegen van een teerlaag en een oppervlaktebehandeling voorzien. Nu, in 1961, beschikt het waterschap over 108 km teerwegen, 52 km grindwegen en 34 km aardewegen (grotendeels dijkbermen).

Bij het Statenbesluit van 15 december 1931, nr 10, goedgekeurd bij K.B. van 6 februari 1932, nr 25, gewijzigd in 1947, en herzien in 1948, is een Provinciaal wegenplan vastgesteld. De wegen die op Noord-Beveland hiertoe behoren zijn: weg nr 8, Kortgene-Colijnsplaat ca 7 km; weg nr 9a, b, c, Kortgene-Kamperland ca 10 km. Totaal 17 km.

Voor weg nr 8 zijn behalve enkele bochtafsnijdingen de bestaande wegen gevolgd. De aanleg of verbetering geschiedde in de jaren 1932, 1933, 1937 en 1940. Voor weg nr 9 werden behalve voor de nieuw aangelegde wegvakken in de Torenpolder (ca 900 m) en in de Geersdijkpolder (ca 800 m), eveneens de bestaande tracé's gevolgd met enige bochtafsnijdingen. De aanleg of verbetering geschiedde in de jaren 1930 en 1933 t/m 1936. De totaal kosten bedroegen f 440.438,— met inbegrip van de in 1951 verbeterde straat in de dorpskom te Wissenkerke.

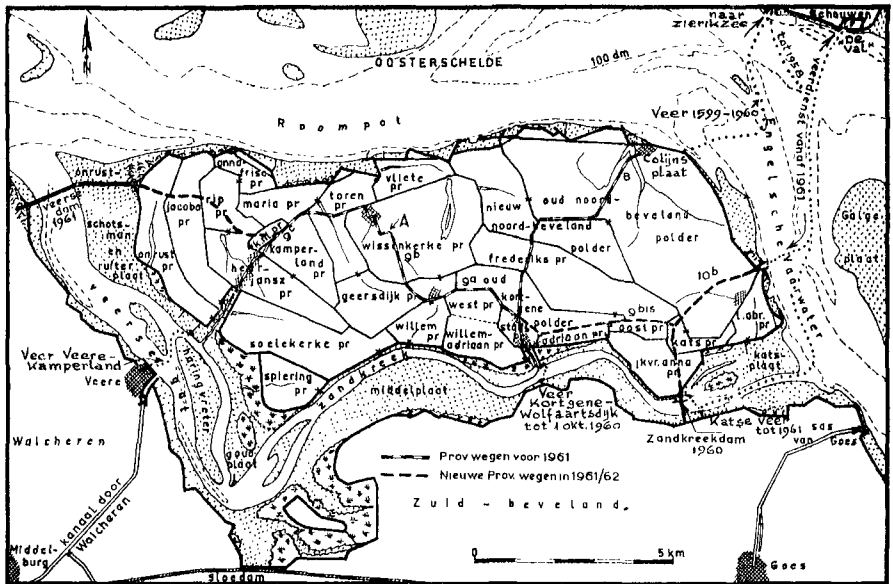

fig. 167. De provinciale wegen op Noord-Beveland.

De totale lengte van alle provinciale wegen in Zeeland is globaal 300 km, waarvan dus in 1960 bijna 6 % op Noord-Beveland was gelegen.

Als gevolg van de delta-afdammingen is of wordt het provinciaal wegenstelsel op Noord-Beveland uitgebreid met ruim 8 km voor de verbinding met de verkeerswegen over de afsluitdammen en naar de nieuwe veerhavens te Kats, terwijl ruim 4 km (weg nr 9bis) op het Provinciaal wegenplan staat voor een aftakking naar Kortgene van de provinciale veerweg te Kats. De eerstvolgende jaren zijn voor Noord-Beveland wat de wegenbouw betreft dan ook verschillende verbeteringen of uitbreidingen aan de orde, zoals:

Wissenkerke-Veerse dam	f 1.608.000,—
Veerse dam	„ 246.000,—
Kortgene-weg Zandkreekdijk	„ 1.668.000,—
Zandkreekdijk	„ 336.000,—

Totaal f 3.858.000,— *)

De weg op de Zandkreekdijk is een provinciale weg over een Rijksdam. Fig. 167 geeft een overzicht van de provinciale wegen op Noord-Beveland, terwijl fig. 168, p. 270, een indruk geeft van een der oude provinciale wegen (weg nr 9b) onder de gemeente Wissenkerke.

* * *

*) Volgens het door G.S. van Zeeland voorlopig vastgestelde schema.

III. DE NOORD-BEVELANDSE POLDERS.

Waterstaatkundige en historische gegevens.

In dit hoofdstuk volgt een waterstaatkundig overzicht van elke polder op Noord-Beveland met enige gegevens van de geïnundeerde polders. Bedijkingsoortrooien, oppervlakten, data van calamiteus- of vrijverklaring, gegevens betreffende de zeekering, van de oever- en dijksverdediging, de afwatering, het wegensstelsel enz. worden vermeld. Behalve waar dit is aangeduid zijn alle polders ontstaan uit aanwassen. De kadastrale en belastbare oppervlakten zijn volgens de polderlegger van het waterschap Noord-Beveland van 1960. Meer of minder dan een halve ha is afgerond resp. naar boven of naar beneden. Het voorlopig vastgestelde dijkgeschoot bedraagt sinds de samenvoeging tot één waterschap, gemiddeld 50 tot 60 gulden per ha. Voor een verklaring van het dijkgetal zie paragraaf 6 van hoofdstuk II.

De polders van Noord-Beveland liggen op een hoogte van gemiddeld N.A.P. tot ca 1.75 m + N.A.P., waarbij uiteraard de kreekgebieden op ca N.A.P. het allerlaagst liggen. De hoogste binnendijks gelegen gronden, op ca 1.75 m + N.A.P., worden gevormd door een klein gebied in het noordwesten van de Onrustpolder. De laatste jaren zijn deze gronden voor een groot deel uitgegeven door de gemeente Wissenkerke voor het recreatiegebied „De Banjaard”, terwijl de belangstelling nog steeds groeiende is. Voor diegenen van de vakantiegangers, die het nog altijd ongewoon vinden om achter dammen en dijken onder de zeespiegel te wonen moge het een geruststellend feit zijn dat men op „De Banjaard” op het hoogst gelegen deel van Noord-Beveland zit dat boven gemiddeld hoog water reikt. G.H.W. is ter plaatse voor de kust ca 1.50 m + N.A.P.

Tot slot zijn enkele historische bijzonderheden genoemd terwijl ter verduidelijking, van de meeste polders een situatieschets is bijgevoegd. Achterin dit boek is een uitslaande overzichtskaart opgenomen van alle polders in Noord-Beveland met de omliggende geulen en een deel van het aangrenzende gebied, fig. 218. Details van polders, dijken, glooiingen, oeverwerken, vallen enz. zijn behandeld in de paragrafen 5 t/m 10 van hoofdstuk II.

Overzicht waterstaatkundige gegevens van polders op Noord-Beveland.

§ nr.	Polder	d.d. bedijkings-octroot	bedijking gereed in:	oppervlakte in ha				dijken in km				
				bedijkt	verloren	1960		bij inpoldering			inlaag-dijken totaal	verdwenen dijken
						kadastraal	belastbaar	aangelegd	dijkgetal in m/ha	omtrek polder		
1	Oud Noord-Beveland	5- 4-1596	1598	ca 1895	ca 164	ca 1731	ca 1548	ca 20,—	ca 10,55	ca 20,—	ca 11,50	ca 7,50
2	Orizand	12/14-11-1601	1602	309	309	—	—	8,—	25,88	8,—	1,—	9,—
3	Nieuw Noord-Beveland	17- 9-1615	1616	502	25	477	458	7,75	15,43	14,—	2,30	1,—
4	Frederiks	26/2- 22/3-1639	1641	513	—	513	477	5,90	11,52	11,50	—	—
5	Wissenkerke	10- 6-1651	1652	667	—	667	587	7,60	11,40	10,34	—	—
6	Oud 's-Gravenhoek	27- 2-1657	1657	182	182	—	—	3,25	17,86	5,25	1,55	4,80
7	Kamperland	13-12-1656	1658	217	—	217	214	6,65	30,64	6,65	—	—
8	Ouweleck	4- 6-1665	1665	184	184	—	—	5,80	31,52	5,80	3,35	9,15
9	Oud Kortgene	10- 3-1667	1667	277	—	277	257	5,20	18,77	9,—	—	—
10	Geersdijk	15-11-1667	1668	286	—	286	260	4,75	16,50	8,30	—	—
11	Kats	15-11-1667	1668	70	—	70	69	2,10	30,—	5,30	—	—
12	Kampensnieuwland	21- 8-1668	1669	37	—	37	34	1,50	40,54	2,60	—	—
13	Al te Klein	29- 3-1670	1670	10	10	—	—	0,60	61,—	1,50	—	0,60
14	Nieuw 's-Gravenhoek	28- 7-1670	1671	134	134	—	—	3,—	22,38	6,—	2,85	4,85
15	Stads	20-11-1680	1684	60	—	60	41	2,05	34,17	3,25	—	—
16	West	20-11-1680	1686	91	—	91	81	1,70	18,68	3,80	—	1,20 e
17	Oost	20-11-1680	1686	47	—	47	47	1,50	31,90	3,60	—	—
18	Vliete	12- 3-1686	1687	182	25	157	129	1,75	0,96	6,40	3,20	2,30
19	Toren	4- 4-1697	1697	270	25	245	216	1,80	0,66	9,90	1,80	0,40
20	Heer Jansz	23-12-1694	1699	316	—	316	277	6,20	19,55	9,73	—	—
21	Adriaan	20-11-1680(?)	1708	59	—	59	58	2,05	31,52	4,40	—	—
22	Rip	22-12-1710/ 9-11-1711	1713	147	—	147	142	4,20	28,57	5,75	—	—
23	Maria	6- 4-1719	1719	148	—	148	146	2,35	15,90	5,95	—	—
24	Jonkvrouw Anna	27- 3-1726	1727	245	30	215	203	3,85	15,75	6,75	2,90	3,—
25	Anna Friso	5- 2-1743/ 2- 3-1747	1747	129	23	106	83	2,50	19,38	4,60	2,55	1,10
26	Willem Adriaan	17- 2-1749	1749	160	—	160	160	3,50	21,88	5,45	—	—
27	Jacoba	22- 1-1767	1769	296	—	296	294	5,75	19,49	9,52	—	—
28	Willem	22- 2-1770	1771	122	—	122	106	1,10	0,92	4,52	—	—
29	Sophia	13- 1-1774	1775	95	95	—	—	1,90	20,—	5,—	0,75	2,65
30	Soelekerke	25- 2-1817	1818	475	—	475	442	6,35	13,36	10,85	—	—
31	Onrust	8- 6-1845	1846	338	—	338	310	6,50	19,14	10,85	—	—
32	Leendert Abraham	24-10-1848	1853	150	16	147	113	3,45	22,93	6,—	2,15	0,90
33	Spiering	4- 7-1855	1856	165	—	165	163	3,40	20,48	5,28	—	—
Totalen				8778	1222	7569	6915	144,—	16,4 *	—	35,90	48,45

vervolg overzicht waterstaatkundige gegevens van polders op Noord-Beveland.

§ nr.	Polder	dijken in km		Glooiingen in m ²	oevercontrole in			wegen in km		Opmerkingen
		dijken 1961			peilraaien	door peilraaien	strand- meetraaien	Polder- wegen	Prov. wegen	
		binnendijken	zeedijken							
1	Oud Noord-Beveland	ca 15,— a	ca 9,—	ca 95000,—	71	4	18 b	ca 50,—	ca 6,—	a = incl. 3,5 km inlaagdijk b = deels gemeten tot 1934 c = incl. 1 km nollen
2	Orizand	—	—	—	—	—	—	—	—	
3	Nieuw Noord-Beveland	7,55 c	1,50	40000,—	33	1	—	18,—	0,50	
4	Frederiks	5,90	—	—	—	—	—	9,—	2,—	
5	Wissenkerke	7,60	—	—	—	—	—	13,—	2,60	d = metingen om de 5 jaar
6	Oud 's-Gravenhoek	—	—	—	—	—	—	—	—	
7	Kamperland	6,65	—	—	—	—	—	8,40	1,60	
8	Ouweleck	—	—	—	—	—	—	—	—	
9	Oud Kortgene	5,20	—	—	—	—	—	6,50	5,80	
10	Geersdijk	4,75	—	—	—	—	—	7,55	1,60	
11	Kats	1,56	0,54	7500,—	—	—	6 d	2,—	1,25	
12	Kampensnieuwland	1,50	—	—	—	—	—	1,50	0,80	
13	Al te Klein	—	—	—	5	1	—	—	—	
14	Nieuw 's-Gravenhoek	—	—	—	—	—	—	—	—	
15	Stads	2,05 (1,55)	(0,50)	—	—	—	—	1,55	1,25	() Tussen haakjes is tot 1961
16	West	0,50	—	—	—	—	—	1,70	—	
17	Oost	1,50	—	—	—	—	—	1,50	—	e = doorgebroken (1953) en afgegraven
18	Vliete	1,50 f	2,60	60160,—	49	3	—	4,30	—	
19	Toren	1,70 g	1,50	15000,—	7	1	—	5,—	1,—	f = incl. 0,9 km inlaagdijk g = incl. 0,8 km inlaagdijk
20	Heer Jansz	6,20 (6,05)	(0,15)	—	—	—	—	10,—	—	
21	Adriaan	2,05 (0,20)	(1,85)	2500,— h ¹	6	—	6 h ²	2,05	—	h ¹ = rijsbeslag met puin h ² = schormetingen tot 1961
22	Rip	4,20	—	—	—	—	—	5,70	1,80	
23	Maria	1,—	1,35	—	7	1	—	4,—	—	k = incl. 1,5 km inlaagdijk
24	Jonkvrouw Anna	2,85 (0)	1,— (3,85)	34770,—	42	—	—	4,85	1,—	
25	Anna Friso	1,70 k	2,25	19000,—	43	4	—	2,80	—	
26	Willem Adriaan	3,50 (0,76)	(2,74)	9000,—	26	2	—	7,50	—	i = gemeten tot 1924
27	Jacoba	5,20 (4,40)	0,80 (1,35)	4000,—	8	—	—	8,—	1,—	
28	Willem	1,10 (0)	(1,10)	7000,—	20	—	—	2,—	—	
29	Sophia	—	—	—	—	—	—	—	—	
30	Soelekerke	6,35 (1,90)	(4,45)	12000,—	26	—	3 h	8,50	—	
31	Onrust	5,— (0)	1,50 (6,50)	57700,—	49	1	7 i	2,20	0,80	
32	Leendert Abraham	0,90 j	3,80	44270,—	86	3	8	3,90	—	j = inlaagdijken en nollen
33	Spiering	3,40 (0)	(3,40)	3000,—	36	—	—	2,50	—	
Totalen		106,41	25,84	410900,—	514	21	48	194,—	29,—	* gemiddeld dijkgetal

§ 1. OUD NOORD-BEVELANDPOLDER (opwas) — 1598.

Vrije waterkerende polder vanaf 1598 tot de calamiteusverklaring in de eerste helft van de 19e eeuw. Vrij verklaard bij K.B. d.d. 25-5-1864. Sindsdien weer vrij waterkerend.

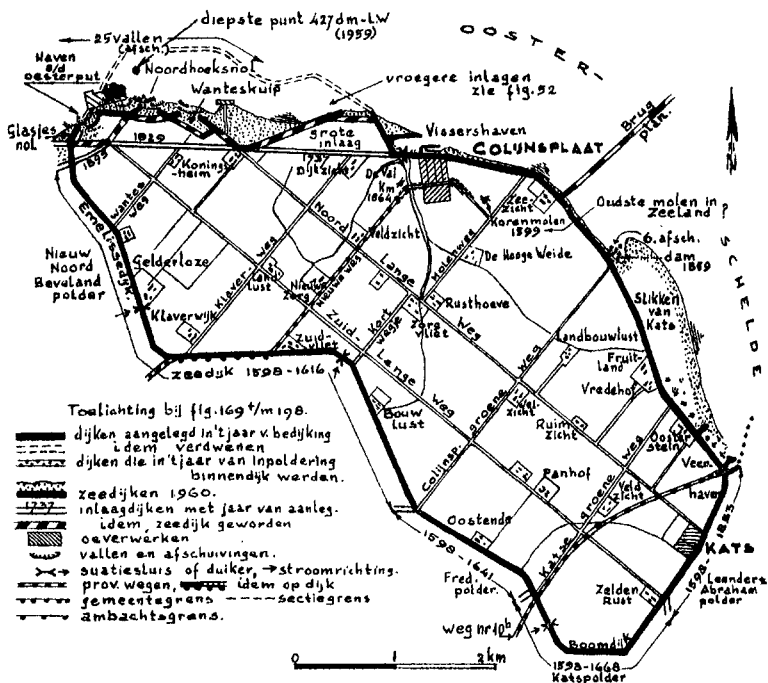

fig. 169. Oud Noord-Bevelandpolder.

Dijksverhogingen werden uitgevoerd o.a. in 1906, 1914 en 1957. De grootste oeverval aan deze polder had plaats aan de Glasjes nol op 11 augustus 1881 met een grondverplaatsing van ca 450.000 m³. Diepste punt voor de oever (1960), 430 dm-L.W. (zie fig. 169).

Afwatering. Suatie via de uitwateringssluis (vernieuwd in 1757), ca 300 m ten westen van het dorp Colijnsplaat. Op 11 juli 1757 is aan deze sluis de eerste steen gelegd door jonkheer Wilhelm Parker. Doorstromingsbreedte van de sluis 2.40 m, diepte van de slagdrempel 1.88 m — N.A.P. Tot in de 18e eeuw was er nog een suatiesluis te Kats. Hoogte-ligging van de polder 0.75 m + tot 1.25 m + N.A.P. Gewenst z.p.p.*) 0.10 m — tot 0.40 m — N.A.P.

Enkele bijzonderheden. Op de kaart met de bedijkingsprojecten van 1597 komen we bij het oude Cats o.a. een kreek met de naam Hollegadt tegen. We tekenen bij de naam Hollegadt nog aan, dat Schönfeld voor de namen van poelen en kolken de opvatting van hel (hol) als laag-

*) z.p.p. = zomerpolderpeil.

gelegen, moerassig, zou willen handhaven. De oudere kaart (fig. 3) heeft op de Colijnsplaat nog een kreek: de hell. De stroom de Zuidvliet komen we al bij Stoke tegen:

Ende ginc te Caetse (Kats) rechtevort,
Ende scepede, hebbic ghehort,
In Zuutvliet, hi ende sine man,
Ende ginghen te Wichvliet (Wijtvllet) an.

In de 18e eeuw wordt de naam Zuidvliet gedeeltelijk verdrongen door het nieuwe vaarwater de Zandkreek, de naam van een kreek bij het oude Emelisse (kaart van 1597). Het Calffvlietsse Gadt op dezelfde kaart herinnert aan het Calvliet voor 1530. Op de kaarten van 1597, 1598 en 1628 wordt in de omgeving van Kats het Catsse Reck genoemd, later Katse Rak. Volgens Schönfeld hebben we hier met een kustwoord te maken bij rekken behorend. Het duidt dus een gerekt, een recht stuk water aan.

Bij „vronen en vrijlanden” hebben we te denken aan landen die uit verschillende oorzaken, soms zeer moeilijk na te gaan, vrij waren van geschot of minder betaalden. De polder behoorde tot de heerlijkheden Colijnsplaat, Noord-Beveland, Gemeen Ambacht en Cats (nog bestaand).

§ 2. ORIZANDPOLDER (opwas) — 1602.

De polder die in 1639 inundeerde zouden we op de tegenwoordige kaart van Zeeland moeten zoeken op de zandplaat „Vuilbaard” in de Oosterschelde ten n.w. van Colijnsplaat. Voor de situatie van Orizand, zie fig. 7, 8 en 9 in hoofdst. I. Smallegange wil de naam Orizand als volgt verklaren: Woor is ruigte, vandaar de naam Woresand, het ruige begroeide zand, hetgeen Oresand (Orizand) geworden zou zijn. We laten deze verklaring voor wat ze is. Het was inderdaad een ruig eiland, wanneer we letten op de duinen in het westen. Of we bij het Faal en de Val aan een grenswater mogen denken zoals bij het veel beroemdere Sincfal? (De Val of het kleine Faal, volgens Beekman, scheidde de Colijnsplaat van Noord-Beveland, terwijl het grote Faal, zoals gezegd, de scheiding vormde tussen Zeeland Bewesten en Beoosten Schelde.)

§ 3. NIEUW NOORD-BEVELANDPOLDER — 1616.

Vrije waterkerende polder van 1616 tot 1687 en van 1732 tot de calamiteusverklaring in de eerste helft van de 19e eeuw. Vrij verklaard bij K.B. van 1872, daarna weer vrij waterkerend. (In 1687 kwam de polder binnen te liggen door de bedijking van de Vlietepolder terwijl ze door de inundatie van de Oud 's Gravenhoekpolder in 1732 weer buitenpolder werd.)

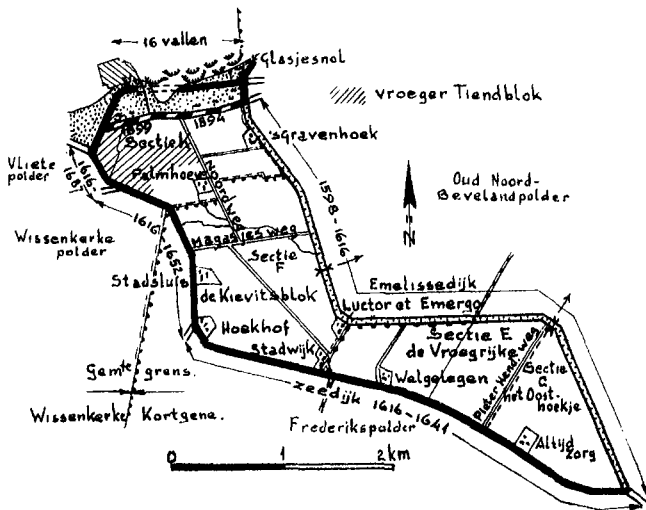

fig. 170. Nieuw Noord-Bevelandpolder.

Dijksverhogingen werden aangebracht o.a. in 1903/04 en 1956. De grootste oeverval aan deze polder had plaats in 1925 met een grondverplaatsing van ca 400.000 m³. Diepste punt voor de oever (1960), 412 dm — L.W. aan de westzijde van de polder.

Afwatering. Suatie tot 1672 via de Vliete, daarna door twee duikers — in 1672 gelegd in de Emelissedijk — via de Oud Noord-Bevelandpolder, naar de uitwateringsluis te Colijnsplaat. Hoogteligging van de polder 0.50 m + tot 1.25 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. 0.10 m — tot 0.40 m — N.A.P.

Enkele bijzonderheden. In deze polder komen tiendblokken voor. Volgens het „Woordenboek der Nederlandsche Taal” is tiendblok een benaming voor ieder der delen waarin het gebied van een tiend bij de verpachting gewoonlijk werd verdeeld. Op een kaart van 1645 (Alg. Rijksarchief nr 2812) komen in het noorden van de Oud en Nieuw Noord-Bevelandpolder krekken voor, die beide 't Hollegadt heten. De polder behoorde tot de heerlijkheden 's Gravenhoek, Noord-Beveland en Gemeen Ambacht.

§ 4. FREDERIKSPOLDER — 1641.

Vrije waterkerende polder van 1641 tot 1686. Daarna door de bedijking van de Oostpolder, vrij niet waterkerend geworden. Overstroomd geweest in 1953.

Afwatering. Vanaf 1641 naar de Zuidvliet via de „Sluiskreke” (fig. 14), vanaf 1667 via de Oud Kortgenepolder en vanaf 1684 door laatstgenoemde polder naar de suatiesluis aan de Stadspolder. Behoorde tot het uitwateringswaterschap „Stads c.a.”. Sinds 1961 suatie via het gemaal aan de Adriaanpolder. Hoogteligging van de polder 0.50 m + tot 1.25 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. 0.10 m — tot 0.40 m — N.A.P.

Enkele bijzonderheden. Op de Visscher-kaart komen in deze polder

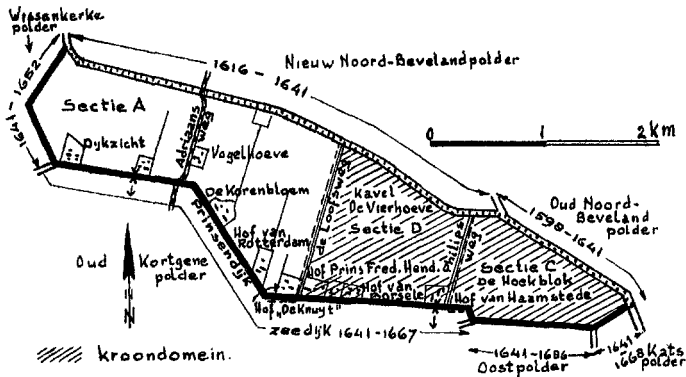

fig. 171. Frederikspolder.

volgerlanden voor. Men kende de onderscheiding hoofd- en volgerlanden. Het volgerland bestond vaak uit gronden die wegens bijzondere geardheid of ligging niet als hoofdland konden gerekend worden, b.v. slechte moerassige gronden.¹²⁰⁾ Tot op heden heeft het Oranjehuis zijn stempel op de polder gezet (Kroondomein). De polder behoorde tot de heerlijkheden Noord-Beveland en Kortgene.

§ 5. WISSENKERKEPOLDER — 1652.

Vrije waterkerende polder van 1652 tot 1697, daarna door bedijking van de Torenpolder vrij niet waterkerend geworden. Overstroomd geweest in 1682.

Afwatering. Vanaf 1652 via een zeesluis aan de noordzijde ten westen van het dorp. Deze sluis bleef bij de bedijking van de Torenpolder (1697) intact. In de 18e eeuw suerend via de sluis van de Geersdijkpolder ten oosten van Geersdijk en vanaf 1771 via voornoemde polder naar de suatiesluis van de Willempolder. Behoorde tot het uitwateringswaterschap „Willem c.a.". Sinds 1961 suerend via het gemaal aan de Willempolder. Hoogteligging van de polder N.A.P. tot 1.25 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. 0.20 m — tot 0.60 m — N.A.P., voor onderbemalingsgebied „Bokkegat" 1.10 m — N.A.P.

Enkele bijzonderheden. Op de kaart met een bedijkingsproject van de Wissenkerkepolder van 1645 komt de Boogaert Creecke ofte Schare voor, later Bokkegat genoemd. De volksmond weet te melden, dat er eens een bok met de stroom kwam meedrijven; anderen weten te verhalen dat men daar vroeger nacht aan nacht een bok hoorde blaten. De naam Wissenkerke wijst op de stichting van een kerk door een zekere Wisse, een vanouds bekende Zeeuwse voornaam, later familienaam. De

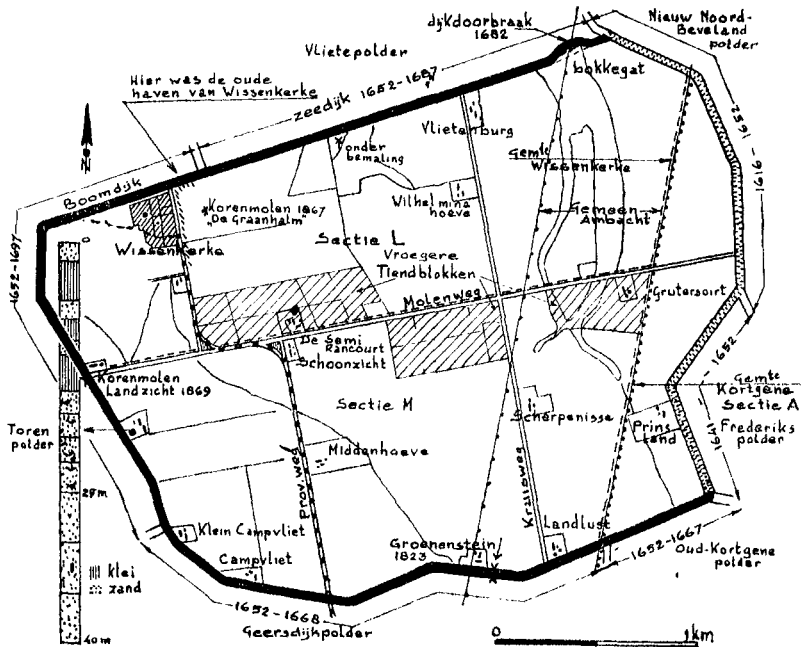

fig. 172. Wissenkerkepolder.

polder behoorde voor het grootste gedeelte tot de heerlijkheid Wissenkerke en Geersdijk; voor de rest onder het Gemeen Ambacht en Kortgene.

§ 6. OUD 'S GRAVENHOEKPOLDER — 1657 (zie fig. 12).

Vrije waterkerende polder van 1657 tot 1732. De polder is geïnuundeerd in 1732. Is eerder overstroomd geweest in 1682.

Enkele bijzonderheden. Op een kaart van 1602 wordt de La(e) yeplaat gescheiden door een verzande kreek „Lanc Hals” genaamd, van de Vyseplaat. Laatstgenoemde plaat wordt in 1602 als begroeid aangegeven, maar in 1620 is het enkel een zandplaat. Laai betekent ondiep. Een Laaye Kreekwatering en een Laayewatering komen in Zuid-Holland voor.¹²¹⁾ De polder werd ook wel de Plaetpolder of La(a) yeplaatpolder genoemd. Een kaart met het bedijkingsproject bevindt zich in het Rijksarchief in Zeeland (nr 902).

§ 7. KAMPERLANDPOLDER (opwas) — 1658.

Vrije waterkerende polder van 1658 tot 1719, daarna door bedijking van de Mariapolder vrij niet waterkerend geworden.

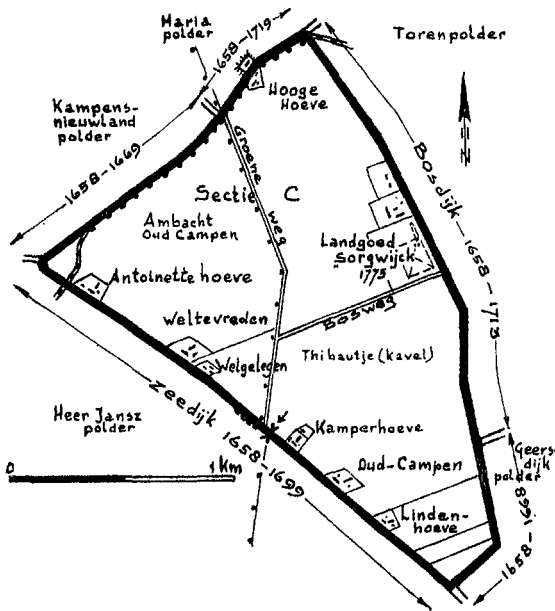

fig. 173. Kamperlandpolder.
(1713 moet zijn 1697.)

Afwatering. Vanaf 1658—1699 via een suatiesluis bij de Kamperhoeve, daarna via de Heer Jansz polder naar de suatiesluis aan de Kamperlandse haven. Behoorde tot het Uitwateringswaterschap „Heer Jansz c.a.". Sueert vanaf 1961 via het gemaal aan de Willempolder. Hoogteligging van de polder 1.00 m + tot 1.75 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. 0.10 m + tot 0.30 m — N.A.P.

Enkele bijzonderheden. Men spreekt

ook wel van de Oud Kampenpolder en de Nieuw Wissenkerkepolder. Met de eerste wordt dan bedoeld het meest westelijke deel en met de tweede het oostelijk deel van de polder, wat gezien de vroegere grenzen der ambachtsheerlijkheden gemakkelijk te verklaren is (zie kaart van Hattinga in fig. 16, p. 54). Tot verbinding met de in 1652 bedijkte Wissenkerkepolder en ter bevordering van de aanslibbing werd een dam gelegd door de „Kampense kroke", zijnde een geul tussen beide polders. Deze dam werd in 1668 de scheidingsdijk tussen de Toren polder en de Geersdijkpolder. Een gedeelte van de polder wordt „Thibautje" genoemd, daarmee de herinnering levend houdend aan de vroeger in Zeeland bekende regentenfamilie Thibaut. De polder behoorde tot de heerlijkheden Geersdijk en Wissenkerke en Oud Kampen (nog bestaand).

§ 8. OUWELECKPOLDER (opwas) — 1665 (zie fig. 17).

Vrije waterkerende polder van 1665 tot 1780. De polder is geïnundeerd op 26 februari 1780. Is eerder overstroomd geweest in 1682. Alleen de Nieuwe Westnol aan de Vlietepolder (fig. 183) is nog een restant van de oorspronkelijke zeedijk van Ouweleck.

Afwatering. Via een sluis in de zuidelijke dijk, vanaf 1697 tot 1780 via de Toren polder.

Enkele bijzonderheden. Op de kaart fig. 17, ziet men de sterk verdeelde kavels, die toebehoorden aan het Oranjehuis.

§ 9. OUD KORTGENEPOLDER — 1667.

Vrije waterkerende polder van 1667—(1686)1708 (zie Adriaanpolder § 21), daarna vrij niet waterkerend. Overstroomd geweest in 1953.

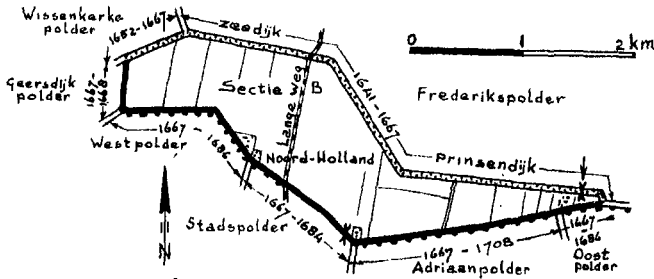

fig. 174. Oud Kortgenepolder.

Afwatering. Vanaf 1667 naar de Zuidvliet, sinds 1684 via twee duikers naar de suatie-sluis van de Stadspolder. Behoorde tot het Uitwateringswaterschap „Stads c.a.”.

Sueert sinds 1961 via het gemaal aan de Adriaanpolder. Hoogteligging van de polder 0.50 m + tot 1.00 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. N.A.P. tot 0.60 m — N.A.P.

Enkele historische bijzonderheden. Door bedijking van de Oostpolder werden de Oud Kortgenepolder en de Frederikspolder, beide de eerste en de oudste binnenspolders (vrij niet waterkerend) van Noord-Beveland. De polder werd genoemd naar het vroegere stadje Kortgene, dat ten zuiden van de Oud Kortgenepolder had gelegen en welks toren zich tijdens de bedijking van laatstgenoemde polder, sinds 1532 nog uit het water verhief. De noordelijke dijk van de polder wordt gevormd door de ca 3300 m lange „Prinsendijk”. De gehele polder behoorde tot de heerlijkheid Kortgene.

§ 10. GEERSDIJKPOLDER — 1668.

Vrije waterkerende polder van 1668 tot 1818, daarna door bedijking

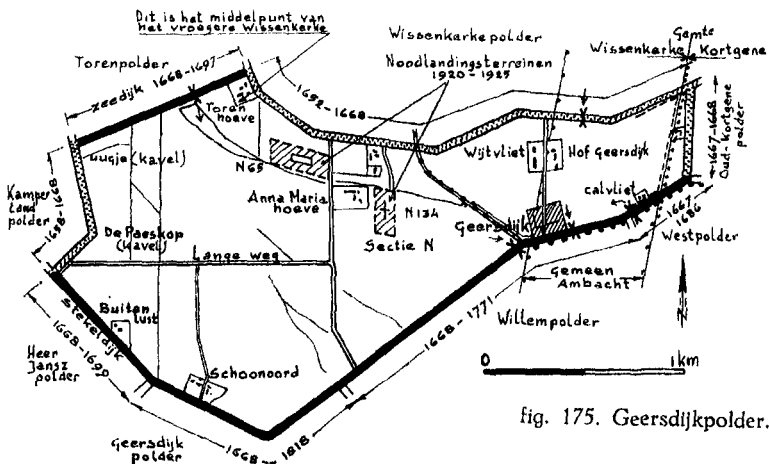

fig. 175. Geersdijkpolder.

van de Soelekerkepolder vrij niet waterkerend. Overstroomd geweest in 1808 en 1953.

Afwatering. Van 1668—1771 via de suatiesluis ten oosten van Geersdijk, daarna tot 1961 via dezelfde sluis (wachtsluis geworden) naar de suatiesluis van de Willempolder. Behoorde tot het Uitwateringsschap „Willem c.a.". Sinds 1961 suerende via het gemaal aan de Willempolder. Hoogteligging van de polder N.A.P. tot 1.25 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. 0.20 m — tot 1.10 m — N.A.P.

Enkele bijzonderheden. Bij de naamsafleiding van Geersdijk is gedacht aan de dijk van Gerolf, in het Latijn: Gerolfus of Gerulfus. Na de herdikking is het dorpje nooit uitgegroeid. Het grootste gedeelte behoorde tot de heerlijkheid Wissenkerke en Geersdijk; de rest behoorde tot het Gemeen Ambacht (102 gemeten) en Kortgene (14 gemeten).

§ 11. KATSPOLDER — 1668.

Vrije waterkerende polder sinds de bedijking. Overstroomd geweest in 1682 en 1953. Dijkverhogingen aangebracht in 1906 en aanleg buitenberm in 1928.

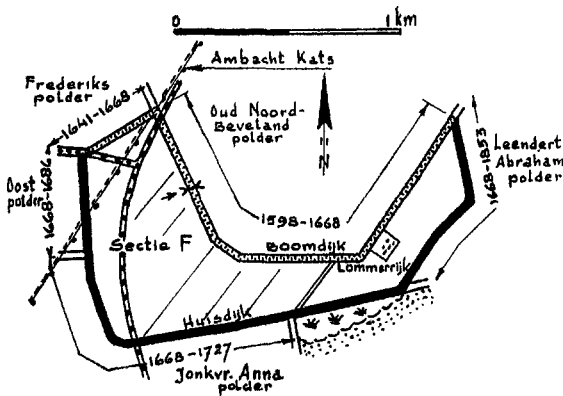

fig. 176. Katspolder.

Afwatering. Via een duiker door de Boemdijk naar de suatiesluis te Colijnsplaat. Hoogteligging van de polder 0.75 m + tot 1.50 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. is 0.30 m — N.A.P.

Enkele bijzonderheden. De kaart van 4 oktober 1667 van S. Anemaet (Alg. Rijksarchief nr 2819) houdt

met het „Catse steenhoofd" de herinnering levend aan het oude Kats. De polder behoort voor het overgrote deel tot de heerlijkheid Kats, slechts enkele gemeten vielen onder Kortgene.

§ 12. KAMPENSNIUWLANDPOLDER — 1669.

Vrije waterkerende polder van 1669 tot 1719, daarna door bedijking van de Rippolder, vrij niet waterkerend geworden. Overstroomd geweest in 1682. De nieuwe Provinciale weg (plan) naar de Veerse dam loopt ter lengte van ca 0.7 km dwars door het poldertje.

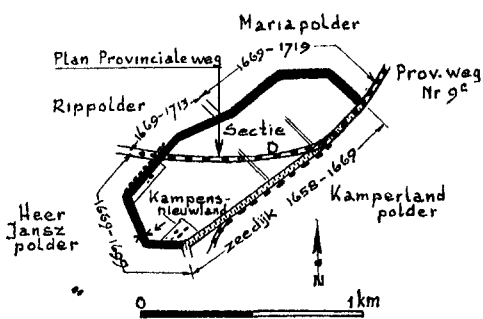

fig. 177. Kampensnieuwlandpolder

Afwatering. Vermoedelijk van 1669—1699 via een eigen suatiesluisje, daarna via de Heer Jansz polder naar de sluis aan de Kamperlandse haven. Behoorde tot het Uitwateringswaterschap „Heer Jansz c.a.". Vanaf 1961 suatie via het gemaal „Rippolder c.a.". Hoogteligging van de polder 1.00 m + tot 1.75 m +

N.A.P. Gewenst z.p.p. is N.A.P.

Enkele bijzonderheden. Ter plaatse bekend als „het poldertje van Mol" (de enige landbouwer in de polder). Rond de jaren 90 van de 17e eeuw ontstond er ruzie over de schorren en aanwassen van Kampensnieuwland die de heer van Soelekerke, mr. Pieter de Huybert, tot zijn gebied rekende. Hier bleek de „metinge" van 1619 en 1620 („basis en fundament naar de welke alle Limijt-scheidinge in geheel Noord-Beveland wordt gerelugeert") niet voldoende. Een akkoord tussen de ambachtsheren van Soelekerke en Kampen en de eigenaren van Kampensnieuwland werd 12 september 1694 gesloten. Het poldertje behoorde tot de gelijknamige heerlijkheid.

§ 13. AL TE KLEINPOLDER — 1670.

Van 1670 tot 1943 vrije waterkerende polder. Geïndeerd 7 april

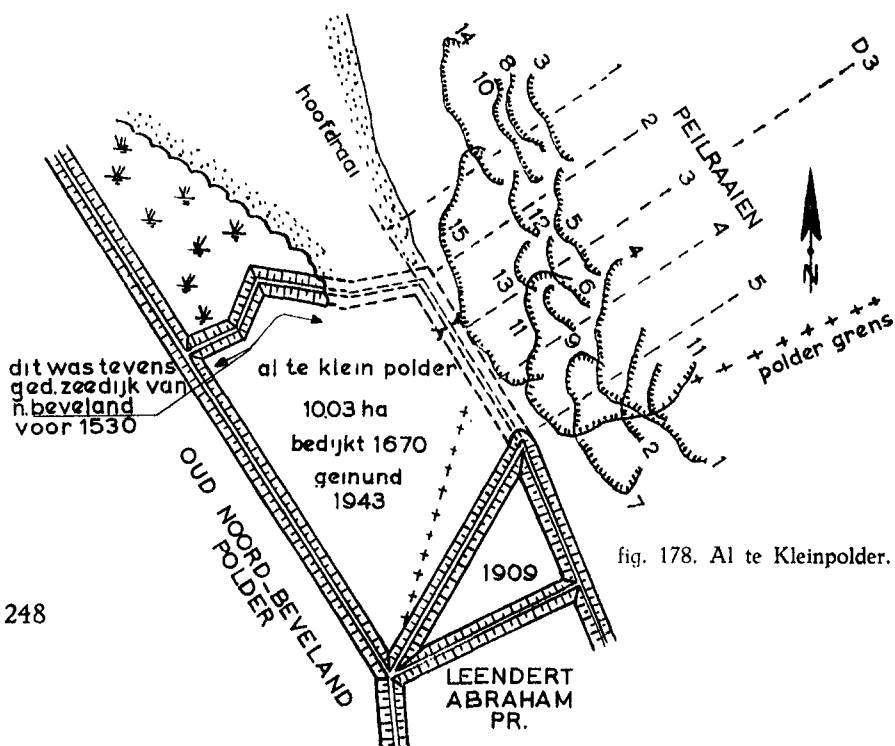

fig. 178. Al te Kleinpolder.

1943. Eerder overstroomd geweest in 1906. De polder is officieel opgeheven met ingang van 1 mei 1947 (K.B. 6-11-1947).

Afwatering. Via een eigen suatiesluisje (in 1943 verdwenen). De doorstromingsbreedte van het sluisje was 0.72 m, de diepte van de slagdrempel lag op 0.49 m + N.A.P. De sluis had één opening met een klep en een schuif.

Enkele bijzonderheden. Bij de bedijking komen we de naam tegen van Lenaert Boot, die in 1675 nog een aanvraag ingediend heeft om een 40 gemeten ten noorden van Al te Klein in te dijken. Deze inpolde-ring ging niet door. De grond van Al te Klein behoort tot de heerlijkheid Kats.

§ 14. NIEUW 'S GRAVENHOEKPOLDER — 1671 (zie fig. 15).

Vrije waterkerende polder van 1671—1743. Geïnuundeerd op 10 januari 1743. Eerder overstroomd geweest in 1682. Alleen de oostelijke zeedijk van de Vlietepolder (ca 1 km) is een restant van de oorspronkelijke zeedijk van Nieuw 's Gravenhoek.

Afwatering. Tot de ondergang in 1743 suerde deze polder naar het zuiden, na de bedijking van de Vliete in 1687 via deze polder en vervolgens vanaf 1697 naar de Torenepolder, die aanvankelijk een suatiesluis aan de Roompot had.

Enkele bijzonderheden. Op de polderkaart van 1672 (kopie in atlas-Hattinga II, 27) komen de dijkgraaf Sebastiaan Anemaet met de zijnen als bezitters van 4 van de 8 kavels voor.

§ 15. STADSPOLDER — 1684.

Vrije waterkerende polder van 1684—1961. Door sluiting van de Veerse dam in 1961 van het buitenwater afgesloten. Overstroomd geweest in 1808 en 1953. Dijkshoogte o.a. in 1927 met een betonmuur.

Afwatering. Vanaf 1684 via de oostelijke suatiesluis aan de haven te Kortgene. In 1784 werd de tweede westelijke sluis gebouwd. Beide sluisen behoorden tot het Uitwateringswaterschap „Stads c.a.” (zie § 13, hoofdstuk II). Vanaf 1961 suatie via het gemaal aan de Adriaanpolder. Hoogteligging van de polder 0.50 m + tot 1.25 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. 0.40 m — N.A.P. Westelijke sluis: doorstromingsbreedte 1.25 m, diepte slagdrempel 1.08 m — N.A.P. Oostelijke sluis: doorstromingsbreedte 1.25 m, diepte slagdrempel 1.33 m — N.A.P.; beide sluisen zijn afsluitbaar met twee vloeddeuren en één schuif.

Enkele bijzonderheden. In deze polder kwam het dorp met stadsrechten, Kortgene. In het laatste tiental jaren van de 17e eeuw vestigde zich in deze omgeving een aantal personen uit Vlaanderen en

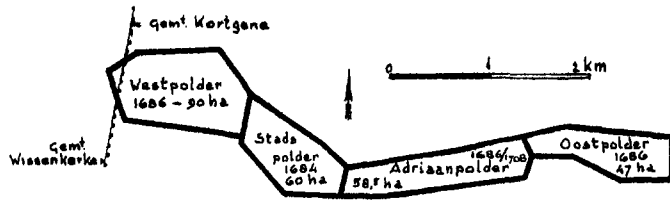

fig. 179 D'overzicht Stads polder c.a. met den bedijkingsoctrooi van 20 nov. 1680.

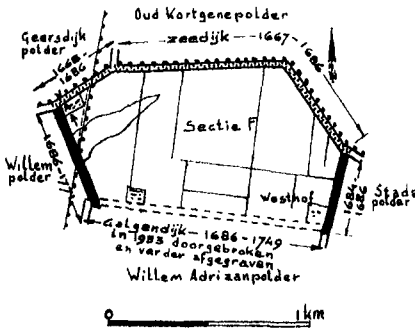

fig. 181. Westpolder.

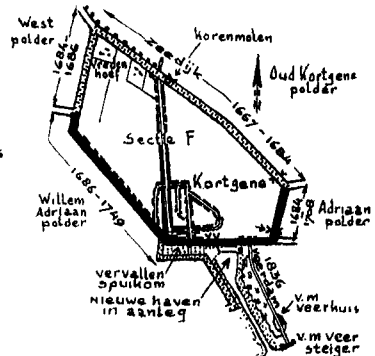

fig. 180. Stadspolder.

Brabant. Uit Vlaanderen o.a.: Lamaj (Lamain ?), De Vos, Provoost, Plasman, Maas. De polder behoorde tot de heerlijkheid Kortgene.

§ 16. WESTPOLDER — 1686.

Vrije waterkerende polder van 1686 tot 1771, daarna door de bedijking van de Willempolder vrij niet waterkerend geworden. Overstroomd geweest in 1953. De Galgendijk (weg) is sinds de doorbraak en afgraving in 1953/54 bestemd tot polderweg. In de polder zelf zijn geen wegen.

Afwatering. Via een duiker naar de Stadspolder en de suatiesluizen aan de haven te Kortgene. Behoorde tot het Uitwateringswaterschap „Stads c.a.". Vanaf 1961, suatie via het gemaal aan de Willempolder. Hoogteligging van de polder N.A.P. tot 0.75 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. 0.40 m — tot 0.70 m — N.A.P.

Enkele bijzonderheden. De polder behoorde voor het grootste gedeelte tot de heerlijkheid Kortgene, slechts ruim 9 gemeten tot het Gemeen Ambacht.

§ 17. OOSTPOLDER — 1686.

Vrije waterkerende polder van 1686 tot 1727, daarna door bedijking

van de Jonkvrouw Annapolder vrij niet waterkerend geworden. Overstroomd geweest in 1953.

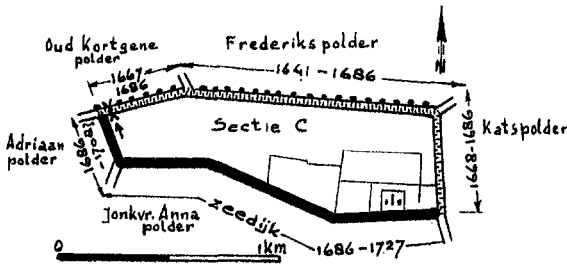

fig. 182. Oostpolder.

Afwatering. Tot 1961 via de Oud Kortgenepolder naar de suatiesluizen aan de Stadspolder. Behoorde tot het Uitwateringswaterschap „Stads c.a.” Vanaf 1961, suatie via het gemaal aan de Adriaanpolder.

Hoogteligging van de polder 0.75 m + tot 1 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. 0.30 m — N.A.P.

Enkele bijzonderheden. Lange tijd, tot 1959 toe, werd van de ingelanden geen dijkgeschot geheven. De polder behoorde tot de heerlijkheid Kortgene, slechts 67 roeden tot Kats.

§ 18. VLIETEPOLDER — 1687.

Vrije waterkerende polder van 1687 tot 1697, daarna door bedijking van de Torenpolder vrij niet waterkerend geworden tot de inundatie van Nieuw 's Gravenhoek in 1743. De Vlietepolder is eveneens overstroomd geweest in 1743. Calamiteus verklaard bij K.B. van 16-8-1872. Behoorde reeds eerder tot de calamiteuze „dijkagiën”.

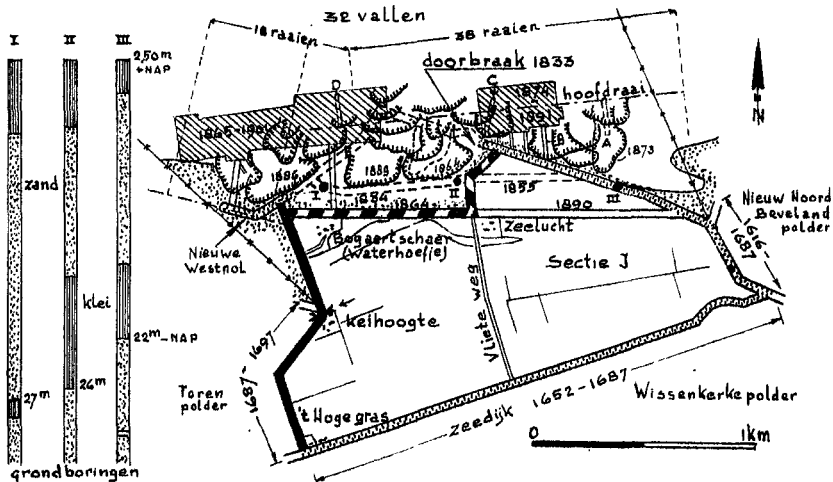

fig. 183. Vlietepolder.

Dijksverhogingen aangebracht o.a. in 1921 en 1928. De grootste oeverval tot heden aan de oevers van Noord-Beveland voorgekomen,

had plaats in 1889 voor de Nieuwe Westnol met een grondverplaatsing van ca 980.000 m³. Diepste punt voor de oever (1960), 489 dm — L.W., is tevens het diepste punt langs Noord-Beveland.

Afwatering. Op een kaart van de Torenpolder (ca 1700) heeft de Vlietepolder een sluis in zijn westelijke dijk, uitkomend in de bij de Torenpolder ingedijkte Groote Kreek. In het midden van de 18e eeuw heeft de polder een sluis in de noordelijke dijk (fig. 17) en sueert via de verdrongen Nieuw 's Gravenhoekpolder, daarna sinds 2e helft 18e eeuw tot 1961 via de Toren- en de Geersdijkpolder naar de suatie-sluis aan de Willempolder. Behoorde tot het Uitwateringswaterschap „Willem c.a.". Vanaf 1961, suatie via het gemaal aan de Willempolder. Hoogteligging van de polder N.A.P. tot 1.25 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. 0.40 m — tot 0.80 m — N.A.P.

Enkele bijzonderheden. Op een kaart van 1806 (Rijksarchief in Zeeland) wordt achter de doorbraak van 1743 „De Weel" vermeld. De polder behoorde tot niet minder dan vijf heerlijkheden: 's Gravenhoek, Weele en Vliete, Wissenkerke, West Orizand en Gemeen Ambacht.

§ 19. TORENPOLDER — 1697.

Vanaf 1697 vrije waterkerende polder. Overstroomd geweest in 1808.

Dijksverhogingen aangebracht o.a. in 1906 en 1956.

Grootste diepte voor de oever (1960), 416 dm — L.W. De grootste oevertal aan deze polder had plaats in 1944 op de grensscheiding met de Mariapolder en een grondverplaatsing van ca 840.000 m³.

Afwatering. Vanaf 1697 suerend naar de Roompot, in de eerste helft van de 18e eeuw is de suatie waarschijnlijk verlegd naar de Geersdijkpolder. Vanaf 1771 had de suatie plaats via de sluis van de Willempolder. Behoorde tot het Uitwateringswaterschap „Willem c.a.". Vanaf 1961, suatie via het gemaal aan de Willempolder. Hoogteligging van de polder N.A.P. tot 1.25 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. 0.50 m — tot 0.90 m — N.A.P.

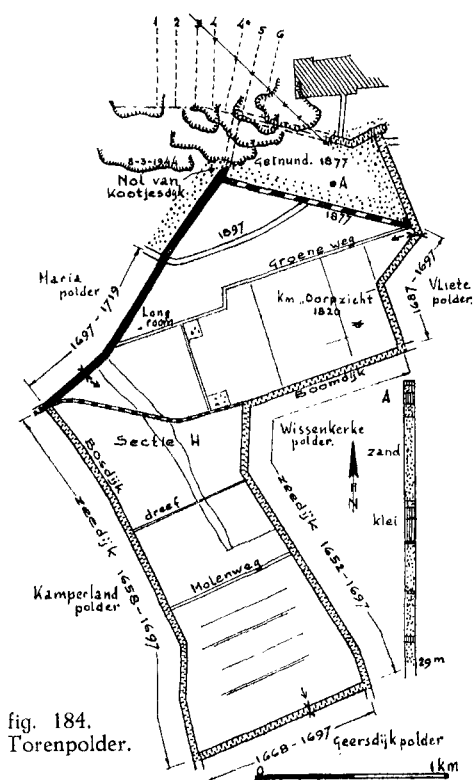

fig. 184.
Torenpolder.

Enkele bijzonderheden. De polder behoorde tot de heerlijkheden: Wissenkerke en Geersdijk, Weele en Vliete, 's Gravenhoek en West Orizand.

§ 20. HEER JANSZPOLDER — 1699.

Vrije waterkerende polder van 1699 tot 1961, daarna door sluiting van de Veerse dam van het buitenwater afgesloten. Overstroomd geweest in 1808.

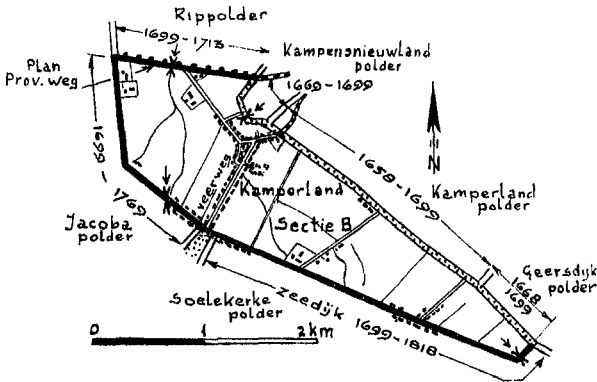

fig. 185. Heer Jansz polder.

Afwatering. Tot 1961 via de suatiesluis aan de haven te Kamperland. Behoorde tot het Uitwateringswaterschap „Heer Jansz c.a.". Doorstromingsbreedte van de sluis 1.82 m, diepte slagdrempel 0.60 m — N.A.P. De sluis, die zal worden opgeruimd, heeft twee vloeddeuren en een schuif.

Hoogteligging van de polder 0.25 m + tot 1.25 m + N.A.P. Vanaf 1961, suatie van het gedeelte ten oosten van de Veerweg te Kamperland via het gemaal aan de Willempolder en voor het gedeelte ten westen van de Veerweg te Kamperland via het gemaal „Rippolder c.a.", aan de Jacobapolder. Gewenst z.p.p. 0.10 m — tot 0.30 m — N.A.P.

Enkele bijzonderheden. De aanwas aan deze zijde van Noord-Beveland maakte ook t.b.v. deze polder een regeling tussen ambachtsheren noodzakelijk. In de polder werden betrokken de ambachten Kampennieuwland, Oud Kampen en Soelekerke, Oud Kampen, Soelekerke en Wissenkerke en Geersdijk.

§ 21. ADRIAANPOLDER — 1686/1708.

De inpoldering kwam gereed in 1686, is in hetzelfde jaar geïnnundeerd en herdijkt in 1708. Vrije waterkerende polder tot 1961, daarna door sluiting van de Veerse dam van het buitenwater afgesloten.

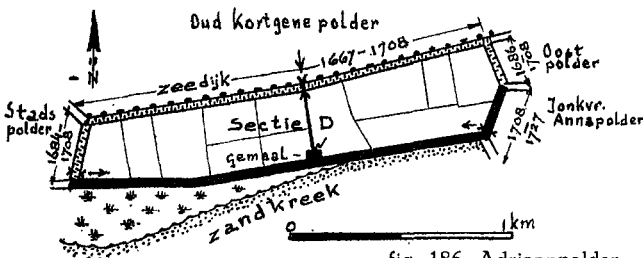

fig. 186. Adriaanpolder.

Dijksverhogingen werden uitgevoerd o.a. in 1927 en 1953/55. Diepste punt voor de oever (1960), 125 dm — L.W.

Afwatering. Oorspronkelijk had de polder een eigen suatiesluis. Deze is in 1744 vervallen, in welk jaar een suatiecontract tot stand kwam met de Stadspolder. Tot 1961 had de afwatering via de Stadspolder plaats naar de suatiesluizen aan de haven te Kortgene. Behoorde tot het Uitwateringswaterschap „Stads c.a.". Vanaf 1961 geschiedt de afwatering via het gemaal aan de Adriaanpolder. Hoogteligging van de polder 0.75 m + tot 1.00 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. 0.30 m — N.A.P.

Enkele bijzonderheden. De polder behoorde tot de heerlijkheid Kortgene. Het schorregebied voor deze polder is bestemd voor de aanleg van een jachthaven.

§ 22. RIPPOLDER — 1713.

Vrije waterkerende polder van 1713 tot 1769, daarna door bedijking van de Jacobapolder vrij niet waterkerend geworden.

Afwatering. Tot 1961 suatie via een duiker naar de Heer Jansz polder en de suatiesluis aan de haven te Kamperland. Behoorde tot het Uitwateringswaterschap „Heer Jansz c.a.". Vanaf 1961, suatie via het gemaal „Rippolder c.a.".

Enkele bijzonderheden. De polder behoorde voor het grootste gedeelte tot de heerlijkheid Kampensnieuwland, verder tot Oud Kampen en Soelekerke (nog bestaand).

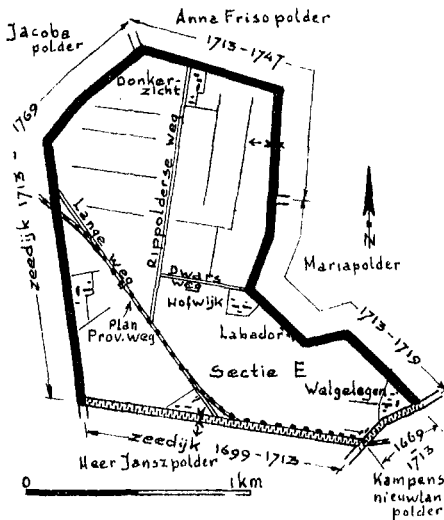

fig. 187. Rippolder.

§ 23. MARIAPOLDER — 1719.

Vrije waterkerende polder van 1719 tot 1775, daarna vrij niet waterkerend door de bedijking van de Sophiapolder. De Sophiapolder inundeerde in 1894, waarna de Mariapolder weer vrij waterkerend werd.

Afwatering. Suatie vanaf 1719 (vermoedelijk tot 1775) aan de noordzijde in de Roompot. Daarna via de Toren- en Geersdijkpolder naar de suatiesluis aan de Willempolder. Behoorde tot het Uitwateringswaterschap „Willem c.a.". Vanaf 1961, suatie via het gemaal aan de Willempolder. Hoogteligging van de polder 0.25 m + tot 1.25 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. 0.10 m — tot 0.40 m — N.A.P.

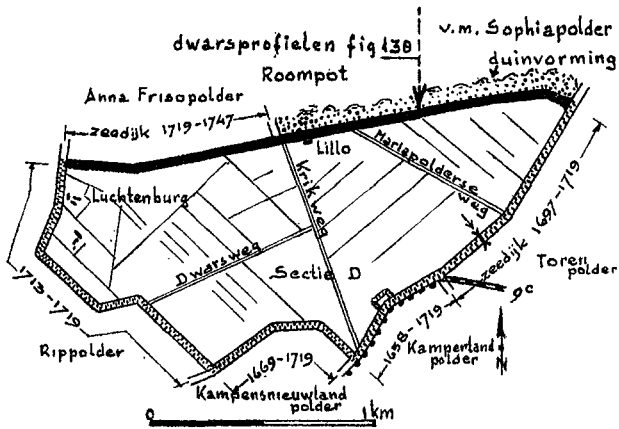

fig. 188. Mariapolder.

Dijksverhogingen aangebracht o.a. in 1927. Grootste diepte voor de oever (1960), 404 dm — L.W. Geen oeververdediging. Het voorland is nog voldoende breed. In 1913 en 1922 trad een kleine onderzeese oeverafschuiving op.

Enkele bijzonderheden. De polder behoorde tot de heerlijkheden Kampensnieuwland en Wissenkerke en Geersdijk. De Krikweg vormde de grenscheiding tussen de heerlijkheden.

§ 24. JONKVROUW ANNAPOLDER — 1727.

Vrije waterkerende polder van 1727 tot 1871. In 1871 werd de polder calamiteus verklaard (K.B. 16-8-1871). Overstroomd geweest in 1894 en 1953.

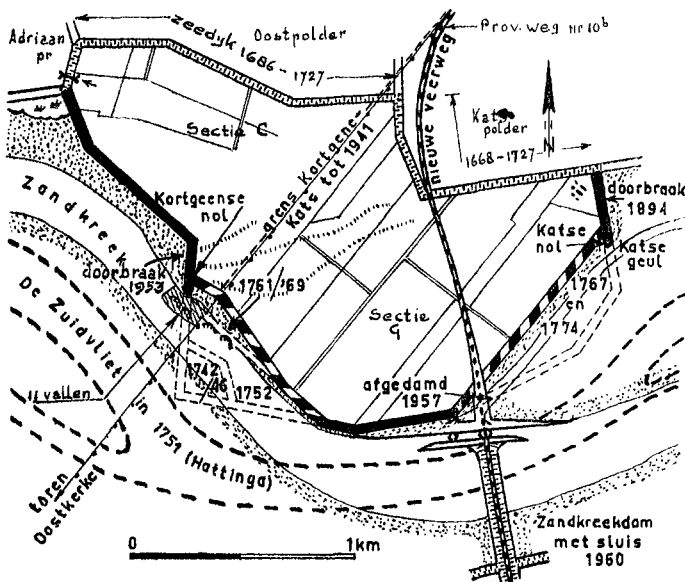

fig. 189. Jonkvrouw Annapolder.

Dijksverhogingen aangebracht o.a. in 1927 en 1955. Grootste diepte voor de oever (1960), 215 dm—L.W. Tussen 1830 en 1878 zijn 11 vallen of afschuivingen opgetreden waarbij de grootste grondverplaatsing ca 29100 m³ bedroeg.

Afwatering. Vanaf 1727 via een eigen suatiesluis aan de Zandkreek. Vanaf 1767 bestond een suatiecontract met de Adriaanpolder, die reeds sueerde via de sluisen in de Stadspolder. Behoorde tot het Uitwateringswaterschap „Stads c.a.". Vanaf 1961 heeft de suatie plaats via het gemaal aan de Adriaanpolder. Hoogteligging van de polder 0.50 m + tot 1.25 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. 0.30 m — tot 0.60 m — N.A.P.

Enkele bijzonderheden. Voor men tot bedijking overging werd tussen de heerschappen van Kortgene en ambachtsheren van Kats een „waterdicht" contract gemaakt (23 dec. 1726). Van de twee zoetelaars-tenten bijv. moest er één op Kortgeense, de ander op Katse grond staan. Op Kortgeense grond moest het meel te Kortgene gemalen worden, op Katse grond in de molen te Kats. De grensscheiding zou eerst door een weg gevormd worden, later volstond men met een sloot tot grens te nemen. 122)

§ 25. ANNA FRISOPOLDER — 1747.

Vrije waterkerende polder van 1747 tot 1878. In 1878 werd de polder calamiteus verklaard (K.B. 13-6-1878).

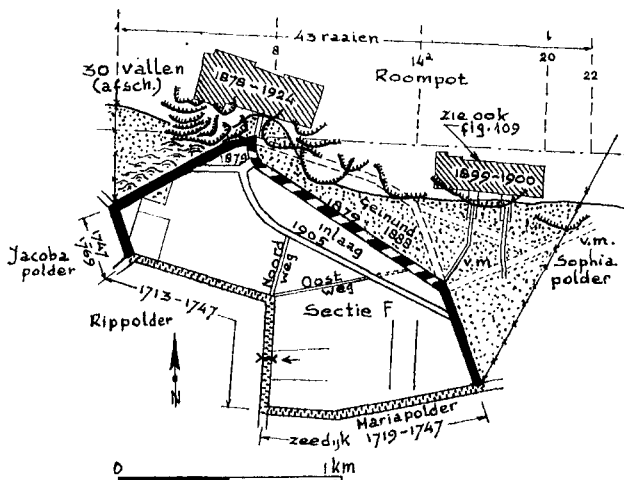

fig. 190. Anna Frisopolder.

Dijksverhogingen werden aangebracht o.a. in 1897 en 1928. Grootste diepte voor de oever (1960), 440 dm — L.W. De grootste oeverval aan deze polder had een grondverplaatsing van ca 450.000 m³ (1908).

Afwatering.

Tot 1961 via de Rippolder naar de suatiesluis aan de haven te Kamperland. Behoorde tot het Uitwateringswaterschap „Heer Jansz. c.a.". Vanaf 1961 suatie via het gemaal „Rippolder c.a.", staande in de Jacobapolder. Hoogte-

ligging van de polder 0.50 m + tot 1.25 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. 0.30 m — N.A.P.

Enkele bijzonderheden. De schetstekening toont duidelijk de gevolgen van de stroomaanval in het laatste kwart van de vorige eeuw. De polder behoorde tot de heerlijkheid Kampensnieuwland.

§ 26. WILLEM ADRIAANPOLDER — 1749.

Vrije waterkerende polder sinds de bedijking. In 1961 binnenge-dijkt door sluiting van de Veerse dam. Overstroomd geweest in 1808 en 1953.

Dijksverhogingen aangebracht o.a. in 1907, 1928 en 1953/55. Diepste punt voor de oever (1960), 151 dm — L.W. De polder heeft een schorrandverdediging over ca 1 km lengte.

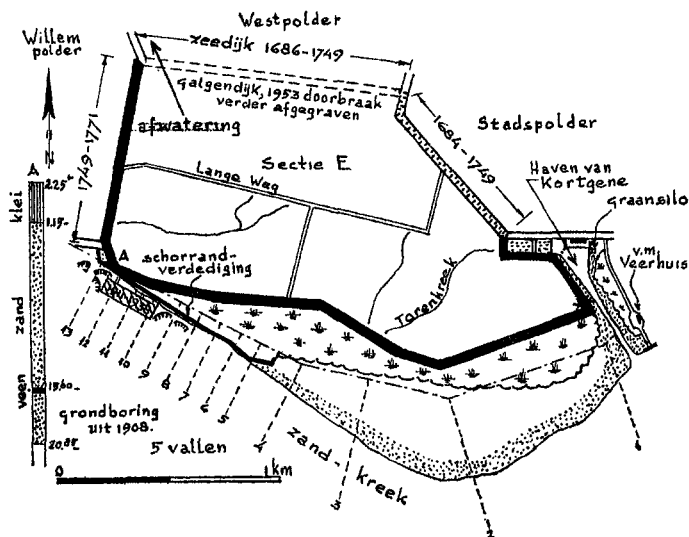

fig. 191. Willem Adriaanpolder.

Afwatering. Vanaf 1749 via een sluis in de spuikom te Kortgene. Vanaf 1891 door een eigen suatiesluis in de zuidoosthoek van de polder. Doorstromingsbreedte van de sluis 1.— m, diepte van de slagdrempel 0.90 m — N.A.P. De sluis heeft één opening met 2 vloeddeuren en 1 schuif. Vanaf 1961, suatie via het gemaal aan de Willempolder. Hoogteligging van de polder 0.25 m + tot 1.25 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. 0.30 m — tot 0.40 m — N.A.P.

Enkele bijzonderheden. De Torenkreek is genoemd naar de toren van Kortgene. De polder behoorde tot de heerlijkheid Kortgene.

§ 27. JACOBAPOLDER — 1769.

Vrije waterkerende polder van 1769 tot 1917. In 1917 werd de

polder calamiteus verklaard (K.B. 23-5-1917). De polder is overstroomd geweest in 1808.

Dijksverhogingen aangebracht o.a. in 1928 en 1955 (kistdam). Diepste punt voor de oever (1960), 279 dm — L.W. (Roompot).

Afwatering. Via een eigen suatie-sluis in de Kamperlandse havengeul. Doorstromingsbreedte van de sluis 1.70 m, diepte van de slagdrempel 0.45 m — N.A.P. De sluis heeft één opening met 2 vloeddeuren en 1 schuif. Vanaf 1961 suert een klein gedeelte van de polder in de zuidoosthoek via het gemaal „Rippolder c.a.". Vanwege de hoge ligging kan het overige poldergedeelte na sluiting van de Veerse dam door de bestaande suatie-sluis blijven afwateren. Hoogteligging van de polder 0.75 m + tot 1.50 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. 0.20 m — tot 0.40 m + N.A.P.

Bijzonderheden over deze polder vindt men verspreid in de vorige hoofdstukken.

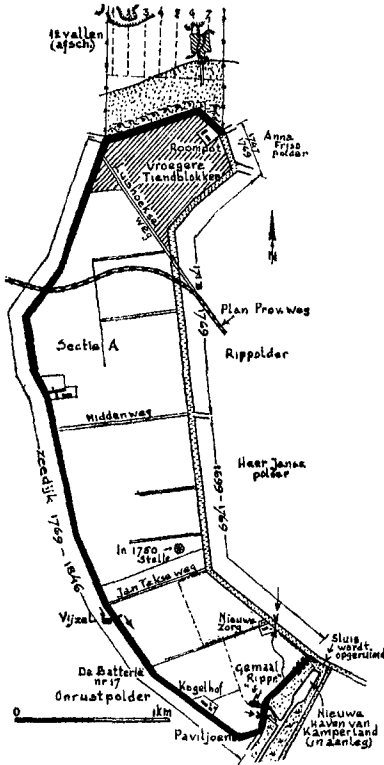

fig. 192. Jacobapolder.

§ 28. WILLEMPOLDER — 1771.

Vrije waterkerende polder sinds 1771. In 1961 binnengedijkt door sluiting van de Veerse dam. Overstroomd geweest in 1808, 1883 en 1953.

Dijksverhogingen aangebracht o.a. in 1906. Diepste punt voor de oever (1960), 186 dm — L.W. Op 7 november 1955 trad een oeverval op waardoor ca 10.000 m³ grond in de Zandkreek schoof.

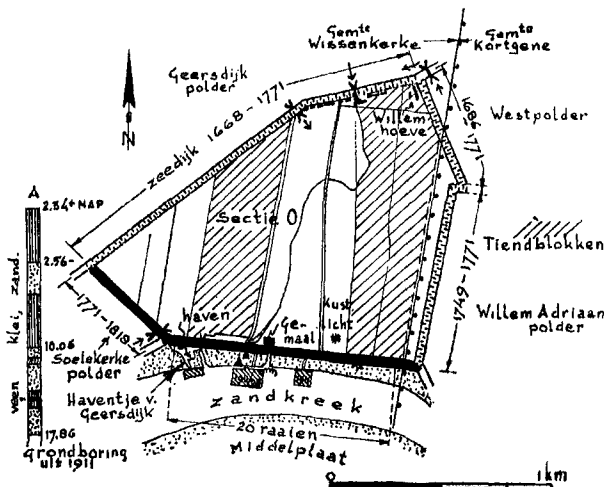

fig. 193. Willempolder.

Afwatering. Via de suatiesluis aan de haven te Geersdijk. De Willempolder met sluis behoorden tot het Uitwateringswaterschap „Willem c.a.". Doorstromingsbreedte van de sluis 1.90 m, diepte van de slagdrempel 1.34 m — N.A.P. De sluis heeft één opening met 2 deuren en 2 schuiven. Vanaf 1961 heeft de suatie plaats via het gemaal aan de Willempolder. Hoogteligging van de polder 0.50 m + tot 1.25 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. 0.25 m — tot 1.00 m — N.A.P.

Enkele bijzonderheden. Bij de bedijkingsvoorwaarden, die zeker in de 18e eeuw van polder tot polder niet veel verschillen, vindt men ook dat er een weg zal gelegd worden als grensscheiding tussen het Gemeen Ambacht en het ambacht Wissenkerke en Geersdijk. 123)

§ 29. SOPHIAPOLDER — 1775.

Vrije waterkerende polder van 1775 tot 1894. De polder is geïnundeerd door de stormvloed van 22/23 december 1894.

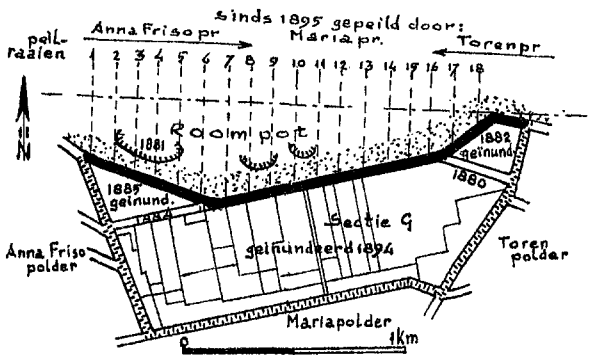

fig. 194. Sophiapolder.

Vanwege de polder werd gepeild in 18 raaien Sinds 1895 geschiedt dit deels door de Anna Friso, de Maria en de Toren polder (1959 waterschap Noord-Beveland).

Afwatering. Suatie via de Toren en Geersdijkpolder naar de suatiesluis aan de Willempolder.

Behoorde tot het Uitwateringswaterschap „Willem c.a.“.

Enkele bijzonderheden. Op een kaart van 1806 (Rijksarchief in Zeeland) vindt men op de dijk een „Lazaret“; links van de kop van de nol van Ouweleck wordt als geul de „Vleye“ genoemd. Ook hier wordt bij de bedijkingsvoorwaarden een weg genoemd als grensscheiding tussen de ambachten Wissenkerke en Geersdijk en (West) Orizand. 124)

§ 30. SOELEKERKEPOLDER — 1818.

Vrije waterkerende polder sinds de bedijking. In 1961 binnenge-dijkt door sluiting van de Veerse dam.

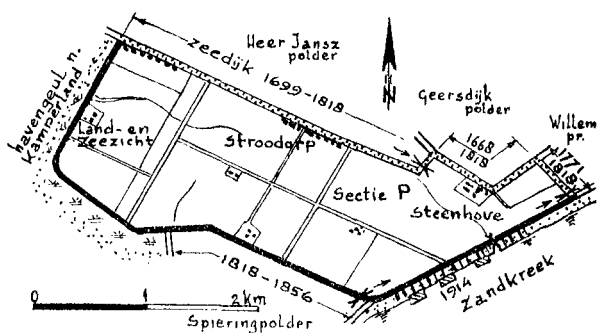

fig. 195. Soelekerkepolder.

Dijksverhogingen aangebracht o.a. in 1906 en 1927. Diepste punt voor de oever (1960), 167 dm — L.W in de Zandkreek. De oever heeft een goede ondergrond. Oever- of dijkvallen kwamen niet voor. Voor aanleg van de oeverwerken van 1914

waren reeds 22 standhoofdjes of sliksdammetjes aangelegd.

Afwatering. De suatie had tot 1961 plaats via een eigen uitwaterings-sluis. Doorstromingsbreedte van de sluis 1.42 m, diepte van de slag-drempel 0.72 m — N.A.P. De sluis heeft één opening met twee vloed-deuren en een schuif. Vanaf 1961 suatie via het gemeal aan de Willem-polder. Hoogteligging van de polder 0.50 m + tot 1.25 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. 0.10 m — tot 0.20 m — N.A.P.

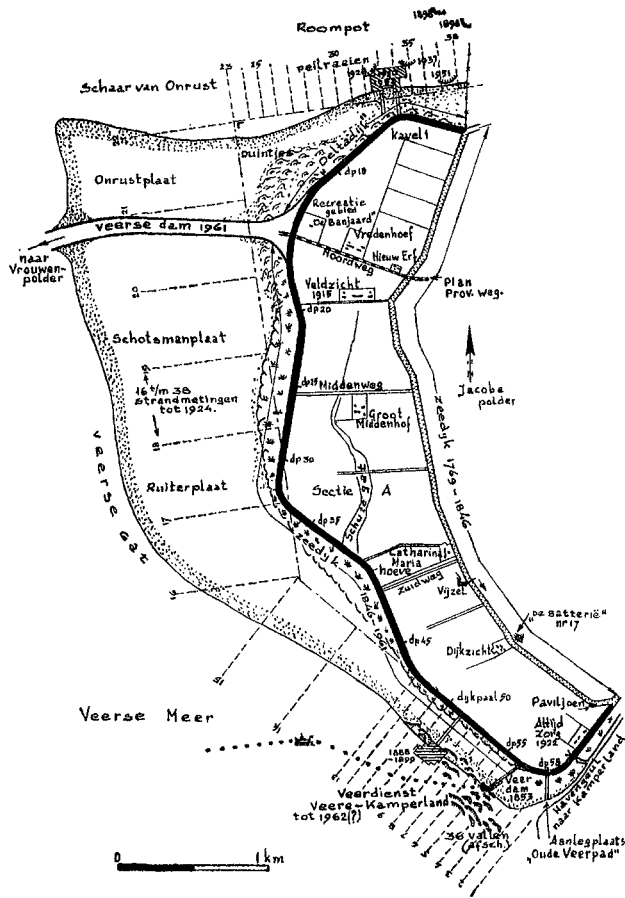
Enkele bijzonderheden. W. van Uye, steenkoper te Middelburg kreeg f 101,20 voor levering van 4 stenen grenspalen (zie fig. 22, p. 97, afbake-ning van de ambachten) en voor het graveren van 78 letters daarop 3 stuiver per stuk. Behalve de scheepsvracht kreeg Pieter Israël f 2,60 voor het vervoer naar de plaatsen op de limieten in de Soelekerkepolder. ¹²⁵⁾

§ 31. ONRUSTPOLDER — 1846.

Vrije waterkerende polder van 1846 tot 1917. In 1917 werd de polder calamiteus verklaard (K.B. 23-5-1917).

Dijksverhogingen aangebracht o.a. in 1907, 1928 en 1952. Door sluiting van de Veeerse dam in 1961 is een groot gedeelte van de hoog-waterkering (ca 5 km) binnendijk geworden aan het Veeerse meer. Diepste punt voor de oever (1960, noordkust) 260 dm—L.W. Van de 41 opgetreden vallen en afschuivingen traden er 36 op aan de oever langs het Veeerse Gat in de omgeving van de veerdam.

Afwatering. Tot 1961 via een eigen suatiesluis aan de zuidoostzijde van de polder. Doorstromingsbreedte van de sluis 0.95 m, diepte van de slagdrempel 0.32 m — N.A.P. De sluis heeft één opening met twee vloeddeuren en een schuif. Vanaf 1961 suatie via een in 1960 gebouwde vijzelinstallatie die het water naar de Jacobapolder voert. Bij hoge polder-waterstanden kan ook de suatiesluis van de Onrustpolder dienst doen. Hoogteligging van de polders 1.00 + tot 1.75 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. 0.10 m — N.A.P. tot 0.25 m + N.A.P.

Enkele bijzonderheden. Op inspectiebezoek „op de ingedijkt wordende schorren van Onrust”, vond de hoofdingenieur Caland het werkvolk, 1200 à 1300 man, in staking (15 april 1846). Voor zover kon worden nagegaan een van de weinige keren dat er van staking bij een bedijking op Noord-Beveland sprake is. De aannemer zou beproeven de Westkappelaars en verder gewillige arbeiders aan het werk te zetten. 126)

fig. 196. Onrustpolder.

§ 32. LEENDERT ABRAHAMPOLDER — 1853.

Vrije waterkerende polder van 1853 tot 1883. In 1883 calamiteus verklaard (K.B. 5-2-1883). Overstroomd geweest in 1953.

Dijksverhoging aangebracht o.a. in 1898, 1907, 1921, 1927 en 1953. Diepste punt voor de oever (1960), 460 dm — L.W. De grootste oeverval aan deze polder had plaats op 3 januari 1941 met een grondverplaatsing van ca 907000 m³.

Afwatering. Via eigen suatiesluis bij het haventje van Kats. De houten sluis is in 1949 gedeeltelijk vervangen door een betonnen koker. Doorstromingsbreedte van de sluis 0.76 m, diepte van de slagdrempel 0.25 m — N.A.P. Hoogteligging van de polder 0.75 m + tot 1.50 m + N.A.P. Gewenst z.p.p. 0.20 m — tot 0.40 m + N.A.P.

Bijzonderheden over deze polder vindt men verspreid in de vorige hoofdstukken.

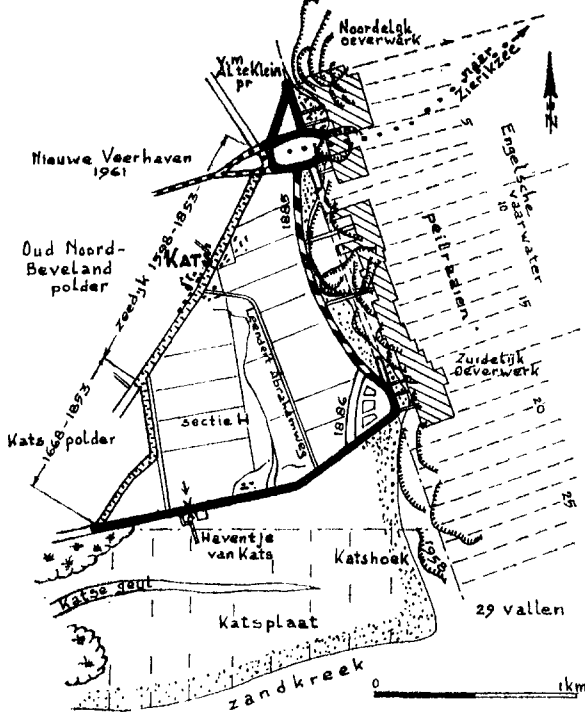

fig. 197. Leendert Abrahamspolder.

§ 33. SPIERINGPOLDER — 1856.

Vrije waterkerende polder sinds de bedijking. In 1961 binnengedijkt door sluiting van de Veerse dam.

Dijksverhogingen aangebracht o.a. in 1927. In 1882 werd voor het eerst aan de polder gepeild. Diepste punt van de oever (1960), 254 dm — L.W. Dit is het diepste punt in de Zandkreek.

Afwatering. Tot 1961 via een eigen suatiesluis naar de Zandkreek; doorstromingsbreedte van de sluis 0.80 m, diepte van de sluis-

vloer 0.60 m — N.A.P. Vanaf 1961 suatie via het ge-
maal aan de Willepolder. Hoogte-
ligging van de pol-
der 1.00 m + tot
1.50 m + N.A.P.
Gewenst z.p.p. is
N.A.P.

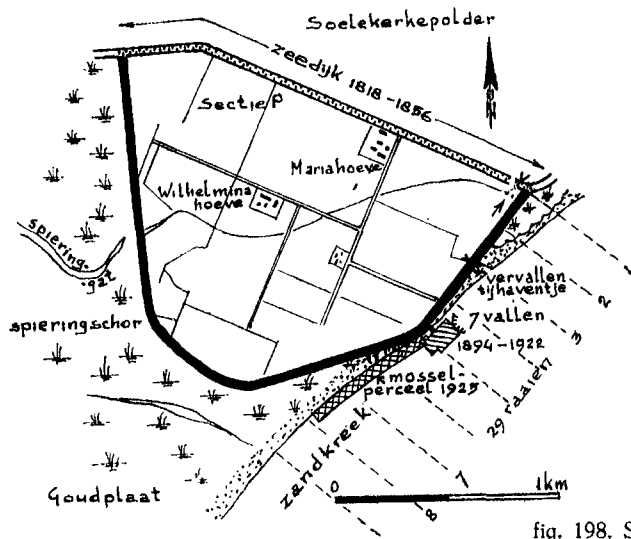

fig. 198. Spieringpolder.

IV. DE VERBINDINGEN MET DE EILANDEN EN HET VASTELAND.

§ 1. OVERZETVEREN.

Het v.m. eiland Noord-Beveland was voor de opkomst van de luchtvaart uiteraard niet anders te bereiken dan via het water. Voor een eiland blijft dan ook een veer één der belangrijkste zaken. De geschiedenis van de Noord-Bevelandse veren toont ons dit overduidelijk aan. Al kort na de bedijking van de eerste polder op Noord-Beveland in 1598, vinden we vermeld dat een veerdienst bestond tussen Colijnsplaat en Zierikzee. Dit was het eerste veer van het nieuwe Noord-Beveland. Al naar gelang de bedijkingen op Noord-Beveland zich uitbreidden, werden meerdere veren tot stand gebracht. Behalve het veer:

- a. Colijnsplaat—Zierikzee, kennen we achtereenvolgens,
- b. het veer Kortgene—Wolfaartsdijk,
- c. het veer Kamperland—Veere, en
- d. het Katse veer.

Bij Geersdijk aan de Willempolder moet in de eerste helft van de 19e eeuw ook een veer (tje) naar Zuid-Beveland zijn geweest. Van de onder a t/m d genoemde veren willen we de voornaamste bijzonderheden vermelden. De veren zijn aangegeven in fig. 167, p. 236.

a. *Veer Colijnsplaat-Zierikzee.*

Tussen Colijnsplaat en Zierikzee werd in 1599 een vaste veerdienst ingesteld. Op verzoek van de gezamenlijke schippers werd het veer later „int gemeen” bediend en de pachter van zijn pacht ontslagen. Oorspronkelijk behoorde het veer aan de betreffende ambachtsheren, d.w.z. aan het Huis van Oranje, later aan het Kroondomein. In 1824 vinden we hetzelfde veer als volgt vermeld: ¹²⁷⁾

„Des Woensdags nachts, of Donderdags 's morgens vroeg, naar dat dit met wind en getijde uitkomt, daar men tegen hoog water vertrekken moet, vaart eene marktschuit, die des avonds zoo mogelijk terugkeert. De vracht is per hoofd 50 cents. Buiten den marktdag is de vracht voor: Een persoon f 3,00 Cts. Twee en drie personen, zamen f 3,00. Vier en meer personen, elk f 0,75.

Het trekgeld is voor rekening der passagiers. Bij ijsgang, wanneer de beurtschippers naar Holland niet meer varen, wordt de vracht met de helft verhoogd en wanneer de beurtlieden op Zeeland niet meer varen, verdubbeld.”

Er voeren ook beurtschepen vanuit Colijnsplaat naar Rotterdam en Middelburg.

Het veer Colijnsplaat—Zierikzee, waarin niet het recht van overvaart van Zierikzee naar Colijnsplaat was begrepen werd in 1839 met de haven te Colijnsplaat aan de gemeente te Colijnsplaat verkocht. De gemeente verpachtte het bedienen van het veer. In 1861 werd een bijzonder reglement op dit veer ingevoerd (K.B. 15-6-1861, nr 63), waarbij tevens de tarieven waren geregeld. Om een indruk te geven van het „comfort” van het veer in het midden van de 19e eeuw, volgt artikel 1 van het reglement:

„De dienst in dit veer zal worden verricht met enen overdekten hengst (soort vaarttuig), hoogaars of eenen overdekten schuit van minstens 18 tonnen inhoud en voorzien van eene roef, waarin tenminste 8 personen behoorlijk kunnen plaats nemen. Bij windstilte, uitgezonderd op na te melden marktdagen en bij ijsgang is het den veerschipper echter geoorloofd gebruik te maken van eene groote roeiboet. Met eerst-gemeld vaarttuig zullen, bij enkel veerloon, niet meer dan 30 en bij verhoogd veerloon, niet meer dan 15 personen tegelijk mogen worden overgezegt, terwijl de roeiboet niet meer dan 4 passagiers tegelijk mag bevatten.”

De aanlegplaats te Zierikzee was bij het z.g. „Luitje”, terwijl men zich ook kon laten afzetten of inschepen aan het havenhoofd te Zierikzee. Te Colijnsplaat werd aangelegd in de haven of aan de zeedijk ca 300 m ten oosten van het dorp. De tarieven waren toen nog ongeveer gelijk aan die van 1824.

Bij contract (31-3-1882) was het veer verpacht voor f 50,— per jaar. Enkele jaren later was geen vaarttuig meer aanwezig, daar de opbrengst niet voldoende bleek voor het onderhoud. Omstreeks 1900 spreekt men van dit veer, dat het als vervallen kan worden beschouwd. Doch de intrede van de motor was ook hier van invloed, want naderhand wordt weer éénmaal per week gelegenheid gegeven om met behulp van een motorbootje vanuit Zierikzee naar Colijnsplaat heen en weer te reizen.

Vanaf 1929 wordt zelfs weer een geregelde veerdienst in stand gehouden door de veerschipper Jac. Berrevoets, later fa. Wed. Jac. Berrevoets en Zn te Zierikzee. Het was een veer voor personenvervoer, rijwielen en motorrijwielen, niet voor auto's. In 1954 werd de dienstregeling ingekrompen tot enkel zomerdiensten en voor vaarten op verzoek. De uitbreiding van het autopark deed zijn invloed op het veer gelden in negatieve zin. Een vaste zomerdienstregeling is met de motorboot „Jacolga” in stand gehouden tot 10 september 1960, waarmee het oudste veer van het nieuwe Noord-Beveland officieel had opgehouden te bestaan. Het was met enige onderbrekingen 361 jaar in bedrijf geweest. Na de afsluiting van de Zandkreek en tot de voltooiing van de nieuwe veerhaven te Kats in het voorjaar van 1961 werden enkel

vaarten op verzoek gemaakt. Het is altijd de kortste verbinding van Noord-Beveland met Schouwen geweest, de overtocht duurde ca 30 minuten. Menigeen die de reis Colijnsplaat—Zierikzee of omgekeerd bij stormachtig weer heeft meegemaakt, zal zich herinneren dat men vooral bij nadering van „het hoofd van Zierikzee” wel een weinig „zee-waardig” moest zijn, om, zeker toen nog een kleinere boot in de vaart was dan de Jacolga, zonder „bepaalde verschijnselen” aan de overkant te stappen. Daarom alle hulde aan de veerschippers die de veerboot altijd zonder persoonlijke ongelukken in de haven wisten te brengen.

Een bezoek van Noord-Beveland aan Schouwen kon eveneens geschieden met de „Zierikzeese boot” ook genaamd „de Spoorboot”. Een geregelde dienst was begonnen in 1866. De boot voer vanaf Middelburg via Wolfaartdijkse veer, Kortgene, Katse veer naar Zierikzee. Voor Noord-Beveland kon men zich inschepen te Kortgene. Het was oorspronkelijk een particulier veer van de Zeeuwsche Spoorboot Maatschappij te Middelburg, met subsidie van de provincie. De Provincie Zeeland nam deze dienst vanaf 1 januari 1912 over. De eerste Provinciale boot op dit veer was de „Noord-Beveland” (met de „Schouwen”), gebouwd in 1912 bij N.V. J. en K. Smit’s Scheepswerven te Kinderdijk, beide samen voor f 184.991,85. Het was een stalen schroefstoomboot, lang 44,20 m, breed 7,05 m met een diepgang van 2,15 m.¹²⁸⁾

Bij besluit van G.S. (20-12-1922) verviel het gedeelte Middelburg—Wolfaartdijkse veer—Kortgene. Omstreeks 1930 verviel ook het traject Kortgene—Katse veer, waarmee Noord-Beveland zijn rechtstreekse verbinding met Schouwen voor auto’s en rijtuigen voorlopig was verloren. Een andere verbinding met het vasteland was nog mogelijk met de „Rotterdamse boot”, die een geregelde dienst onderhield tussen Middelburg en Rotterdam en daarbij het Kortgeense veer als tussen„station” aandeed. Met deze boot werd ook veel vee naar Rotterdam vervoerd.

b. Veer Kortgene-Wolfaartdijk.

Moest men in de 18e eeuw b.v. van Wissenkerke naar Goes, hemelsbreed een afstand van 13 km, dan kon men als volgt te werk gaan. Men liep naar het veer te Kortgene (7 km), in een gunstig geval gebruikte men een rijtuig. Aan het veer Kortgene—Wolfaartdijk werd men met een roeiboot overgezet. Het rijtuig bleef vanzelf aan de Noord-Bevelandse kant. Verder ging men te voet van Wolfaartdijk naar het veer aan de Heerenpolder, aan de zuidoostzijde van het eiland Wolfaartdijk om nogmaals met een roeiboot overgezet te worden. Als men daarna nog ca 4 km te voet had afgelegd was men tenslotte in Goes beland.

Men kan nagaan dat voor een dergelijke tocht een groot gedeelte van de dag uit reizen bestond, om dan nog niet te spreken van verdere reizen naar Holland via de veren Yersekendam—Gorishoek en van Tholen naar Brabant. In vele gevallen werd voor dergelijke reizen dan ook gebruik gemaakt van de betreffende beurtschepen. Met de bedijking van de Wilhelminapolder in 1809 kwam voor Noord-Beveland de eerste verbetering, het veer aan de zuidoostzijde van het v.m. eiland Wolfaartsdijk in de Heerenpolder kwam toen te vervallen. De tegenwoordige Schengedijk werd daar gelegd.

Het veer Kortgene—Wolfaartsdijk vormde tot 1 oktober 1960 het belangrijkste veer. Het was een van de slagaders van Noord-Beveland, het enige veer waar men per auto van en naar het eiland kon komen. Behalve door beurtschippers en particuliere schepen geschiedde de afvoer van landbouwprodukten, vooral de laatste jaren per vrachtauto met of zonder aanhangwagens, via dit veer. Verder vormde het de schakel voor de ravitaillering van de eilandbewoners door de wekelijkse bodediensten of particuliere bestelwagens, voor ziekenvervoer per auto, voor zakenreizen, busdiensten, veevervoer en alle mogelijke zaken die een bevolkingsgroep heden ten dage te verwerken heeft.

Omtrent de geschiedenis van deze veerdienst ontleen we o.a. het volgende aan een archiefstuk van de Rijkswaterstaat.

„Het veerrecht der Heerlijkheid Cortgene.”

„Moeilijk is na te gaan hoe de meeste feodale rechten ontstaan zijn, eveneens is het niet op te diepen, sedert hoelang deze rechten bestaan hebben, evenmin kan de tijd bepaald worden, wanneer zij voor het eerst zijn uitgeoefend. Dit is ook het geval met het veerrecht te Cortgene, en wanneer men nagaat, dat deze plaats eens door een hevigen brand (kort na hare stichting) en eens door een stormvloed (1530/32) is vernield, dan kunnen wij veilig veronderstellen, dat bovengenoemde onheilen geen goed zullen gedaan hebben aan de charters, keuren en andere documenten, die alhier zijn bewaard geworden.

Doch een feit is het, dat het veerrecht reeds in 1478 bestond. Wij moeten het woord veerrecht vooral niet te beperkt opvatten, alsof met het veerrecht alleen zou bedoeld zijn geweest, het recht vanuit Cortgene te varen op een bepaald veer (b.v. een overzetveer, dit is echter van den lateren tijd). Beter zou de uitdrukking geweest zijn, het recht op de veren. De ambachtsheer van Cortgene heeft namelijk het recht gehad vanuit zijne heerlijkheid te varen op al de bestaande veren, hij alleen en niemand anders, kon of mocht met de buitenwereld de gemeenschap onderhouden. De ambachtsheer stelde schippers aan, die om de beurt geregeld vanuit Cortgene naar de verschillende veren zeilden en handel dreven of personen vervoerden, alles ging volgens bepaalde regels en tarieven (beurtschippers).

Bovendien, zoals reeds gezegd, bestond het veerrecht van Cortgene reeds in 1478, dit blijkt uit eene akte van overdracht, waarbij Maximiliaan en Maria van Bourgondië de genoemde heerlijkheid hebben verkocht, met al zijne ap- en dependenties, aan heere Floris den Bastaard van Frank van Borselen, heer van Cortgene (hij was ingeschreven in de ridderschap van Zeeland). In de genoemde akte van overdracht wordt onder meer ook genoemd dat de veren ook in de koop begrepen zijn. Het veerrecht schijnt altijd door beurtschippers uitgeoefend te zijn, ook het veer van Cortgene naar dat van het tegenwoordige Wolfaartsdijk.

Cortgene en het tegenwoordige Wolfaartsdijk is later door Ridder Wolphaart van Borselen, heer van Cortgene enz. onder een en dezelfde ambachtsheer gekomen, waarschijnlijk dagtekent vanaf dien tijd het regelde (overzet)veer ten grieve van

den heer van Cortgene. Anderen konden tegen vergoeding ook van dat veer gebruik maken, evenals zij dit deden met de andere veren. Meer dan 200 jaar zijn de veren van de heerlijkheid Cortgene bediend geworden door de familie Schippers. In 1900 is het overzetveer alleen nog een ambachtsheerlijk recht, het recht op de andere veren is vervallen of wordt niet meer als zodanig erkend. De laatste aanstelling van een beurtschipper dagtekent van 15 maart 1810. Krijn Centsz. Schippers is de laatste beurtschipper geweest, die door den Ambachtsheer van Cortgene als zodanig is aangesteld geworden, „om de veeren van de Steede Cortgeen op onderscheiden steeden en plaatsen binnen dit Rijk te bedienen.”

Bovenaangehaald stuk is ondertekend met A. G. C. D. en gedagtekend Cortgene, 5 April 1901.

Het veer Kortgene—Wolfaartsdijk behoorde aan de ambachtsheren van Kortgene, dat van Wolfaartsdijk naar Kortgene kwam aan de heerlijkheid Wolfaartsdijk.

Al naar gelang het eiland Noord-Beveland verder uitbreidde werden meer eisen aan dit veer gesteld. In 1819 was een nieuw „ponteveer” te Kortgene aangelegd. Op 28 augustus 1819 werden voor het eerst vier „chaisen” (rijtuigen) en acht paarden met goed gevolg van Kortgene naar Wolfaartsdijk overgebracht. Spoedig bleek dat de gebezigde „zeilpont” niet aan het beoogde doel beantwoordde. ¹²⁹⁾

De veerdam die tot 1 oktober 1960 voor de veerdienst in gebruik is geweest, is aangelegd in 1836. Ze werd genaamd de „pontendam”, een benaming die men ter plaatse nog kent. Een algemene regeling voor de veerdiensten kwam in gebruik door invoering van het provinciaal reglement op de overzetveren van 6 juli 1837. Daarnaast werd voor het veer Kortgene—Wolfaartsdijk het speciaal reglement van 3 november 1837 ingevoerd. Het bevat 14 artikelen waarvan enkele hieronder volgen:

Ambachts Heeren van Cortgene, Eigenaren van het Overzetveer aldaar, hebben naar aanleiding van het Reglement op de overzetveren in Zeeland, gearresteerd bij HunEdel GrootAchtbare de Heeren Staten van gemelde Provincie den 6 Juli 1837, besloten om vast te stellen het volgende;

Speciaal Reglement voor het Overzetveer van Cortgene op Wolfaartsdijk.

Art. 1.

Het zal dagelijks waargenomen worden met twee roeiboeten, waarvan de groote eenen Inhoud moet hebben van niet minder dan Een en halve ton, en de kleine niet minder dan Eén ton.

Deze boeten zullen van achter aan de binnenzijde met zwarte olieerve, in letters van vijftig strepen, zichtbaar gemerkt moeten zijn: Veerboot van Cortgene op Wolfaartsdijk, waaronder op de groote No. 1 en op de kleine No. 2 zal geplaatst worden.

Art. 2.

Met de boot no. 1 zullen niet meer dan 9 en met no. 2 niet meer dan 6 passagiers tegelijk worden overgezet, welk getal echter, in de gevallen bij art. 3 vermeld, respectievelijk niet hooger dan 5 en 3 zal mogen zijn.

Art. 8.

De plaats van afvaart en aankomst van dit veer is het plankier aan den havendijk van Cortgene en de aanlegplaats aan de overzijde, de zeedijk van Wolfaartsdijk, bij den rijsberm tegenover het veerhuis aldaar, moeten de passagiers met hunnen bagagie van den dijk in de boot, en aan de overzijde wederom tot op den dijk geholpen worden.

Alleen bij noodzakelijkheid wegens laagwater of ijsgang, zal op deze zijde, aan den Pontendam mogen worden af- en aangezet.

Art. 11.

Ingeval de veerman den overtocht onmogelijk oordeelt, zal hij zulks desgevorderd voor den Burgemeester van Cortgene moeten verzekeren en aan den belanghebbende een schriftelijk bewijs deswege moeten afgeven.

Aldus Gearresteert binnen Cortgene den 30 November 1837. In naam en van wegens Heeren Ambachtsheeren Eigenaren bovengenoemd.

De Rentmeester van Cortgene,
(get.) J. W. VADER.

Behalve de voorgeschreven roeiboten waren bij de veerlieden nog onverplicht in gebruik een hoogaars en een zeilboot, zodat aan het voorschrift voor de overzetmiddelen ruimschoots was voldaan. De tarieven waren vastgesteld, dat voor een persoon met bagage tot 25 Nederlandse ponden, f 0,25 verschuldigd was. Voorts was in het tarief opgenomen de verschuldigde prijs voor bagage van 25-50 Nederlandse ponden, f 0,125; voor pakgoederen, voor vee als schapen, varkens, kalvers, onder begeleiding per stuk f 0,15, doch zonder geleide nimmer minder dan f 0,15 (K.B. 10-7-1839, nr 89). In het tarief voor het veer Wolfaardsdijk—Kortgene was tevens opgenomen, voor het slepen (d.w.z. zwemmend overbrengen) van paarden of hoornvee, de begeleider in de roeiboot daaronder begrepen f 1,30. Ingevolge art. 26 van het provinciaal reglement mocht dit tarief worden verdubbeld bij storm en na zonsondergang tot één uur voor zonsopgang, terwijl driemaal de prijs gevorderd mocht worden bij ijsgang. De veerlieden maakten van die bepaling echter zelden gebruik.

Nog in 1850 schreef hoofdingenieur Caland, „dat in de tegenwoordige tijdsomstandigheden eene Pont bijna als een nutteloos voorwerp zou beschouwd worden”..... Het reizend publiek kon volgens hem op elk oogenblik van de dag gemakkelijk en goedkoop met de gewone veerboten overgezet worden. Vroeger — bedoeld zal zijn in de 18e eeuw — werd de pont alleen gebruikt door de burgers en landlieden van Noord-Beveland om op Zuid-Beveland te gaan spelerijden. „Thans is dat eertijds drukke vermaak in Zeeland (waarvan men uit de Walcherse Arcadia van Gargon een denkbeeld kan vormen), nauwelijks meer bij name bekend”.....

De betrekkingen met Zuid-Beveland werden van weinig belang geacht, want het vervoer van graan bijv. bepaalde zich voor $\frac{4}{5}$ deel naar Rotterdam en voor $\frac{1}{5}$ deel naar Middelburg. Dit was evenwel niet het standpunt van de Noord-Bevelanders want in 1854 richtten ingezetenen van Noord-Beveland een adres aan de Staten van Zeeland voor het bruikbaar maken van de v.m. pontendam aan de zijde van Noord-Beveland. Men wees op het belang van een goede communicatie, waarbij de uitvoer van vee naar de Wolfaardsdijkse steiger en vandaar naar de grote marktplaatsen als Rotterdam en Londen(!) genoemd werd. De landbouw had aan deze verbinding grote behoefte.

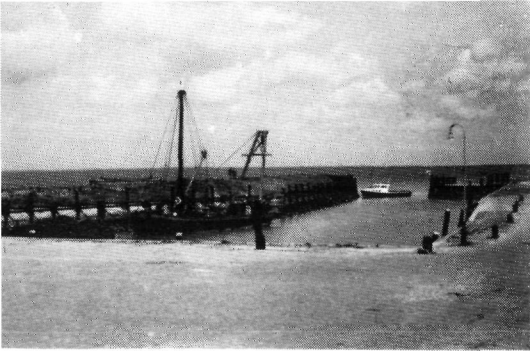

fig. 160. De oude tijhaven te Colijnsplaat.

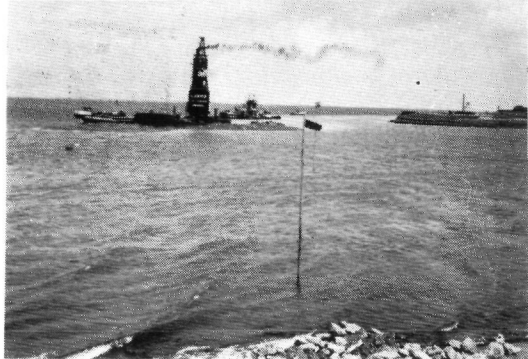

fig. 161. Begin van aanleg van de Vissers-
haven te Colijnsplaat.

fig. 165. Het tijhaventje van Geersdijk aan
de Willempolder.

fig. 162. Toegangsgeul naar het tijhaventje
te Kats bij L.W.

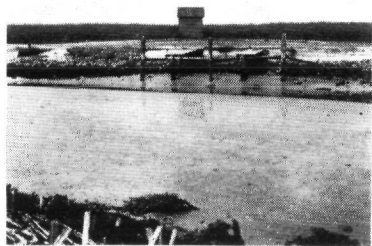

fig. 166. Vervallen tijhaventje aan de
Spieringpolder.

fig. 163. Overzicht van de tijhaven
te Kortgene.

fig. 164. Overzicht van de oude haven
te Kamperland.

fig. 168. De provinciale weg (no. 9b) nabij Wissenkerke (1960).

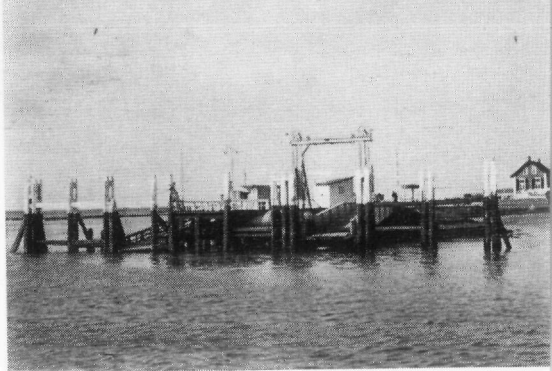

fig. 199. Veersteiger te Kortgene in 1960.

fig. 205.

fig. 200. De veerboot „Noord-Beveland” in 1960.

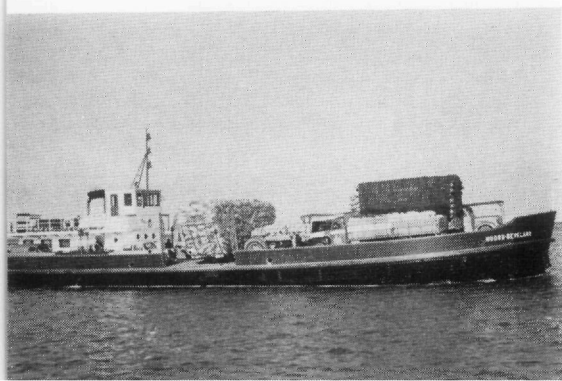

fig. 203. Hulpaanlegsteiger te Katseveer in 1960.

Men sprak in hetzelfde jaar ook van het onderhoud van een rijkshoofd te Kortgene, waarmee vermoedelijk een dam bedoeld werd aan de zeedijk van de Willem Adriaanpolder, waarop het in art. 8 van het reglement genoemde plankier was gebouwd. Op 30 juni 1855 had de aanbesteding plaats voor het herstel van de v.m. pontendam te Kortgene. In het begin van de jaren zestig zijn in verband met de aanleg van het pontveer de rechten van de ambachtsheren in het geding. Zelfs minister Thorbecke wordt er in gemengd. Er werd in 1861 een pacht voor 20 jaar genoemd waarvoor aan de ambachtsheren van Kortgene en Wolfaartsdijk resp. 200 en 150 gulden per jaar betaald moest worden.¹³⁰⁾

Pas in 1871 werd de plaats van afvaart voor de Kortgeense zijde in het reglement gewijzigd naar het door de provincie Zeeland aangelegde veerpad, de pontendam. In 1872 is ter plaatse van het veerhuis op terrein van de ambachtsgerechtigden van Kortgene een terp opgeworpen tot 2,50 m + H.W. Als wachthuis werd hierop een houten lokaaltje (8,50 m × 3,80 m) geplaatst — eigendom van de provincie Zeeland — dat was overgebracht van het v.m. Sloeveer. Het Sloe was in 1871 afgedamd.

In 1877 werd door Krijn Schippers, ontvanger der provinciale steigerrechten te Kortgene, agent der verschillende Zeeuwse Stoombootmaatschappijen en veerschipper van het overzetveer Kortgene—Wolfaartsdijk aan Ged. Staten van Zeeland verzocht ter plaatse van het wachthuis op de terp, een veerhuis te mogen bouwen. Schippers heeft het houten wachtlokaal gratis gekregen en in 1877 een stenen veerhuis gebouwd onder voorwaarde een gedeelte hiervan te bestemmen als wachthuis ten gerieve van de reizigers die van het veer gebruik zouden maken. De terp werd hiertoe vergroot tot 16,50 m × 11 m. In 1903 werd naast het veerhuis een woning gebouwd voor de veerknecht.

Veel was reeds verbeterd in de outillage van het veer te Kortgene. Eenzelfde ontwikkeling had zich ook voorgedaan aan de Wolfaartsdijkse zijde. Tot 1850 had daar een boerderij achter de zeedijk dienst gedaan als veerhuis, dat door de veerschipper was bewoond. In 1850 werd een nieuw gebouwd veerhuis betrokken, dat in 1864 in eigendom aan de veerschipper overging.¹³¹⁾

Al naar gelang men meer van het veer gebruik ging maken, ging men ook meer eisen stellen. Ondanks verbeteringen aan de wal, rezen klachten over de wijze waarop de veerdiensten werden uitgeoefend. Op 2 februari 1901 werd door de burgemeester van Kortgene, D. R. Wijckerheld Bisdom, de burgemeester van Wissenkerke D. J. Helderman en de burgemeester van Colijnsplaat en Kats R. van Ham en enige ingezetenen van Noord-Beveland een verzoek aan H.M. de Koningin ge-

richt om te bevorderen dat het veertarief werd verlaagd en de gemeenschapsmiddelen aldaar verbeterd werden. ¹³²⁾

Het veer Kortgene—Wolfaartsdijk was destijds verpacht voor f 150,— per jaar tot 1 mei 1904. Het was, zoals adressanten van het in 1901 ingediend verzoek terecht vermeldden, het belangrijkste van de veren, dat het eiland Noord-Beveland met overig Zeeland verbond. De andere veren werden betrekkelijk weinig gebruikt. Meergenoemd veer Kortgene—Wolfaartsdijk beschikte toen over de beste overzetmiddelen terwijl het verkeer globaal werd geraamd op 6000 personen per jaar.

Ondertussen viel het niet te ontkennen dat de „veerboten” niet meer aan de toenmalige behoeften voldeden. Het waren open roei- of zeilvaartuigen, waarin de passagiers aan weer en wind waren blootgesteld, terwijl het overbrengen van vee in de boten slechts verplichtend was voor klein vee en alleen van Wolfaartsdijk naar Kortgene het overslepen (of zwemmende overbrengen) van paarden of hoornvee geëist kon worden. Deze laatste wijze van overbrengen geschiedde echter omstreeks 1900 niet meer, daarvoor werden de hoogaarsen gebruikt. Het overbrengen van materieel, wagens, ruituigen, enz. kon hoewel niet anders dan gebrekkig ook met de hoogaars geschieden, doch dit hing van de pachter af, aangezien zulk een vaartuig in het bijzonder reglement niet verplichtend was gesteld.

Het comfort van het veer is dan ook in de loop van de tijd in gunstige zin ontwikkeld en aan de eisen des tijds aangepast, al zijn er zolang het veer heeft bestaan, wensen overgebleven.

Een rapport van Ged. Staten van Zeeland was aanleiding dat in de vergadering der Staten van 12 juli 1912, aan een commissie van vijf leden een onderzoek werd opgedragen naar de verbetering der verkeersmiddelen tussen Noord- en Zuid-Beveland. Het resultaat was een besluit van de Staten van Zeeland (22-11-1912) om:

- a. het recht van het veer Wolfaartsdijk—Kortgene van de eigenaar te kopen voor de som van f 9000,—;
- b. het recht van het veer Kortgene—Wolfaartsdijk te huren van de Ambachtsheerlijkheid Kortgene voor 25 jaren, ingaande 1 januari 1915, voor de som van f 450,— per jaar enz.

Krachtens dit besluit is de dienst sedert 1 januari 1913 door de Provincie uitgevoerd. Met de te Wolfaartsdijk en Kortgene wonende veerschippers werd een contract afgesloten waarin het nodige werd geregeld.

Deze regeling had tevens tot gevolg dat in 1914 een klein motorbootje (de „Juliana”) voorzien van een Deutz motor in gebruik werd

genomen. In 1919 bracht de Provincie een grotere boot — „de Zuidvliet” — in de vaart, die ook rijtuigen en auto's kon vervoeren.

Ook met een motorboot functioneerde het veer niet altijd naar wens. Op 15 deceber 1920 's morgens bij het begin van de dienst wilde de motor niet aanslaan. Bij onderzoek bleken een paar motoronderdelen zóver afgesleten, dat zij vervangen moesten worden. Nieuwe onderdelen waren hier te lande niet verkrijgbaar, zodat deze van de Deutz motorenfabriek te Keulen moesten komen. Ze arriveerden 25 januari 1921, twee dagen later was de motor weer in orde. De veerdienst was ondertussen verricht met behulp van een hoogaars en een roeiboort. De rijtuigen en auto's werden overgezet met de boot van de Provinciale Stoombootdienst op de Oosterschelde, wanneer deze volgens dienstregeling aan de steigers kwam. Dit geschiedde elke dag. Het rijtuig- en autoverkeer was toen op dit veer nog zeer gering, vooral in de winter. Het was evenwel de eerste „grote” verkeersstremming sinds de indienststelling van een motorboot.

In 1926 is de „Zuitvliet” vervangen door de motorboot „Zandkreek”, hetgeen een aanmerkelijke vergroting van de veercapaciteit betekende. Met de toename van het autoverkeer was ook deze boot spoedig te klein. Nadat de „Zandkreek” in 1947 was verlengd werd in 1952 nogmaals een grotere boot, de „Noord-Beveland”, in de vaart gebracht die tot de opheffing van het veer dienst heeft gedaan. Doch zelfs deze tamelijk grote boot kon op spitsuren het aangeboden vervoer niet verwerken. De „Zandkreek” deed de laatste jaren dienst als reserveveerboot op het traject Katse veer—Zierikzee. Deze taak is in 1960 overgenomen door de „Noord-Beveland”, terwijl de „Zandkreek” is verkocht.

De laatste jaren van de veerdienst Kortgene—Wolfaartsdijk had een halfuurdienst plaats door invoeging van een tot hulpveerboot omgebouwd schip, dat alleen overdag dienst deed. Deze hulp begon in de tijd dat de Russen de eerste raketten lanceerden. De hulpveerboot genaamd „Zeeland” kreeg daarom weldra de bijnaam „Spoetnik” vanwege het geproduceerde geluid. Ze heeft niettemin de laatste jaren uitstekende diensten bewezen. De fig. 199 en 200, p. 270, geven een paar flitsen van het veer Kortgene—Wolfaartsdijk.

Het spreekt vanzelf dat met de toeneming van het verkeer en de grotere frequentie der veerdiensten ook de constructie der aanleginrichtingen en steigertoegangen gelijke tred moesten houden. Zo werden na het bouwen van een eerste steiger in 1868 aan de Kortgeense zijde, in 1894 en 1909 verbeteringen aangebracht. In 1914 werden de halftijbruggen te Kortgene en Wolfaartsdijk gebouwd. In 1923 werd het plateau bij de steiger te Wolfaartsdijk belangrijk vergroot om te kunnen

keren met autobussen. Eenzelfde verbetering had in 1929 plaats te Kortgene. De laatste verbetering had plaats in 1952 toen aan weerszijden van het veer een stalen beweegbare aanlegbrug werd gemaakt om gebruikt te worden als aanleg voor de nieuwe veerboot „Noord-Beveland”.

De veerdam te Kortgene met steigers en verdere outillage werd eind 1960 door de Provincie pro deo aan de gemeente Kortgene overgedragen. Hetzelfde gebeurde met de veerdam, steigers enz. aan de Zuid-Bevelandse kant, die de gemeente Wolfaartsdijk c.q. het waterschap ter beschikking kreeg. Alleen werd hiervan de stalen beweegbare aanlegbrug van 1952 overgebracht naar het nieuwe veer te Kats.

Ook het veer Kortgene—Wolfaartsdijk heeft opgehouden te bestaan. Op zaterdag 1 oktober 1960, nadat de veerboot „Noord-Beveland” met een aantal genodigden de laatste tocht (volgens dienstregeling om 18 uur uit Wolfaartsdijk vertrokken) had volbracht en de boot was afgemeerd, werd door de Commissaris der Koningin in Zeeland, Jhr. Mr. A. F. C. de Casembroot met het lid van Gedeputeerde Staten M. J. van Poelje de provinciale scheepsvlag gestreken. Na een toespraak van de Commissaris met een dankwoord voor de bemanning en het spelen van de treurmars van Chopin door de Koninklijke Harmonie van Kortgene, behoorde ook deze eeuwenoude veerdienst tot het verleden.

Onderstaand staatje geeft een overzicht van het vervoer op het veer Kortgene—Wolfaartsdijk en van het hierna te behandelen veer Kamperland—Veere:

Vervoersoverzicht van de veren:

Jaar	Kortgene-Wolfaartsdijk			Kamperland-Veere	
	Personen	Rijwielen en motorrijw.	Auto's	Personen	Rijwielen en motorrijw.
1915	33.605	20.821	55	?	?
1920	41.185	28.862	276	?	?
1925	68.665	34.246	1.502	20.335	11.398
1930	125.183	?	12.870	21.970	11.941
1935	126.915	50.953	15.094	23.060	15.275
1940	104.977	57.898	9.588	23.810	16.584
1945	149.818	?	9.369	19.409	?
1950	262.916	?	51.951	63.769	?
1955	379.065	?	97.040	55.737	?
1960	422.045*	? **	116.985*	71.086	55.121

*) Het veer is 1 oktober 1960 opgeheven.

***) Over 1959 was het aantal rijwielen en motorrijwielen opgelopen tot 176.094.

In 1960 maakten totaal 4.193.987 personen gebruik van de Provinciale veren in Zeeland terwijl totaal 1.024.042 auto's werden overgezet.

c. *Veer Kamperland-Veere.*

Het tweede belangrijke veer voor Noord-Beveland was dat van Kamperland naar Veere, een overzetveer voor voetgangers, rijwielen en motorrijwielen. Het was tot 1961 de kortste verbinding met Walcheren en heeft reeds voor 1530 voor communicatie met Noord-Beveland bestaan. De naam Campveerse toren en de plaatsnaam Veere herinneren aan het vroegere Campen op Noord-Beveland en aan het veer vanuit die plaats naar Walcheren, het „Campensveer”.

Het veerrecht Veere—Kamperland behoorde aan het huis van Oranje als deel uitmakende van de prerogatieven van het markiezaat van Veere, aangekocht door Prins Willem I in 1581. In 1795 werden de goederen van het huis van Oranje in het algemeen staatsdomein opgenomen. Na de Franse tijd bleef de dienst der Domeinen zijn zorgen over het veer uitstrekken. Het veerrecht in omgekeerde richting behoorde aan de ambachtsgerechtigden van Oud Kampen en Soeikerke.

Op de kaart van Hattinga uit 1751 (fig. 16, p. 54) ligt het veer aan de Heer Janszpolder in de tegenwoordige haven van Kamperland en wordt betiteld als Kamperlands veer. Door de bedijkingen van de Jacobapolder (1769), de Soeikerkepolder (1818) en de Onrustpolder (1846) is wel de Kamperlandse haven op dezelfde plaats gebleven, maar het veer werd verlegd in de richting van het Veerse Gat.

In 1824 stelden de Kanter en Dresselhuis het veer als volgt te boek:

„Overzetveer op het Kamperlandse veer in Noord-Beveland. Men zet over met roeiboten of zeilschuiten, naar gelang de omstandigheden. Het veer is echter slechts vier uren van ieder getij, te weten 2 uren voor en na hoogwater, gemakkelijk bruikbaar. Op andere uren moet men zich getroosten tenminste een vierde uurs door de slikken te gaan. De vracht is:

Van één persoon	f 0,90
Twee personen, ieder	f 0,45
Drie en meer, ieder	f 0,30
Kinderen van 4 tot 10 jaar halve prijs.”	

Een bezoek vanuit Walcheren aan Noord-Beveland was „in den goeden ouden tijd” niet zo eenvoudig. In 1823 bezochten Jacob van Lennep en Dirk van Hogendorp op hun reis door Nederland ook het eiland Noord-Beveland. In hun dagboek lezen we: „Te 11 ure kwamen wij aan 't veer (te Veere). Een klein schuitje bracht ons niet aan wal, maar aan 't slik: want van de plaats waar wij aankwamen moesten wij nog een half uur door water of moeras, waar wij tot de scheenen inzakten, naar het veer aan de overzij kruissen. Hier namen wij onze weg langs fraai beplante dijken, schoone binnenpaden, heerlijke landerijen en bouwlanden naar het dorp Wissenkerke, wat één uur van 't veer aflight.”¹³³)

De verbindingen waren dus in die tijd nog niet zo best.

Behalve het reglement op de overzetveren in Zeeland (6-7-1837), was

van toepassing het Bijzonder reglement vastgesteld door de directeur van de ambachtsgerechtigden van Oud Kampen (27-12-1871). In 1873 (K.B. 13-8-1873) werd het tarief vastgesteld nadat dit door de gemachtigde van de ambachtsgerechtigden van Oud Kampen met de Directeur der Registratie was opgemaakt.

De tarieven waren:

Per persoon van Veere naar Kamperland of terug	f 0,50
met 25 kg bagage vrij:	
Meerdere bagage van elke 25 kg	f 0,15
Dragen der bagage van Kamperland naar de sluis aan de Onrustpolder van 5 kg of minder	f 0,15
elke kg meer	f 0,01

In de zomervergadering der Staten van Zeeland van 1852 werden Gedeputeerde Staten gemachtigd tot „het daarstellen van een aanlegplaats op het een of ander punt van Noord-Beveland en daarvoor te beschikken over een som van f 6000,—”. Daarna is in 1853 door de Provincie aangelegd de Kamperlandse veerdam. Vanwege het brede voorland voor de Onrustpolder kreeg de dam, begaanbaar gemaakt door het leggen van een voetpad, een lengte van 800 m. Het voorland ruimde echter snel op door gestadige stroomaanval. In 1881 was de lengte van de dam reeds ingekort tot 416 m en in 1900 tot 208 m. In de vergadering der ambachtsheren van 14 juli 1874 werd mededeling gedaan, dat door de provincie ten behoeve van het overzetveer een wachthuis was geplaatst.

Het veer Kamperland—Veere en omgekeerd was op het eind van de vorige eeuw verpacht voor f 100,— per jaar aan Cent Schippers te Veere. Vroeger werden beide veren Veere—Kamperland en Kamperland—Veere afzonderlijk verpacht en door verschillende personen bediend met roei- en zeilvaartuigen.

Aan de geregeld afbrokkende veerdam is in 1883 getracht door aanleg van een loopbrug op palen aan de kop van de dam een betere toestand te verkrijgen. Dit werk had geen nut daar het spoedig na de aanleg, door een nieuwe afschuiving geheel werd vernield. Nadien beperkte men zich tot het aanbrengen van een kleihoofdje voorzien van krammat. Een zodanige situatie was ontstaan dat vooral bij L.W. de reizigers niet altijd droogvoets op de wal konden komen, tenzij gedragen door de veerschipper.

Ook van dit veer had men een „klachtenboek” en streefde men naar verbetering. In een schrijven (16-11-1899) wendden zich de heer Vader van 's Gravenpolder en 71 anderen tot het college van Ged. Staten met de mededeling dat de toestand van de Provincialen veerdam te Kamperland niet voldeed aan de eisen van het verkeer en met het

dringende verzoek, zulke maatregelen te nemen tot verbetering van deze zo zeer ongeschikte reisgelegenheid als zal blijken nodig te zijn opdat en handelman en particulier voortaan zonder grote schade, opoffering of levensgevaar een bezoek kunnen brengen aan Walcheren en ook omgekeerd.

Het verzoek had in zoverre succes dat op lange termijn verbeteringen werden aangebracht. Verschillende plannen tot wijziging van de aanlegplaats te Kamperland werden opgesteld. Het resultaat was dat pas in 1915 een aanlegplaats werd gemaakt in de havengeul te Kamperland bij het z.g. „Oude Pad”; dit pad had reeds eerder dienst gedaan als toegang tot de veerschuiven als de dam van 1853 moeilijk of helemaal niet te bereiken was. Deze aanlegplaats voldeed niet aan de verwachtingen vanwege de moeilijke bevaarbaarheid van de havengeul bij L.W. Andere plannen kwamen aan de orde maar werden door de oorlogsomstandigheden (1914—1918) niet uitgevoerd. In 1920 werd de aanlegplaats aan het Oude Pad verplaatst naar de oude veerdam van 1853 met overbrenging van het stenen wachthuisje. (In 1905 was het houten wachthuisje afgebrand en in 1906 vervangen door een stenen gebouwtje.)

Na 1920 ontwikkelde het veer zich snel, mede een gevolg van het feit, dat op 1 mei 1924 het veer in beheer en onderhoud bij de Provincie Zeeland was gekomen. Krachtens besluit van G.S. (K.B. 27-10-1923, nr 22) werd het veer Kamperland—Veere door de Provincie van de rechthebbenden overgenomen terwijl het veer Veere—Kamperland door het Rijk werd overgedragen. Met de pachter (C. Schippers te Veere) werd een overeenkomst aangegaan voor de exploitatie van de veren, aanvankelijk van 1 mei tot 31 december 1924, daarna voor volgende jaren. Het is een provinciaal veer sinds 1 juli 1943.

In 1926 werd de veerdam verhoogd en een steiger bijgebouwd voor het aanleggen bij abnormaal hoog water. In 1928 was de veerdam toegankelijk gemaakt voor rijtuigen en auto's terwijl in 1929 de gewone aanlegsteiger werd vernieuwd. Sindsdien is de situatie niet meer veranderd.

Inmiddels was ook het materieel moderner geworden. Voor 1925 voer men met een „zeilschouw”. In 1925 werd het motorbootje „Juliana” van het veer Kortgene—Wolfaartsdijk in gebruik genomen, in 1930 gevolgd door de grotere motorboot de „Zuidvliet” eveneens afkomstig van het Kortgeense veer. Laatstgenoemde boot heeft tot heden op het veer Kamperland—Veere dienst gedaan. De „Juliana” die als reserveboot in Veere lag is in 1953 verloren bij de stormramp. Een tweetal foto's in de fig. 201 en 202, p. 287, geeft een idee van het veer Kamper-

land—Veere. Een overzichtstaatje (zie pag. 274) geeft het personenvervoer aan dat vanaf 1925 over dit veer plaats had.

Enkele voorvallen van betrekkelijk recente data getuigen dat een reis over het „Kamperlandse veer” zelfs in deze moderne tijd wel eens avontuurlijk kon worden. Zo is het gebeurd dat op 24 februari 1956 de veerboot „Zuidvliet” met de reddingsboot „Maria Carolina Blankenheym” uit Veere, uit zware ijsgang in veiligheid gebracht moest worden. De veerboot met 20 passagiers was in het ijs vastgelopen. Hulp werd ingeroepen en de reddingsboot voer uit ter assistentie. Na veel moeite en nadat en veerboot en reddingsboot eerst tot tweemaal toe in de richting van de Noordzee tot voor Vrouwenpolder met het ijs waren meegevoerd kwam men tenslotte weer aan de Kamperlandse steiger. Trossen waren gebroken, de motor van de veerboot was warm gelopen. Zelfs Scheveningen Radio was ingeschakeld om contact te krijgen met de Provinciale Stoombootdienst te Vlissingen. Nadat enige tijd op het voorbijtrekken van de sterkste stroom was gewacht, werd de veerboot naar Veere gesleept. Het vertrouwen in de kapiteins en manschappen van beide boten deed de meeste passagiers besluiten toch mee te varen naar Veere, waar men tenslotte veilig terecht kwam. De reddingsboot met schipper J. A. Minneboo heeft daarna nog een aantal passagiers naar Kamperland gebracht. Het was een reis die ook niet bepaald vanzelf ging.

Ook op 29 oktober 1959 moest deze reddingsboot assistentie verlenen. Door wind en stroom was de „Zuidvliet” op haar laatste reis van die dag onder Kamperland omhoog gevaren. Dit voorval verliep evenwel gunstiger dan in 1956 daar de veerboot spoedig werd losgesleept en op eigen kracht naar Veere kon varen. Zo kon het ook gebeuren dat bij opkomende mist de veerboot uit haar koers raakte en eerst na veel gemanoeuvreren de aanlegsteiger kon bereiken.

Nadat de Veerse dam voor het verkeer zal worden opengesteld, zal het veer voor voetgangers en wielrijders nog van dienst kunnen zijn. De verbinding Noord-Beveland—Middelburg is via de afsluitdam voor niet gemotoriseerden nogal een omweg.

d. Katse veer.

Voor de voetgangers en wielrijders van oostelijk Noord-Beveland is dit veer altijd belangrijk geweest. Het was voor hun de kortste verbinding met Zuid-Beveland. Reeds lang moet ook dit veer bestaan hebben. Vermoedelijk werd voor 1727 met de beurtschipper overgevaren vanaf het dorp Kats naar Goes. Na bedijking van de Jonkvrouw Annapolder in 1727 kon de afstand aanmerkelijk worden bekort, zodat

het Katse veer naar de zuidoostzijde van deze polder werd overgebracht, mede door verzanding van het Katse Rak.

Gezien de ligging van de schorren van Hongersdijk aan de noordoostzijde van het eiland Wolfaartsdijk en het sterk aan het verzanden zijnde Schengegebied (zie fig. 16, p. 54) zullen de overtochten wel beperkt zijn geweest tot rond het hoogwatertij. Vanaf kort na 1809, in welk jaar de Wilhelminapolder bedijkt werd, dateert het Katse veer zo we dit tot 1960 hebben gekend. Het veer van de Jonkvrouw Annapolder naar de Zuid-Bevelandse kant behoorde aan de ambachtsheren van Kats, in omgekeerde richting aan de Maatschap „De Wilhelminapolder”.

Het veerhuis werd omstreeks 1866 gebouwd. In de jaren tachtig van de vorige eeuw werd door de pachter van het veer van Kats, K. Schippers, f 6,— per jaar aan pacht betaald, terwijl dit na de eeuwwisseling f 30,— bedroeg. De veerschipper in omgekeerde richting, J. Rose te Katse veer, betaalde toen f 20,— per jaar. Werd eerst met roeiboten gevaren, in 1897 schafte Schippers een hoogaars aan, terwijl hij in 1913 een motorbootje in dienst stelde.

De laatste pachter van het veer was de fa C. P. Noordhoek en Zn, die beide veren sinds 1 juli 1948 heeft bediend. Het veer was uitsluitend bestemd voor personen, rijwielen en motorrijwielen. De laatste jaren waren twee motorbootjes aanwezig, de ca 5 ton metende „Katsplaat” en de ongeveer even grote motorboot „Lady”. Volgens de dienstregeling werden 12 overtochten vice versa per dag gemaakt.

Het provinciaal reglement op de overzetveren van 1837 en het bijzonder reglement vastgesteld door de ambachtsheren van Kats d.d. 23 juni 1838, goedgekeurd door G.S. van Zeeland 7 december 1838, waren lange tijd van toepassing.

Het tarief was destijds vastgesteld door de eigenaren van de overzetveren (K.B. 10-7-1839). Het bedroeg omstreeks 1900 f 0,25 per persoon met 25 kg bagage vrij.

In 1914 werd aan de Maatschap „De Wilhelminapolder” vergunning verleend voor het maken van een aanlegsteigertje ten oosten van de Provinciale veerdam te Katse veer. Eenzelfde steigertje werd ook gemaakt aan de Annapolder op Noord-Beveland. De Provinciale veerdam met steiger te Katse veer was in 1872 aangelegd ten behoeve van de veerdienst over de Oosterschelde naar Zierikzee. In 1931 werd de aanlegsteiger met beweegbare brug gebouwd.

De jaren 1957/60 brachten nog veel bedrijvigheid op het Katse veer teweeg door de werken aan de Zandkreekdam met schutsluis. Voor tijdelijk gebruik werd aan Noord-Beveland ten westen van de Zand-

kreekdam een houten hulpsteigertje gebouwd, terwijl het laatste jaar gebruik werd gemaakt van een kleine aanlegbrug ten oosten van de sluis (fig. 203, p. 270).

Hoewel door iedereen de opening van de Zandkreekdam werd toegejuicht was het toch ook begrijpelijk dat van het veerhuis te Katse veer op 1 oktober 1960 de vlag halfstok was gehesen. Na de veerdiensten te Colijnsplaat en Kortgene was dit het derde veer op Noord-Beveland dat in 1960 ophield te bestaan. De bestaande veerrechten die nu geen betekenis meer hadden werden door de Provincie van de ambachtsheren afgekocht.

Het toeval in de ontwikkeling van de Zandkreek heeft gewild dat juist ter plaatse van het Katse veer, de afsluitdam door de Zandkreek werd gelegd zodat dit veer vanzelf is omgezet in een vaste verbinding van Noord- en Zuid-Beveland. Dit had tevens tot gevolg dat voor de eerste 20 jaar naar een andere aanlegplaats voor de veerdienst op Schouwen-Duiveland werd omgezien omdat de vaartijd nu aanmerkelijk bekort kon worden. Men heeft deze gevonden aan de oostzijde van Noord-Beveland bij de v.m. Al te Kleinpolder waar een moderne veerhaven is gebouwd. Sinds het voorjaar 1961 wordt van hieruit de Provinciale veerdienst op Schouwen geëxploiteerd. Een bedrag van ca f 6.000.000 werd voor de aanleg besteed aan de N.V. West Nederland te Leiden. De nieuwe veerhaven heeft een rechthoekige vorm met een diepte van 7,50 m — N.A.P., een lengte van 300 m en een breedte van 120 m. De hoogte van de waterkerende havendijken is 6 m + N.A.P. De toegangswegen (provinciale wegen) naar de nieuwe veerhaven geven aansluiting naar Walcheren via de Veerse dam en zuidwaarts naar Zuid-Beveland via de Zandkreekdam.

Men is nog druk bezig om deze wegen in orde te maken. De nieuwe verbindingsweg van de Zandkreekdam naar Goes nadert zijn voltooiing of is momenteel reeds in gebruik. Twee betonnen viaducten aan weerszijden van de Veerse dam zijn in maart 1961 aanbesteed, één wordt aan de Walcherse zijde en één aan de Noord-Bevelandse zijde gebouwd voor aansluiting van de „Veerse damweg” naar de provinciale toegangswegen.

Tot besluit van de „verensymphonie” volgt een overzicht van de veerboten die op het veer Katse veer—Zierikzee (De Val) eind 1960 dienst deden. De vaarroute was 11 km, terwijl dit in 1961 ca 6 km is geworden.

Naam van de boot	Afmetingen l. x b. x diepgang	Bouwjaar	Snelheid zeemijl/uur	Vervoerscap. in eenheden
Koningin Emma	58.90 x 8.90 x 2.10 m	1933*	11	24
Oosterschelde (reserve)	55.12 x 8.90 x 2.10 m	1933**	11	24
Noord-Beveland (reserve)	40.45 x 12.09 x 1.25 m	1952	7	16

* verlengd in 1955. ** verlengd in 1946.
Een eenheid is 1 personenauto (1,60 x 4,65 m).

Het meergenoemde provinciaal verenglement van 1837 bleef in werking totdat de Verenwet van 5 juli 1921 een nieuw reglement noodzakelijk maakte. Op 20 december 1922 volgde de vaststelling van een nieuw reglement, gewijzigd in 1934. Dit verviel door het huidige Zeeuwse verenglement, dat werd vastgesteld bij besluit van Provinciale Staten van 15 december 1955 (K.B. 20-6-1956, nr 25), gewijzigd 15 juli 1957 (K.B. 27-9-1957, nr 8).

* * *

§ 2. DE NOORD-BEVELANDSE BRUG EN ANDERE VASTE VERBINDINGEN.

Ondanks dat men van provinciewege de overzetveren naar Noord-Beveland steeds verbeterde, zowel wat accommodatie op de wal als steigers en veerhuizen en de capaciteit der veerboten betrof, bleken deze toch niet aan alle eisen en wensen van het naar Noord-Beveland heen en weer reizende publiek te kunnen voldoen. Dit staat overigens niet op zichzelf. De ganse geschiedenis door is aan een overzetveer nu eenmaal een „klachtenboek” verbonden geweest. En dit werd uiteraard niet minder nadat de motorisering haar intrede deed. Er bleven wensen over i.v.m. te lange wachttijden op spitsuren en marktdagen en daarmee gepaard gaand tijdsverlies, beperkte vervoersmogelijkheid voor trailers en opleggers, moeilijkheden bij hoog springtij als de veerdam en de steiger onder water stonden, het geïsoleerd zijn bij strenge vorst als de Zandkreek dichtgevroren lag en stagnatie in de veerdienst bij mist of motorstoring.

Zoals men in de vorige eeuw en ook daarna op Noord-Beveland de koppen bij elkaar stak, commissies oprichtte en verzoeken aan de betreffende instanties stuurde om te ijveren voor betere veerverbindingen, zo werd ook in 1933 een comité opgericht dat uit inwoners van de vier gemeenten Kortgene, Colijnsplaat, Wissenkerke en Kats bestond. Dit comité stelde zich ten doel om tot

overbrugging van de Zandkreek te geraken. De eerste vergadering vond plaats op 28 juni 1933 in hotel „De Stadswijkelder” te Kortgene onder leiding van M. W. van Arenthals te Kats, de huidige dijkgraaf van het waterschap.

Er werd intensief overleg gepleegd met Ged. Staten van Zeeland, vergaderingen van gemeenten en polderbesturen werden belegd, waaruit de vereniging „De Noord-Bevelandse brug” ontstond. Aan alle eilandbewoners werden intekenlijsten aangeboden waarop vrijwel allen hun instemming met de plannen betuigden.

Op 21 oktober 1938 deden Gedeputeerde Staten van Zeeland het volgende voorstel aan de gemeenten, polders en waterschappen in Noord-Beveland.

„Wij stellen dus voor dat de brug door en geheel voor rekening en risico van de Provincie Zeeland zal worden gebouwd en geëxploiteerd. De gemeenten, polders en waterschappen zullen zich slechts hebben te verbinden om gezamenlijk gedurende vijf en twintig jaren een bedrag van f 5.000,— per jaar aan de Provincie te betalen.”

Na veel overleg kwam men tenslotte tot het plan, om de kosten van de bouw van een brug te financieren door de provincie Zeeland en voorlopig tol- of bruggelden op de brug te heffen even hoog als toen het veergeld bedroeg. Het daarbij overblijvende exploitatietekort zou gezamenlijk door de provincie en de gemeenten en polders op Noord-Beveland worden betaald.

Het resultaat was dat uiteindelijk de plannen werden goedgekeurd. Het werkfonds dat de aanvraag van de brugbouw op ministerieel niveau had behandeld, was bereid een 2½ % lening aan Ged. Staten te verstrekken van f 1.600.000 ten behoeve van de bouw van een brugverbinding tussen Noord- en Zuid-Beveland. Het laatste beletsel was hiermede opgeruimd. De brug zou er komen.

De Provinciale Waterstaat in Zeeland die reeds enige jaren tevoren begonnen was om voorbereidende werkzaamheden te verrichten zoals bodemonderzoek, tracébeplanning der toegangswegen enz. maakte het plan nu verder bestedingsklaar.

De overbrugging bevatte aan de noordzijde drie stalen vakwerkbruggen lang 63,60 m, een vakwerkbrug lang 103,20 m met een vrije doorvaarthoogte van ca 7,50 m, bij G.H.W., daarna een beweegbaar gedeelte, zijnde een basculebrug van 21,75 m doorvaartbreedte, vervolgens aan de zuidzijde nog een stalen vakwerkbrug van 63,60 m lengte. De totale lengte der overbrugging met toegangen bedroeg 560 m gemeten tussen de zeedijken van Noord- en Zuid-Beveland. Fig. 204 geeft een afbeelding van de brug. Aan de Zuid-Bevelandse kant werd inplaats van het plateau tussen twee afzonderlijke viaducten later een doorgaand viaduct ontworpen.

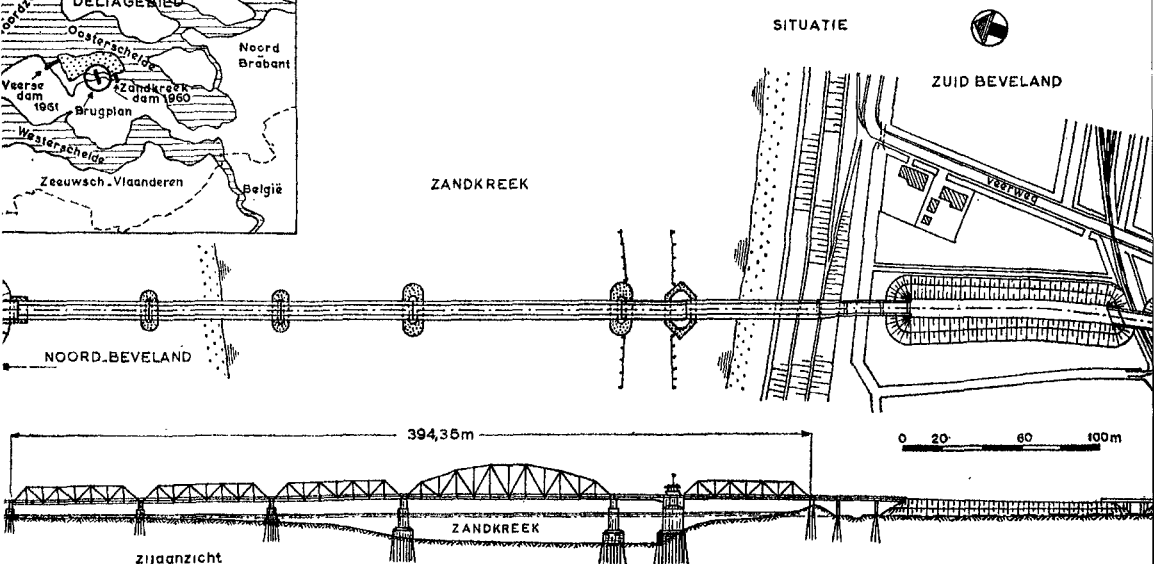
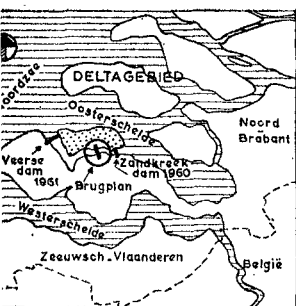

fig. 204. De Noord-Bevelandse brug, aanbesteed in 1940. De aanbesteding werd door het uitbreken van de oorlog geannuleerd.

De bovengeschetste brug werd op 8 mei 1940 aanbesteed, twee dagen voor het uitbreken van de oorlog. De laagste inschrijver voor de onderbouw was de N.V. Amsterdamsche Ballast Mij. te Amsterdam voor f 982.600,—, voor de bovenbouw was dit de fa. Penn en Bauduin te Dordrecht voor f 386.380,—. De verdere oorlogsontwikkeling had onder meer tot gevolg dat de bezetter de uitvoering van het plan verhinderde en dat de besteding werd geannuleerd. Voorlopig was de zo nabij geweest zijnde kans om een vaste verbinding tussen Noord- en Zuid-Beveland te krijgen in rook vervlogen. Van enige activiteit in de gewenste richting kon vooreerst geen sprake zijn.

Noord-Beveland wist de oorlog zonder grote verwoestingen door te komen, al heeft men op alle mogelijke manieren genoeg last van de bezetter gehad hetgeen helaas een aantal burgers van het eiland het leven kostte. Na de bevrijding van Noord-Beveland op 31 oktober 1944, ijverde men al spoedig opnieuw voor een brug over de Zandkreek. Inmiddels was er echter „concurrentie” ontstaan in de vorm van het z.g. Drie-eilandenplan, de vereniging van Walcheren en de Bevelanden. Hoewel hierbij tevens werd gedacht aan een brug over de Zandkreek scheen het toch dat het oorspronkelijke brugplan op de achtergrond werd gedrongen.

Uit de vereniging „De Noord-Bevelandse brug” werd toen een werkcomité opgericht om te trachten deze zaak te bespoedigen. In dit comité hadden o.a. de volgende heren zitting: G. M. F. Bom, P. G. v. d. Weele en A. Markusse terwijl M. W. v. Arenthals als adviserend lid werd gekozen. De laatste is sinds mei 1953 voorzitter van het brugcomité. Ondertussen had het kringbestuur van de Z.L.M. een zelfstandige actie gevoerd door het uitgeven van een geïllustreerde folder, waarvan een afbeelding is gegeven in fig. 205, p. 270, onder het motto „Bruggen in heel Nederland; Behalve naar Noord-Beveland”. De folder was afgestemd op een tafereeltje dat zich 24 maart 1951 afspeelde aan het veer te Kortgene bij hoogwaterspringtij toen steiger en veerdam onder water stonden. Op de folder was onderstaand rijm gedrukt.

A.N.W.B., 'k wil U vragen:
nog één enkel waarschuwbord.
Want in heel ons Nederland
is maar één zo'n bord tekort.

Met je auto op twee plankjes
steil naar boven op de boot,
is heel moeilijk en gevaarlijk;
dat moet Noord-Beveland uit nood.

Bij springtij is het diep, diep treurig;
de toevoerwegen staan dan blank.
'k Zag dames in hun blote benen
door 't water naar de steile plank.
De auto's door het zilte nat.
En 't eind van dit gedwongen bad:
is roestend staal en kou gevat.

't Is daarom nodig dat men wete,
ja, dat heel Holland niet vergete
hoe in onze bruggenrijke staat
nog zo een hopeloos veer bestaat.

Men begon te spreken van de brug der zuchten, doch desondanks gaven de Noord-Bevelanders de moed niet op. Toen kwam het rampjaar 1953. Geen brug- of werkcomité kon sneller werken dan de in genoemd jaar voorgekomen stormvloed, helaas ten koste van vele mensenslevens en uitgebreide verwoestingen in zuidwest Nederland. De gevolgen van de bekende stormramp waren evenwel van dien aard dat men voor de verbinding van Noord-Beveland met het vasteland spoedig het Drie-eilandenplan op stapel zette, al sprak dan in dit geval de veiligheid der bewoners het grootste woord. De Noord-Bevelandse brug kwam nu niet meer aan de orde, men heeft de brug slechts op papier gekend. Het initiatief tot het brugplan van de Noord-Bevelanders en van velen buiten het eiland moet gewaardeerd worden. Het plan werd echter door de tijd achterhaald, oorlog en stormramp gaven een heel andere wending aan de gang van zaken.

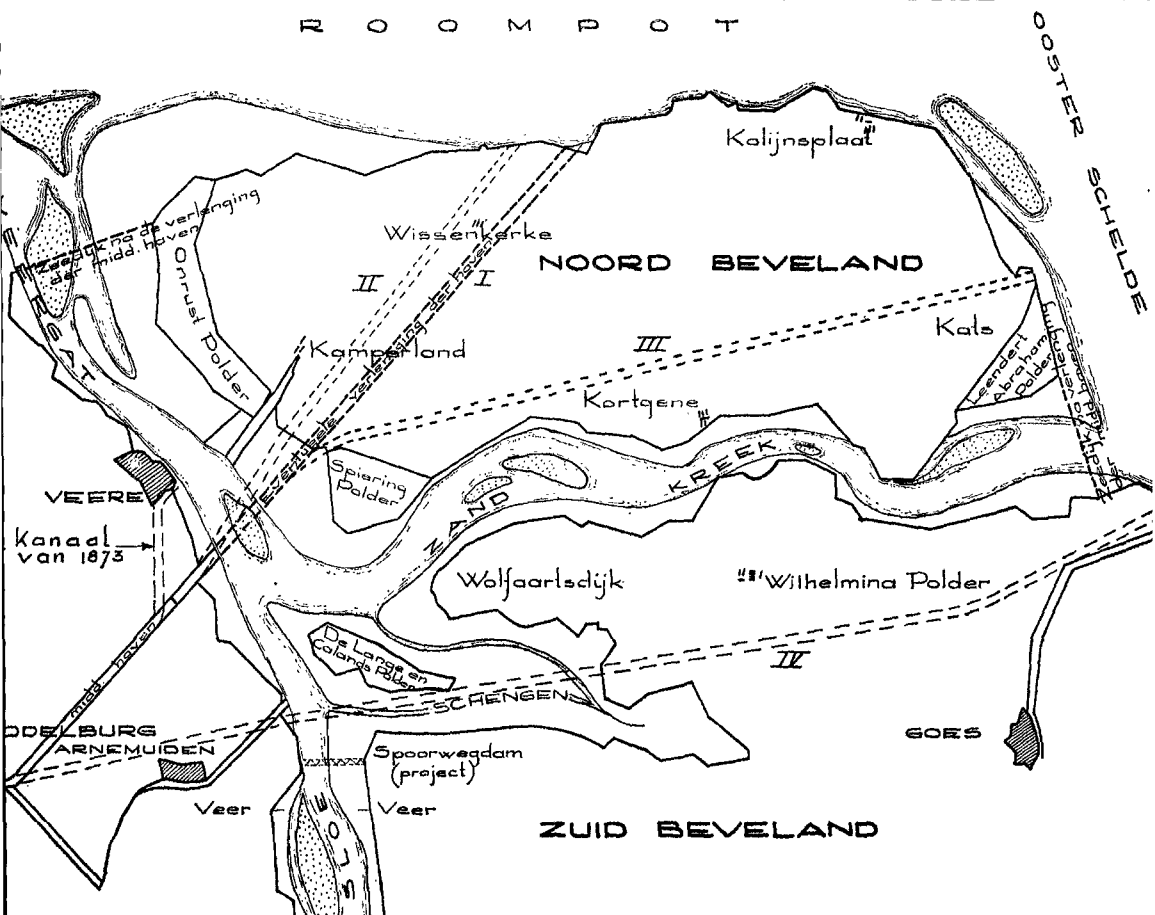

fig. 206. Het „Drie-eilandenplan van Dronkers naar zijn kaartje van 1866 met daarop aangebracht latere afdammings- en kanaalplannen.

Tot de geschiedenis van de vaste verbindingen van Noord-Beveland behoren behalve het brugplan, meerdere plannen die alleen op papier zijn gezet. Interessant is het na te gaan welke plannen men heeft gehad. Het is achteraf bijzonder leerzaam de destijds gepropageerde voor- en nadelen nu op hun juiste waarde te toetsen.

Reeds in 1866 was door de aannemer Dirk Dronkers (1801–1881) die voor verschillende grote Zeeuwse projecten heeft geijverd,¹³⁴) een plan naar voren gebracht om in plaats van de afbuiging van het kanaal door Walcheren naar Veere, een kanaal aan te leggen in het verlengde van het Middelburgs havenkanaal van 1817 door het Veerse Gat en Noord-Beveland naar de Roompot ten westen van Colijnsplaat. Het is plan I in fig. 206. Na verlenging van de Middelburgse haven zou men dammen kunnen leggen in de mond van de Zandkreek en van het Veerse Gat. Het eerste „Drie-eilandenplan” dus. Het plan vond geen doorgang. Enkele jaren later, in 1871, werd het Sloe afgedamd.

Tengevolge van verschillende ondiepten die ondanks een algemene verdieping van het Veerse Gat na de afdamming van het Sloe, in het

bijzonder voor de kanaalmond te Veere waren ontstaan, zocht men in 1875 naar een oplossing om deze moeilijkheden voor de scheepvaart op te heffen. Men dacht o.a. ook aan een verlenging van het kanaal door Walcheren in noordoostelijke richting dwars door het Veerse Gat, zodat een nieuwe uitmonding (à la plan Dronkers) in de Roompot aan de noordkust van Noord-Beveland bij de Vlietepolder zou ontstaan. Het is plan II in fig. 206. Een derde plan, ook voor verlenging van het kanaal door Walcheren was een ontworpen tracé uitmondend in de Oosterschelde bij de v.m. polder Al te Klein aan de oostkust van Noord-Beveland, in dezelfde figuur aangeduid als plan III.

In elk plan lag dus besloten dat het Veerse Gat afgedamd werd, terwijl men aan de Vlietepolder of aan de Al te Kleinpolder een schutsluis had gedacht. Voor de kleine scheepvaart zou het laatste plan gunstiger zijn geweest terwijl een kortere verbinding met het Zijpe zou zijn ontstaan.

Indien een der plannen was uitgevoerd waren de moeilijkheden van de ondiepten voor de kanaalmond te Veere zeer zeker opgelost. Doch de veranderingen die deze werken voor Noord-Beveland gebracht zouden hebben, waren niet toe te juichen. Men zou een in tweeën verdeeld Noord-Beveland hebben overgehouden, wellicht over het kanaal verbonden door een aantal bruggen, doch dergelijke kunstwerken betekenen dikwijls een stremming in het weg- en scheepvaartverkeer. Maatregelen voor de afwatering van het omliggende gebied zouden dan reeds in de vorige eeuw nodig zijn geweest. Daartegenover stond dat een vaste verbinding met overig Zeeland via de aan te leggen dammen zou zijn ontstaan, terwijl de gevolgen van de stormvloed van 1953 voor Noord-Beveland wellicht tot enkele inlagen beperkt waren gebleven.

De Hoofdingenieur van de Waterstaat in Zeeland opperde in 1876 het denkbeeld om de Zandkreek en het Veerse Gat aan beide zijden door middel van een dam met schutsluis af te sluiten en aldus in een kanaal te veranderen dat gemakkelijk op diepte was te houden en waarvoor weinig kunstwerken of onteigeningen nodig waren, dus een geïncanaliseerde Zandkreek. Voor de afwatering en de tijhaventjes zou dit laatste plan voor Noord-Beveland geen meer ingrijpende gevolgen hebben gehad dan nu het geval is. Geen der genoemde plannen is tot uitvoering gekomen en in de moeilijkheden aangaande de verondieping van het vaarwater heeft men door baggerwerken en door aanleg van een stroomleidende dam aan de zuidoostzijde van de kanaalmond en op de Goudplaat trachten te voorzien.

Bijna een halve eeuw later komen andermaal plannen naar voren. Bij besluit van Ged. Staten van Zeeland d.d. 21 juli 1921, nr 10 werd

fig. 207.
De veerboot „Zandkreek” in
het ijs (1947).

foto N.N.

fig. 208. Dichtgevroren Zandkreek in 1947
met „voetpad” over het ijs.

foto N.N.

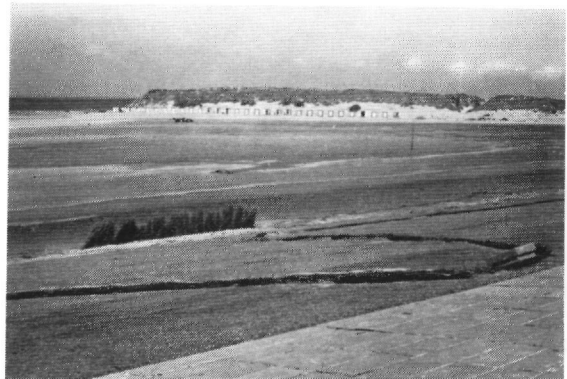

fig. 201. De veerboot „Zuidvliet” vertrekt
van Veere naar Kamperland (1960).

fig. 202. De aanlegsteiger van de veerboot
te Kamperland (1960), met op de
achtergrond, silhouet van Veere.

fig. 217. Een gedeelte van het recreatie-
gebied „De Banjaard”; de duinen
te Kamperland.

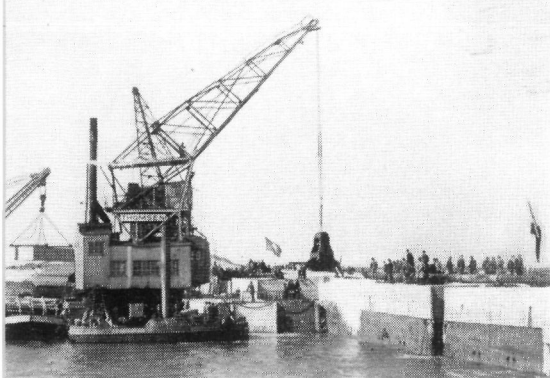

fig. 212. De vlag in top, de Zandkreekdam is gesloten, 4 mei 1960.

fig. 211. De „deur” van de Zandkreekdam draait dicht, 4 mei 1960.

fig. 214. De doorlaat caissons voor de Veerse dam liggen gereed in het bouwdoek (febr. 1961).

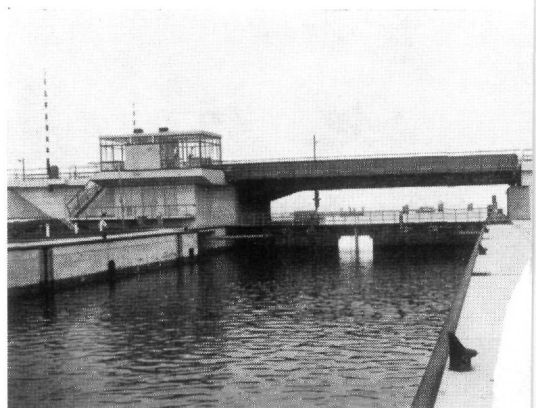
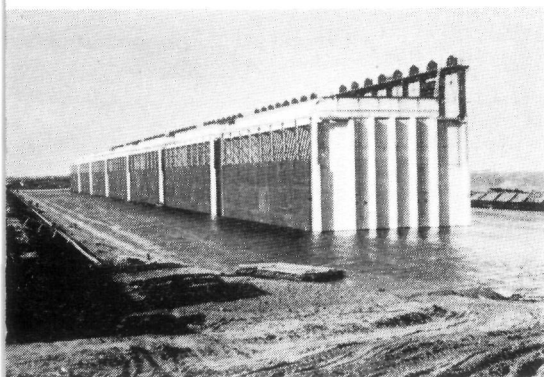
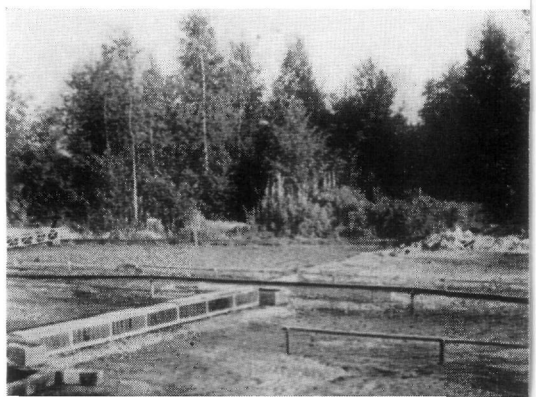

fig. 213. De eerste brugverbinding met Noord-Beveland, de basculebrug over de schutsluis te Katse veer (1960).

fig. 215. Het sluitgat in het Veerse Gat (febr. 1961). De volgende mijlpaal is in 't zicht.

fig. 216. In het laboratorium in de Noord-oostpolder was de Veerse dam reeds gesloten in 1959.

opgericht de „Commissie tot onderzoek van de vraag, of afdamming van de Eendracht en van de Zandkreek uitvoerbaar en gewenst kan zijn”.

De commissie kwam tot de conclusie dat wat de Zandkreek betreft, afdamming technisch uitvoerbaar was. Als variant dacht men hierbij ook aan verlenging van het kanaal door Walcheren via de Schengepolder in Zuid-Beveland naar de schutsluis aan het Goessche Sas, met latere afdamming van de Zandkreek. In fig. 206 is deze variant aangeduid als plan IV. Overigens had meergenoemde Hoofdingenieur van de Waterstaat in 1876 ook dit denkbeeld naar voren gebracht. De te verwachten voordelen wettigden niet de zeer hoge kosten van het te maken kanaal. De globale raming van het graven van het bedoelde kanaal was 8 à 9 miljoen gulden, destijds een vrij hoog bedrag. De intensiteit van het wegverkeer speelde toen ook nog niet een zodanige rol dat voor een dergelijk bedrag een vaste verbinding verantwoord was.

In dezelfde commissie kwam eveneens weer het plan van doortrekking van het kanaal dwars door Noord-Beveland ter sprake. Dit zou weliswaar goedkoper zijn geweest doch men vond de uitmonding voor de scheepvaart aan de noordkust van Noord-Beveland te ongunstig. In hoofdzaak om financiële redenen werd van afdamming van de Zandkreek afgezien. De Commissie werd dan ook ontheven van haar taak, voor zoveel de Zandkreek betreft. Het onderzoek inzake de afdamming van de Eendracht werd voortgezet en resulteerde tenslotte in het tot stand komen van de Thoolse brug in 1928. Onder dankbetuiging voor hare gewichtige en omvangrijke arbeid werd de commissie ontbonden bij besluit van de Staten der Provincie Zeeland d.d. 3 juli 1923, nr 5 j.

Ook onze tijd kent behalve het deltaproject plannen voor een vaste oeververbinding, maar nu in de vorm van een brug van Noord-Beveland naar Schouwen tussen Colijnsplaat en Zierikzee (zie fig. 218, overzichtskartaal) als schakel tussen Midden- en Noord-Zeeland. De Provincie Zeeland verricht op het ogenblik hiertoe voorbereidende werkzaamheden. De kosten van het project worden geraamd op ca 60 miljoen gulden, terwijl het in de bedoeling ligt om de brug gereed te hebben als de Grevelingendam van Bruinisse naar Flakkee klaar is. Het wachten is echter op de goedkeuring van hogerhand.

In het kader van de vaste verbindingen willen we nog even memoreren de verbindingen die op „natuurlijke wijze tijdelijk tot stand zijn gebracht via de „ijsbrug” Het is bekend dat dit geschiedde in de strenge winter van 1517. Men wandelde van Goes naar Wolfaartsdijk (over de dichtgevroren Schenge) en vandaar over de Zuidvliet (Zandkreek)

naar Kortgene. In de winter van 1542—1543 was de scheepvaart in Zeeland 6 weken gestremd. Men liep over de „veren” te voet, evenals we dit van het jaar 1740 vermeld vinden. Daarna gebeurde het dat men in de barre winter van 1788/89 te voet over het ijs van Kortgene naar Wolfaartsdijk liep. In de 68 felle vorstdagen van de winter 1794/95 kon men dit eveneens aanschouwen. Dit was de winter waarin de Fransen de gelegenheid kregen om over de rivieren in ons vaderland door te dringen. Wat men in de 18e eeuw driemaal had gezien had weer plaats op 13 januari 1820 toen vijf personen te voet over het ijs van Kortgene naar Wolfaartsdijk kwamen. In januari van de strenge winter van 1823 gingen twee ingezetenen van Kortgene te voet over het ijs van de Zuidvliet naar het Wolfaartsdijkse veer en terug; een half uur later volgden nog veertien anderen. De volgende dag, zaterdag 25 januari 1823, ging men op dezelfde manier over het ijs en was het drukker dan ooit. 's Woensdags daarna was het ijs losgeraakt en de stroom geheel vrij. In 1838 ging men niet alleen te voet maar zelfs met arresleden van Kortgene naar Wolfaartsdijk. In 1841 werd het vaarwater tussen Kortgene en Wolfaartsdijk te voet gepasseerd. Op 2 februari 1855 lag de Zandkreek dicht. Te Kortgene ging men van 17-25 februari te voet over het ijs; aan het Katse veer kon dit tot 22 februari. Er waren openingen en sleuven in het ijsveld, zodat men kon overvaren terwijl anderen te voet overliepen. ¹³⁵⁾

In onze eeuw deed dezelfde situatie zich ook meermalen voor. Zo dreef in de stenge winter van 1929 een grote ijsschots klem tussen de steigers van Kortgene en Wolfaartsdijk, van deze tijdelijke vaste verbinding werd door verschillende personen gebruik gemaakt. In februari 1947 werd weer geschiedenis gemaakt. In deze strenge winter is voor het eerst een auto over het ijs van de Zandkreek tussen Kortgene en Wolfaartsdijk van Noord- naar Zuid-Beveland gereden. Het voorbeeld werd gevolgd door de bodediensten die de vrachtgoederen in sleden over het ijs vervoerden, nadat gedurende drie weken geen vervoer mogelijk was geweest, behalve voetverkeer over het ijs. De fig. 207 en 208, p. 287, geven een beeld van de dichtgevroren Zandkreek bij Kortgene en van de ingevroren veerboot. Van 11 februari tot 11 maart 1947 heeft de veerboot te Kortgene niet gevaren. De veerboot te Veere lag wegens ijsgang stil van 19 februari tot 7 maart 1947. In februari 1956 herhaalde zich de situatie nogmaals. De mannen van de P.T.T. brachten de post te voet over de Zandkreek. Zelfs het veer Kamperland—Veere functioneerde niet meer. Een helikopter werd ingeschakeld om het isolement te doorbreken. Het was in 1956 de laatste keer dat een vaste verbinding met het eiland op natuurlijke wijze tot stand kwam. In de toekomst zal waarschijnlijk ook in minder strenge winters de „ijsbrug” meermalen ge-

vormd worden, maar dan met het vasteland van Noord-Beveland omdat de werking van eb en vloed in het Veerse Gat en de Zandkreek niet meer bestaat. Voor recreatie zijn dus hier 's winters ook mogelijkheden in het kader van de molen- en merentochten per schaats zoals die o.a. in Zuid-Holland plaats hebben, al zal wel rekening gehouden moeten worden met de plaatsen van waterlozing.

* * *

§ 3. NOORD-BEVELAND IN HET DELTAPLAN.

De grote veranderingen die in de provincie Zeeland plaats hebben tengevolge van de uitvoering van de Deltawerken zijn voor Noord-Beveland momenteel voor een groot deel verwezenlijkt in de vorm van het Drie-eilandenplan, dat als onderdeel van het grote Deltaplan de eilanden Walcheren, Noord-Beveland en Zuid-Beveland verbindt.

Nadat de tweede wereldoorlog van 1940—1945, na veel verwoestingen, inundaties, honger en ellende was voorbijgegaan, kon men allereerste acties bespeuren van wederopbouw, herstel en vernieuwing. Zo verscheen o.a. in november 1945 de brochure „Er op of er onder”, een oproep tot Zeeuwse actie voor een beter en welvarender Zeeland.¹³⁶⁾ Naast verschillende projecten die hierin belicht worden, werd ook een Drie-eilandenplan voor bovengenoemde eilanden gelanceerd. Hieraan werd gekoppeld een moderne veerverbinding tussen Colijnsplaat en de mond van de nieuwe haven in Zierikzee. Dit laatste was reeds een oud plan en zou zeer zeker ook doorgang hebben gevonden, als de Noord-Bevelandse brug tot stand was gekomen, aldus is in deze brochure te lezen.

Op landelijk niveau is kort na de oorlog, eind 1946, de Nederlandse Vereniging voor Landaanwinning opgericht onder voorzitterschap van Jhr. Ir. O. C. A. van Lidt de Jeude, oud-minister van Waterstaat. Op een persconferentie op 28 april 1947 deed genoemde voorzitter een aantal mededelingen over het doel van deze vereniging, waarbij verschillende landaanwinningsprojecten werden voorgelegd, o.a. een Drie-eilandenplan.

In 1945 dacht de Rijkswaterstaat aanvankelijk bij het Drie-eilandenplan aan een enkele afdamming van de Zandkreek alleen. Dit ontmoette echter bezwaren, daar verzanding van het Veerse Gat en de Zandkreek hiervan het gevolg had kunnen zijn. Bovendien moet de scheepvaart die sinds de aanleg van de Sloedam in 1871 de sluisen te Veere passeert doorgang kunnen vinden naar de Oosterschelde. Voor de laatste wereldoorlog passeerden door de schutsluisen te Veere gemiddeld 15000 schepen per jaar met rond twee miljoen ton laadvermo-

gen. In 1960 bedroeg dit aantal schepen ruim 7600 met totaal iets grotere tonnage (ruim twee miljoen ton).

Er werd daarna nog een tweede dam geprojecteerd in het Veerse Gat tussen de zuidoosthoek van de Oosternieuwlandpolder op Walcheren en de Onrustpolder op Noord-Beveland, ca 3 km te noorden van Veere. De Zandkreekdam was toen geprojecteerd ca 500 m ten oosten van het haventje van Kats. Bij dit plan was tevens gedacht aan een brugverbinding over de Zandkreek van Kortgene naar het Wolfaartsdijkse veer. Volgens vooroorlogse prijzen kwam men op een bedrag van 6 à 7 miljoen gulden voor uitvoering van dit totale plan. Alhoewel vele voordelen konden worden aangetoond tegenover veel minder nadelen, vond men de financiële consequenties zodanig dat het niet verantwoord werd geacht dit plan spoedig ten uitvoer te brengen.

Door het aan de orde zijn van genoemde afdamningsplannen bleef ondertussen het Noord-Bevelandse brugplan, dat na de bevrijding in 1945 naar voren was gebracht, eveneens slepende, totdat het rampjaar 1953 aanbrak en na dichting van de stroomgaten en herstel van de zeedijken, mensen en materiaal vrijkwamen om een begin te maken met de uitvoering van de Deltawerken.

Op 31 januari 1953 werd het nieuwe gemeentehuis te Kortgene feestelijk geopend. Dit moderne gebouw is een creatie van de architect J. H. Valk uit Goes. Een historisch feit bij deze opening was, dat men besloot het volgende telegram aan de Minister van Verkeer en Waterstaat te zenden:

„De Raad der gemeente Kortgene, voor het eerst in openbare vergadering bijeen in het nieuwe gemeentehuis te Kortgene, in tegenwoordigheid van de heer Commissaris der Koningin in Zeeland, dringt er bij Uwe Excellentie met klem op aan, een vaste oeververbinding tussen Noord- en Zuid-Beveland te bevorderen, in verband met het feit dat het eiland Noord-Beveland heden gedurende verschillende uren wederom onbereikbaar was tengevolge van de hoge waterstand.”

Kortgene, 31 januari 1953.

Een dag later kwam een en ander wel in een geheel ander licht te staan. Door de kort na de ramp (18 februari 1953) door de Minister van Verkeer en Waterstaat ingestelde Deltacommissie werd op 5 januari 1955 het vierde interimadvies uitgebracht omvattende de afdamming van het Veerse Gat en de Zandkreek. Hierin werd geadviseerd om zo spoedig mogelijk over te gaan tot de uitvoering van het Drie-eilandenplan. Men achtte dit onder meer nodig omdat de bouw van de dam in het Veerse Gat ervaring zou kunnen leveren inzake constructiewijzen, materialen en materieel welke kunnen worden toegepast bij de grote afsluitdammen van Brouwershavensche Gat en Oosterschelde. Tevens vormt de afsluiting van het Veerse Gat en de Zandkreek een onderdeel van elk plan tot verbetering van de veiligheid der waterkeringen op deze

riviergedeelten. Om technische en financiële reden werd het niet aanbevelenswaardig geacht, Oosterschelde en Veerse Gat door één dam van Walcheren naar Schouwen af te sluiten, terwijl een dam bij Veere alleen, ontoelaatbare stromen via de Oosterschelde in de Zandkreek zou veroorzaken.

Nadat men sinds 1933 had geijverd voor een brugverbinding met Noord-Beveland en naderhand voor een afdamming, namen de definitieve plannen in 1955 vastere vorm aan. Het Drie-eilandenplan was inmiddels al enige jaren bij de Rijkswaterstaat in studie. Hoewel volgens de Deltacommissie aan de afsluiting van het Haringvliet een grotere urgentie moest worden toegekend dan aan de uitvoering van het Drie-eilandenplan, werd geadviseerd toch reeds aan laatstgenoemd plan te beginnen omdat bij het Haringvliet nog enige tijd van voorbereiding nodig was i.v.m. het omvangrijke sluzencomplex aldaar. Al met al kon deze omstandigheid dus voor Noord-Beveland als een gelukkige aangemerkt worden, daar het op die manier als eerste in het Deltaplan werd opgenomen. De totale kosten, verkaveling e.d. inbegrepen, worden geraamd op ca 82 miljoen gulden.

De Deltawet werd na enige wijzigingen aangenomen door de Tweede Kamer der Staten-Generaal op 5 maart 1957 met 107 stemmen voor en 8 stemmen tegen. Een overzicht van het Deltaplan zo men dit in de toekomst verwezenlijkt hoopt te zien is aangegeven in fig. 209. Als onderdeel hiervan is in fig. 210 een dwarsprofiel gegeven van de Veerse dam en van de Zandkreekdam ter plaatse van de sluitgaten. Het zijn de dammen die Noord-Beveland verbinden resp. met Walcheren en Zuid-Beveland. Vergelijk hierbij de eerste zeedijk van Noord-Beveland van 1598 in fig. 4, p. 35. Nog voor de Deltawet was bekrachtigd, was men voor wat het Drie-eilandenplan betreft reeds in 1956 begonnen met het aanleggen van een werkhaven bij Vrouwenpolder, terwijl bij het Katse veer een begin was gemaakt met de aanleg van een bouwput voor de schutsluis in de Zandkreekdam. De bouwput werd aanbesteed op 20 maart 1957. De aannemer was D. Blankevoort en Zn N.V. te Bloemendaal voor de som van f 2.305.300,—, nadat de overeenkomst enigszins was gewijzigd.

Buffervoorraden van zink- en stortsteen waren reeds bij het aan nemen van de Deltawet opgeslagen langs de boorden van het kanaal door Walcheren. Diverse onderzoeken en studies waren aan de gang betreffende golfbeweging in het Deltagebied, zandtransport, zoutproblemen en ijsafvoer, het verrichten van grondboringen, getijberekeningen en modelonderzoek. Voorts werden proefnemingen gedaan o.a. op de zandplaat „De Haringvreter” in het Veerse Gat, met gewapende kunststoffolies en asfaltzinkstukken, verder op andere plaatsen met riet-

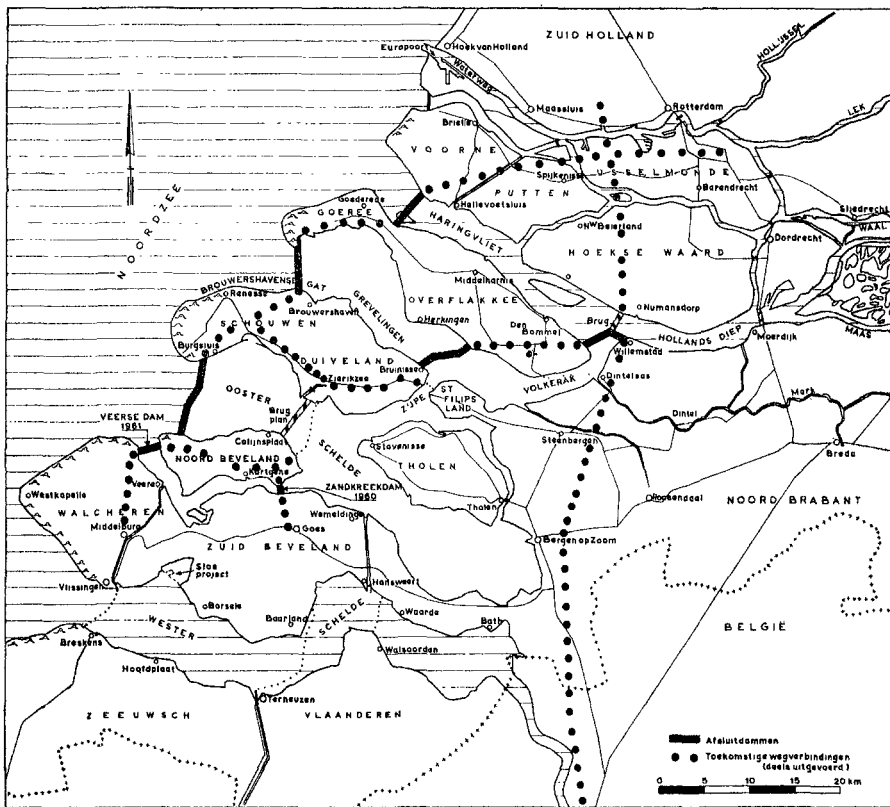

fig. 209. Het Deltaplan.

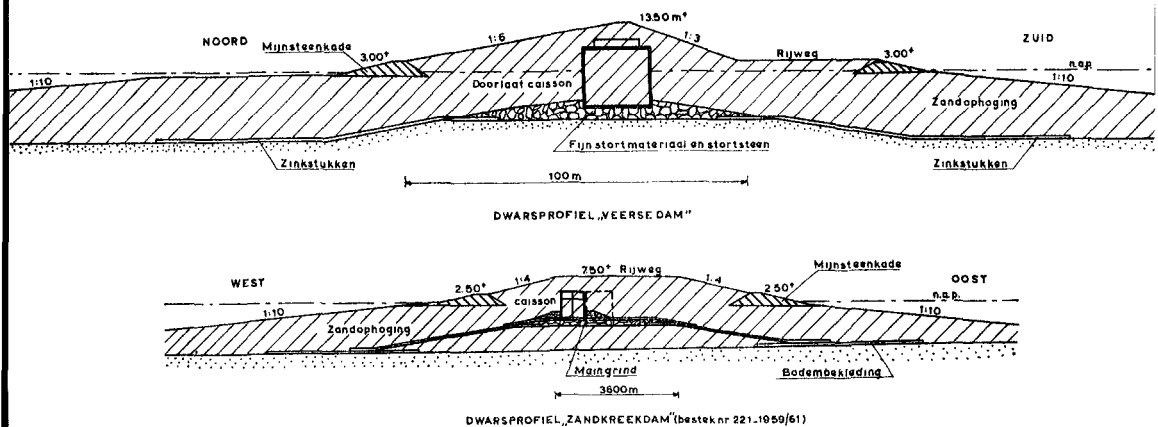

fig. 210.

platen zinkstukken, mijnsteen, nylonmateriaal e.a. Na 1957 werd de activiteit steeds groter. In dat jaar werd een kleine afdamming tot stand gebracht van een geultje in de Katse schorren, het z.g. „Katse Gat”, dat ten behoeve van de voltooiing van de aldaar in aanleg zijnde bouwput op eenvoudige manier werd afgesloten. Het betrof een geultje dat bij L.W. hoogstens 4 m diep was. De bouwput zelf werd met bijkomende werken opgeleverd in het voorjaar van 1958.

Op 20 juni van hetzelfde jaar werd de schutsluis in de Zandkreekdam aanbesteed. De aannemer was de fa van Hattum en Blankevoort N.V. te Beverwijk voor een bedrag van f 3.597.800,—. Enkele afmetingen en bijzonderheden van de sluis zijn: ¹³⁷⁾ Schutlengte 140 m; Doorvaartbreedte 20 m; Drempeldiepte 5.50 m — N.A.P.; Onderkant beweegbare brug 7.00 m + N.A.P.; Bovenkant sluishoofden en schutkolkmuren, 4 m + N.A.P. Vultijd van de schutkolk bij een verval van 3 m, ca 11 min. Het stel puntdeuren in het oostelijk sluishoofd, kerend naar de Oosterschelde is voorzien van een afneembare waterdichte leuning tot 5.00 m + N.A.P. Deze hoogte is nl. de maximale stormvloedstand waarop de constructie is berekend voor de jaren die nog zullen verlopen voor de afsluiting van de Oosterschelde een feit is. Over het oostelijk sluishoofd is een acht meter brede verkeersweg voor snelverkeer geleid via een enkele basculebrug. De afmetingen van het sluishoofd en van de Zandkreekdam zijn zodanig dat indien nodig de brug en de weg verdubbeld kunnen worden.

Aan het gehele sluizencomplex is o.a. verwerkt, 520 ton stalen damwand, 23000 m³ gewapend beton en 2200 ton wapeningsstaal. De totale kosten van sluizencomplex, basculebrug, bewegingswerktuigen en elektrische installatie bedroegen ca f 10 miljoen. De schutsluis is tevens ingericht als uitwateringssluis om het peil op de Zandkreekboezem te kunnen handhaven. Het zomer- en winterpeil van de Zandkreekboezem is vastgesteld op resp. N.A.P. en 0.70 m — N.A.P. De schutsluis werd in gebruik genomen op maandag 2 mei 1960, twee dagen voor de afsluiting van de Zandkreekdam. Inmiddels was op 18 augustus 1959 te Den Haag aanbesteed het maken van de eigenlijke afsluitdam in de Zandkreek. De aannemer was dezelfde als voor het bouwen van de schutsluis, voor een bedrag van f 3.720.000,—.

De dam heeft een lengte van ca 500 m tussen de schutsluis en de oever van Zuid-Beveland en is gelegen ongeveer ter plaatse van het z.g. wantij in de Zandkreek, d.w.z. waar het vloedwater uit het Veerse Gat en uit de Oosterschelde elkaar ontmoetten. De afsluiting van de Zandkreek, hoewel buitengewoon interessant en evenzeer de nodige voorbereiding en zorgvuldigheid vereisend, was vanwege genoemd wantij niet zo spectaculair, als bij sommige afdammingen of sluitingen het geval

kan zijn. Bij vloed stroomde slechts $7\frac{1}{2}$ miljoen m³ water naar binnen. Er werden 34 eenheidscaisons geplaatst van 6 m hoog, 12 m lang en 7,5 m breed, alsmede 26 „manchetten” om de caison te verhogen.

Op woensdag 4 mei 1960 had onder zeer grote belangstelling de sluiting van de Zandkreekdam plaats. Om 14 uur 10 werd het sein gegeven dat de laatste caisson kon worden ingevaren en om 14 uur 22 was de dam gesloten. Noord-Beveland was geen eiland meer. De bekende klanken van loeiende sirenes en stoomfluiten van de dienstdoende vaartuigen en andere schepen kondigden dit moment luidruchtig aan. De operatie was vlot verlopen. Een mijlpaal in de Deltawerken maar in het bijzonder in de geschiedenis van Noord-Beveland was geplaatst en het moment waarnaar vooral vele eilandbewoners van Noord-Beveland hadden uitgezien was bereikt. De fig. 211 en 212, p. 288, geven een beeld van de laatste fase van de sluiting (de „deur” draait dicht) en van de Zandkreekdam direct na de sluiting; de vlag is in top.

Kort na de blokkering werd door het Ministerie van Verkeer en Waterstaat de volgende verklaring afgegeven:

Het ministerie van Verkeer en Waterstaat maakt bekend, dat woensdag 4 mei om 14.22 uur de dam in de Zandkreek bij Katse veer werd gesloten. Deze eerste Deltadam kwam tot stand in goede samenwerking tussen ingenieurs, technici en arbeiders, zowel van Rijkswaterstaat als van aannemerszijde. Men hoopt hiermede te hebben gehandeld volgens de hoge idealen van hen, die wij nu na 15 jaar herdenken en die het ons mogelijk hebben gemaakt de werken van het Deltaplan in vrijheid te realiseren.”

Zoals bekend is 4 mei de nationale herdenkingsdag voor de gevallen in de Tweede Wereldoorlog. Eveneens werd een historisch moment bereikt toen slechts veertien dagen later, op 18 mei 1960, Hare Majesteit Koningin Juliana bij een tweedaags bezoek aan Zeeland, in tegenwoordigheid van enkele autoriteiten per jeep over de dam van Noord naar Zuid-Beveland reed. In allerijl was de zandbaan voor deze historische tocht in orde gebracht, terwijl tevens het bewijs was geleverd dat met voltooiing van de dam snelle voortgang werd gemaakt. Het hoogste punt van de dam is 8.25 m + N.A.P., terwijl de kruisbreedte 30 m draagt.

De Zandkreekdam werd op 1 oktober 1960 voor het rijverkeer opgesteld. Noord-Beveland was hiermee volledig uit zijn isolement verlost. De oplevering had enkele maanden eerder plaats dan in het bestek was voorgeschreven. Dit doet weer denken aan de in 1871 voltooide Sloedam, die Walcheren met het vasteland verbindt en waarvan de oplevering ook enige maanden binnen de voorgeschreven termijn plaats had. Fig. 213, p. 288, laat de eerste brugverbinding met Noord-Beveland zien, de basculebrug over de schutsluis te Katse veer in de Zandkreekdam. Inmiddels heeft een druk verkeer over de dam plaats. Uit verkeersstellingen is gebleken dat dagelijks gemiddeld ca 1000 auto's de dam

passeren, dat is ongeveer $2\frac{1}{2}$ maal zoveel als in 1960 gemiddeld per dag werd overgezet op het veer Kortgene—Wolfaartsdijk.

Hoewel Noord-Beveland dus reeds eiland af was, moest toch de finale nog worden geblazen aan de dam in het Veerse Gat. Als eerste werk hiervoor was op 31 mei 1956 de werkhaven nabij Vrouwenpolder onderhands aanbesteed. De aannemer was het Aannemersbedrijf v/h T. den Breejen v/d Bout te Aerdenhout voor de som van f 652.304,—. De werkhaven heeft een oppervlakte op de hoogte van N.A.P. van ca 7,3 ha en een diepte van ca 5 m — N.A.P. Ze ligt ca 3 km ten zuiden van de Veerse dam. In juli 1957 werd deze werkhaven voltooid.

Op 8 april 1958 had een openbare aanbesteding plaats voor het maken van het eerste gedeelte van de afsluitdam in het Veerse Gat. Het betrof de ca 1700 m lange dam over de Plaat van Onrust met bijbehorende duinverzwaring ten noordwesten van de Onrustpolder. Dit werk werd aangenomen door een combinatie van de volgende aannemers:

N.V. Aannemersbedrijf v/h fa T. den Breejen v/h Bout te Aerdenhout, fa van Hattum en Blankevoort N.V. te Beverwijk, Hollandse Aannemingsmij N.V. te 's Gravenhage, en Kon. Mij tot het uitvoeren van Openbare Werken „Adriaan Volker” te Slie-drecht, tezamen naderhand genoemd de Combinatie Veerse Gat, voor de som van f 5.875.000,—.

Voor dit gedeelte van het werk werd van half mei tot 1 oktober 1958 ca 1.370.000 m³ zand opgespoten tussen perskaden van mijnsteen. Een speciaal asfaltbedrijf werd op het riviereinde van de dam opgebouwd met een weekproduktie van ca 6000 ton asfalt, waarmee het zandlichaam is bekleed, terwijl het binnentalud deels van een kleibekleding werd voorzien. Op 5 januari 1959 leverde men het werk op, waarmee een belangrijke stap in de afsluiting van het Veerse Gat was voltooid. Het tempo waarmee dit werk is tot stand gebracht heeft vooral aan de buitenstaanders die het van nabij hebben aanschouwd, grote bewondering afgedwongen. Het volgende grote werk in het Veerse Gat was het maken van het tweede gedeelte van de afsluitdam met bijkomende werken. Dit werd overeengekomen met de N.V. Aannemingsmij „Dijkbouw te 's Gravenhage voor een bedrag van f 23.250.000,—. Het werd het grootste werk van het gehele Drie-eilandenplan.

Inmiddels was op 3 februari 1959 de bouw van 115 gewapend betonnen caissons en 115 dito opzetstukken aanbesteed voor een bedrag van f 1.374.000,— aan de aannemer J. A. Leijs te Kapelle-Biezeling in Zuid-Beveland. Deze zogenaamde eenheidscaissons zijn gebouwd langs de oostzijde van het kanaal door Walcheren waar op de kanaalberm een werkterrein was ingericht. De caissons hebben een ledig gewicht van

180 ton en zijn gebruikt, zowel voor de Zandkreekdam als voor de Veerse dam. Als aardige bijzonderheid is te vermelden dat dezelfde aannemer halverwege de toegangsweg naar Zeeland, langs de Rijksweg onder Kapelle, in 1959 een restaurant heeft geopend met de toepasselijke naam „De Caisson“. De uit het oosten in Zeeland binnenkomende toerist wordt aldus opmerkzaam gemaakt dat hij de caissondammen van Zeeland nadert. Voor de eigenlijke afsluiting van het Veerse Gat werd gebruik gemaakt van zogenaamde doorlaatcaissons of tralieliggercaissons, waarvan er zeven nodig waren.

Het gemiddelde vloedvolume van het Veerse Gat bedraagt ca 70 miljoen m³. Ter vergelijking dienen de volgende vloedvolumen van enkele sluitgaten die de laatste jaren geblokkeerd zijn.

Walcheren (1945—1946)		
De Nolle bij Vlissingen	13	mill. m ³
Westkapelle	1,5	„ „
Veere	10	„ „
Rammekens	17	„ „
Schouwen-Duiveland (1953)		
Schelphoek	140	„ „
Ouwerkerk	45	„ „
Zuid-Beveland (1953)		
Kruiningen	40	„ „

Bij de sluiting van de Oosterschelde zal het vloedvolume ca 1000! miljoen m³ bedragen.

De risico's met normale caissons van het type „Phoenix“ zoals bij meerdere sluitingen toegepast, werden bij een sluiting als in het Veerse Gat te groot geacht, hetgeen er toe heeft geleid dat genoemde doorlaatcaissons werden toegepast. Het beginsel van een dergelijke sluiting is reeds in 1922 voor de plannen van de Zuiderzeeafsluiting naar voren gebracht (niet toegepast) door Ir. J. de Booy Jr. Deze caissons zijn voorzien van een aantal schuiven welke na plaatsing in het damtracé tijdelijk weer worden geopend, zodat de waterloopkundige situatie voorlopig slechts weinig verandert.

De bouw van deze caissons werd aangenomen door de meergenoemde fa van Hattum en Blankevoort N.V. te Beverwijk voor f 4.422.000,—. Ze werden gebouwd in de Oosternieuwlandpolder tussen Vrouwenpolder en Veere, waarvoor een tijdelijk droogdok was ingericht. Nadat de bouw was voltooid liet men het grondwater in het bouwdok opkomen, zie fig. 214, p. 288, door de bronbemaling stop te zetten, daarna werd een doorgraving in de zeedijk tot stand gebracht om zodoende de caissons naar de plaats van bestemming te kunnen varen. De caissons zijn 45 m lang, 20 m breed en 18 m hoog, terwijl elke caisson acht doorstroomopeningen heeft, elk met een breedte van 5 m. Nadat alle zeven caissons in het damtracé waren geplaatst vormden ze met de opgetrokken schuiven

als het ware een grote hulpsluis. Door alle schuiven op het juiste moment gelijktijdig te sluiten, behoorde ook de afsluiting van het Veerse Gat tot de werkelijkheid. Fig. 215, p. 288, geeft een beeld van het sluitgat in het Veerse Gat zoals dit was in februari 1961. Toch was in 1959 de Veerse dam ook al gesloten, maar dan in miniatuur in het openluchtlaboratorium in de Noordoostpolder te Kraggenburg, zie fig. 216, p. 288. In dit „lab” werden de nodige proeven verricht teneinde nauwkeurig de gedragingen van de stroom te kunnen nagaan om zodoende op alles voorbereid te zijn als de definitieve sluiting plaats had.

Inmiddels willen we hopen dat bij het verschijnen van dit werk de grote „hulpsluis” met zijn 56 schuiven reeds hermetisch gesloten is. Het vertrouwen in de succesvolle afloop was echter zó groot dat we reeds voortijdig durfden spreken van „Tussen Afsluitdammen en Deltadijken”.

Tot heden is aan het Drie-eilandenplan met bijbehorende werken als havens, wegen en afwatering globaal 70 miljoen gulden verwerkt of aanbesteed.

Met de voltooiing van het Drie-eilandenplan is een gebied van ca 4000 ha van het buitenwater afgesloten bestaande uit ca 2700 ha schorren, zandplaten en slikken en ca 1300 ha water. Voor een onderverdeling van de oppervlakten behorende tot het Noord-Bevelandse gebied moge worden gewezen naar paragraaf 5 van hoofdstuk II. Het buiten de afdamming gebleven duingebied (zie fig. 217, p. 287) te Kamperland zal nu waarschijnlijk nog meer in trek komen dan voor 1961 het geval was.

Van de bovengenoemde 4000 ha binnengedijkte oppervlakte behoort een gebied van ca 2200 ha schorren, slikken, zandplaten en water tot de aangrenzende gemeenten op Walcheren en Zuid-Beveland, zoals Vrouwenpolder, Veere, Arnemuiden, 's Heer Arendskerke, Wolfaartsdijk en Kattendijke. Het ontstane boezemmeer kreeg na overleg tussen de Rijkswaterstaat en het Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap de naam het „Veerse Meer”.

Een verheugend bericht dat in februari 1961 namens de Minister van Verkeer en Waterstaat werd bekend gemaakt was dat de regering had besloten tot aanleg van een bassin in het Veerse Gat, waarin proeven kunnen worden genomen voor kunstmatige oesterteelt. Tevens wordt hierbij gelegenheid geboden om de beste oplossing te zoeken voor het verwateren van mosselen. Het bassin zal in 1962/63 gebouwd worden aan de Noord-Bevelandse kant ten zuidwesten van de Veerse dam, die hiervoor moet worden „geperforeerd”.

Een volgende mijlpaal in de geschiedenis der deltawerken en zeer zeker in de waterstaatsgeschiedenis van Noord-Beveland is met het sluiten van de Veerse dam bereikt. De wateren Zandkreek en Veerse Gat, waardoor het betrekkelijk jonge, ondanks de isolatie toch vooruit-

strevende Noord-Beveland, in zijn ontwikkeling werd geremd, worden nu door afsluitdammen in toom gehouden.

Moge de verdere ontwikkeling van het voormalige eiland zodanig zijn dat het, zowel voor de voorstanders van de afdammingsplannen als voor de vijf procent van de Noord-Bevelanders die indertijd tegen een overbrugging of tegen een afdamming waren, succesvol verloopt en dat de weinige nadelen in het niet verzinken tegenover de vele voordelen. Verdere plannen staan voor Noord-Beveland nog op het programma als omstreeks 1980 de grote finale zal worden geblazen en de 8 km brede Oosterschelde wordt bedwongen door de Oosterscheldedam tussen Noord-Beveland en Schouwen.

Momenteel is deze dam aan de Noord-Bevelandse zijde geprojecteerd ter hoogte van de Vlietepolder, terwijl een traacé ter hoogte van de Anna Frisopolder in onderzoek is. Slechts een klein gedeelte hoogwaterkering zal dan voor Noord-Beveland als zeedijk blijven bestaan. Hopelijk dat voor het nageslacht deze noordwesthoek van Noord-Beveland niet meer als een zwakke schakel in de waterkering aangemerkt zal moeten worden. Als eenmaal de laatste deltawerken zullen zijn voltooid, zou men weer als vroeger kunnen spreken van een Zeeland bewesten (zuid) en een Zeeland beoosten (noord) de Schelde, waarbij dan als grens bedoeld zou kunnen worden op de Westerschelde. Vroeger lag deze grens evenwel in het gebied van de Oosterschelde.

Kende men voor en tijdens de tweede Wereldoorlog een Vier-eilandenplan, omvattende Rozenburg, Voorne-Putten, De Hoeksche Waard en IJsselmonde en een Vijf-eilandenplan, waarbij ook het Eiland van Dordrecht was betrokken, nu ca twintig jaar later is het Drie-eilandenplan praktisch voltooid. De loop der gebeurtenissen heeft de plannen grondig gewijzigd.

* * *

AANTEKENINGEN

- 1) DI IX, p. 62 e.v.
- 2) Wij danken dr M. Gysseling te Gent en dr D. P. Blok te Amsterdam voor inlichtingen.
- 3) Nagtglas in zijn voorwoord van „Onze Voorouders”, Middelburg 1883.
- 4) V. d. Bergh, Oorkondenboek van Holland en Zeeland, I, nr 285. Nom. Geogr. Neerl. IX, p. 68, noemt abusievelijk 1228.
- 5) Algemeen Rijksarchief (A.R.A.) Brussel, App. de Hollande, nr 1852; A.R.A. Den Haag, Sent. H. v. H., inv. nr 471 en mem. Poes nr 25.
- 6) Van Mieris, Groot Charterboek II, p. 634.
- 7) Alsv. en Hamaker, Rek. Heneg. Huis, II, p. 192, 194 en 202.
- 8) Van Mieris II, p. 420.
- 9) Smit, Rek. Heneg. Huis II, p. 365.
- 10) Rijksarchief (R.A.) in Zeeland, Abdijarchief reg. nr 192; Van Mieris IV, p. 727.
- 11 en 12) R.A. in Zeeland, Abdijarchief reg. 919 en 1009.
- 13) Fruin, De Keuren van Zeeland, 's-Gravenhage 1920.
- 14) A.R.A., Nass. Dom., f. 1419, nr XXX.
- 15) Tijdschr. O.T.A.R., dec. 1952.
- 16) Gem. archief Veere, poorterboek.
- 17) O.T.A.R., dec. 1952, noot 91.
- 18) Polman Kruseman, Zeeland van 1813 tot 1913, Middelburg 1914, p. 58.
- 19) Onze dank gaat uit naar de heer P. Scherft voor deze mededeling uit zijn nog niet verschenen proefschrift.
- 20) O.T.A.R., dec. 1952, noot 57.
- 21) A.R.A., kaart nr 2803.
- 22) Zeeuws Tijdschrift, jg. 1, p. 40 e.v.
- 23) Nass. Dom., nr 1344.
- 24) R.A. Zeeland, verz. M. J. de Jonge, nr 15.
- 25) Alsv., verz. Verheye van Citters, nr 137.
- 26) A.R.A., kaart nr 2805.
- 27) Nass. Dom., nr 9619.
- 28) Nass. Dom., nr 9580; R.A. Zeeland, handschr. nr 1366.
- 29) O.T.A.R., april 1951.
- 30) Statennot. 2 en 20 maart 1657.
- 31) A.R.A., kaart nr 2830.
- 32) R.A. Zeeland, handschr. nr 743.
- 33) Alsv. nr 744.
- 34) Fockema Andreae, Geschiedenis van de kartografie van Nederland, 's-Gravenhage 1947.
- 35) Ab Utrecht Dresselhuis, De provincie Zeeland in hare aloude gesteldheid en geregelde vorming beschouwd, 1836.
- 36) Resol. boek polder O. N.-Beveland, 2 mei 1736.
- 37) Conrad, Waterbouwk. aant. over de Zeeuwsche oeververdediging, 1874.
- 38) Tijdschr. „De Zeeuwsche Polder”, 1936 nr 6, R.A. Zeeland, archief waterstaat.
- 39) R.A. Zeeland, Prov. archief, Rel. 1-16 april 1815.
- 40) Archief Soelekerkepolder (Watersch. N.-Beveland).
- 41) Meded. Ver. Naamkunde, 1958 (2-4).
- 42) „Levensboek”, getypt ex. R.A. Zeeland.
- 43) O.T.A.R., sept. 1950.
- 44) „De Ingenieur”, 1924 nr 11.
- 45) „De Gids”, 1898 nr 12.
- 46) Archief rijkswaterst. Vlissingen.
- 47) Zie noot 45.

- 18) „De Ingenieur”, 1925 nr 39.
- 40) Zie noot 43.
- 50) Nass. Dom., f. 1420 nr XXXVI.
- 51) Zie noot 24.
- 52) Archief Zeeuwsch Gen. 1951, p. 40 e.v.
- 53) Alsv. 1946/47, p. 66 e.v.
- 54) R.A. Zeeland.
- 55) Tijdschr. voor Gesch., Land- en Volkenk., 1911, p. 161 e.v.
- 56) Zeeuws Tijdschr., 2e jg., p. 143 e.v.
- 57) Inv. Lasonder nr 3677, 29 maart 1734.
- 58) Verz. Verheye van Citters nr 67 achterin.
- 59) Nass. Dom., nr 9582.
- 60) Boerendonk, Hist. studie over den Zeeuwschen landbouw, 's-Gravenhage 1935, p. 36.
- 61) P. J. 'tHooft, Dorpen in Zeeland, Amsterdam 1944.
- 62) Actenboek Herv. gem. Colijnsplaat, 25 febr. 1646.
- 63) A.R.A., kaart nr 2809.
- 64) Alsv. nr 2828.
- 65) Nagtglas, Zel. Illustrata II. Over de klok zie brochure Heijstek „Onze klok terug”.
- 66) Heringa in Hist. Gedenkboek 1813, dl III, Haarlem 1913, p. 443 en 486; De Kanter, De Franschen in Walcheren, Middelburg 1814, p. 58 en 131.
- 67) Archief Rentambt Prinsen van Oranje, nr 205.
- 67a) Bijlage Prov. Verslag 1926.
- 68) Actenboek Herv. kerk.
- 69a) Van der Baan, Wolfaartsdijk, 1866, p. 163.
- 69b) P.Z.C. 15-6-'57.
- 69c) Verslag Openb. Werken 1918, p. 186 en 187.
- 70) O.T.A.R. nov. 1950, p. 102.
- 71) Fokker, Repertorium charters en bescheiden Zeeuwsch dijkwezen, Archief Zeeuwsch Gen. IV, 1e st., p. 31.
- 72) Nass. Dom., nr 9652.
- 73) Krijger en Maris, Cultuurtechniek, 1959.
- 74) Register vallen en afsch. prov. waterstaat Zeeland (Middelburg).
- 75) R.A. Zeeland, archief waterst., peilrapport 30-3-1819.
- 76) Neijt, Versl. nopens de dijkval 10-3-1864 Vlietepolder.
- 77) Prov. Versl.; „De Zeeuwsche Polder”, 1933.
- 78) O.T.A.R. juli 1952; Polytechn. Tijdschr. 12e jg. 7/8, 31/32.
- 79) Zie noot 76.
- 80) Kroniek van 1551, herdruk 1634.
- 81) Zie laatstelijk S. F. Kuipers, Een bijdrage tot de kennis van de bodem van Schouwen-Duiveland en Tholen naar de toestand voor 1953, Wageningen 1960.
- 82) „De Zeeuwsche Polder”, sept. 1932.
- 83) Rapp. en Meded. Rijkswaterst. 1916 nr 6, p. 9.
- 84) Vierling, Tractaat van dyckagie, p. 332.
- 85) Archiefst. Rijkswaterst. Vlissingen.
- 86) „De Zeeuwsche Polder”. april 1948.
- 87) Voorlopig stormvloedversl. 1953.
- 88) Polyt. Tijdschr. 1946, nrs 25/26.
- 89) Hogerwaard, De oeververdediging in Zeeland, verv. 2e st., 's-Gravenhage 1905, p. 54.
- 90) Bekaar, Iets over den invloed der afdamming van het Sloe op de Zeeuwsche stromen, 1873.
- 91) Zie noot 85.
- 92) Zie noot 37, p. 62-66.
- 93) Zie noot 69c, 1912, 1915, 1917-1919, resp. p. 18, 16, 15, 14, 16.
- 94) Berichten aan Zeevarenden, nr 26 van 4-2-1921.
- 95) Voorschr. omtrent peilen vooroevers van polders en watersch. door G.S., Middelburg 21/28-3-1879.
- 96) Zie noot 37, kaartje achterin.
- 97) Lebret, Limosa 1959, nr 4.
- 98) Duikrapp. Rijkswaterst. Vliss.
- 99) Beekman, Polders en Droogmakerijen, 's-Gravenhage 1909.

- 100) Vlam, Hist.-morf. onderzoek van eenige Zeeuwsche eilanden, diss. Utrecht 1942.
- 101) Seelheim, De grondboringen in Zeeland, Amsterdam 1879.
- 102) Driemaandelijks bericht Deltawerken, nr 14.
- 103) Agro Hydrologische profielen van Zeeland, 1957.
- 104) „Geologie en Mijnbouw”, 39e jg., nov. 1960, p. 698.
- 105) Zie noot 45.
- 106) Jaarverslag 1914/15.
- 107) Alsv. 1927/28.
- 108) R.A. Zeeland, Prov. archief 1851-1910, nr 3963.
- 109) Zie noot 85.
- 110) Archief Adriaanpolder (Watersch. N.-Beveland).
- 111) Zie noot 85.
- 112) Archief Heer Janszpolder (Watersch. N.-Beveland).
- 113) O.T.A.R. dec. 1952.
- 114) A.R.A., kaart nr 2801.
- 115) R.A. Zeeland, archief Waterstaat.
- 116) Alsv., Atlas Hattinga II 30.
- 117) Nass. Dom., nr 1455.
- 118) Zie noot 112.
- 119) Archief O. N.-Bevelandpolder (Waterschap N.-Beveland).
- 120) Beekman, Dijk- en Waterschapsrecht, dl II, 's-Gravenhage 1907.
- 121) Meded. Ver. Naamkunde, 1960 (1-2).
- 122) Verz. Verheye van Citters nr 67.
- 123) Zie noot 108.
- 124) Alsv.
- 125) Archief Soelekerkepolder (Waterschap N.-Beveland).
- 126) R.A. Zeeland, archief waterstaat nr 383.
- 127) De Kanter en Dresselhuis, De provincie Zeeland, Middelburg 1824, zie achterin „Reiswijzer”, p. 83.
- 128) Hartman, De stoombootdiensten op de Wester-Schelde en op de Ooster-Schelde 1828 tot 1928, (Middelburg 1929).
- 129) Zie noot 69a, p. 117.
- 130) Zie noot 108, nr 3964.
- 131) Zie noot 69a.
- 132) Zie noot 85.
- 133) Dagboek Jacob van Lennep, verzorgd door M. Elis. Kluit, Utrecht 1942.
- 134) Zeeuws Tijdschr. 10e jg., nr 4.
- 135) Zie noot 69a, p. 39, 94, 117, 132, 142, 162.
- 136) De Ranitz en De Vink.
- 137) Driemaandelijks bericht Deltawerken, waaraan meerdere gegevens zijn ontleend.

De afmetingen van de suatiesluizen en de hoogteligging van de polders alsmede de vermelde polderpeilen in hoofdstuk III zijn grotendeels resp. volgens de Waterstaatskaart en volgens gegevens van de Cultuur Technische Dienst.

ERRATA.

- pag.
50 18e regel v. b. : Eedele = Edele ;
85 3e regel v. o. : deze bezittingen, wordt bedoeld de bezittingen in het algemeen.
86 1e regel v. b. : staatseigendom = staatsdomein ;
89 met de in de figuur genoemde sectienummers wordt bedoeld sectieletters ;
95 20e regel v. o. : adere = andere ;
106 fig. 133 moet zijn fig. 33 ;
108 20e regel v. o. : weest = wees ;
178 bijschrift fig. 97 : ca 1650 = ca 1680 ;
234 onder C Mariapoledr = Mariapolder ;
235 21e regel v. b. : de komma achter porfierklei = ;

fig. 218. NOORD-BEVELAND
MET OMLIGGENDE GEBIEDEN.

